

LVU

Handbok för socialtjänsten

LVU

Handbok för socialtjänsten

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges.
För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också
tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till
alternativaformat@socialstyrelsen.se

ISBN 978-91-7555-616-1

Artikelnummer 2023-12-8859

Tryck Elanders Sverige AB, december 2023

Svanenmärkt trycksak, 3041 0001

Förord

Barn och unga har rätt till en trygg uppväxt. I de fall barn och unga riskerar att utvecklas ogynnsamt har samhället ansvar att se till att de får behövligt skydd och stöd. Det ansvaret ligger ytterst på kommunens socialnämnd.

Om socialnämnden inte kan genomföra behövlig vård i samförstånd med vårdnadshavaren och den unge, när denne fyllt 15 år, kan ett omhändertagande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, bli aktuellt.

Den här handboken syftar till att underlätta tillämpningen av det regelverk som gäller när barn och unga inte kan få behövlig vård på frivillig väg. Handboken riktar sig framförallt till socialsekreterare och chefer inom den sociala barn- och ungdomsvården som kan komma att hantera ett ärende enligt LVU.

Handboken har tagits fram då de tidigare allmänna råden (SOSFS 1997:15) om tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga har upphört att gälla. Innehållet bygger i huvudsak på lagstiftning, förarbeten, rättsfall och beslut från Justitieombudsmannen, JO.

Handboken publicerades 2020. Den har reviderats under 2023 då det har skett flera förändringar i lagstiftningen sedan den senaste upplagan. Bland annat har regler om utreseförbud tillkommit i LVU samt nya bestämmelser om barnets bästa när vård enligt LVU upphör (lex lilla hjärtat). Även en ny Bryssel II-förordning om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar har trätt ikraft. Socialstyrelsen har också tagit fram nya föreskrifter och allmänna råd, handböcker samt kunskapsstöd som vi refererar till. Därutöver har vissa domar och JO-beslut lagts till.

Juristen Shriti Radia har ansvarat för arbetet med handboken. Juristen Unni Björklund och utredaren Marie-Anne Karlsson har deltagit i arbetet. Mariana Näslund Blixt har varit ansvarig enhetschef.

Pär Ödman
Avdelningschef
Rättsavdelningen

Innehåll

Förord	3
Läsanvisning	19
Innehåll och avgränsningar.....	19
Professionellt socialt arbete i barn- och ungdomsvården	20
Förklaringar av vissa begrepp.....	21
Förkortningar	22
1. Utgångspunkter för barns och ungas rätt till stöd och skydd	25
1.1 Skydd för fri- och rättigheter	25
1.1.1 Regeringsformen	26
1.1.2 Europakonventionen.....	26
1.2 Barnkonventionen	27
1.2.1 Fyra grundprinciper	28
1.2.2 Barn med funktionsnedsättning.....	32
1.2.3 Barnkonventionens delar som särskilt berör LVU	32
1.3 Icke-diskrimineringsprincipen	35
1.3.1 Skyddet av nationella minoriteter och minoritetsspråk.....	35
1.4 Socialnämndens ansvar	36
1.4.1 Barns rättigheter enligt föräldrabalken.....	36
1.4.2 Frivillig vård enligt SoL.....	36
2. Utgångspunkter för LVU	38
2.1 Åldersgränser i LVU.....	39
2.1.1 Ofött barn	40
2.2 Vårdnadsöverflyttning istället för LVU.....	40
2.3 LVU eller annan vård för unga över 18 år?.....	41
2.4 Ansvarig kommun	41
2.5 Den unges bästa	42
2.5.1 Hur den unges bästa avgörs.....	42
2.6 Den unges rätt till delaktighet	44
2.6.1 Rätten att framföra sina åsikter.....	45
2.6.2 Åsikter och inställning ska tillmätas betydelse	46
2.6.3 Rätten att få relevant information.....	47
2.7 Rätt att föra talan.....	48

3. Samtycke till behövlig vård	49
3.1 Vem ska samtycka?	50
3.1.1 Vårdnadshavare måste samtycka	50
3.1.2 Den unges eget samtycke	53
3.1.3 Om vårdnadshavaren samtycker men inte den unge	53
3.2 Vad ska man samtycka till?	53
3.3 Hur ska samtycket utformas?	54
3.4 Samtycket kan återkallas	54
3.5 LVU trots samtycke till frivillig vård.....	55
3.5.1 Risk för att samtycket återkallas eller inte är allvarligt menat..	55
3.5.2 När vårdnadshavaren kan komma att störa vården	57
3.5.3 När samtycket är villkorat	57
3.5.4 När samtycket är begränsat i tid.....	58
3.5.5 Behov av trygghet måste vägas in.....	58
3.6 Samtycke till vård lämnas inte men LVU är inte tillämplig.....	59
4. Påtaglig risk för att hälsa eller utveckling skadas	61
4.1 Påtaglig risk för skada	61
4.2 Beviskrav och bevisvärdering	62
4.2.1 Barns egna uppgifter om förhållanden i hemmet	63
4.2.2 Hänsyn till föräldrars invändningar mot påstådda missförhållanden.....	64
4.2.3 Förhållandet mellan socialnämndens utredning och en brottsutredning vid brott mot barnet	66
5. Vård på grund av förhållanden i hemmet (2 §)	69
5.1 Vad menas med "hemmet"?	69
5.2 Misshandel	70
5.2.1 Fysisk misshandel	70
5.2.2 Psykisk misshandel	71
5.2.3 Hedersrelaterat våld och förtryck samt barn- och tvångsäktenskap	73
5.3 Otillbörligt utnyttjande.....	76
5.4 Brister i omsorgen.....	76
5.4.1 Skolfrånvaro	80
5.5 Annat förhållande i hemmet.....	81
5.6 Polisanmälan vid misstanke om brott mot barn.....	83

6. Vård på grund av eget beteende (3 §)	84
6.1 Vård på grund av både miljö och beteende	85
6.2 Missbruk av beroendeframkallande medel	85
6.3 Brottslig verksamhet	86
6.3.1 Unga lagöverträdare	87
6.4 Socialt nedbrytande beteende	90
6.4.1 Symptom på psykisk störning eller funktionsnedsättning.....	92
6.4.2 Barn och unga som utsätter närstående för våld	93
6.4.3 Återvända till hederskontext – ett socialt nedbrytande beteende?.....	94
6.4.4 Socialt nedbrytande beteende vid sex mot ersättning eller vid vistelse i olämpliga miljöer	95
6.4.5 När den unge begår brott och vistas i kriminella miljöer	97
7. Ansökan om vård	99
7.1 Innehållet i en ansökan	99
7.1.1 Information till den unge och den unges inställning	100
7.2 Förvaltningslagen ska tillämpas.....	101
7.2.1 Parters rätt till företräde inför nämnden	101
7.3 Muntlig förhandling och offentligt biträde.....	102
7.4 Utredningen utgör underlag.....	102
7.4.1 Möjligheter att hämta in uppgifter från misstanke- och belastningsregistret	103
7.5 En vårdplan ska upprättas	104
7.6 Läkarundersökning	105
7.6.1 När är en läkarundersökning obehövlig?	107
7.6.2 Läkarundersökningens omfattning	107
7.6.3 Läkarundersökningen bör ske i samråd med de berörda.....	108
7.6.4 Läkarundersökning enligt 32 § LVU i förhållande till andra läkarundersökningar	109
7.7 Vården ska påbörjas senast inom fyra veckor	110
8. Omedelbart omhändertagande.....	111
8.1 Förutsättningar för omedelbart omhändertagande.....	111
8.1.1 Omhändertagande under pågående vård	113
8.1.2 Omhändertagande under tiden som rätten prövar frågan om vård.....	113
8.1.3 Omedelbart omhändertagande vid häktning.....	113
8.2 När omedelbart omhändertagande inte får användas.....	115

8.3 Beslut om omedelbart omhändertagande.....	116
8.3.1 Beslutanderätt	116
8.3.2 Även rätten kan fatta beslut	117
8.3.3 Beslutet gäller omedelbart	117
8.3.4 Utformning och dokumentation av beslutet	117
8.3.5 Beslut enligt LVU är alltid offentliga.....	118
8.4 Underställande av beslut om omedelbart omhändertagande	119
8.4.1. Tidsfrist för underställandet	119
8.4.2 Förvaltningsrättens prövning	121
8.4.3 Beslutet upphör om det inte underställts i tid	122
8.4.4 Underställande av beslut <i>efter</i> ansökan om vård	122
8.5 Ansökan om vård efter omedelbart omhändertagande.....	123
8.5.1 Tidsfrist för ansökan	123
8.5.2 Förlängning av ansökningstiden	125
8.5.3 Yrkande om omedelbar verkställighet vid ansökan.....	126
8.6 Socialnämndens befogenheter under det omedelbara omhändertagandet	127
8.7 Upphörande av omedelbart omhändertagande.....	128
8.7.1 Beslutet upphör om nämnden inte följer tidsfristerna	128
8.7.2 Beslutet upphör när frågan om vård avgörs	130
8.7.3 Beslutet upphör när skäl inte längre finns	133
8.7.4 Överklagande av omedelbart omhändertagande?	134
9. Utreseförbud och tillfälligt utreseförbud	135
9.1 Förutsättningar för utreseförbud.....	136
9.1.1 Risken ska vara påtaglig	137
9.1.2 Utreseförbud vid osäkerhet om barnet redan har lämnat landet?	139
9.1.3 Behörighet att fatta beslut om utreseförbud i internationella situationer	139
9.1.4 Polisanmälan.....	139
9.1.5 Förutsättningarna för LVU-vård behöver inte vara uppfyllda för att utreseförbud ska kunna meddelas	140
9.1.6 Utreseförbud och vård enligt LVU kan komplettera varandra	140
9.2 Ansökan om utreseförbud	142
9.3 Omprövning av utreseförbud	143
9.4 Upphörande av utreseförbud.....	143

9.5 Förutsättningar för tillfälligt utreseförbud	144
9.5.1 Tillfälligt utreseförbud om barnet misstänks redan ha lämnat landet?	145
9.5.2 Behörighet att fatta beslut om tillfälligt utreseförbud i internationella situationer	145
9.6 Beslutanderätt vid tillfälligt utreseförbud	145
9.7 Underställande av beslut om tillfälligt utreseförbud	146
9.7.1 Tidsfrist för underställandet	147
9.7.2 Förvaltningsrättens prövning	147
9.7.3 Underställande av beslut efter ansökan om utreseförbud	147
9.8 Ansökan om utreseförbud efter ett tillfälligt utreseförbud	148
9.9 Upphörande av tillfälligt utreseförbud	149
9.9.1 Beslutet upphör om nämnden inte följer tidsfristerna	149
9.9.2 Beslutet upphör när frågan om utreseförbud avgörs	150
9.9.3 Beslutet upphör när skäl inte längre finns	150
9.9.4 Beslutet upphör när barnet fyller 18 år	150
9.10 Informera Polismyndigheten om beslut	151
9.10.1 Passhinder, passåterkallelse och spärrmarkering	151
9.10.2 Skyldighet att informera Polismyndigheten	152
9.11 Beslut som har företrädare framför utreseförbud och tillfälligt utreseförbud	153
9.12 Möjlighet att meddela undantag från ett utreseförbud	153
9.13 Muntlig förhandling och offentligt biträde	154
9.14 Delegering	154
9.15 Överklagande och verkställighet	155
9.15.1 Överklagande	155
9.15.2 Verkställighet	155
9.16 Att föra ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud är straffbart	156
9.17 Utformning och dokumentation av beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud	156

10. LVU internationellt – barn och unga i Sverige med hemvist utomlands eller oklar hemvist.....	158
10.1 Behörighet att fatta beslut.....	158
10.1.1 Den unges hemvist avgör som huvudregel vilket land som är behörigt.....	159
10.2 Internationella regelverk som måste beaktas.....	159

10.2.1	Reglerna gäller inte för unga över 18 år	160
10.2.2	UD är en viktig samarbetspartner	161
10.2.3	Socialnämndens roll vid internationell samverkan	161
10.3	Hur hemvisten ska bedömas	164
10.3.1	Bedömning av hemvist enligt Bryssel II-förordningen	165
10.3.2	Bedömning av hemvist enligt 1996 års Haagkonvention ...	166
10.3.3	Om varken Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention är tillämplig?	167
10.3.4	Behörighet när barn är olovligt bortförda	167
10.4	Behörighet när barnet har oklar hemvist eller inte bedöms ha hemvist i Sverige	168
10.4.1	Behörighet att vidta åtgärder i brådskande fall	169
10.5	Vilket lands lag ska användas?	170
10.6	När andra länder vill få hem barn och unga	171
10.6.1	Särskilt om de nordiska länderna	172
10.6.2	Ansökan om att vägra erkänna eller verkställa ett utländskt avgörande	173
10.7	Omhändertagande av barn i brådskande internationella situationer	174
10.7.1	Förutsättningar för omedelbart omhändertagande	175
10.7.2	Beslutanderätt och delegering	177
10.7.3	Underrättelse till behörig myndighet	177
10.7.4	Tidsfrist för underställandet	178
10.7.5	Vårdens innehåll och utformning	179
10.7.6	Upphörande av ett omedelbart omhändertagande och förbud mot verkställighet	179
10.8	Fortsatt omhändertagande för tillfällig vård	180
10.8.1	Tidsfrist för ansökan	181
10.8.2	Fortsatt omhändertagande två månader i taget	182
10.8.3	Behörigheten måste bedömas vid varje ansökan	182
10.8.4	Domstolarnas handläggning och offentligt biträde	183
10.8.5	Muntlig förhandling och offentligt biträde	183
10.8.6	Upphörande av ett fortsatt omhändertagande	184
10.8.7	Överklagande	185
10.9	Diplomatisk immunitet	185

11. LVU internationellt – barn och unga med svensk hemvist som befinner sig utomlands	186
11.1 Behörighet att fatta beslut	186
11.1.1 Inga regler om internationell behörighet för unga över 18 år	187
11.1.2 Behörighet vid internationella bortföranden och kvarhållanden	187
11.2 Samverkan med myndigheter	188
11.2.1 Samverkan med svenska myndigheter	188
11.2.2 Samverkan med utländska myndigheter	190
11.3 Den unge behöver föras till Sverige för att LVU-beslutet ska kunna verkställas	192
11.3.1 Verkställa LVU-beslut med stöd av Bryssel II-förordningen	193
11.3.2 Verkställa LVU-beslut inom Norden	193
11.3.3 Verkställa beslut med stöd av 1996 års Haagkonvention ..	195
11.3.4 Återlämnande av olovligt bortförda barn enligt 1980 års Haagkonvention	195
11.3.5 Om inga internationella regelverk är tillämpliga	196
11.4 När den unge behöver ett pass	197
12. Begäran om handräckning	198
12.1 När handräckning kan begäras	199
12.1.1 Handräckning till läkarundersökning	200
12.1.2 Genomförande av beslut om omedelbart omhändertagande eller vård enligt LVU	201
12.1.3 SiS kan begära handräckning	201
12.2 Förutsättningar för att begära handräckning	202
12.2.1 Vid behov av Polismyndighetens eller Kriminalvårdens särskilda befogenheter	202
12.2.2 En handräckning kan i princip inte nekas	203
12.2.3 Synnerliga skäl	203
12.2.4 Socialnämndens medverkan vid hämtning	203
12.2.5 Återkallelse av en handräckningsbegäran	204
12.2.6 Särskilt om begäran av rätten eller SiS	204
12.3 Vem utför transporten?	205
12.4 Uppgifter som ska lämnas till Polismyndigheten eller Kriminalvården	205

12.5 Förvar i anslutning till transport	207
12.6 Innehåll i handräckningsbegäran	207
12.6.1 Utformning och dokumentation av handräckningsbegäran	208
12.6.2 Hur handräckningen ska verkställas	208
12.7 Beslutanderätt vid begäran om handräckning	209
12.7.1 Vid läkarundersökning	209
12.7.2 Vid genomförande av vård eller omhändertagande enligt LVU	209
12.8 Överklagande	210
12.9 Förvar och utlämnande inom Norden	210
13. Umgänge, umgängesbegränsning och hemlig vistelseort	211
13.1 Umgänge under LVU med föräldrar och andra närstående	211
13.1.1 Omfattning av umgänge under LVU	212
13.1.2 Samtycke till planeringen av umgänge	213
13.2 Drogtest av vårdnadshavare eller förälder inför umgänge	214
13.2.1 Kontroll ska göras om det finns anledning till det.....	214
13.2.2 Det måste finnas tillräckliga skäl för beslut om drogtest.....	215
13.2.3 En proportionalitets- och behovsbedömning måste göras ..	216
13.2.4 Beslut får fattas oavsett samtycke.....	218
13.2.5 Beslutet är inte tvingande	218
13.2.6 Resultatet blir en del av underlaget vid bedömningen.....	218
13.2.7 Vägran att lämna drogtest kan påverka beslut om umgänge	219
13.2.8 Beslut om drogtest	219
13.2.9 Överklagande.....	221
13.3 Umgängesbegränsning	221
13.3.1 Utredning och beslut om umgängesbegränsning	222
13.3.2 Hur långtgående ska begränsningen vara?	223
13.3.3 Barnets inställning till umgänge	224
13.3.4 Vem kan hindras att träffa den unge?.....	225
13.4 Besöksinskränkningar när den unge vistas i HVB	228
13.5 Hemlighållande av vistelseort	228
13.5.1 Förutsättningar för hemlighållande av vistelseort	229
13.5.2 Utredning och beslut om hemlig vistelseort.....	231
13.5.3 Sekretess för beslut om hemlig vistelseort.....	231

13.6 Övervägande av umgängesbegränsning och hemlighållande av vistelseort	233
13.6.1 Övervägande minst var tredje månad	233
13.7 Besluten får överklagas.....	235
13.8 Skyddad folkbokföring	235
13.8.1 Ansökan om skyddad folkbokföring för barn.....	235
13.8.2 Upphörande av skyddad folkbokföring	236
14. Vårdens innehåll och utformning	237
14.1 Nämndens ansvar för den unge under vårdtiden.....	238
14.1.1 Ansvar att genomföra vården	238
14.1.2 Ansvar för den unges grundläggande rättigheter	239
14.1.3 Uppsiktsansvaret.....	240
14.2 Nämndens bestämmanderätt.....	243
14.2.1 Medicinsk vård och behandling.....	243
14.2.2 Resor	244
14.2.3 Nämndens bestämmanderätt eller den särskilde företrädarens?	246
14.2.4 Besök hos den unge	247
14.2.5 Insatser enligt SoL och LSS.....	247
14.2.6 Förmynderskapet påverkas inte	248
14.3 Placering av den unge.....	249
14.3.1 Val av placeringsform	249
14.3.2 Vårdens inledande när barnets föräldrar inte bor ihop	251
14.3.3 Vård i det egna hemmet.....	252
14.3.4 Placeringsbeslutet.....	253
14.3.5 Utredning och placeringsbeslut vid omplacering	254
14.4 Placering och befogenheter i särskilt ungdomshem.....	255
14.4.1 SiS ska anvisa plats	255
14.4.2 Särskilda befogenheter	256
14.4.3 Utskrivning från särskilt ungdomshem.....	262
15. Övervägande och omprövning	263
15.1 Övervägande – vid vård på grund av förhållanden i hemmet	264
15.1.1 När ska övervägandet göras?.....	264
15.1.2 Övervägandet är ingen formell prövning	265
15.1.3 Nämnden är ansvarig	265
15.1.4 Övervägande även under prövning i domstol.....	266
15.1.5 Utgångspunkter för övervägandet	266

15.2 Omprövning – vid vård på grund av eget beteende	267
15.2.1 När ska omprövningen göras?	267
15.2.2 Omprövning är en formell prövning	268
15.2.3. Pröva om vården behöver fortsätta	268
15.2.4 Utebliven omprövning	269
15.3 Överväga flyttningsförbud	269
15.3.1 Övervägande av flyttningsförbud vid prövning av om LVU-vård av barn i familjehem ska upphöra	269
15.3.2 Ansökan om flyttningsförbud vid överklagande av upphörande av vård	271
15.3.3 Övervägandet behöver göras innan barnet flyttar	271
15.3.4 Övervägandet är ingen formell prövning	271
15.3.5 Nämnden är ansvarig	272
15.4 Överväga vårdnadsöverflyttning	272
16. Vårdens upphörande	274
16.1 Vård på grund av hemförhållanden upphör senast vid 18 år ..	275
16.1.1 Upphörande på grund av att vården inte längre behövs ...	276
16.2 Drogtest av vårdnadshavare inför upphörande av vård pga. hemförhållanden	277
16.2.1 Kontroll ska göras om det finns anledning till det	277
16.2.2 En proportionalitets- och behovsbedömning måste göras ..	278
16.2.3 Beslut får fattas oavsett samtycke	280
16.2.4 Beslutet är inte tvingande	280
16.2.5 Resultatet blir en del av underlaget vid bedömningen	281
16.2.6 Beslutanderätt vid drogtest	281
16.2.7 Beslut om drogtest gäller omedelbart	281
16.2.8 Utformning och dokumentation av beslut	282
16.2.9 Överklagande	282
16.3 Vård på grund av eget beteende upphör senast vid 21 år	282
16.3.1 Upphörande på grund av att vården inte längre behövs ...	283
16.4 Återförening till hemmet	283
16.4.1 Flyttningsförbud	285
16.5 Begäran om att vården ska upphöra	286
16.6 Utredning vid upphörande av vård	287
16.7 Uppföljning oberoende av samtycke efter vård enligt LVU	288
16.7.1 Uppföljningen är obligatorisk	288
16.7.2 Skyldigheten omfattar inte unga över 18 år	289

16.7.3 Huvudregeln är att uppföljningen inleds när vården upphör	289
16.7.4 Hur ska uppföljningen gå till?	291
16.7.5 Dokumentation av uppföljningen.....	292
16.7.6 När ska en uppföljning avslutas?	292
16.8 Om den unge är avviken eller försvunnen	293
16.9 Upphörande av LVU vid vård enligt annan lagstiftning	294
16.9.1 LVU vid brottspåföljder.....	294
16.9.2 LVU vid tvångsvård inom psykiatri	295
16.9.3 Beslut som har företrädare framför LVU.....	296
16.10 Beslutanderätt och verkställighet vid upphörande av vård	297
16.11 Muntlig förhandling och offentligt biträde	298
17. Överklagande och verkställighet.....	299
17.1 LVU-beslut som <i>går</i> att överklaga	300
17.1.1 Vårdens inledande eller flyttning av den unge	300
17.1.2 Beslut om fortsatt LVU-vård.....	300
17.1.3 Beslut om umgängesbegränsning eller hemlighållande av vistelseort.....	301
17.1.4 Beslut om förebyggande insatser	301
17.1.5 Beslut om umgänge vid flyttningsförbud	301
17.1.6 Beslut om fortsatt flyttningsförbud	301
17.1.7 Beslut om upphörande av ett fortsatt omhändertagande för tillfällig vård	302
17.1.8 Beslut om fortsatt utreseförbud	302
17.1.9 Beslut om tillfälligt undantag från ett utreseförbud	302
17.1.10 Överklaga beslut som fattats av SiS	302
17.2 Övriga LVU-beslut <i>går inte</i> att överklaga	303
17.3 Överklagande av förvaltningsrätts och kammarrätts beslut	304
17.4 Vem kan överklaga?	305
17.4.1 Den unge	305
17.4.2 Vårdnadshavaren	306
17.4.3 Förälder som inte är vårdnadshavare	306
17.4.4 Socialnämnden	307
17.5 Hur beslut överklagas	307
17.6 Verkställighet av nämndens beslut.....	308

17.7 Verkställighet av rättsens beslut.....	308
17.7.1 Nämndens yrkande om omedelbar verkställighet.....	309
17.7.2 Inhibition.....	309
18. Offentligt biträde och ställföreträdare.....	310
18.1 Rätten till offentligt biträde.....	310
18.1.1 Ansökan eller anmälan om offentligt biträde.....	311
18.1.2 När ska det offentliga biträdet förordnas?.....	312
18.1.3 Ett gemensamt biträde eller olika biträden?.....	313
18.1.4 Vem kan förordnas som offentligt biträde?.....	313
18.1.5 Byta offentligt biträde?.....	314
18.2 Det offentliga biträdets uppgifter samt rollen som ställföreträdare.....	315
18.2.1 Offentligt biträde är ställföreträdande för den unge under 15 år.....	316
19. Delegering och kompletterande beslutanderätt.....	318
19.1 Vissa beslut får inte delegeras.....	318
19.1.1 LVU-beslut som får delegeras till utskott.....	319
19.1.2 Beslut av principiell beskaffenhet eller större vikt får inte delegeras.....	320
19.2 Kompletterande beslutanderätt.....	321
19.2.1 Beslutanderätt vid handräckning.....	322
19.2.2 Förordnandets utformning.....	322
20. Förebyggande insatser enligt 22 § LVU.....	323
20.1 Förutsättningar för beslutet.....	325
20.2 En behandlingsplan ska finnas.....	326
20.2.1 Om den unge inte följer ett beslut.....	327
20.3 Insatser som kan bli aktuella.....	327
20.3.1 Den särskilt kvalificerade kontaktpersonens uppdrag.....	328
20.3.2 Behandling i öppna former.....	329
20.4 Förebyggande insatser efter avslutad sluten ungdomsvård.....	329
20.5 Följa insatserna och ompröva beslutet.....	330
20.6 Upphörande av förebyggande insatser.....	331
20.7 Överklagande och omedelbar verkställighet.....	332
20.8 Beslutanderätt vid förebyggande insatser.....	332

Referenser	333
Propositioner	333
Betänkanden och utredningar	335
Departementspromemoria.....	335
Socialstyrelsens författningssamling.....	335
Övriga handböcker från Socialstyrelsen	336
Meddelandeblad från Socialstyrelsen	336
Övriga publikationer från Socialstyrelsen	337
Övrig litteratur	338
Webbplatser.....	338
Sakregister.....	339

Läsanvisning

Innehåll och avgränsningar

Denna handbok fokuserar på de uppgifter som socialtjänsten ställs inför vid handläggning enligt LVU. Handboken syftar till att ge stöd vid regeltillämpningen inom området och är framförallt tänkt att användas som en uppslagsbok. Det innebär att den avsiktligt innehåller vissa upprepningar av text.

Handboken inleds med ett avsnitt med övergripande information om barn och ungas rätt till stöd och skydd. I övriga delar utgår handboken från en tänkt tidsordning i socialtjänstens handläggning av LVU-ärenden. Tidsordningen för olika arbetsmoment kan givetvis variera beroende på förutsättningarna i det enskilda fallet och handboken kan läsas i en annan ordning än den är skriven.

För att tydliggöra regelverket återges de bestämmelser i lagen som avsnittet handlar om i inledningen av respektive avsnitt. För att den löpande texten ska bli lättare att läsa har hänvisningar till regelverk lagts i fotnoter på respektive sida. Vidare finns många hänvisningar mellan olika avsnitt och kapitel för att bättre orientera sig i texten.

Handboken refererar ofta till olika lagars förarbeten. Många av förarbetena är skrivna på 1980- och 1990-talet, vilket kan innebära att begrepp och situationer kan upplevas som ålderdomliga. Där det har varit möjligt har texten förtydligats till ett mer modernt språk.

De rättsfall och beslut från Justitieombudsmannen (JO) som handboken refererar till har valts ut i syfte att ge vägledning till hur regelverket ska tolkas. De rättsfall som tas upp är inte uttömmande, utan utgör endast exempel på hur lagstiftningen har tolkats. När det gäller de avgöranden från kammarrätter som nämns har målen inte avgjorts i högsta instans. De har därför inte en lika stor vägledande betydelse som prejudicerande domar från Högsta förvaltningsdomstolen¹ har. De ger ändå exempel på hur domstolar har tolkat gällande rätt i enskilda fall.

¹ Högsta förvaltningsdomstolen (HFD) hette innan den 1 januari 2011 "Regeringsrätten", vars domar publicerades som "RÅ". I handboken används HFD i löptexten även i fråga om äldre rättsfall.

I slutet av handboken finns ett sakregister för att lättare hitta till rätt avsnitt.

I handboken ges läshänvisningar till handböcker, kunskapsstöd och andra publikationer från Socialstyrelsen som kan behövas för en helhetsbild av handläggning av ärenden som rör barn och unga inom den sociala barn- och ungdomsvården:

- När det gäller beskrivning av olika placeringsformer eller mer generellt vad som gäller för barn och unga i samhällsvård hänvisas till *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*.
- När det gäller socialtjänstens utredningsansvar hänvisas till *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten*.
- Socialnämndens ansvar för personer som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av en närstående eller barn som har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot en närstående beskrivs i *Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*.
- För regler om ensamkommande barn och unga se *Ensamkommande barn och unga – handbok för socialtjänsten*.
- För att få fördjupad kunskap om socialnämndens ansvar för dokumentation läs mer i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.
- För stöd att använda arbetssättet Barns behov i centrum se *BBIC Grundbok*. Den beskriver kunskapsgrunden för BBIC och hur materialet ska förstås och användas.

Professionellt socialt arbete i barn- och ungdomsvården

Handboken är avsedd att användas inom ramen för ett professionellt socialt arbete i barn- och ungdomsvården. Ett sådant arbete styrs av barnets eller den unges bästa och genomförs tillsammans med barn, unga och deras närstående. Kärnan i det sociala arbetet är möten för positiva och varaktiga förändringar. Det gäller också i komplexa

situationer där förhållandena kan vara osäkra och det kanske inte går att få samtycke till insatser.

Grundläggande för ett professionellt förhållningssätt är att den enskilde yrkesutövaren reflekterar över sin yrkesroll och över värderingar och normer som kan påverka arbetet. Till ett professionellt arbete hör att använda relevanta kunskaper, färdigheter och förhållningssätt samt att förstå vad rättssäkerhet och god förvaltning innebär. Samverkan med andra verksamheter är också centralt. Den enskilde yrkesutövaren behöver dessutom få stöd av en organisation som arbetar professionellt och själv bidra till att utveckla verksamheten.

Förklaringar av vissa begrepp

Några centrala begrepp och hur de används i denna handbok.

Barn och unga

Med *barn* avses personer under 18 år. I handboken används begreppet *den unge* för åldersgruppen 0–20 år eftersom det begreppet används i LVU. Begreppet *den unge* innefattar därför även barn under 18 år. I vissa avseenden gäller reglerna i LVU endast barn under 18 år och i handboken kommer då begreppet *barn* att användas för att tydliggöra skillnaden. Med begreppet *unga* avses personer som har fyllt 18 år men inte 21 år.

Föräldrar och vårdnadshavare

Med *vårdnadshavare* avses den person som har det juridiska ansvaret för ett barn enligt föräldrabalken. Vanligtvis är en eller båda *föräldrarna* barnets vårdnadshavare. Vårdnadshavaren har oftast också den ”faktiska vårdnaden” över barnet, dvs. bor med och sköter om barnet. Vårdnaden kan dock flyttas över till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn upphör när barnet fyller 18 år.

Ensamkommande barn har istället en *god man* som ska ansvara för barnets personliga förhållanden och sköta dess angelägenheter i vårdnadshavarens ställe, till dess att barnet har fyllt 18 år. Den gode mannen likställs alltså med en vårdnadshavare och har getts samma befogenheter som en sådan. Men barnet bor vanligtvis inte med den gode mannen. Får det ensamkommande barnet uppehållstillstånd utses en särskilt förordnad vårdnadshavare.

Laga kraft

Laga kraft innebär att en dom eller ett beslut som inte längre går att överklaga.

Socialnämnd

Med *socialnämnd* avses den nämnd som har ansvar för kommunens uppgifter enligt socialtjänstlagen (2001:453), SoL. I en del kommuner har den här nämnden ett annat namn, men det finns alltid en nämnd med samma funktion. När enbart begreppet ”nämnden” används avses socialnämnden eller motsvarande nämnd. I den här handboken används begreppet socialnämnd även för den tjänsteman som utför uppgifter på socialnämndens delegation. Vid något tillfälle används begreppet socialsekreterare eller handläggare.

Ärende

Med *ärende* menas en avgränsad fråga som handläggs av en socialnämnd och som avslutas genom beslut.

Verkställighet

Verkställighet innebär att en myndighet ser till att en dom eller ett beslut blir genomfört.

Förkortningar

AR	Allmänna råd
Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter
BBIC	Barns behov i centrum
BrB	Brottsbalken (1962:700)
BUP	Barn- och ungdomspsykiatri
DL	Diskrimineringslagen (2008:567)
Dnr	Diarienummer
Ds	Departementsserien
Europakonventionen	Den europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FL	Förvaltningslagen (2017:900)

FN	Förenta nationerna
FPL	Förvaltningsprocesslag (1971:291)
HD	Högsta domstolen
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)
HSLF-FS	Gemensamma författningssamlingen avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m.
HVB	Hem för vård eller boende
IÄL	Lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap
JO	Justitieombudsmannen
JO + årtal	Justitieombudsmannens ämbetsberättelse
KL	Kommunallagen (2017:725)
LPT	Lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård
LRV	Lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård
LSS	Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
LSU	Lagen (1998:603) om verkställighet av slutet ungdomsvård
LUL	Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
LVM	Lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lagen (1990: 52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv (rättsfall från Högsta domstolen)
OSL	Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen (1974:152)
RÅ	Regeringsrättens årsbok (rättsfall från Regeringsrätten)
SFS	Svensk författningssamling
SiS	Statens institutionsstyrelse
SKR	Sveriges Kommuner och Regioner
SoF	Socialtjänstförordningen (2001:937)

SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SoU	Socialutskottets betänkande
TF	Tryckfrihetsförordningen (1949:105)
UtlL	Utlänningslagen (2005:716)
YGL	Yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469)

1. Utgångspunkter för barns och ungas rätt till stöd och skydd

Det finns flera regler och principer som styr och påverkar arbetet med barn och unga som behöver stöd och skydd. Vissa principer kommer till uttryck på flera ställen, både i internationella konventioner och i svensk lagstiftning.

De regelverk som främst aktualiseras i socialnämndens handläggning av LVU-ärenden är

- regeringsformen (1974:152), RF
- Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen)
- FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen)
- föräldrabalken (1949:381), FB
- socialtjänstlagen (2001:453), SoL
- lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52), LVU.

Nämnden behöver även beakta andra lagar i handläggningen, som diskrimineringslagen (2008:567), DL, och lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk, minoritetslagen.

1.1 Skydd för fri- och rättigheter

Enskildas fri- och rättigheter skyddas av tre grundlagar i Sverige: regeringsformen (RF), tryckfrihetsförordningen (TF) och yttrandefrihetsgrundlagen (YGL). Utöver dessa grundlagar gäller även Europakonventionen som svensk lag². Dessa regelverk utgör ramen för vilka inskränkningar som bl.a. socialnämnden får vidta i förhållande till enskildas rättigheter och friheter.

² Konventionen har en författningsmässigt starkare ställning än en vanlig lag, då ingen lag eller annan föreskrift får meddelas i strid med den, enligt 19 § RF. Den enskilde omfattas samtidigt av både grundlagens och konventionens skydd och kan därför åberopa den regel som i varje given situation ger det starkaste skyddet.

1.1.1 Regeringsformen

Den offentliga makten ska utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Det allmänna ska verka för att alla människor ska kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället och för att barns rätt tas tillvara.³

I 2 kap. RF finns en uppräkningslista av fri- och rättigheter. Vissa fri- och rättigheter är absoluta i den meningen att de inte kan inskränkas annat än genom ändring av grundlag.⁴ Det gäller t.ex. religionsfrihet, skydd mot tvång att ge till känna en åsikt i ett politiskt, religiöst, kulturellt eller annat sådant hänseende och förbud mot kroppsstraff.⁵

När det gäller vissa andra fri- och rättigheter kan skyddet begränsas för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får dock aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den, dvs. den ska stå i proportion till sitt syfte.⁶ Det betyder att det allmänna *inte utan lagstöd* har rätt att använda annat tvång eller våld än sådant som i princip är tillåtet för var och en. De fri- och rättigheter som kan begränsas i lag är bl.a.

- skydd mot påtvingat kroppsligt ingrepp
- skydd mot kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång
- skydd mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse
- skydd mot frihetsberövande.⁷

Vissa inskränkningar av dessa friheter och rättigheter har bl.a. gjorts i LVU.

1.1.2 Europakonventionen

När domstolen eller socialnämnden ska avgöra frågor om omhändertagande enligt LVU behöver de beakta de rättigheter som finns i Europakonventionen. I exempelvis artikel 8 behandlas rätten till skydd för privat- och familjeliv, hem och korrespondens. Europakonventionen tillåter att staterna ingriper och omhändertar ett barn om vissa förutsättningar är uppfyllda. För att ett ingrepp ska vara

³ 1 kap. 2 § RF.

⁴ Se t.ex. prop. 2009/10:80 s. 173.

⁵ Jfr uppräkningslistan av fri- och rättigheter i 2 kap. RF mot 2 kap. 20 § RF.

⁶ 2 kap. 21 § RF.

⁷ 2 kap. 20 § RF.

förenligt med konventionen ska tre villkor vara uppfyllda. Ingreppet måste vara

- lagligt,
- ägnat att tillgodose något av intressena som räknas upp i artiklarna 8.2 (t.ex. barnets fri- och rättigheter), och
- nödvändigt i ett demokratiskt samhälle för att tillgodose dessa intressen.

Utifrån Europakonventionen har barn också rätt att få skydd av samhället. Barn som utsätts i sina hem för våld, vanvård eller är brottsoffer har rätt till tillräckligt skydd och effektiva rättsmedel. Statens ansvar för detta förtydligas av flera domar som utgår från artiklarna 8, 2 och 3.⁸ Konventionsstaterna har av domstolen ansetts ha skyldigheter i fråga om barns rättigheter och dessa ska tolkas i ljuset av barnkonventionen.⁹ Det finns rättsfall som behandlat situationer när barnets intressen varit svåra att förena med den vuxnes, exempelvis vid sociala myndigheters omhändertagande av ett barn mot förälders vilja. Domstolen har då bedömt att barnets intresse måste vara av största vikt.¹⁰

1.2 Barnkonventionen

De rättigheter som barn har enligt barnkonventionen är en del av de mänskliga rättigheter som under lång tid fastställts genom olika internationella överenskommelser.¹¹ Syftet med konventionen är att stärka barnets rättigheter genom att tydliggöra att barn är rättighetsbärare. Med barn avses varje människa under 18 år.¹²

Från och med den 1 januari 2020 gäller artiklarna 1–42 i barnkonventionen som svensk *lag*. Det innebär bl.a. ett förtydligande av att alla som tillämpar bestämmelser i svenska lagar ska tolka dessa i

⁸ Europadomstolens dom av den 28 maj 2013 i mål nr 3564/11, Eremia mot Republiken Moldavien, Europadomstolens dom av den 12 november 2013 i mål nr 5786/08, Söderman mot Sverige och Europadomstolens dom av den 10 maj 2001 i mål nr 29392/95, Z m.fl. mot Förenade kungariket.

⁹ Europadomstolens dom av den 4 oktober 2012 i mål nr 43631/09, Harroudj mot Frankrike, punkt 42.

¹⁰ Se Europadomstolens dom av den 27 april 2010 i mål nr 16318/07, Moretti och Benedetti mot Italien, och Europadomstolens dom av den 18 juni 2013 i mål nr 28775/12, R.M.S. mot Spanien.

¹¹ Se prop. 2017/18:186 s. 59.

¹² Artikel 1 barnkonventionen.

förhållande till barnkonventionen.¹³ Sverige har dock som konventionsstat redan före lagen trädde i kraft varit skyldiga att vidta alla lämpliga åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen.¹⁴ Det har bl.a. skett genom att svensk lagstiftning i vissa delar har omarbetats utifrån konventionens artiklar och genom att nya bestämmelser har förts in.¹⁵

FN:s kommitté för barnets rättigheter – barnrättskommittén – publicerar s.k. allmänna kommentarer om hur olika artiklar och teman i barnkonventionen kan tolkas. De allmänna kommentarerna är inte juridiskt bindande för konventionsstaterna, men kan ge ett viktigt stöd och viss vägledning vid tolkning och tillämpning av konventionsåtaganden i Sverige.¹⁶

1.2.1 Fyra grundprinciper

Barnkonventionen innehåller fyra grundprinciper som är styrande för tolkningen av övriga artiklar, som dessutom har en egen självständig betydelse. Dessa är

- förbud mot diskriminering (artikel 2)
- barnets bästa (artikel 3)
- barnets rätt till liv och utveckling (artikel 6)
- barnets rätt att uttrycka sina åsikter (artikel 12).¹⁷

1.2.1.1 Förbud mot diskriminering

Artikel 2 om förbud mot diskriminering

1. Konventionsstaterna ska respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt.

¹³ Se prop. 2017/18:186 s. 1.

¹⁴ Se artikel 4 barnkonventionen.

¹⁵ Se prop. 2017/18:186 s. 63.

¹⁶ Läs mer i prop. 2017/18:186 s. 84-85.

¹⁷ Se prop. 1997/98:182 s. 9.

Artikel 2 handlar om alla barns lika värde och rättigheter. Rättigheterna i barnkonventionen ska tillförsäkras varje barn som befinner sig inom en stats territorium utan åtskillnad av något slag. Det betyder att ett barns rättigheter i Sverige inte påverkas av faktorer som t.ex. att barnet vistas här tillfälligt eller att barnet saknar laglig rätt att vistas här och lever som papperslös.

Enligt barnrättskommittén innebär förbudet mot diskriminering inte att alla barn ska behandlas exakt likadant.¹⁸ Skyldigheten att inte diskriminera kan ibland kräva särskilda åtgärder för enskilda eller grupper av barn för att deras rättigheter ska bli tillgodosedda. Exempelvis kan barn med funktionsnedsättning behöva särskilt stöd.¹⁹

Förbud mot diskriminering finns även i bl.a. 1 kap. 2 § regeringsformen och i diskrimineringslagen. *Läs mer om detta i avsnitt 1.3.*

1.2.1.2 Barnets bästa

Artikel 3 om barnets bästa

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedömts vara barnets bästa.

Av artikel 3.1 i barnkonventionen framgår att vid alla åtgärder ska barnets bästa komma i främsta rummet.

Begreppet barnets bästa kan sägas bestå av tre olika delar: det är en materiell rättighet, en grundläggande rättslig tolkningsprincip och ett tillvägagångssätt.²⁰

Att det är en *materiell rättighet* innebär en rätt att få barnets bästa bedömt i beslut som gäller barnet. Barnets bästa ska i denna bedömning, när olika intressen vägs mot varandra, sättas i främsta rummet. Barnets bästa skapar en skyldighet för staten och en rättighet för det enskilda barnet som kan åberopas i domstolsprocesser.

Att barnets bästa är en *rättslig tolkningsprincip* innebär att om en rättsregel kan tolkas på olika sätt ska den tolkning som mest tillgodoser barnets bästa ha företräde.

¹⁸ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 5 (CRC/GC/2003/5) Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter p.12.

¹⁹ Se vidare artikel 23 barnkonventionen.

²⁰ Se vidare barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (CRC/C/GC/14) Om barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet p.6 och 14.

Att barnets bästa är ett *tillvägagångssätt* vid beslutsfattande innebär att beslut som direkt eller indirekt påverkar barn behöver föregås av en utvärdering av eventuella positiva eller negativa konsekvenser för barnet. Den som fattar beslutet behöver också motivera vad barnets bästa bedöms vara, hur prövningen har genomförts och hur barnets bästa har bedömts gentemot andra intressen.²¹

Principen om barnets bästa kommer till uttryck i exempelvis 1 kap. 2 § SoL och 1 § LVU. *Läs mer om detta i avsnitt 2.5.*

1.2.1.3 Rätten till liv, överlevnad och utveckling

Artikel 6 om barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling

1. Konventionsstaterna erkänner varje barns inneboende rätt till livet.
2. Konventionsstaterna ska till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling.

Enligt barnrättskommittén ska ordet ”utveckling” i artikel 6 tolkas i dess vidaste bemärkelse – som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.²²

Rätten till liv, överlevnad och utveckling ska tolkas i förhållande till övriga grundprinciper och får också sitt innehåll genom specifika artiklar i konventionen.²³

²¹ Se vidare barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (CRC/C/GC/14) Om barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet p.6 och 14.

²² Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 5 (CRC/C/GC/2003/5) Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter p.12.

²³ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 7 (CRC/C/GC/7) Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom p. 10.

1.2.1.4 Rätten att uttrycka sina åsikter

Artikel 12 om rätten att uttrycka sina åsikter

1. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.
2. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.

Artikel 12 fastställer inte bara en rättighet i sig, utan ska också beaktas vid tolkning och genomförande av alla andra rättigheter.²⁴ Barnets åsikter är till exempel en faktor att ta hänsyn till vid bedömningen av barnets bästa.²⁵

Det är viktigt att notera att det är fråga om en rättighet, inte en skyldighet, för barnet att uttrycka sina åsikter.²⁶ Barnet behöver också få information om vad som gäller för att kunna uttrycka sina åsikter.²⁷

Rätten att bli hörd omfattar alla barn ”som är i stånd att bilda egna åsikter”. Barnrättskommittén har uttalat att denna fras inte ska ses som en begränsning, utan snarare som en skyldighet för konventionsstaterna att i största möjliga utsträckning bedöma barnets kapacitet att bilda en egen åsikt. Vidare ska aldrig konventionsstaterna utgå från antagandet att ett barn inte kan uttrycka sina åsikter. Tvärtom ska de förutsätta att barnet är i stånd att bilda sina egna åsikter och erkänna att barnet har rätt att uttrycka dessa. Det är därmed inte barnets ansvar att först bevisa sin förmåga.²⁸

Barnrättskommittén pekar på att konventionsstaterna är skyldiga att säkerställa att rätten att uttrycka sina åsikter genomförs för barn som har svårt att föra fram sina åsikter. Kommittén uttalar till exempel att man ska förse barn som har en funktionsnedsättning

²⁴ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (CRC/C/GC/12) Barnets rätt att bli hörd p. 2.

²⁵ Jfr barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (CRC/C/GC/14) Om barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet och kommentar nr 12 (CRC/C/GC/12) Barnets rätt att bli hörd p. 70-74.

²⁶ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (CRC/C/GC/12) Barnets rätt att bli hörd p.16.

²⁷ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (CRC/C/GC/12) Barnets rätt att bli hörd p. 25.

²⁸ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (CRC/C/GC/12) Barnets rätt att bli hörd p. 20.

med de kommunikationsverktyg som behövs för att dessa barn lättare ska kunna uttrycka sina åsikter, och göra det möjligt för barnen att använda dessa verktyg. Ansträngningar måste också göras i konventionsstaterna för att erkänna rätten att uttrycka åsikter för barn som tillhör minoritetsgrupper och ursprungsbefolkningar, flyktingbarn och andra barn som inte talar majoritetsspråket.²⁹

Barnets rätt att framföra sina åsikter och bli hörd kommer till uttryck i bl.a. 11 kap. 10 § SoL och 36 § LVU. *Läs mer om detta i avsnitt 2.6.*

1.2.2 Barn med funktionsnedsättning

När ett barn har en funktionsnedsättning ställer detta särskilda krav på t.ex. bemötande och kompetens hos den personal som möter barnet. För att kunna utöva sin rätt att uttrycka sina åsikter kan barnet också behöva annat stöd anpassat till barnets funktionsnedsättning och ålder. Av artikel 7.3 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning framgår att konventionsstaterna ska säkerställa att barn med funktionsnedsättning har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem, varvid deras åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till deras ålder och mognad på samma villkor som för andra barn, och att de för att utöva denna rättighet erbjuds stöd anpassat till funktionsnedsättning och ålder.

1.2.3 Barnkonventionens delar som särskilt berör LVU

Många artiklar i barnkonventionen behöver tillämpas i handläggningen av ärenden enligt LVU. Nedan redogörs för några av artiklarna som särskilt kan aktualiseras. Som tidigare nämnts är konventionens fyra grundläggande principer styrande för tolkningen av övriga artiklar.

1.2.3.1 Åtskiljande från föräldrar – artikel 9

Konventionsstaterna har skyldighet att säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja, förutom i de fall då behöriga myndigheter anser att ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa. En förutsättning för att detta ska få genomföras är att det sker i enlighet med tillämplig lag och tillämpliga förfaranden samt att de behöriga myndigheterna är underställda rättslig överprövning.³⁰

²⁹ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (CRC/C/GC/12) Barnets rätt att bli hörd p. 21.

³⁰ Artikel 9.1 barnkonventionen.

I artikeln nämns vidare att ett beslut om åtskiljande kan vara nödvändigt i ett särskilt fall, t.ex. vid övergrepp mot eller vanvård av barnet från föräldrarnas sida. När ett åtskiljande av ett barn sker ska alla berörda parter få möjlighet att delta i förfarandet och lägga fram sina synpunkter.³¹

Barns rätt att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med sina föräldrar ska respekteras, utom då det strider mot barnets bästa.³²

1.2.3.2 Rätt till privat- och familjeliv – artikel 16

Av artikeln framgår bl.a. att barn inte får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens. Barn har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden eller angrepp.³³

1.2.3.3 Skydd mot övergrepp – artikel 19

Konventionsstaterna har skyldighet att vidta lämpliga lagstiftningsadministrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barn mot övergrepp. Detta gäller oavsett om barnet vårdas av sina föräldrar eller vårdnadshavare eller om de är i annan persons vård. Barnet ska skyddas mot bl.a. alla former av fysiskt eller psykiskt våld, vanvård eller försumlig behandling, utnyttjande eller sexuella övergrepp.³⁴

1.2.3.4 Alternativ omvårdnad – artikel 20

Ett barn som tillfälligt eller varaktigt berövats sin familjemiljö eller som för sitt eget bästa inte kan tillåtas stanna kvar i den miljön ska ha rätt till särskilt skydd och bistånd från statens sida. Konventionsstaterna ska säkerställa alternativ omvårdnad för ett sådant barn, i enlighet med sin nationella lagstiftning.³⁵ Sådan omvårdnad kan exempelvis innefatta placering i familjehem eller hem för vård eller boende (HVB).³⁶ Hänsyn ska tas till önskvärdheten av kontinuitet i ett barns uppfostran och till barnets etniska, religiösa, kulturella och språkliga bakgrund.

³¹ Artikel 9.2 barnkonventionen.

³² Artikel 9.3 barnkonventionen.

³³ Artikel 16 barnkonventionen.

³⁴ Artikel 19 barnkonventionen.

³⁵ Artikel 20 barnkonventionen.

³⁶ Jfr artikel 20.3 barnkonventionen och 6 kap. 1 § SoL.

1.2.3.5 Översyn avseende omhändertagna barn – artikel 25

När ett barn har omhändertagits av behöriga myndigheter för omvårdnad, skydd eller behandling av sin fysiska eller psykiska hälsa har barnet rätt till regelbunden översyn av den behandling som barnet får och alla andra omständigheter rörande barnets omhändertagande.³⁷

1.2.3.6 Skydd mot sexuellt utnyttjande – artikel 34

Barnet ska skyddas mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Konventionsstaterna ska särskilt vidta alla nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra att ett barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling, att barn utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet och att barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material.³⁸

1.2.3.7 Rehabilitering – artikel 39

Konventionsstaterna har skyldighet att vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som har utsatts för t.ex. någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp. Rehabiliteringen och återanpassningen ska äga rum i en miljö som befrämjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.³⁹

Läs mer

Mer om socialnämndens arbete enligt barnkonventionen kan du läsa i *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

Mer om bedömningen av barns mognad i samband med barns delaktighet kan du läsa i *Bedöma barns mognad för delaktighet – kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården*.

³⁷ Artikel 25 barnkonventionen.

³⁸ Artikel 34 barnkonventionen.

³⁹ Artikel 39 barnkonventionen.

1.3 Icke-diskrimineringsprincipen

Principen om icke-diskriminering är en grundläggande princip både i bl.a. barnkonventionen (*se avsnitt 1.2.1.1*), och i svensk rätt. Den svenska diskrimineringslagen syftar till att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.⁴⁰ Diskriminering är som huvudregel förbjuden inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården.⁴¹ Förbudet att diskriminera avser t.ex. bemötande, beslutsfattande, handläggning av ärenden samt information och rådgivning. Även underlåtenhet att agera avses.⁴²

Den som har blivit diskriminerad kan få rätt till diskrimineringsersättning efter beslut av domstol.⁴³

1.3.1 Skyddet av nationella minoriteter och minoritetsspråk

I minoritetslagen finns bestämmelser om vilka särskilda rättigheter personer som tillhör nationella minoriteter har och vilka skyldigheter kommuner, landsting och statliga myndigheter har gentemot de nationella minoriteterna. Det handlar bl.a. om rätt till information, inflytande och att få använda sitt minoritetsspråk hos förvaltningsmyndigheter.

Sveriges nationella minoriteter är judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar. De svenska nationella minoritetsspråken är finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska.⁴⁴ Skyddet av nationella minoriteter och av deras rättigheter och friheter är en del av det internationella skyddet av mänskliga rättigheter.⁴⁵

Barn som tillhör Sveriges nationella minoriteter har vissa särskilda

⁴⁰ 1 kap. 1 § diskrimineringslagen (2008:567), DL.

⁴¹ 2 kap. 13 § DL. För undantag från diskrimineringsförbudet vad gäller socialtjänst och hälso- och sjukvård, se 2 kap. 13 a och 13 b §§ DL.

⁴² Jfr prop. 2007/08:95 s. 522.

⁴³ Se 5 kap. 11 § DL och t.ex. Svea hovrätts dom den 11 april 2014 i mål T 5095-13. Domstolen fann att en kommun hade gjort sig skyldig till diskriminering som hade samband med funktionsnedsättning då kommunen hade omhändertagit ett nyfött barn med stöd av LVU på grund av att modern hade en psykisk funktionsnedsättning och utan att ha utrett moderns föräldraförmåga. Kränkningen bestod i att modern inte fick rätt till samma individuella bedömning och prövning som andra blivande föräldrar.

⁴⁴ 2 § minoritetslagen.

⁴⁵ Artikel 1 Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter.

rättigheter. Bl.a. ska deras utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket främjas särskilt.⁴⁶

Läs mer

Mer om nationella minoriteter kan du läsa i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

1.4 Socialnämndens ansvar

1.4.1 Barns rättigheter enligt föräldrabalken

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran och ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.⁴⁷

Den som har vårdnaden om barnet har ett ansvar för att barnets behov enligt ovan ska tillgodoses. Vårdnadshavaren ansvarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling m.m. Vårdnadshavaren ska även bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning.⁴⁸ För att vårdnadshavaren ska kunna ta sitt ansvar har denne rätt och skyldighet att besluta i frågor rörande barnets person. I takt med barnets stigande ålder och utveckling ska dock barnets egen uppfattning respekteras allt mer.⁴⁹

I de fall ett barns grundläggande behov allvarligt åsidosätts är samhället skyldigt att ingripa för att skydda barnet. Regler om socialnämndens ansvar i dessa situationer finns i både SoL och LVU.

1.4.2 Frivillig vård enligt SoL

Socialnämnden har ett ansvar för att verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden. Nämnden ska i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och psykisk utveckling hos barn och unga. Socialnämnden ska bl.a. i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver samt vård och fostran utanför det

⁴⁶ 4 § minoritetslagen.

⁴⁷ 6 kap. 1 § FB.

⁴⁸ 6 kap 2 § FB.

⁴⁹ 6 kap. 11 § FB.

egna hemmet om det är motiverat utifrån barnets eller den unges bästa.⁵⁰

Socialnämnden kan som regel ge föräldrar och barn och unga det stöd och den hjälp som de behöver genom frivilliga former inom socialtjänsten. Om vård inte kan ges på frivillig väg, om samförstånd inte nås med föräldrarna och i vissa fall den unge själv, kan förutsättningar finnas för att bereda den unge vård i alla fall. Hur detta ska gå till regleras i LVU.

Läs mer

Mer om socialnämndens övergripande ansvar kan du läsa i *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten* samt i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

⁵⁰ 5 kap. 1 § SoL.

2. Utgångspunkter för LVU

1 § LVU

Insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom ska göras i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen (2001:453). Insatserna ska präglas av respekt för den unges människovärde och integritet.

Den som är under 18 år ska dock beredas vård enligt denna lag, om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv.

Vård med stöd av 3 § får även beredas den som har fyllt 18 men inte 20 år, om sådan vård med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke.

Vissa andra åtgärder får vidtas utan samtycke enligt 22, 24, 31 a, 32 a och 32 b §§.

Vid beslut enligt denna lag ska vad som är bäst för den unge vara avgörande.

LVU ska trygga samhällets möjligheter att kunna ge barn och unga den vård och den behandling som de behöver. LVU kompletterar SoL i situationer när frivilliga insatser inte är möjliga. Detta framgår av 1 § LVU där det anges att insatser inom socialtjänsten för barn och unga ska göras i samförstånd med den unge och den unges vårdnadshavare enligt bestämmelserna i SoL.

För att LVU ska vara tillämplig måste samtliga tre förutsättningar vara uppfyllda:

- Det ska föreligga ett missförhållande som har anknytning till den unges hemmiljö enligt 2 § LVU (de s.k. miljöfallen) och/eller till den unges eget beteende enligt 3 § LVU (de s.k. beteendefallen).

- Missförhållandet ska medföra att det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.
- Behövlig vård kan inte ges på frivillig väg.⁵¹

LVU ska alltså tillämpas först när det visar sig att det inte går att få samtycke till den vård som är behövlig för den unge.

Med *behövlig vård* avses att hela den planerade vården ska kunna genomföras, både på kort och lång sikt.⁵²

Socialnämnden har inte bara en befogenhet att ingripa till den unges skydd, utan även ett ansvar då frivilliga åtgärder inte är möjliga.⁵³

Grundtanken när det gäller LVU-vård är att den inte ska pågå längre än nödvändigt och att den ska vara inriktad på att den unge ska återförenas med sina föräldrar så snart det är möjligt.⁵⁴ Vården är alltså att anse som en tidsbegränsad insats. När vård inte längre behövs ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra och förbereda en återförening mellan den unge och dennes vårdnadshavare.⁵⁵ Vid beslut enligt lagen ska vad som är bäst för den unge vara avgörande.⁵⁶ När vården upphör ska nämnden följa upp situationen för den som är under 18 år.⁵⁷

I LVU finns också vissa andra åtgärder som får vidtas utan samtycke, men som inte innebär vård utom det egna hemmet. Dessa är bl.a. förebyggande insatser enligt 22 § LVU, flyttningsförbud enligt 24 § LVU, utreseförbud enligt 31 a § LVU samt drogtest av vårdnadshavare eller föräldrar i vissa situationer enligt 32 a och b §§ LVU.

2.1 Åldersgränser i LVU

Vård i de s.k. miljöfallen (2 § LVU) kan beslutas för den som är under 18 år. Sådan vård upphör senast då den unge fyller 18 år.⁵⁸

Vård i de s.k. beteendefallen (3 § LVU) kan beslutas även för den som fyllt 18 men inte 20 år. Vården ska upphöra senast då den unge fyller 21 år.⁵⁹

⁵¹ 1 § LVU.

⁵² SoU 1979/80:44 s. 100.

⁵³ Jfr prop. 1989/90:28 s. 106.

⁵⁴ Prop. 1989/90:28 s. 73 och RÅ 2001 not 107.

⁵⁵ 21 § första stycket LVU.

⁵⁶ 1 § femte stycket LVU.

⁵⁷ Se 21 b och c §§ LVU.

⁵⁸ 1 § andra stycket och 21 § LVU.

⁵⁹ 1 § tredje stycket och 21 § LVU.

2.1.1 Ofött barn

Beslut om vård med stöd av LVU eller beslut om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU kan inte fattas på förhand innan ett barn har fötts.

Uppgifter om en gravid person eller dennes närstående kan dock utan hinder av sekretess lämnas inom och mellan myndigheter inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården, om det behövs för en nödvändig insats till skydd för det väntade barnet.⁶⁰

Läs mer

Mer om att utreda ofödda barn kan du läsa i *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

2.2 Vårdnadsöverflyttning istället för LVU

Socialnämnden bör se till att vård enligt LVU inte inleds eller fortsätter i fall där byte av vårdnadshavare hade varit ett bättre alternativ för barnet. Det kan handla om situationer när socialnämnden kan förutse en lång tids vård med stöd av LVU. Så är också fallet om vården inte kunnat avslutas trots långvariga och omfattande insatser från nämndens sida.⁶¹ Det kan också handla om situationer där vårdnadshavare har gjort sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, t.ex. om en vårdnadshavare uppsåtligen har dödat eller allvarligt skadat den andra vårdnadshavaren.⁶² Socialnämnden har en skyldighet att göra en framställning eller ansökan hos domstolen om nämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge eller förmyndarskap.⁶³

I sammanhanget kan nämnas att när ett barn har varit placerat i samma familjehem under två år är socialnämnden skyldig att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om en överflyttning av vårdnaden. *Läs mer om detta i avsnitt 15.4.*

⁶⁰ Se 25 kap. 12 § tredje stycket och 26 kap. 9 § andra stycket OSL.

⁶¹ Jfr SoU 1979/80:44 s. 99 och prop. 1981/82:168 s. 67-69.

⁶² Se 6 kap. 7 § FB och prop. 2020/21:150 s. 87.

⁶³ 5 kap. 2 § SoF.

2.3 LVU eller annan vård för unga över 18 år?

Vård enligt LVU är i första hand avsett för barn under 18 år. Många i åldrarna närmast däröver kan enligt förarbetena dock ha ett stort behov av de insatser som socialtjänsten kan ge.⁶⁴ I 1 § tredje stycket LVU anges därför att en ung person som har fyllt 18 men inte 20 år får beredas vård med stöd av 3 § LVU. Detta under förutsättning att vården med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är *lämpligare än någon annan vård*, och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke.

Med uttrycket ”annan vård” avses vård på institution mot den unges vilja.⁶⁵ Detta kan avse vård enligt

- lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM)
- lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (LPT)
- lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård (LRV).

2.4 Ansvarig kommun

LVU innehåller inga regler om vilken kommun som är skyldig eller behörig att besluta om omedelbart omhändertagande eller att ansöka om vård med stöd av LVU. Det är de regler som finns i SoL om ansvarig kommun (s.k. intern behörighet) som också gäller i ärenden enligt LVU.⁶⁶

Varje kommun ansvarar för socialtjänsten inom sitt område och har det yttersta ansvaret för att enskilda få det stöd och den hjälp som de behöver.⁶⁷ Regler om vilken kommun som är ansvarig finns i 2 a kap. SoL. Av dessa regler framgår att den kommun som den enskilde vistas i ansvarar för stöd och hjälp, om inte annat följer av 2 a kap. 3–5 §§ SoL. Står det klart att det är en annan kommun än vistelsekommunen som är ansvarig, är vistelsekommunens ansvar begränsat till akuta situationer.⁶⁸ Om den enskilde exempelvis är *bosatt*

⁶⁴ Prop. 1979/80: 1 s. 584.

⁶⁵ RÅ 83 2:52.

⁶⁶ Jfr RÅ 1989 ref. 50, RÅ 2006:36 och prop. 1979/80:1 s. 523-524.

⁶⁷ 2 kap. 1 § SoL.

⁶⁸ 2 a kap. 1-2 §§ SoL.

i en annan kommun än vistelsekommunen är det bosättningskommunen som ansvarar för att den enskilde får det stöd och hjälp som den behöver.

Läs mer

Mer om ansvarsfördelning mellan kommuner kan du läsa i Socialstyrelsens meddelandeblad (3/2011) *Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun – nya bestämmelser den 1 maj 2011* samt i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

2.5 Den unges bästa

1 § femte stycket LVU

Vid beslut enligt denna lag ska vad som är bäst för den unge vara avgörande.

Vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara *avgörande*.⁶⁹ Detta innebär att reglerna om barnets bästa går längre i LVU än barnkonventionen eftersom det i konventionen anges att barnets bästa ska *beaktas*. I en konflikt mellan den unges behov och andra intressen ska hänsyn till den unges bästa alltså alltid ges företräde.⁷⁰

LVU omfattar insatser och åtgärder för personer som inte längre definitionsmässigt kan betraktas som barn då lagen i vissa fall kan tillämpas på personer upp till 21 år. Principen om barnets bästa omfattar dock även de unga vuxna över 18 år som kan bli aktuella för vård enligt LVU.⁷¹

2.5.1 Hur den unges bästa avgörs

Vad som är den unges bästa definieras inte närmare i SoL eller LVU. Inte heller i barnkonventionen finns någon definition.

I förarbetena har framhållits att det inte objektivt går att slå fast vad som är bäst för barnet. Barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av barnets individuella förhållanden. Vid

⁶⁹ 1 § femte stycket LVU.

⁷⁰ Se prop. 2002/03:53 s. 77.

⁷¹ Prop. 2002/03:53 s. 78.

bedömningen måste hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt ska såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter för barnet beaktas.⁷² Barnets bästa är vidare enligt förarbetena en process med flera steg där man ska

- beakta vetenskap och beprövad erfarenhet
- inhämta underlag från närstående och yrkespersoner som har kunskap om barnet
- beakta det som barnet själv ger uttryck för utifrån barnets ålder och mognad i enlighet med artikel 12 i barnkonventionen.⁷³

Barnrättskommittén (*se avsnitt 1.2*) betonar att barnets bästa är ett flexibelt begrepp vars innebörd måste bedömas och fastställas från fall till fall med utgångspunkt i de specifika omständigheter som gör barnet unikt.⁷⁴ Dessa omständigheter kan handla om individuella egenskaper hos barnet eller det sociala och kulturella sammanhang som barnet befinner sig i. Individuella egenskaper kan vara ålder, kön, mognad och erfarenhet. Det kan också handla om att tillhöra en minoritetsgrupp, eller att ha en fysisk, sensorisk eller intellektuell funktionsnedsättning.⁷⁵

Faktorer som kan tas hänsyn till vid bedömning och fastställande av barnets bästa är t.ex. barnets rätt att uttrycka sina åsikter. Andra faktorer är barnets identitet, bevarandet av barnets familjemiljö och möjligheten att upprätthålla relationer, barnets behov av omsorg samt skydd och säkerhet. En viktig faktor är också om barnet befinner sig i en utsatt situation. Även barnets rätt till hälsa och utbildning är betydelsefulla faktorer i bedömningen av barnets bästa.⁷⁶

Läs mer

Mer om dokumentation av barnets bästa kan du läsa i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

⁷² Prop. 2002/03:53 s. 77-78.

⁷³ Prop. 2012/13:10 s. 36.

⁷⁴ Prop. 2012/13:10 s. 32.

⁷⁵ Prop. 2012/13:10 s. 48-49.

⁷⁶ Prop. 2012/13:10 s. 52-53.

2.6 Den unges rätt till delaktighet

36 § LVU

Den unge ska få relevant information. Den unge ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne. Om den unge inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Den unges åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

Om den unge har fyllt 15 år, har han eller hon rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag. Den som är yngre får höras i domstol, om han eller hon inte kan antas ta skada av det.

Den som är förordnad som offentligt biträde enligt 39 § för någon som är under 15 år, utan att samtidigt vara biträde för vårdnadshavaren, är utan särskilt förordnande den unges ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser.

Principen om barns rätt till delaktighet, rätt att fritt uttrycka sina åsikter samt rätt att bli hörd kommer till uttryck i barnkonventionens artikel 12, i 11 kap. 10 § SoL och i 36 § LVU.

Bestämmelsen i LVU gäller hela målgruppen som LVU riktar sig till, alltså även unga som har fyllt 18 år men inte 21 år och som per definition inte längre kan kallas barn.⁷⁷

Barnrättskommittén ställer i sin allmänna kommentar upp fem steg för att genomföra artikel 12 i barnkonventionen:

- Det *första steget* är att förbereda barnet. Barnet ska få information om rättigheten och vad den innebär.
- Det *andra steget* är själva hörandet. I det sammanhanget handlar det om att skapa en miljö och ett upplägg som anpassas för barnet.
- Det *tredje steget* handlar om att bedöma barnets förmågor. Barnets åsikter kan tillmätas betydelse om barnet bedöms vara i stånd att bilda egna åsikter. Om barnet är i stånd att bilda egna åsikter på ett rimligt och självständigt sätt behöver beslutsfattaren ta barnets åsikter under övervägande som en viktig faktor för frågans avgörande.

⁷⁷ Se prop. 2002/03:53 s. 105 och prop. 2006/07:129 s. 39.

- Det *fjärde steget* är att informera barnet om resultatet av processen och förklara hur barnets åsikter har beaktats. Denna återkoppling är en garanti för att barnet inte bara hörs som en formalitet utan faktiskt tas på allvar.
- Det *femte steget* i att genomföra artikel 12 består i att det finns lagstiftning på plats som gör att barnet kan överklaga ett beslut.⁷⁸

Att låta den unge själv komma till tals och uttrycka sin mening om sin situation och de åtgärder som kan komma att vidtas, hör naturligt samman med bestämmelsen om att den unges bästa ska vara avgörande för vilket beslut som fattas.⁷⁹

2.6.1 Rätten att framföra sina åsikter

Den unge ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör den unge, både enligt SoL och LVU.⁸⁰ När en åtgärd enligt LVU blir aktuell ska den unge ges tillfälle att uttrycka sin åsikt, oavsett vilken typ av åtgärd det rör sig om. På så sätt får den unge möjlighet att påverka det beslut som ska fattas, och får känna sig delaktig i utformningen av vården, som innefattar åtgärder som många gånger kan vara avgörande för den unges liv och utveckling. Detta tar sikte på alla beslutssituationer och åtgärder som vidtas med stöd av LVU, alltså inte bara domstolens beslut.⁸¹

Det finns ingen nedre åldersgräns för när ett barn ska få komma till tals och uttrycka sina åsikter. För att ge barnet förutsättningar att uttrycka sina åsikter behöver ansvariga aktörer ha kunskap om hur denna rättighet ska förverkligas i den egna verksamheten. Det måste alltså finnas kunskap och arbetssätt för hur barnets åsikter på bästa sätt kan inhämtas utifrån barnets ålder och mognad. Det är exempelvis viktigt att miljön känns trygg för barnet och att metoder och arbetssätt är väl anpassade till barnets förutsättningar.⁸²

Förhållandena kan i enskilda fall vara sådana att den unge av någon anledning inte kan, dvs. inte är i stånd att bilda egna åsikter, eller inte vill framföra sina åsikter. Om den unge inte framför sina åsikter,

⁷⁸ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (CRC/C/GC/12) Barnets rätt att bli hörd p. 40-47.

⁷⁹ Prop. 2002/03:53 s. 80.

⁸⁰ 1 kap. 10 § SoL och 36 § första stycket LVU.

⁸¹ Prop. 2002/03:53 s. 80 och 105.

⁸² Prop. 2012/13:10 s. 37-38.

ska den unges inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Behovet av att klarlägga den unges inställning är särskilt stort i de fall då den unge är i behov av skydd.⁸³

I alla beslut som rör den unge bör det framgå om den unges åsikter har inhämtats samt *hur* den unges åsikter i så fall har inhämtats och beaktats. Den unge ska ha rätt att föra fram sina åsikter oavsett om socialnämnden anser att det tillför utredningen något. Den unge ska dock aldrig vara skyldig att framföra sina åsikter, utan bara ges möjlighet att göra det.⁸⁴

När det gäller handläggningen i domstol får ett barn under 15 år höras i domstol, om barnet inte kan antas ta skada av det.⁸⁵ Om ett barn t.ex. skulle försättas i en svår lojalitetskonflikt gentemot föräldrarna eller känna stort obehag av att höras kan domstolen kan låta bli att höra barnet. Domstolarna behöver göra en bedömning i varje enskilt fall av om den unge kan antas ta skada av att höras. Om den unge inte hörs i domstol ska den unge ges möjlighet att framföra sina åsikter eller så ska den unges inställning klargöras på annat sätt.⁸⁶ I domstolsförfaranden är det vanligt att den unge framför sina åsikter till socialtjänsten som dokumenterar dessa och redovisar dem till domstolen.⁸⁷ Det offentliga biträdet ska i egenskap av ställföreträdare bl.a. framföra den unges synpunkter och önskemål.⁸⁸

2.6.2 Åsikter och inställning ska tillmätas betydelse

Den unges åsikter och inställning ska vidare tillmätas betydelse i förhållande till den unges ålder och mognad.⁸⁹ Det finns inte specifika åldersgränser för den unges delaktighet i beslutsfattandet. Begreppet mognad handlar om förmågan att förstå och bedöma vilka konsekvenser den aktuella frågan medför.⁹⁰

⁸³ 36 § första stycket LVU och prop. 2012/13:10 s. 38.

⁸⁴ Prop. 2012/13:10 s. 37-38.

⁸⁵ Se 36 § andra stycket LVU.

⁸⁶ Se 36 § LVU.

⁸⁷ Prop. 2012/13:10 s. 135-136 och 138.

⁸⁸ Prop. 1994/95:224 s. 57 och 6 kap. FB.

⁸⁹ 36 § första stycket LVU.

⁹⁰ Prop. 2012/13:10 s. 39.

2.6.3 Rätten att få relevant information

Socialnämnden ansvarar i första hand för att ge den unge information. Rätten till information är en viktig förutsättning för att ge den unge en möjlighet att komma till tals och bli delaktig.⁹¹ Att ta del av informationen är en möjlighet och inte en skyldighet för den unge. När information ges ska hänsyn tas till den unges bästa. Det råder därför inte någon absolut rätt för den unge att ta del av information som är olämplig för den unge. Vid bedömningen av vilken information som ska ges ska hänsyn tas till den unges ålder, mognad och tidigare kunskaper.⁹²

Med relevant information avses information som är av betydelse för den unge i ärendet. Informationen ska inte enbart omfatta faktauppgifter, utan även information om följderna av den unges inställning och möjliga resultat av utredningen eller utgången i målet. Informationen ska anpassas utifrån ålder och mognad på ett sådant sätt att den unge kan ta den till sig.⁹³

Det är enligt förarbetena angeläget att informationen inte ges på sätt som är olämpligt. Det krävs stor lyhördhet från den som ska informera den unge och personen behöver ha en förmåga att lyssna till och förstå den unge och leva sig in i den unges situation. Individuella bedömningar måste göras beträffande när och hur information ska ges. Det är viktigt att inte glömma att även mycket små barn har behov av information som är anpassad för dem.⁹⁴

Information bör ges så tidigt som möjligt, dels för att information kan lugna den unge i en obekant och kanske skrämmande situation, dels för att den unge ska kunna ge uttryck för sin inställning tidigt i processen. Den unges inställning ska kunna utgöra en del av bedömningsunderlaget i ärendet eller målet. Vid samtal är det viktigt att ta reda på om den unge kunnat ta emot och förstå den information som lämnats. Information behöver ges kontinuerligt under hela tiden som ett ärende pågår.⁹⁵

⁹¹ Prop. 2012/13:10 s. 39.

⁹² Prop. 2006/07:129 s. 109-110.

⁹³ Prop. 2012/13:10 s. 35.

⁹⁴ Prop. 2006/07:129 s. 38.

⁹⁵ Prop. 2006/07:129 s. 38.

Läs mer

Mer om barnets rätt till delaktighet kan du läsa i *Barns mognad för delaktighet – kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården* och i *Att samtala med barn – kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården*.

2.7 Rätt att föra talan

Vårdnadshavaren har ställning som part fram till dess att den unge fyller 18 år.⁹⁶

Om den unge *har fyllt 15 år* är den unge processbehörig, dvs. har rätt att föra sin talan i mål och ärenden som rör LVU.⁹⁷

Om den unge däremot är *under 15 år* saknar den unge rätten att själv föra sin talan och måste företrädas av en ställföreträdare.⁹⁸ I mål och ärenden som rör LVU är det som huvudregel det offentliga biträdet som förordnas som är den unges ställföreträdare.⁹⁹

Det offentliga biträdet ska i egenskap av ställföreträdare bl.a. ta tillvara den unges intressen i olika hänseenden när det gäller LVU och framföra den unges synpunkter och önskemål.¹⁰⁰ *Läs mer om detta i avsnitt 18.2.*

⁹⁶ Se prop. 1979/80:1 s. 514 och 6 kap. FB.

⁹⁷ 36 § andra stycket LVU.

⁹⁸ Se 36 § andra stycket LVU.

⁹⁹ Jfr 36 § andra och tredje stycket och 39 § LVU, samt HFD 2011 ref. 78.

¹⁰⁰ Prop. 1994/95:224 s. 57 och 6 kap. FB.

3. Samtycke till behövlig vård

1 § andra stycket LVU

Den som är under 18 år ska dock beredas vård enligt denna lag, om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv.

Insatser inom socialtjänsten ska göras i samförstånd med den unge och dennes vårdnadshavare.¹⁰¹ Principerna om frivillighet och självbestämmande för enskilda som anges i SoL ska därför vara vägledande även i förhållande till LVU. Om behövliga insatser dock inte kan ges på frivillig väg enligt SoL kan förutsättningar för vård med stöd av LVU vara uppfyllda.

Lagen ska tillämpas om de situationer som anges i 2 eller 3 §§ LVU föreligger, om det inte går att få samtycke till behövlig vård.¹⁰² Med behövlig vård avses att *hela* den planerade vården ska kunna genomföras, både på kort och lång sikt. Om det finns anledning att tro att ett lämnat samtycke kan komma att återkallas kan det innebära att vården eventuellt inte kan fullföljas. LVU bör då enligt förarbetena kunna tillämpas för att garantera det långsiktiga genomförandet av vården.¹⁰³

Tillämpningen av LVU är inte ovillkorligen knuten till om det finns ett formellt samtycke eller inte. Nämnden kan ha grundad anledning att anta att vårdnadshavarnas samtycke inte är allvarligt menat. Det kan också finnas situationer när det finns skäl att tro att den unge själv inte kommer att medverka till den vård som den unge förklarar sig införstådd med. Som förutsättning för lagens tillämpning anges

¹⁰¹ 1 § LVU.

¹⁰² 1 § andra stycket LVU.

¹⁰³ SoU 1979/80:44 s. 100.

därför att det *kan antas* att behövlig vård inte kan ges med samtycke.¹⁰⁴

Vidare kan det finnas andra situationer när socialnämnden kan tillämpa lagen, t.ex. på grund av vårdnadshavares dödsfall eller att någon av vårdnadshavarna på grund av en utlandsvistelse eller annat skäl inte går att nå. Det kan också förekomma att vårdnadshavarna tidigare har undandragit sig att medverka till vård och att deras samtycke mot bakgrund av det inte kan tillmätas betydelse.¹⁰⁵ *Läs mer om detta i avsnitt 3.5 och 3.6.*

3.1 Vem ska samtycka?

Samtycke till behövlig vård ska lämnas av den eller dem som har vårdnaden av den unge samt den unge själv när denne har fyllt 15 år.¹⁰⁶

3.1.1 Vårdnadshavare måste samtycka

Ett barn står under vårdnad av båda föräldrarna (gemensam vårdnad) eller en av dem (ensam vårdnad). Alternativt kan barn stå under vårdnaden av en eller två andra personer som utsetts av domstol till särskilt förordnade vårdnadshavare eller en tillfällig vårdnadshavare.¹⁰⁷ Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov enligt 6 kap. 1 § FB blir tillgodosedda. Vårdnadshavare har vidare både rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör deras barns personliga angelägenheter.¹⁰⁸ Har ett barn två vårdnadshavare ska de utöva bestämmanderätten gemensamt.¹⁰⁹

Har ett barns vårdnadshavare *gemensam vårdnad* krävs därmed att båda vårdnadshavarna samtycker till en frivillig placering utanför det egna hemmet. Om enbart en av vårdnadshavarna samtycker till frivillig vård, men inte den andre, behöver nämnden ansöka om LVU-vård om förutsättningarna i övrigt föreligger enligt lagen.

Det är bara i situationer där en av vårdnadshavarna på grund av frånvaro, sjukdom eller annan orsak är förhindrad att ta del i sådana

¹⁰⁴ SoU 1979/80:44 115, prop. 1979/80:1 s. 581 och prop. 1989/90:28 s. 108.

¹⁰⁵ Prop. 1979/80:1 s. 581 och prop. 1989/90:28 s. 108.

¹⁰⁶ 1 § andra stycket LVU.

¹⁰⁷ 6 kap. 2 § FB.

¹⁰⁸ 6 kap. 11 § FB.

¹⁰⁹ 6 kap. 13 § FB.

beslut rörande vårdnaden som inte utan olägenhet kan uppskjutas, som den andre vårdnadshavaren bestämmer ensamt. Denne får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.¹¹⁰

Om en vårdnadshavare har *ensam vårdnad* behövs enbart dennes samtycke.

I sammanhanget kan nämnas att en kammarrätt i ett avgörande har ansett att frågan om samtycke saknade betydelse i ett ärende där ett barn var i behov av LVU-vård, men inte hade någon vårdnadshavare. Barnet hade ännu inte fyllt 15 år och eftersom barnet saknade vårdnadshavare ansåg domstolen att det inte fanns någon som kunde lämna ett sådant samtycke som kunde anses garantera den nödvändiga vården. Då övriga förutsättningar för vård var uppfyllda beslutade domstolen om vård enligt LVU.¹¹¹

3.1.1.1 Särskilt förordnad vårdnadshavare

Ett barn kan stå utan vårdnadshavare t.ex. i den situationen då barnets vårdnadshavare har avlidit. Domstolen har då möjlighet att utse en eller två andra personer som särskilt förordnade vårdnadshavare.¹¹² När ett barn har en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare är det den eller de som ansvarar för barnet och som därmed ska samtycka till frivillig vård.¹¹³

I avvaktan på att särskilt förordnad vårdnadshavare förordnas kan domstolen utse en *interimistisk* särskilt förordnad vårdnadshavare som kan företräda barnet.¹¹⁴

Saknas en lämplig person att förordna som särskilt förordnad vårdnadshavare och det finns särskilda skäl kan rätten istället flytta över vårdnaden till en tillfällig vårdnadshavare.¹¹⁵ *Läs mer om tillfällig vårdnadshavare i avsnitt 3.1.1.2.*

3.1.1.2 Tillfällig vårdnadshavare

Om det finns behov av att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare för ett barn, men det saknas en lämplig person att förordna för det ändamålet, får rätten, om det finns särskilda skäl, flytta över vårdnaden

¹¹⁰ 6 kap. 13 § FB.

¹¹¹ Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 7069-15.

¹¹² Se t.ex. 6 kap. 9 § FB.

¹¹³ Jfr 6 kap. 1 och 2 §§ FB.

¹¹⁴ 6 kap. 20 FB.

¹¹⁵ 6 kap. 10 d § FB.

till en tillfällig vårdnadshavare. I uppdraget som tillfällig vårdnadshavare ingår inte att tillgodose den faktiska vården om barnet.¹¹⁶

En tillfällig vårdnadshavare kan vara nödvändig både i situationer när det saknas någon i barnets närhet som är villig och lämplig att åta sig uppdraget att vara vårdnadshavare för barnet och när det i och för sig finns en sådan person, men det ännu inte går att ta ställning till om barnet kan och rimligen bör acceptera denna person. Bedömningen av om en tillfällig vårdnadshavare behövs behöver utgå från de faktiska omständigheterna i det enskilda fallet och vad som rimligen kan förutsägas om utvecklingen den närmaste tiden. Det kan t.ex. handla om när det finns brådsakande beslut som behöver fattas för barnets räkning, som annars inte kan komma till stånd eller när det skulle framstå som stötande eller kränkande för barnet att låta föräldern kvarstå som vårdnadshavare. Exempelvis om den ena föräldern har dödat eller allvarligt skadat den andra föräldern, så att den föräldern varaktigt eller under överskådlig tid är ur stånd att fungera i sin roll som vårdnadshavare.¹¹⁷

3.1.1.3 God man för ensamkommande barn

Om ett barn som är utländsk medborgare eller statslös har kommit till Sverige och är skilt från båda sina föräldrar eller från någon annan vuxen person som får anses ha trätt i föräldrarnas ställe ska en god man förordnas.¹¹⁸ En god man ska bl.a. också förordnas om barnets föräldrar på grund av dödsfall eller sjukdom eller någon annan orsak inte längre kan utöva förmyndarskapet eller vårdnaden om barnet innan dess att barnet har fått uppehållstillstånd. Den gode mannen ansvarar för barnets personliga förhållanden och sköter dess angelägenheter i vårdnadshavares och förmyndares ställe. Den gode mannen har ett avgörande inflytande över frågan om barnets boende och dennes samtycke är därmed en nödvändig förutsättning för placering av barnet.¹¹⁹

Om ett ensamkommande barn beviljas uppehållstillstånd ska den gode mannen ersättas av en särskilt förordnad vårdnadshavare enligt föräldrabalken.¹²⁰ *Läs mer om särskilt förordnad vårdnadshavare i 3.1.1.1.*

¹¹⁶ 6 kap. 10 d § FB.

¹¹⁷ Prop. 2020/21:150 s. 87-89.

¹¹⁸ 1 och 2 §§ lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn.

¹¹⁹ Prop. 2004/05:136 s. 30 och JO 2017/18 s. 332.

¹²⁰ 10 § lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn.

Läs mer

Mer om ensamkommande barn kan du läsa i *Ensamkommande barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

3.1.2 Den unges eget samtycke

När den unge har fyllt 15 år ska dennes samtycke till behövlig vård alltid inhämtas, utöver vårdnadshavarens samtycke.¹²¹

3.1.2.1 Unga som fyllt 18 år

Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet har fyllt 18 år.¹²² En ung person som har fyllt 18 år har därmed inte någon vårdnadshavare. Samtycke till behövlig vård behöver då enbart ges av den unge själv.

3.1.3 Om vårdnadshavaren samtycker men inte den unge

Den situationen kan uppkomma att vårdnadshavarna samtycker till frivillig vård medan den unge själv inte samtycker. Har den unge fyllt 15 år ska dennes samtycke tillmätas självständig betydelse. Om den unge inte samtycker kan vården inte genomföras på frivillig väg och vård enligt LVU kan bli tillämplig.

Om den unge däremot är under 15 år får den unge visserligen inte bestämma över vården, men den unges inställning till att medverka kan ändå omöjliggöra frivillig vård enligt SoL. I sådant fall kan LVU bli tillämplig eftersom det inte går att garantera att vårdnadshavarens samtycke räcker för att genomföra vården.¹²³

3.2 Vad ska man samtycka till?

Vård enligt LVU kan bara ges om det kan antas att *behövlig vård* inte kan ges med samtycke. Genom att samtycka till den vård som socialnämnden ansett vara behövlig förklarar sig vårdnadshavarna, och i förekommande fall den unge sig, villiga att medverka till vården och att följa de anvisningar som nämnden bedömer nödvändiga för att genomföra vården.

¹²¹ 1 § andra stycket LVU.

¹²² 6 kap. 2 § FB.

¹²³ Jfr prop. 1979/80:1 s. 581 och SoU 1979/80:44 s. 115.

Det är därför viktigt att nämnden noggrant redogör för innehållet i och formerna för den nödvändiga vården innan samtycke lämnas. Detta görs i den *vårdplan* som ska upprättas när en placering är aktuell för den unge. Samtycket ska i princip avse de åtgärder som redovisas i vårdplanen.¹²⁴ Vårdplanen ska bl.a. ange vilken vård som socialnämnden avser att anordna, målet med vården, hur den unges umgänge med föräldrar, vårdnadshavare och andra närstående ska ordnas samt den unges och dess vårdnadshavares syn på den planerade vården.¹²⁵ *Läs mer om vårdplan i avsnitt 7.5.*

3.3 Hur ska samtycket utformas?

Det finns inte några formella krav varken i SoL eller LVU på hur samtycket ska vara utformat, men i förarbeten har uttalats att med hänsyn till den betydelse samtycket kan få är det nödvändigt att det lämnas skriftligen.¹²⁶ Det förutsätts vidare att samtycke ges genom att vårdplanen blir undertecknad av vårdnadshavaren och den unge om denne är över 15 år. Att det är tydligt vad samtycket omfattar har stor betydelse för den enskildes rättssäkerhet. Samtycket utgör inte bara den rättsliga grunden för en placering och för nämndens framtida åtgärder, utan avgränsar också nämndens befogenheter till vad berörda parter har samtyckt till.¹²⁷

Lämnas inte ett samtycke behöver detta dokumenteras eftersom det är av avgörande betydelse både för den fortsatta handläggningen och för bedömningen av om LVU är tillämplig.¹²⁸ *Läs mer om vårdplan i avsnitt 7.5.*

3.4 Samtycket kan återkallas

Ett samtycke till frivillig vård med stöd av SoL kan återkallas när som helst.¹²⁹ Den frivilliga vården ska då upphöra och den unge har rätt att återvända hem. Om återkallelsen av samtycket innebär att den unge inte får nödvändig vård kan socialnämnden överväga om ett beslut om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU behöver

¹²⁴ Prop. 1979/80:1 s. 504 och 581.

¹²⁵ 11 kap. 3 § SoL och 5 kap. 1 a § SoF.

¹²⁶ Prop. 1979/80:1 s. 581.

¹²⁷ Prop. 2000/01:80 s. 106.

¹²⁸ Jfr 11 kap. 5 § SoL.

¹²⁹ SoU 1979/80:44 s. 99.

tas. Om det inte finns skäl för LVU men barnet bedöms vara i särskilt behov av nämndens stöd eller skydd, efter en placering enligt SoL i familjehem eller HVB, finns en möjlighet att besluta om uppföljning oberoende av samtycke.¹³⁰ Om det finns risk för att den unge kan fara illa av själva separationen från ett familjehem kan ett flyttningsförbud bli aktuellt. *Läs mer om omedelbart omhändertagande i kapitel 8 och mer om flyttningsförbud i avsnitt 16.4.1.*

3.5 LVU trots samtycke till frivillig vård

Ett samtycke ska i regel respekteras. Har ett formellt samtycke till frivillig vård lämnats kan samtycket inte utan vidare underkännas. Om nämnden anser att samtycket inte är allvarligt menat innebär detta alltså inte att samtycket är *ogiltigt*.¹³¹

Som tidigare nämnts är dock tillämpningen av LVU inte ovillkorligen knuten till om det finns ett samtycke eller inte. Det framgår nämligen av lagen att vård enligt LVU ska beredas om det *kan antas* att behövlig vård inte kan ges med samtycke.¹³² I förarbetena beskrivs vissa situationer när LVU kan tillämpas trots att samtycke har lämnats. Dessa situationer redogörs för nedan.

3.5.1 Risk för att samtycket återkallas eller inte är allvarligt menat

Den unge ska kunna garanteras behövlig vård. Med det avses att hela den planerade vården ska kunna genomföras, både på kort och på lång sikt. Om det finns anledning att befara att ett lämnat samtycke kan komma att återkallas kan det innebära att vården eventuellt inte kan fullföljas. Enligt förarbetena bör LVU då kunna tillämpas för att garantera det långsiktiga genomförandet av vården.¹³³

Ett exempel på när LVU kan vara tillämplig trots att samtycke har lämnats är när vårdnadshavarna eller den unge tidigare har dragit sig undan från att medverka till den vård som de har samtyckt till. Nämnden kan till följd av det ha grundad anledning att anta att samtycket inte är allvarligt menat.¹³⁴

¹³⁰ Se 11 kap. 4 b § SoL.

¹³¹ Jfr SoU 1979/80:44 s. 100 och RÅ 83 2:87 II.

¹³² Se 1 § LVU och SoU 1979/80:44 s. 100.

¹³³ SoU 1979/80:44 s. 100 och 115.

¹³⁴ Prop. 1979/80:1 s. 581 och SoU 1979/80:44 s. 100.

Av praxis framgår att förhållandet att ett samtycke har lämnats på ett sent stadium inte behöver betyda att det inte är allvarligt menat.¹³⁵

Rättsfall

I RÅ 83 2:87 III hade vårdnadshavaren själv utsett och placerat sitt barn vid ett annat familjehem än det som socialnämnden föreslagit. Socialnämnden hade godkänt familjehemmet i efterhand. Vårdnadshavaren hade vid olika tillfällen under utredningen visat på bristande psykisk balans och haft svårt att fullfölja åtaganden. Men när det gällde insikten i att hon själv inte klarade av att ta hand om sitt barn, hade hon hela tiden varit konsekvent inriktad på att få ett bra familjehem till barnet. HFD ansåg i målet att det saknades anledning att anta att samtycket inte skulle vara allvarligt menat eller att vårdnadshavaren inte skulle medverka till genomförandet av vården. Grund saknades därför för att besluta om vård med stöd av LVU.

Rättsfall

I RÅ 1990 ref. 13 ansåg socialnämnden, med hänvisning till vårdnadshavarens långvariga alkoholmissbruk, att vårdnadshavarens samtycke inte var en tillräcklig garanti för att vården av barnet inte skulle avbrytas i förtid. HFD beaktade att barnet redan under drygt ett års tid vårdats under frivilliga former i ett familjehem och att vårdnadshavaren under tiden hade samarbetat med socialtjänsten i fråga om vården och inte ingripit i den. Det saknades därför anledning att anta att samtycket inte var allvarligt menat eller att vårdnadshavaren inte skulle medverka till genomförandet av vården.

Rättsfall

I RÅ 1995 ref. 38 hade vårdnadshavarna efter hand ändrat inställning till familjehemsvård samt lämnat samtycke till socialnämndens vårdplan först i ett sent stadium. HFD ansåg dock inte att detta betydde att samtycket inte var allvarligt menat eller att man kunde befara att samtycket skulle återtasa, eller att någon av vårdnadshavarna skulle ingripa i vården på ett störande sätt. Kraven för vård enligt LVU var därför inte uppfyllda.

¹³⁵ RÅ 1995 ref. 38.

Rättsfall

I RÅ 2003 not. 202 hade vårdnadshavarna samtyckt till vårdplanen. Socialnämnden invände att samtycket inte vilade på att vårdnadshavarna ansåg att de själva hade brustit i omsorgen och vården om barnet, utan på att barnet hade det bra i familjehemmet och att vårdnadshavarna kom väl överens med familjehemsföräldrarna. Dessutom hade samtycket lämnats sent under utredningen. HFD påtalade att de aktuella förhållandena har en viss betydelse när vårdnadshavare under en pågående familjehemsplacering ska ta ställning till om deras barn ska vårdas utanför hemmet. Det var inte osannolikt att vårdnadshavarna hade påverkats av att de, genom besök i familjehemmet, hade fått en konkret bild av vad familjehemsplaceringen innebar och att de hade upplevt att barnet hade det bra där. Men det fanns inte anledning att anta att vårdnadshavarna skulle återta sitt medgivande. Att samtycket lämnats sent föranledde ingen annan bedömning. Kraven för LVU-vård var därför inte uppfyllda.

3.5.2 När vårdnadshavaren kan komma att störa vården
LVU kan behöva tillämpas när socialnämnden befarar att vårdnadshavaren på ett störande sätt kommer att ingripa i vården av den unge, även om samtycke har lämnats. Detta kan exempelvis ske i situationer när vårdnadshavaren söker upp den unge i familjehemmet vid olämpliga tider.¹³⁶ *Läs även om umgängesbegränsning i kapitel 13.*

3.5.3 När samtycket är villkorat

Det kan förekomma att en vårdnadshavare eller den unge endast samtycker till en viss form av placering, t.ex. i ett HVB, men inte till placering i ett familjehem. En annan begränsning i samtycket kan vara att endast ett visst familjehem accepteras, t.ex. någon nära anhörig. Situationen kan även vara den omvända, dvs. att samtycke lämnas till alla hem utom det som socialnämnden har föreslagit. Nämnden får i varje enskilt fall bedöma om det begränsade samtycket kan anses ge tillräckligt utrymme för att kunna garantera den unge den behövliga vården.

¹³⁶ SoU 1979/80:44 s. 100 och 115.

Rättsfall

I RÅ 82 2:74 samtyckte barnets vårdnadshavare till frivillig vård under förutsättning att barnet placerades hos sin mormor. Men en placering där ingick inte i socialnämndens vårdplan. HFD ansåg att samtycket saknade rättslig verkan då vårdnadshavarens medgivande till att barnet skulle vårdas hos sin mormor inte utgjorde ett sådant samtycke som medförde att behövlig vård kunde ges frivilligt. Förutsättningarna för vård med stöd av LVU var därför uppfyllda.

3.5.4 När samtycket är begränsat i tid

Det kan förekomma att en vårdnadshavare eller den unge samtycker endast för en viss tids vård, t.ex. för ett år eller för en skoltermin. Om den tiden inte bedöms som tillräcklig för att den unge ska få den behövliga vården, kan det innebära att vården inte kan ges med det lämnade samtycket.

Rättsfall

I RÅ 1986 ref. 4 samtyckte vårdnadshavaren till att barnet skulle vårdas utanför hemmet under ett år. HFD ansåg att samtycket inte gav tillräckliga garantier för genomförande av den behövliga vården. Domstolen ansåg även att det fanns tveksamheter gällande vårdnadshavarnas inställning till vårdbehovet. Kraven för vård enligt LVU var därför uppfyllda.

3.5.5 Behov av trygghet måste vägas in

Om den unge har utsatts för hot eller våld från vårdnadshavarna måste även den unges behov av trygghet vägas in vid bedömningen av vad som är behövlig vård. Även om det inte finns någon mera påtaglig anledning att befara att vården avbryts eller störs t.ex. genom att försvåra anpassningen till den unges familjehem kan det ofta vara motiverat att tillämpa LVU för att säkerställa att den unge inte kan flyttas utan socialnämndens medgivande.¹³⁷

¹³⁷ SoU 1979/80:44 s. 99-100 och 115.

Rättsfall

I RÅ 83 2:87 I hade vårdnadshavaren gjort sig skyldig till sexuella övergrepp mot sitt barn. Vårdnadshavaren hade samtyckt till socialnämndens vårdplan, som innebar att barnet placerades i familjehem under en längre tid. Enligt vårdplanen skulle vårdnadshavaren inte underrättas om var barnet fanns och barnet skulle även själv få avgöra när kontakt med vårdnadshavaren skulle återupptas. HFD menade att en väsentlig del av vården utgjordes av att barnet skulle skyddas från kontakt med vårdnadshavaren. Trots att det inte fanns anledning att anta att samtycket inte var allvarligt menat ansåg domstolen att vården inte gick att åstadkomma så länge vårdnadshavaren hade kvar vårdnaden om barnet. Därför kunde behövlig vård inte ges på frivillig väg och förutsättningarna för LVU-vård var därför uppfyllda.

3.6 Samtycke till vård lämnas inte men LVU är inte tillämplig

Den unge kan ha ett vårdbehov utan att situationen är så pass allvarlig att kriterierna för LVU anses vara uppfyllda, samtidigt som samtycke inte lämnas till frivillig vård utanför hemmet enligt SoL. Om samtycke inte lämnas kan en placering enligt SoL inte genomföras. Socialnämnden har dock ansvar att bl.a. verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden och ska med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och unga som visat tecken till en ogynnsam utveckling.¹³⁸ Socialnämnden har därmed ett ansvar för att den unge får det skydd och stöd som den unge behöver. Nämnden kan därmed behöva ha fortsatt kontakt med den unge och/eller vårdnadshavarna för att exempelvis erbjuda andra insatser eller för att motivera den unge eller dess vårdnadshavare att förbättra den unges situation.¹³⁹

För barn som fyllt 15 år kan vissa insatser beviljas trots att det inte finns samtycke från vårdnadshavarna.¹⁴⁰ Socialnämnden har även i vissa fall möjlighet till uppföljning av ett barns situation trots avsaknaden av samtycke.¹⁴¹

¹³⁸ 5 kap. 1 § SoL.

¹³⁹ Jfr SoU 1979/80:44 s. 71 och JO 2017/18 s. 332.

¹⁴⁰ Se 3 kap. 6 a och b §§ SoL.

¹⁴¹ Se 11 kap. 4 a och b §§ SoL.

Läs mer

Mer om insatser utan samtycke och uppföljning oberoende av samtycke kan du läsa i *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten* och *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

4. Påtaglig risk för att hälsa eller utveckling skadas

2 § LVU

Vård ska beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandling, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

3 § första stycket LVU

Vård ska också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

För att ett beslut om vård enligt LVU ska kunna fattas krävs att det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Detta gäller både i miljöfallen i 2 § LVU och beteendefallen i 3 § LVU.

Med *hälsa eller utveckling* avses både den fysiska eller psykiska hälsan samt också den sociala utvecklingen.¹⁴²

Begreppet *påtaglig risk* syftar till att precisera vilken risknivå som krävs för att kunna fatta ett beslut om vård med stöd av LVU.¹⁴³

4.1 Påtaglig risk för skada

Med begreppet *påtaglig risk* avses att det ska vara fråga om *en klar och konkret risk för skada*. Socialnämnden ska kunna konstatera att risken för skada har en sådan inverkan på den unges hälsa eller utveckling att den unge har ett tydligt vårdbehov. Det får inte vara fråga om en obetydlig, oklar eller avlägsen risk för skada. Risken ska därmed ha en viss *intensitet och aktualitet*. En övergående eller mindre betydande risk för skada är inte tillräckligt för ett ingripande

¹⁴² Prop. 1989/90:28 s. 107.

¹⁴³ Prop. 1989/90:28 s. 107.

med stöd av LVU.¹⁴⁴

Vidare får det inte vara fråga om ett subjektivt antagande om att den unge löper en risk att skadas. Nämnden får heller inte lägga irrelevanta omständigheter till grund för ett omhändertagande, som t.ex. allmänna samhällsvärderingar eller inställning i trosfrågor.¹⁴⁵

HFD har i rättspraxis bekräftat att det inte enbart ska vara fråga om en ringa eller oklar risk för skada, utan det måste finnas konkreta skaderisker. Det ska också gå att konstatera att riskfaktorerna har sådan allvarlig inverkan på den unges hälsa och utveckling att det är tydligt att den unge har ett vårdbehov.¹⁴⁶ Det är vidare den unges *aktuella* situation och en närliggande eller klart förutsägbar utveckling av situationen som är utgångspunkten vid riskbedömningen. Hypotetiska resonemang om framtida händelser kan således inte ligga till grund för ett LVU-beslut.¹⁴⁷

4.2 Beviskrav och bevisvärdering

Ett omhändertagande med stöd av LVU är en mycket ingripande åtgärd både för den unge och den unges familj, och får bara komma ifråga om det finns tungt vägande skäl. LVU är en skyddslag och vad som är bäst för den unge ska vara *avgörande* vid beslut enligt lagen.¹⁴⁸

Vid en ansökan om LVU-vård ställs höga krav på att socialnämndens utredning visar att kriteriet påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas är uppfyllt. Det ska som nämnts vara fråga om en klar och konkret risk.¹⁴⁹

Det är samtidigt viktigt att notera att risken för skada inte alltid behöver ha inträffat när ett ingripande med stöd av LVU aktualiseras. Det kan t.ex. handla om att socialnämnden behöver omhänderta ett nyfött barn. Detta kräver att nämnden av naturliga skäl behöver göra ett *antagande om en framtida sannolikhet för skada*. Ju yngre barnet är desto svårare kan det vara att underbygga antagandet med tillräckligt konkreta omständigheter. Socialnämndens utredning som lämnas till domstolen behöver därför ofta grundas på antaganden som

¹⁴⁴ Prop. 1989/90:28 s. 62-63 och 107 och prop. 1997/98:96 s. 169.

¹⁴⁵ Prop. 1989/90:28 s. 62-63 och 107 och prop. 1997/98:96 s. 169.

¹⁴⁶ Se RÅ 1995 ref. 46 och RÅ 1996 ref. 64.

¹⁴⁷ Se RÅ 2009 ref. 64.

¹⁴⁸ Se HFD 2011 ref. 5, HFD 2011 ref. 6 och HFD 2018 ref. 6.

¹⁴⁹ Se HFD 2011 not 101, HFD 2014 ref. 46 och HFD 2017 ref. 42.

så långt möjligt innefattar och bygger på relevanta observationer av föräldrarna och barnet, även när det är fråga om ett mycket litet barn. Nämndens bedömning av framtida risker måste självfallet vara så väl underbyggda som möjligt, men en viss osäkerhet måste accepteras enligt HFD.¹⁵⁰

Om det rör missförhållanden i hemmet behöver det åtminstone göras *sannolikt* att något av de missförhållanden som nämns i 2 § LVU föreligger. Dvs. att det finns en påtaglig risk att den unges hälsa eller utveckling skadas på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet.¹⁵¹

Socialnämndens utredning kan visa att det förekommer flera olika missförhållanden, men det kan också handla om ett enstaka övergrepp. Vid prövningen av om det är sannolikt att missförhållanden föreligger ska det göras en samlad bedömning av den bevisning som finns. Om det däremot är fråga om ett enstaka övergrepp måste utredningen ge starkt stöd för att övergreppet har ägt rum. Finns det en bredare utredning om ett misstänkt missförhållande kan den samlade bevisningen göra att beviskravet är uppnått, även om det finns anledning att ifrågasätta vissa uppgifter om enskilda händelser eller omständigheter.¹⁵² *Läs mer om bevisning vid påstått enstaka övergrepp i avsnitt 4.2.2.1.*

Nedan redogörs ytterligare för vad som finns beskrivet i praxis från HFD kring bevisning när den unge misstänks ha blivit utsatt för missförhållanden i hemmet.

4.2.1 Barns egna uppgifter om förhållanden i hemmet

Av praxis i HFD framgår att om ett barns uppgifter om misshandel eller andra allvarliga missförhållanden får stöd av utredningen i övrigt, *kan uppgifterna normalt läggas till grund för slutsatsen att 2 § LVU kan tillämpas.* Men i de fall då det saknas annan utredning som ger tillräckligt stöd för barnets uppgifter om missförhållandena, samtidigt som uppgifterna förnekas av föräldrarna, behöver socialnämnden ta ställning till om uppgifterna i sig framstår som tillförlitliga. *Barnets berättelse samt barnets subjektiva upplevelse av hemförhållandena ska väga tungt i utredningen.* Även ett yngre barns

¹⁵⁰ Se HFD 2011 not 101, HFD 2014 ref. 46 och HFD 2017 ref. 42.

¹⁵¹ Se HFD 2018 ref. 6.

¹⁵² HFD 2018 ref. 6 och HFD 2008 ref. 55.

uppgifter ska kunna ges sådan tyngd att de ensamt kan ligga till grund för ett beslut om omhändertagande.¹⁵³

Vid värderingen av ett barns uppgifter bör bland annat följande beaktas:

- i vilket eller vilka sammanhang uppgifterna har lämnats
- på vilket sätt uppgifterna har lämnats
- om berättelsen är sammanhängande och konsekvent
- om berättelsen är tydlig och detaljrik
- om uppgifterna har vidhållits
- barnets ålder och mognad och barnets förståelse för innebörden och konsekvenserna av att uppgifterna lämnas.¹⁵⁴

4.2.2 Hänsyn till föräldrars invändningar mot påstådda missförhållanden

Frågan om vilken hänsyn som kan tas till en förälders invändning om att inte ha utsatt den unge för påstådda missförhållanden har behandlats av HFD.

I ett avgörande misstänktes den unge ha blivit slagen av sin förälder. Föräldern hade också uttalat dödshot mot den unge. Frågan i målet var bl.a. vilken hänsyn som kunde tas till föräldrarnas uppgift om att hoten inte varit allvarligt menade.

Inledningsvis poängterade HFD att hänsyn behöver tas till de ödesdigra konsekvenser som kan följa av en felaktig bedömning i en situation som den i rättsfallet. Därför kan det ofta vara rimligt att socialnämnden med stöd av LVU-vård under en tid får möjlighet till kontroll av den unges förhållanden. Detta för att säkerställa att den unges hälsa eller utveckling inte skadas.

En annan bedömning kan enligt HFD göras om det finns grundad anledning att anta att föräldern inte menat allvar med sina hot och att situationen i övrigt inte är sådan att den inger allvarlig oro för den unge.¹⁵⁵

Om nämnden *inte* beslutar om LVU-vård krävs att nämnden, utifrån den unges skyddsintresse, visar att det som inträffat i ärendet

¹⁵³ Se HFD 2014 ref. 6, HFD:s dom i mål nr 5757-16 och HFD 2017 ref. 42.

¹⁵⁴ HFD:s dom i mål nr 5757-16 och HFD 2017 ref. 42.

¹⁵⁵ HFD 2008 ref. 55.

trots allt inte utgör en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. Enligt HFD ställs det förhållandevis höga krav på den utredning som ska visa att det inte finns skäl för LVU-vård. Föräldrarnas uppgifter måste också ges stöd av annan utredning som visar att den unge inte löper risk att skadas. I detta mål ansåg HFD, mot bakgrund av att LVU är en skyddslagstiftning, att föräldrarnas egna uppgifter inte kunde tillmätas sådan tyngd som bevisning att det räckte för att domstolen skulle kunna bortse från hoten.¹⁵⁶

I ett annat mål har HFD belyst frågan om föräldrarnas invändningar rubbat tilltron till uppgifter om att deras barn utsattes för misshandel. Uppgifterna hade bl.a. kommit fram genom att några av barnen hade berättat för förskolepersonal om misshandeln. HFD konstaterade inledningsvis att det stod klart att uppgifterna som fanns i målet hade varit grund för vård enligt 2 § LVU om de hade lämnats oemotsagda. Domstolen gick igenom bevisningen i målet och kom sammanfattningsvis fram till att föräldrarnas invändningar var skiftande, vaga och tvetydiga samt att de vittnen som föräldrarna åberopat inte hade rubbat tilltron till uppgifter om misshandel som fanns från barnen, förskolepersonal, jourhemmet och handläggare inom socialtjänsten.¹⁵⁷

4.2.2.1 Bevisning vid påstått enstaka övergrepp

I ett annat mål har HFD beskrivit vad som krävs när det gäller bevisning vid ett påstått enstaka övergrepp mot ett barn (målet gällde ett barn som misstänktes ha blivit utsatt för s.k. skakvåld). Av domen framgår följande:

- Om det är fråga om ett enstaka övergrepp måste utredningen ge starkt stöd för att övergreppet ägt rum.
- Om det finns en bredare utredning om förhållandena i hemmet kan den samlade bevisningen göra att beviskravet är uppnått, även om det finns anledning att ifrågasätta vissa uppgifter om enskilda händelser eller omständigheter.
- Om det gäller fysisk misshandel av ett barn och bedömningen enbart grundas på att det finns vissa symptom hos barnet bör det finnas ett tydligt vetenskapligt stöd för orsakssamband mellan de medicinska fynden och det förutsatta våldet.

¹⁵⁶ HFD 2008 ref. 55.

¹⁵⁷ HFD 2011 ref. 6, se även HFD:s dom i mål nr 5757-16.

- Om det saknas ett tydligt vetenskapligt stöd för orsakssambandet kan inte avsaknaden av andra tänkbara förklaringar till skadorna i sig medföra att det är sannolikt att skadorna har orsakats genom våld.¹⁵⁸

I målet kom HFD fram till att det inte kunde göras sannolikt att barnet hade utsatts för skakvåld. I utredningen nämndes två händelser som rörde föräldrarnas omsorgsförmåga som kan ha antytt ett bristande säkerhetsmedvetande. Domstolen ansåg dock inte att nämnden hade närmare argumenterat kring förekomsten av brister i omsorgen av barnet. Sammantaget var förutsättningarna för vård med stöd av 2 § LVU inte uppfyllda.¹⁵⁹ Målet visar även bl.a. vikten av att socialnämnden noga utreder samtliga missförhållanden som kan ligga till grund för en ansökan om LVU-vård.

4.2.3 Förhållandet mellan socialnämndens utredning och en brottsutredning vid brott mot barnet

Om den unge utsätts för brott kan det uppstå frågor om hur nämndens utredning av den unges situation förhåller sig till polisens eller åklagarens utredning av brott.

Vid våld mot barn har JO uttalat att det såväl i socialnämndens som i polis- och åklagarmyndighetens uppgifter ingår att utreda misstankar om våld mot barn. Myndigheterna har dock olika roller och dessa måste hållas isär. De brottsutredande myndigheterna ska genom förundersökningen utreda om brott har begåtts och finna en gärningsman. Socialnämndens uppgift är att utreda barnets och familjens situation samt barnets behov av hjälp och skydd. Myndigheterna måste och bör i viss utsträckning samarbeta enligt JO.¹⁶⁰

LVU lämnar enligt JO ett utrymme för de rättstillämpande myndigheterna att självständigt värdera bevisningen i ett ärende. Två olika myndigheter kan därför dra olika slutsatser av samma situation utan att någon av dem kan sägas ha fel.¹⁶¹ JO har betonat att socialnämnden har en skyldighet att bedriva sin utredning och göra sina egna bedömningar. Nämnden ska bilda sig en uppfattning om den unges behov av skydd eller stöd, oberoende av en brottsutredning och

¹⁵⁸ HFD 2018 ref. 6.

¹⁵⁹ HFD 2018 ref. 6.

¹⁶⁰ JO dnr 2827-2012.

¹⁶¹ JO 1998/99 s. 264.

vad åklagaren kommer fram till. Det är enligt JO vidare inte ovanligt att socialnämnden fortsätter sin utredning även efter ett beslut om att inte inleda eller lägga ned en förundersökning.¹⁶²

Har den unge utsatts för t.ex. våld i hemmet finns det inga krav i lagen på att det ska gå att slå fast vem gärningspersonen är för att socialnämnden ska kunna ingripa med stöd av LVU. Det finns inte heller krav på att det inträffade ska utgöra misshandel enligt brottsbalken. Enligt 2 § LVU ska, som beskrivits i detta kapitel, vård med stöd av LVU beslutas om det finns *en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas*.

När barn och unga har utsatts för brott kan det inom ramen för en brottsutredning bli aktuellt med en läkarundersökning. *Läs mer om hur detta förhåller sig till en läkarundersökning enligt LVU i avsnitt 7.6.4.2 och 14.2.3.*

4.2.3.1 Förundersökningssekretess

Under en förundersökning kan socialtjänsten få information som omfattas av förundersökningssekretess, t.ex. när företrädare för socialtjänsten närvarar vid ett polisförhör. Förundersökningssekretessen gäller oavsett vilken myndighet som har uppgifterna i fråga. Det innebär att uppgifterna är skyddade av sekretess även hos socialtjänsten.¹⁶³

Sekretessen kan även gälla för uppgifter som förvaras hos socialtjänsten om uppgifterna lämnats till polisen med anledning av misstankar om brott och sedan ingår i materialet i en pågående förundersökning.¹⁶⁴ Även uppgifter som lämnas till polisen kan alltså, beroende på omständigheterna, komma att omfattas av förundersökningssekretess. *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 5.6.*

I LVU-ärenden kan fråga uppkomma om uppgifter som omfattas av förundersökningssekretess kan lämnas från socialnämnden till domstolen vid underställande av ett omedelbart omhändertagande eller i en ansökan om vård enligt LVU. HFD har i ett beslut berört frågan om vad en domstol ska göra när socialnämnden i en ansökan om vård med stöd av LVU har utelämnat de närmare detaljerna i ett barns berättelse om missförhållanden med hänvisning till förundersökningssekretess. Ett barns berättelse om missförhållanden är av central betydelse vid en LVU-utredning och kan som nämnts under

¹⁶² JO 1996/97 s. 268.

¹⁶³ Se 18 kap. 1 och 3 §§ OSL.

¹⁶⁴ RÅ 2002:103. Se även Kammarrätten i Göteborgs dom den 31 mars 2021 i mål nr 1326-22.

avsnitt 4.2.1 ensam ligga till grund för ett beslut om vård, om uppgifterna bedöms vara tillförlitliga. I det aktuella målet framhöll HFD att även om delar av ett barns berättelse av sekretessskäl har undanhållits den domstol som ska pröva frågan om vård kan det vara så att de uppgifter som finns i ansökan är tillräckliga för att domstolen ska kunna göra en självständig värdering av barnets uppgifter och om dessa kan läggas till grund för ett beslut om vård enligt LVU. HFD ansåg dock i målet att förvaltningsrätten och kammarrätten förlitat sig på nämndens och ställföreträdarens bedömning att barnets uppgifter om missförhållanden var tillförlitliga. Enligt HFD:s mening måste domstolen självständigt kunna värdera ett barns berättelse för att bedöma tillförlitligheten av uppgifterna och därmed också om förutsättningarna för vård är uppfyllda. HFD ansåg att domstolarna borde ha begärt att socialnämnden gav in de utelämnade uppgifterna. Förundersökningssekretessen hindrar inte att nämnden lämnar uppgifterna till domstol vid en ansökan om vård då nämnden enligt 4 § LVU ska ange de omständigheter som utgör grund för vårdbehovet. Det innebär att det kan vara nödvändigt att sekretessbelagda uppgifter lämnas till domstolen för att nämnden ska kunna fullgöra sin verksamhet. Socialnämnden kan då med stöd av 10 kap. 2 § OSL lämna uppgifterna till domstolen i samband med en ansökan om vård. HFD framhöll även vidare att om uppgifter omfattas av förundersökningssekretess enligt 18 kap. 1 § OSL kommer den sekretessen, gälla även hos domstolen. Sekretessen kan dock påverkas av kommuniceringsskyldigheten och rätten till partsinsyn.¹⁶⁵

¹⁶⁵ HFD 2023 ref. 33.

5. Vård på grund av förhållanden i hemmet (2 §)

2 § LVU

Vård ska beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

I 2 § LVU anges förutsättningarna för att bereda den unge vård på grund av *förhållandena i hemmet*, de s.k. miljöfallen. Vård kan beredas om det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas på grund av att den unge utsätts för

- fysisk eller psykisk misshandel,
- otillbörligt utnyttjande,
- brister i omsorgen, eller
- något annat förhållande i hemmet.

Vård kan naturligtvis beslutas på flera av dessa punkter samtidigt.¹⁶⁶

Läs mer om påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas i kapitel 4.

Vård enligt 2 § LVU kan beslutas för den som är under 18 år. När vården inte längre behövs ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra. Vården upphör dock senast när den unge fyller 18 år.¹⁶⁷ *Läs mer om vårdens upphörande i kapitel 16.*

5.1 Vad menas med ”hemmet”?

Med ”hemmet” menas både *föräldrahemmet och annat hem där den unge stadigvarande vistas*.¹⁶⁸ Vid växelvis boende kan den unge enligt JO sägas ha sitt hem hos båda vårdnadshavarna.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Jfr prop. 1989/90:28 s. 108.

¹⁶⁷ 1 § andra stycket och 21 § LVU.

¹⁶⁸ Prop. 1979/80:1 s. 582 och prop. 1989/90:28 s. 108.

¹⁶⁹ JO 1993/94 s. 277.

Vård med stöd av 2 § LVU kan även bli aktuellt i situationer där någon anmärkning inte kan riktas mot just det hem där den unge för tillfället befinner sig, exempelvis

- om den unge befinner sig i ett annat hem än det egna, och föräldrarna står i begrepp att ta hem den unge
- om föräldrarna står i begrepp att placera den unge i en miljö som innebär fara för den unges hälsa eller utveckling
- om föräldrarna inte hindrar den unge från att vistas i en miljö som innebär fara för den unges hälsa och utveckling.¹⁷⁰

Begreppet hemmet har också en *abstrakt* betydelse. Det kan avse alla de situationer då den unge direkt eller indirekt står under vårdnads-havararens eller annan fostrares inflytande, och inte bara bostaden.¹⁷¹ JO har mot bakgrund av detta t.ex. ansett att det inte finns hinder mot att omhänderta den unge som vistas hos en umgängesförälder.¹⁷²

5.2 Misshandel

2 § LVU omfattar alla situationer där den unge utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet.¹⁷³ Även om det inte alltid går att definiera vad som är misshandel, är det viktigaste att de barn och unga vars hälsa eller utveckling utsätts för påtaglig risk får det stöd och skydd de behöver.¹⁷⁴

5.2.1 Fysisk misshandel

Redan en ringa grad av misshandel kan utgöra en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling, om det inte är en fråga om en enstaka överilad handling. I förarbetena anges att om misshandeln är av allvarligare slag bör den unge regelmässigt beredas vård utanför det egna hemmet, i varje fall för en tid. Men en bedömning måste ske från fall till fall. Gäller det yngre barn torde det i de flesta fall också vara oundvikligt att barnet skiljs från hemmet.¹⁷⁵

Det kan i detta sammanhang nämnas att en kammarrätt i ett av-

¹⁷⁰ Prop. 1979/80:1 s. 582 och prop. 1989/90:28 s. 108.

¹⁷¹ Prop. 1989/90:28 s. 108. Jfr också JO 1993/94 s. 277 och 2011/12 s. 437.

¹⁷² JO 2003/04 s. 253.

¹⁷³ Prop. 1989/90:28 s. 107.

¹⁷⁴ Jfr prop. 2002/03:53 s. 82.

¹⁷⁵ Prop. 1978/80:1 s. 582 och prop. 1989/90:28 s. 107.

görande har beslutat om vård med stöd av LVU för fyra barn på grund av att föräldern slagit barnen i uppfostringssyfte. Domstolen uttalade att fysiska övergrepp som sker mot barn är att betrakta som misshandel. Argumentet att aga som uppfostringsmetod var vanligt i föräldrarnas hemland godtogs inte av domstolen.¹⁷⁶

Av praxis från HFD framgår att fysisk misshandel ofta är en grund för beslut om vård enligt 2 § LVU om den kan hänföras direkt till någon av föräldrarna.¹⁷⁷ Om det inte kan bevisas att det är föräldrarna som misshandlat den unge, kan vård med stöd av LVU ändå bifallas som brister i omsorgen. Detta om skadorna kan kopplas till brister i säkerhetsmedvetandet eller annan vårdslöshet hos föräldrarna, och föräldrarna inte kan lämna någon godtagbar förklaring till det inträffade.¹⁷⁸ *Läs mer om beviskrav och bevisvärdering i avsnitt 4.2.*

Rättsfall

I RÅ 1996 ref. 91 gällde frågan om föräldrarna hade utsatt ett barn för misshandel eller om det förelåg brister i omsorgen enligt 2 § LVU. Barnet hade som spädbarn utsatts för någon form av yttre våld vid två tillfällen och drabbats av hjärnskador. HFD ansåg utifrån den bevisning som fanns i ärendet att det inte gick med säkerhet att avgöra på vilket sätt skadorna uppstått och konstaterade att bevisningen var otillräcklig för att styrka att föräldrarna hade misshandlat barnet. HFD konstaterade dock att skadorna på barnet uppkommit i hemmet och ansåg att de skador som uppkommit på barnet var allvarliga och att det allmänt sett måste ställas stora krav på föräldrarna att se till att sådana skador inte uppkommer på spädbarn som är i deras vård. Mot bakgrund av att föräldrarna inte kunde ge någon godtagbar förklaring till det inträffade ansåg HFD det föreläggat brister i omsorgen om barnet som medförde en påtaglig risk för barnets hälsa.

5.2.2 Psykisk misshandel

Med begreppet psykisk misshandel avses exempelvis att den unge utsätts för psykiskt lidande genom systematiska kränkningar, nedvärdering eller terrorisering.¹⁷⁹

Psykisk misshandel kan vara svårare att upptäcka och syns inte utåt

¹⁷⁶ Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 7041-07.

¹⁷⁷ Se t.ex. RÅ 2001 not 107 och HFD:s dom i mål nr 5757-16.

¹⁷⁸ Jfr HFD 2018 ref. 6 och RÅ 1996 ref. 91.

¹⁷⁹ Prop. 1989/90:28 s. 107.

på samma sätt som fysisk misshandel. Det kan omfatta situationer där det finns en relation och ett förhållningssätt som bl.a. hindrar utvecklingen av en positiv självbild hos barnet. Det kan också handla om att föräldrarna brister i hänsyn till barnets behov och i insikten om vad ett barn är. Föräldern kan uppfatta att barnet är till för att uppfylla de vuxnas behov, barnet får inte vara ”en person i sin egen rätt”. Det kan också vara fråga om att förväntningarna på barnet är orealistiska och inte överensstämmer med barnets utvecklingsnivå.¹⁸⁰

Även situationer där barnet upplevs negativt av föräldrarna och som ständigt blir avvisad eller som kränks eller hotas att bli övergiven kan omfattas av 2 § LVU.¹⁸¹

Barn som växer upp i hem där det förekommer våld kan också anses vara utsatta för psykisk misshandel.¹⁸² Även föräldrars uppträdande i hemmet till följd av exempelvis missbruk eller psykiskt tillstånd kan utgöra psykisk misshandel om beteendet framkallar fara för barnets psykiska hälsa.¹⁸³

I sammanhanget kan nämnas att det är straffbart att låta ett barn bevittna vissa uppräknade brott i 3, 4, 6 och 12 kap. BrB samt straffbara försök till de angivna brotten. Det kan exempelvis handla om mord, misshandel, människorov, olaga frihetsberövande, olaga hot, hemfridsbrott, ofredande, sexuella övergrepp samt skadegörelse. Brottet kallas *barnfridsbrott*. Brottet förutsätter att barnet är närstående eller tidigare närstående till både gärningspersonen och målsäganden i grundbrottet (det bevittnade brottet).

Barnfridsbrott utgör ett sådant brott som omfattas av Socialstyrelsens rekommendation för socialnämnden att polisanmäla misstanke om brott mot barn, såvida det inte strider mot barnets bästa. Det finns inget krav på att ”grundbrottet” ska vara polisanmält för att nämnden ska kunna anmäla misstanke om att ett barn kan ha utsatts för barnfridsbrott. *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 5.6.*

¹⁸⁰ Prop. 2002/03:53 s. 82.

¹⁸¹ Prop. 2002/03:53 s. 82.

¹⁸² Jfr prop. 2002/03:53 s. 82.

¹⁸³ Prop. 1978/80:1 s. 582.

5.2.2.1 Psykisk misshandel och brister i omsorgen kan överlappa varandra

Psykisk misshandel kan ligga nära situationer som kan bedömas som ”brister i omsorgen” (se nedan i avsnitt 5.4). Det kan många gånger vara svårt att dra någon tydlig gräns däremellan. Det viktigaste är att de barn vars hälsa eller utveckling utsätts för påtaglig risk att skadas, får det stöd och skydd de behöver.¹⁸⁴

5.2.3 Hedersrelaterat våld och förtryck samt barn- och tvångsäktenskap

I förarbetena framhålls att psykisk misshandel också kan handla om barn eller unga som växer upp under hot från sin familj, t.ex. ”flickor som växer upp i familjer med starkt patriarkala värdering och vars utveckling hindras genom hot från i första hand manliga släktingar”.¹⁸⁵

Hedersrelaterat våld och förtryck kan alltså utgöra grund för vård enligt 2 § LVU på grund av fysisk och/eller psykisk misshandel.

Det kan betonas att även män och pojkar kan vara utsatta för våld från närstående, inklusive hedersrelaterat våld. Våldet kan också utövas av kvinnliga släktingar.¹⁸⁶

Det kan också uppmärksammas att homosexuella, bisexuella, trans- och queerpersoner (hbtq-personer) kan vara särskilt utsatta i ett hedersrelaterat sammanhang eftersom det ofta är otänkbart med något annat än en heterosexuell relation. Hedersnormer kan även handla om könsidentitet och könsuttryck.¹⁸⁷

Andra situationer när socialnämnden kan behöva ta ställning till om LVU är aktuellt är om den unge riskerar att bli bortförd eller bortgift. I ett mål i en kammarrätt ansåg domstolen att barnets situation utgjorde grund för LVU-vård då hemsituationen präglades av hederskultur och det bl.a. fanns risk för att den unge skulle föras ut ur

¹⁸⁴ Prop. 2002/03:53 s. 82.

¹⁸⁵ Prop. 2002/03:53 s. 82.

¹⁸⁶ Se Skr. 2016/17:10 regeringens nationella strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

¹⁸⁷ Se prop. 2019/20:131 s. 24-25.

landet för att ingå äktenskap.¹⁸⁸ I sammanhanget kan nämnas att det är förbjudet för barn under 18 år att gifta sig i Sverige.¹⁸⁹ Sverige har vidare ett förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap. I undantagsfall kan dock ett utländskt barnäktenskap erkännas om det finns synnerliga skäl och båda parterna är över 18 år när frågan om erkännande prövas.¹⁹⁰ Om det finns en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas ska ett beslut om utreseförbud fattas, vilket innebär att barnet förbjuds att lämna Sverige.¹⁹¹ Utreseförbud syftar till att förhindra att barn förs ut ur eller lämnar landet i syfte att giftas bort eller könsstympas. Utreseförbud kan meddelas i kombination med ett beslut om vård enligt LVU, men kan även meddelas när förutsättningarna för vård inte är uppfyllda. Bedömningen i varje enskilt fall blir viktig, eftersom utreseförbudet inte kan ersätta det skydd som ett beslut om vård möjliggör. Utreseförbudet kan däremot komplettera det skydd som ett vårdbeslut enligt LVU innebär.¹⁹² *Läs mer om utreseförbud i kapitel 9.*

Det kan även nämnas att *barnäktenskap, tvångsäktenskap och vilseledande till äktenskapsresa* är brottsliga handlingar.¹⁹³ Det är också brottsligt att utsätta någon för upprepade gärningar som misshandel, olaga tvång, eller ofredande med motivet att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Brottet kallas för *hedersförtryck*. Den som begår gärningarna behöver inte vara närstående till den utsatta. Gärningar, som var och en för sig inte anses vara särskilt allvarliga, bedöms som grövre om de begås med en viss systematik och i en särskild hederskontext.

Brotten barnäktenskap, vilseledande till äktenskapsresa när det gäller barn samt barn som utsätts för hedersförtryck utgör sådana brott som omfattas av Socialstyrelsens rekommendation för socialnämnden att skyndsamt polisanmäla misstanke om brott mot barn, såvida det inte strider mot barnets bästa.¹⁹⁴ *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 5.6.*

¹⁸⁸ Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 2924-13.

¹⁸⁹ Se 2 kap. 1 § äktenskapsbalken, ÄktB.

¹⁹⁰ Se 1 kap. 8 a § lagen (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap IÄL.

¹⁹¹ 31 a § LVU.

¹⁹² Jfr prop. 2019/20:131 s. 111.

¹⁹³ Se 4 c-4 e §§ BrB.

¹⁹⁴ SOSFS 2014:6.

Läs mer

Mer om exploatering av barn och unga och hedersrelaterat våld och förtryck kan du läsa i *Barn i internationell människohandel och exploatering – vägledning för socialtjänsten*, *Barn som kommer till Sverige och uppges vara gifta – vägledning för socialtjänsten*, *Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården samt Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet*. Mer information finns också på kunskapsguiden.se.

5.2.3.1 Könstympning

Det är straffbart att utföra ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte.¹⁹⁵ Könstympning av flickor och kvinnor är en allvarlig kränkning som medför ett stort lidande. Därför kan kännedom eller misstankar om att föräldrar är på väg att låta könsstympa sin dotter innebära att socialnämnden behöver ta ställning till om ett ingripande enligt LVU behöver göras.

Om det finns en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas ska ett beslut om utreseförbud fattas, vilket innebär att barnet förbjuds att lämna Sverige.¹⁹⁶ Som tidigare nämnts kan beslut om utreseförbud meddelas både när förutsättningarna för vård enligt LVU inte är uppfyllda och i kombination med beslut om vård. *Läs mer om utreseförbud i kapitel 9.*

Könstympning utgör ett sådant brott som omfattas av Socialstyrelsens rekommendation för socialnämnden att skyndsamt polisanmäla misstanke om brott mot barn, såvida det inte strider mot barnets bästa. *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 5.6.*

¹⁹⁵ Lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

¹⁹⁶ 31 a § LVU.

Läs mer

Mer om socialnämndens arbete med våld i nära relationer kan du läsa i *Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*.

Mer om könsstymning kan du läsa i *Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet*. Socialstyrelsen har även en webbutbildning om *könsstymning av flickor och kvinnor med fokus på bemötande*, se kunskapsguiden.se

5.3 Otillbörligt utnyttjande

Med otillbörligt utnyttjande menas i första hand att någon i hemmet utnyttjar barnet sexuellt. Det kan också handla om att barnet utnyttjas i pornografiskt syfte, antingen av t.ex. föräldrarna själva eller med föräldrarnas samtycke. Ett annat exempel är när barnet får ett så stort självständigt ansvar för familjen, när det gäller att ta hand om exempelvis syskon eller föräldrarna själva, att barnet riskerar att ta skada av det. Även att tvingas till ett alltför ansträngande kroppsarbete kan utgöra ett otillbörligt utnyttjande.¹⁹⁷

5.4 Brister i omsorgen

Med brister i omsorgen avses situationer då barnet inte får tillräcklig omvårdnad i sitt hem eller utsätts för en behandling som innebär fara för den psykiska eller fysiska hälsan, eller den sociala utvecklingen.¹⁹⁸

När det gäller brister i omsorgen som beror på problem hos föräldrar är det *följederna* som problemen för med sig för barnet, och inte problemen hos föräldrarna i sig, som är det väsentliga när socialnämnden ska bedöma om förutsättningar för LVU-vård är uppfyllda.¹⁹⁹

Som tidigare nämnts i avsnitt 5.2.2.1 kan brister i omsorgen ligga nära situationer som kan bedömas som psykisk misshandel och det

¹⁹⁷ Jfr prop. 1989/90:28 s. 65 och 107.

¹⁹⁸ Prop. 1979/80:1 s. 581.

¹⁹⁹ Prop. 1989/90:28 s. 65 och 107-108.

går inte alltid att dra någon tydlig gräns däremellan.²⁰⁰

I förarbetena exemplifieras situationer som kan omfattas av begreppet brister i omsorgen:

- barnet utsätts för vanvård, t.ex. att barnet allvarligt missköts i fråga om hygien, kläder eller mat eller att den materiella omsorgen om barnet brister så allvarligt att barnets hälsa äventyras
- tillsynen över barnet eftersätts så att barnet inte får det skydd som är nödvändigt med hänsyn till barnets ålder
- föräldrarna medverkar inte till att barnet får nödvändig medicinsk behandling, t.ex. en nödvändig blodtransfusion eller att barnet inte får nödvändig behandling som t.ex. sjukgymnastik vid rörelsehinder, om barnet har en funktionsnedsättning
- barnets känslomässiga eller psykiska behov eftersätts allvarligt på grund av exempelvis föräldrarnas missbruk eller ”psykiska särart eller psykiska tillstånd”
- barnets hälsa eller utveckling riskerar att skadas p.g.a. att barnet hamnar emellan i djupgående konflikter mellan föräldrarna
- föräldrarna placerar barnet i en miljö som innebär en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas
- föräldrarna överlåter ansvaret för barnet på andra personer som inte kan tillförsäkra barnet en trygg uppväxtmiljö.²⁰¹

Som tidigare nämnts i avsnitt 3.1.1 kan LVU även bli tillämplig i situationer när barnet hastigt blir utan vårdnadshavare, t.ex. på grund av dödsfall, eller när vårdnadshavaren inte går att få tag på t.ex. på grund av en utlandsvistelse eftersom tillämpningen av lagen inte är ovillkorligen knuten till frågan om samtycke finns eller inte.²⁰²

Nedan redogörs för några rättsfall från HFD som berör brister i omsorgen.

²⁰⁰ Prop. 2002/03:53 s. 82.

²⁰¹ Prop. 1989/90:28 s. 65 och 107-108.

²⁰² Prop. 1979/80:1 s. 581 och prop. 1989/90:28 s. 108.

Rättsfall

I RÅ 1999 not. 83 bodde ett barn med sin förälder i en mögelskadad, utkyld bostad som var ostädad och smutsig. Mathållningen hade varit dålig och barnet hade varit illa klädd. Föräldern hade inte medverkat till att barnet kunde sköta sin hygien på ett tillfredställande sätt och barnet hade kommit smutsig och illaluktande till förskolan och skolan. HFD ansåg att dessa omständigheter var negativa för barnets hälsa samt även för barnets möjligheter till social anpassning och menade att föräldern därigenom allvarligt brustit i omsorgen om sitt barn. Därutöver hade föräldern inte gett barnet möjlighet till normala kontakter med andra vuxna och barn och därigenom hindrat barnets sociala utveckling som bidragit till att hon fått relationsproblem i förskola och skola. Då föräldern bl.a. inte hade behandlat barnet efter sin ålder och inte gett henne möjlighet till normala kontakter med andra ansågs föräldern ha brustit i omsorgen om barnets psykiska hälsa och utveckling. Därutöver ville föräldern inte heller medverka till vidare utredningar kring barnets hälsa efter att det konstaterats att hon hade en funktionsnedsättning. HFD ansåg sammantaget att föräldern utsatt barnet för vanvård, brustit i den materiella omsorgen om henne samt eftersatt hennes psykiska och känslomässiga behov.

Jämför RÅ 1992 ref. 6 där socialnämnden anförde att barnets förälder hade brister i omsorgen bl.a. på grund av barnets bristande hygien, klädval, mathållning och sängtider. HFD ansåg inte att de påtalade bristerna kunde anses vara av så allvarlig karaktär att barnet utsatts för vanvård och därmed var förutsättningarna för vård enligt lagen inte uppfyllda.

Rättsfall

I RÅ 1996:61 hade ett 16-årigt barn på grund av kronisk trötthet, depression m.m. sedan flera år försummat sin skolgång och tillbringat en stor del av dygnet i sängen. Socialnämnden anförde att föräldern hade brustit i omsorgen om barnet genom att inte medverka till att barnet blivit tillräckligt utredd ur ett barnpsykiatriskt perspektiv. HFD ansåg att det vid tiden för förvaltningsrättens dom funnits fog för att bereda barnet vård då föräldern inte medverkat till en allsidig medicinsk utredning. Efter omhändertagandet hade dock en samlad barnpsykiatrisk och miljöterapeutisk expertis under sju månader inte i nämnvärd grad lyckats aktivera barnet. HFD ansåg därmed att samhället inte hade förmått tillhandahålla barnet en vård som haft klart gynnsammare inverkan än den hon hade kunnat få i sitt hem tillsammans med stöd och hjälpinsatser från socialtjänsten. Huruvida ett fortsatt omhändertagande skulle leda till ett bättre resultat ansåg domstolen var högt ovisst och ansåg att förutsättningarna för vård enligt 2 § LVU inte längre var uppfyllda.

Rättsfall

I RÅ 1995 ref. 39 ansåg socialnämnden att föräldrarna brustit i omsorgen om sina barn på grund av deras oförmåga att uppmärksamma och tillgodose barnens behov av stimulans och känslomässig kontakt. Dessutom hade föräldrarna inte följt läkares rekommendationer om längden av sjukhusvistelser i samband med att ett av barnet föddes respektive lades in på sjukhus i samband med kräkningssymtom. HFD ansåg dock inte att det fanns skäl för ett omhändertagande enligt LVU vid tidpunkten för avgörandet, bl.a. mot bakgrund av att föräldrarna vid tiden för HFD:s dom ansågs ha accepterat de stödåtgärder från socialtjänsten som de tidigare hade motsatt sig.

Rättsfall

I RÅ 85 2:46 samt RÅ 85 2:83 (I och II) framkom att föräldrarna led av psykiska problem av olika slag och att det förelåg vissa brister i omvårdnaden om barnen. Bristerna var dock inte sådana att HFD ansåg att det förelåg en påtaglig risk för att hälsan och utvecklingen hos barnen riskerade att skadas. (Jfr även RÅ 1995 ref. 46, RÅ 1995 ref. 64 och RÅ 2009 ref. 64).

Rättsfall

I RÅ 2003 not. 102 ansåg HFD att det fanns skäl att omhänderta ett barn för brister i omsorgen enligt 2 § LVU på grund av att förälders missbruk påverkade föräldraförmågan.

5.4.1 Skolfrånvaro

Alla barn som bor i Sverige har skolplikt och en lagstadgad rätt till utbildning.²⁰³ Att barn inte kommer till skolan och förvägras sin rätt till utbildning är något som kan anses medföra en påtaglig risk för att deras hälsa och utveckling skadas och utgöra *brister i omsorgen*, enligt flera avgöranden från kammarrätter. Så kan vara fallet om orsaken till att den unge inte kommer till skolan beror på förhållanden i hemmet.²⁰⁴ Det har i avgöranden från kammarrätter till exempel handlat om att föräldrar brister i struktur, gränssättning och rutiner eller inte tar emot behövlig hjälp från samhället.²⁰⁵ Det har också handlat om en, från föräldrarnas sida, mer eller mindre medveten isolering i hemmet.²⁰⁶ Det ska dock handla om en frånvaro som beror på föräldrarnas bristande omvårdnad och behöver också ha en viss omfattning för att vård enligt 2 § LVU ska komma ifråga.²⁰⁷

HFD har i RÅ 1999:61 som refereras ovan prövat om LVU-vård kunde komma ifråga för en tonåring som på grund av kronisk trötthet, depression och därmed sammanhängande somatiska besvär sedan flera år hade försummat sin skolgång och tillbringat en stor del av dygnet i sängen. Eftersom den unge inte var skolpliktig bedömdes

²⁰³ 2 kap. 18 § första stycket RF och 7 kap. 2-3 § skollagen. Av 7 kap. 2 § tredje stycket och 15 § skollagen följer även en viss rätt till utbildning utöver skolplikten. Skolplikten inträder som huvudregel höstterminen då barnet fyller sex år och upphör som huvudregel vid utgången av vårterminen det tionde året. Skolplikten gäller dock inte barn som varaktigt vistas utomlands eller vars förhållanden är sådana att det uppenbarligen inte kan begäras att barnet ska gå i skola (se 7 kap. 2, 10 och 12 §§ skollagen). Asylsökande barn har inte heller skolplikt, men de har samma rätt till utbildning som skolpliktiga barn, se 7 kap. 2 § och 29 kap. 2 § skollagen.

²⁰⁴ Se exempelvis Kammarrätten i Göteborgs domar i mål nr 297-18 och mål nr 4999-18, Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 3706-03 samt Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 1437-10.

²⁰⁵ Kammarrätten i Göteborgs domar i mål nr 297-18 och mål nr 3098-16, Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 2302-19 samt Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 2077-19.

²⁰⁶ Kammarrätten i Göteborgs domar i mål nr 4999-18, mål nr 6226-13 och mål nr 2163-09 samt Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 2704-17.

²⁰⁷ Se exempelvis Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 1582-17 och Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 1437-10.

dock den uteblivna skolgången i sig inte vara en sådan brist i omsorgen som kunde ligga till grund för LVU-vård.²⁰⁸

I kammarrätter har frågan uppkommit om det kan anses vara ett socialt nedbrytande beteende enligt 3 § LVU om den unge i stor utsträckning inte kommer till skolan. I exempelvis ett ärende rörde målet en 15-åring med neuropsykiatriska diagnoser som hade valt att isolera sig och starkt begränsa sina sociala kontakter. Den unge vägrade gå till skolan, och skötte inte sina kontakter med barn- och ungdomspsykiatri samt tog inte sina mediciner. Kammarrätten ansåg dock inte att beteendet kunde anses utgöra ett socialt nedbrytande beteende. Däremot fann domstolen att det fanns grund för vård enligt LVU p.g.a. omsorgsbrister enligt 2 § LVU.²⁰⁹ Det finns andra domar där den unge har haft hög skolfrånvaro tillsammans med annan problematik och där vård har beretts både enligt 2 § och 3 § LVU.²¹⁰ *Läs mer om socialt nedbrytande beteende i avsnitt 6.4.*

5.5 Annat förhållande i hemmet

Med uttrycket ”något annat förhållande i hemmet” avses bl.a. situationer då missförhållanden i hemmet inte beror på vårdnadshavaren själv i första hand, utan på t.ex. en sambo till denne. Det kan också handla om att en förälder inte alls knyter an till sitt barn eller att föräldern lever i en sjuklig symbios med barnet.²¹¹ Även situationer där det föreligger en allvarlig konflikt eller en allvarlig relationsstörning mellan barnet och en förälder kan omfattas.²¹²

Formuleringen ”något annat förhållande i hemmet” finns med i 2 § LVU på grund av att misshandel, otillbörligt utnyttjande och brister i omsorgen inte ansetts utgöra en heltäckande uppräckning. Syftet med begreppet är därmed att täcka alla de situationer i hemmet som kan medföra att det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.²¹³

²⁰⁸ RÅ 1999:61.

²⁰⁹ Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 1772-17.

²¹⁰ Se exempelvis Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 9351-11 och Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 3680-16.

²¹¹ Prop. 1989/90:28 s. 65 och 107-108.

²¹² Se HFD 2012 not 31 och RÅ 1990 ref. 97.

²¹³ Prop. 1989/90:28 s. 107-108.

Rättsfall

I RÅ 1990 ref. 97 var ett 16-årigt barn placerat i familjehem med stöd av LVU på grund av allvarliga relationsstörningar med föräldrarna. När HFD prövade frågan om upphörande av vård förelåg inte längre de ursprungliga missförhållandena i hemmet. Barnet vägrade dock att flytta hem och hade mycket negativa känslor mot sina föräldrar. Ytterligare försök att få barnet att acceptera kontakt med sina föräldrar bedömdes innebära en påtaglig risk för barnets hälsa och utveckling och förutsättningarna för vård enligt 2 § LVU ansågs därför vara uppfyllda.

Rättsfall

I HFD 2012 not. 31 hade ett barn en svår beteendestörning och var placerat i familjehem enligt SoL. Efter att föräldrarna begärt att placeringen i familjehemmet skulle upphöra ansåg HFD att det fanns förutsättningar för vård enligt LVU på grund av att den pågående behandlingen annars skulle försvåras samt att det förelåg en allvarlig konflikt mellan barnet och dess föräldrar.

Rättsfall

I HFD 2014 ref. 23 hade en förälder mottagit ett dödshot från sin klan och släktingar i hemlandet. I målet uttalade HFD att de hot som riktats mot föräldern *inte* kunde anses utgöra ett förhållande i hemmet i den mening som avses i LVU. I domen framhölls att det finns andra regler till skydd för personer som är utsatta för hot.

Rättsfall

I HFD 2015 ref. 27 ansåg domstolen att risken för att en förälder trots kontaktförbud söker upp den andre föräldern och de eventuella negativa konsekvenser detta skulle kunna få för dennes barn *inte* var ett sådant förhållande i hemmet som är grund för vård enligt LVU.

5.6 Polisanmälan vid misstanke om brott mot barn

Om socialnämnden misstänker att någon har begått ett brott mot ett barn bör nämnden skyndsamt göra en polisanmälan om det finns en misstanke om brott mot ett barn enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, såvida det inte strider mot barnets bästa. Nämnden har möjlighet att bryta sekretessen vid en polisanmälan gällande brott mot barn under 18 år.²¹⁴ Det krävs inte att brottet uppnår en viss straffskala. Brottsom kan aktualiseras är exempelvis misshandel, vållande till kroppsskada, grov fridskränkning, barnfridsbrott, hedersförtryck, olaga hot, barnäktenskapsbrott, vilseledande till äktenskapsresa, kränkande fotografering, våldtäkt mot barn och ofredande. Om nämnden är osäker på om en anmälan ska göras bör man konsultera polis eller åklagare i frågan.²¹⁵

Om socialnämnden har fått kännedom om att ett barn kan ha varit utsatt för ett brott som anges ovan, men har avstått från att göra en polisanmälan, bör skälen till detta framgå av journalen.²¹⁶

Läs mer

Mer om socialnämndens handläggning vid brott mot barn kan du läsa i *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten*.
Läs även *Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*.

Mer om människohandel kan du läsa i *Barn i internationell människohandel och exploatering – vägledning för socialtjänsten*.

²¹⁴ AR SOSFS 2014:6 och 10 kap. 21 § OSL.

²¹⁵ AR SOSFS 2014:6.

²¹⁶ AR till 4 kap. 11 § SOSFS 2014:5.

6. Vård på grund av eget beteende (3 §)

3 § LVU

Vård ska också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Vård ska också beslutas om den som dömts till slutna ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård för att inte löpa sådan risk som avses i första stycket.

I 3 § LVU anges förutsättningarna för att bereda den unge vård på grund av den unges *eget beteende*, de s.k. beteendefallen. Ett beslut om vård kan beredas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom

- missbruk av beroendeframkallande medel,
- brottslig verksamhet, eller
- något annat socialt nedbrytande beteende.

Det är endast den unges eget vårdbehov som får ligga till grund för ett omhändertagande enligt lagen. Intresset av att t.ex. tillgodose samhällsskyddet är i sig inte tillräckliga skäl för vård med stöd av LVU.²¹⁷

Möjlighet att bereda den unge vård med stöd av 3 § LVU finns redan *innan* skador av social eller medicinsk natur har inträtt. Att det finns en allvarlig risk för sådana skador utgör tillräcklig grund för beslut om vård enligt LVU.²¹⁸ *Läs mer om påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas i kapitel 4.*

Ett beslut om omhändertagande på grund av den unges beteende kan beslutas för den som är under 18 år. Vård i dessa fall kan också beslutas för en ung person som fyllt 18 men inte 20 år, om sådan vård

²¹⁷ Prop. 1979/80:1 s. 583.

²¹⁸ Prop. 1979/80:1 s. 582.

med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård.²¹⁹ *Läs mer om detta i avsnitt 2.3.*

När vård med stöd av LVU inte längre behövs ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra. Vård som beslutats med stöd av 3 § LVU upphör dock senast då den unge fyller 21 år.²²⁰ *Läs mer om vårdens upphörande i kapitel 16.*

6.1 Vård på grund av både miljö och beteende

Många gånger kan den unges beteende vara *orsakat* av brister i hemmiljön. I de fall förutsättningar för vård med stöd av 3 § LVU föreligger kan nämnden därför också behöva överväga om inte även vård enligt 2 § LVU behöver ligga till grund för en ansökan enligt LVU.

Om den unge redan vårdas med stöd av 2 § LVU finns inget hinder mot att vård beslutas även med stöd av 3 § LVU, om förutsättningarna för vård på grund av eget beteende är uppfyllda.

6.2 Missbruk av beroendeframkallande medel

Om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel kan nämnden behöva fatta beslut om vård med stöd av 3 § LVU.

Med beroendeframkallande medel avses alkohol, narkotika eller därmed jämställda tekniska preparat.²²¹

I förarbetena lyfts risken för att ett regelbundet användande av beroendeframkallande medel i barn- och ungdomsåren mycket snart kan leda till fara för den unges hälsa eller utveckling. Redan i utvecklingen mot en beroendesituation kan det anses ligga en fara för den unges hälsa och utveckling.²²²

Användandet av narkotika och andra beroendeframkallande medel vid ett enstaka tillfälle behöver inte innebära att det finns en påtaglig

²¹⁹ 1 § andra och tredje stycket LVU.

²²⁰ 21 § LVU.

²²¹ Prop. 1979/80:1 s. 582.

²²² Prop. 1979/80:1 s. 582-583.

risk för den unges hälsa eller utveckling. En påtaglig risk kan däremot finnas vid enstaka bruk av vissa narkotiska substanser. Det gäller också vid en längre tids frekvent missbruk, oavsett vilket preparat det är fråga om. På motsvarande sätt kan lagen bli tillämplig vid allt icke-medicinskt bruk av läkemedel.²²³

Dopningsmedel, som t.ex. anabola steroider, har inte ansetts utgöra ett beroendeframkallande medel. Användandet av dopningsmedel i sig kan därför inte utgöra grund för vård inom detta sammanhang.²²⁴ Vård med stöd av LVU kan dock ändå aktualiseras enligt förarbetena om den unge missbrukar dopningsmedel på ett sådant sätt att det kan anses utgöra ett kvalificerat *socialt nedbrytande beteende* i 3 § LVU, även om det inte samtidigt föreligger missbruk av andra medel.²²⁵ *Läs mer om socialt nedbrytande beteende i avsnitt 6.4.*

6.3 Brottslig verksamhet

Att den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom brottslig verksamhet utgör ytterligare en grund för beslut om vård enligt 3 § LVU.

Brottslig verksamhet handlar inte om rena bagatellförseelser, och inte heller om enstaka andra brott som inte är av allvarlig karaktär. Det är först vid en brottslighet som ger uttryck för en bristande anpassning till samhällslivet som det kan föreligga ett vård- och behandlingsbehov, och bli fråga om vård med stöd av LVU. Enstaka brott kan dock betraktas som brottslig verksamhet om det är ett uttryck för en bristande samhällsanpassning.²²⁶

Kammarrätten har i några avgöranden påpekat att det inte krävs att den unge är dömd för brott för att ett vårdbehov på grund av brottslig verksamhet ska föreligga. När det är fråga om enbart misstankar om brott måste emellertid viss försiktighet iakttas vid bedömningen av om vård enligt LVU ska beredas på grund av brottslig verksamhet.²²⁷ I två av dessa domar har kammarrätten angett att en sammantagen bedömning måste göras av både allvarlighetsgraden av och de konkreta omständigheterna kring den misstänkta brottsligheten, liksom

²²³ Jfr prop. 1979/80:1 s. 582-583.

²²⁴ Se JO 1997/98 s. 335 och prop. 1998/99:3 s. 88.

²²⁵ Prop. 1998/99:3 s. 88.

²²⁶ Prop. 1979/80:1 s 583.

²²⁷ Se t.ex. Kammarrätten i Göteborg mål nr 5344-20, Kammarrätten i Stockholm mål nr 6152-21, mål nr 3409-22 och mål nr 5070-22.

omständigheterna i övrigt och tidigare förhållanden.²²⁸

Har den unge begått något eller några enstaka allvarliga brott, utan att det kan betraktas som brottslig verksamhet, kan nämnden dock behöva bedöma om detta kan anses utgöra ett annat socialt nedbrytande beteende.²²⁹ *Läs mer om socialt nedbrytande beteende i avsnitt 6.4 och 6.4.4.*

6.3.1 Unga lagöverträdare

Unga lagöverträdare har sedan länge särbehandlats i straffrättsligt hänseende.²³⁰ I lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL, finns särskilda bestämmelser om handläggningen hos polis, åklagare och domstol, gällande ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år.

Reglerna i LUL berör också socialnämnden i vissa avseenden. Nämnden ska exempelvis genast underrättas om någon som inte har fyllt 18 år skäligen är misstänkt för ett brott som kan leda till fängelse. Har den unge gripits, anhållits eller häktats på grund av brottsmisstanken ska nämnden underrättas om detta och om skälen för det. När ett barn under 15 år kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa ska nämnden också omedelbart underrättas.²³¹

Lagen innehåller även särskilda uppgifter för socialnämnden som t.ex. att närvara vid förhör och lämna yttrande till åklagare, polis och domstol. Även nämndens möjlighet att begära en utredning om brott avseende någon som inte har fyllt femton år, samt framställa begäran till åklagare om prövning hos domstol huruvida någon som inte fyllt 15 år har begått ett brott (bevistalan), finns angivet i LUL.²³²

Läs mer

Mer om unga lagöverträdare kan du läsa i *Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten*. Läs även *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende – kunskapsstöd för socialtjänsten* samt *Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott – kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17 år*.

²²⁸ Se Kammarrätten i Stockholm mål nr 6152-21 och mål nr 5070-22.

²²⁹ Prop. 1979/80:1 s. 583 och prop. 1989/90:28 s. 109.

²³⁰ Se prop. 2005/06:165 s. 42.

²³¹ Se 6 och 34 §§ LUL.

²³² Se 7, 11, 28, 29, 31, 34 och 38 §§ LUL.

6.3.1.1 Straffrättsliga påföljder eller vård inom socialtjänsten

Utgångspunkten enligt dagens straffrättsliga system är att barn och unga som begått brott ska särbehandlas och i första hand bli föremål för insatser inom socialtjänsten.²³³

Barn under 15 år som begår brott får inte dömas till påföljd.²³⁴ Socialnämnden har ansvar för att utreda behovet av stöd för barn och unga.²³⁵ LVU kan bli aktuellt i dessa situationer eftersom det inte föreligger några hinder för nämnden att åberopa brottslig verksamhet som grund för en ansökan om vård med stöd av 3 § LVU för någon som inte fyllt 15 år.

Ett barn som har fyllt 15 år kan däremot dömas till straff för de brott som barnet har begått.²³⁶ För barn mellan 15 och 17 år finns särskilda ungdomspåföljder: ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning och slutna ungdomsvård.²³⁷

Unga lagöverträdare som fyllt 18 men inte 21 år kan också dömas till ungdomsövervakning, ungdomstjänst och ungdomsövervakning men det krävs särskilda skäl för det.²³⁸ Socialnämnden har i dessa situationer enbart möjlighet att ansöka om vård med stöd av LVU om sådan vård anses vara lämpligare än annan vård.²³⁹ *Läs mer om detta i avsnitt 2.3.*

6.3.1.2 LVU som en del i ungdomsvård

Barn mellan 15 och 17 år får dömas till ungdomsvård om barnet har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt SoL eller LVU. Det innebär att barnet kan vara omhändertagen enligt LVU som en del i en utdömd ungdomsvård. Vården och åtgärderna ska syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. Även den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt arton år får dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt tjugooett år får inte dömas till ungdomsvård.²⁴⁰

²³³ Se prop. 2005/06:165 s. 42.

²³⁴ 1 kap. 6 § BrB.

²³⁵ Se 5 kap. 1 § och 11 kap. 1 § SoL.

²³⁶ 1 kap. 6 § BrB.

²³⁷ Se 32 kap. 1, 2, 3 a och 5 §§ BrB.

²³⁸ Se 32 kap. 1, 2 och 3 a §§ BrB.

²³⁹ 1 § tredje stycket LVU.

²⁴⁰ 32 kap. 1 § första stycket BrB.

6.3.1.3 LVU samtidigt som slutna ungdomsvård

Det kan förekomma att vård med stöd av LVU redan pågår när den unge blir dömd till slutna ungdomsvård och frågan kan uppstå om behovet av LVU-vård då kvarstår.

Socialnämnden är i dessa fall fri att bestämma utifrån vad som är bäst för den unge i varje enskilt fall. Beroende på omständigheterna kan LVU-vården behöva fortsätta samtidigt som den unge har slutna ungdomsvård. Detta kan t.ex. vara fallet när det rör sig om relativt korta verkställighetstider och om den unge kan antas vara i behov av LVU-vård efter att verkställigheten är fullgjord. Vården bör i sådana fall kunna bestå om nämnden bedömer att det är nödvändigt för att säkerställa kontinuiteten och långsiktigheten i vården.²⁴¹

6.3.1.4 LVU efter avslutad verkställighet av slutna ungdomsvård

Om den unge har begått brott och dömts till slutna ungdomsvård kan denne vara i fortsatt behov av vård *efter* att den slutna ungdomsvården är verkställd.

Om det finns samtycke till behövlig vård kan vården ges på frivillig väg med stöd av SoL. I annat fall kan socialnämnden fatta beslut om vård med stöd av 3 § LVU under vissa förutsättningar. Detta kan göras om den unge efter slutna ungdomsvård bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård för att inte löpa risk för att utsätta sin hälsa eller utveckling för skada genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.²⁴²

När det gäller barn och unga som dömts till slutna ungdomsvård kan de i vissa fall ha begränsade möjligheter att uppvisa ett socialt nedbrytande beteende på grund av att de har varit frihetsberövade. För att möjliggöra LVU-vård i sådana fall har kravet på att risken för skada ska ha en viss aktualitet (*se avsnitt 4.1*) därför tonats ned i 3 § andra stycket LVU. Denna skillnad finns för att man har velat skapa kontinuitet i vården för den som är i behov av vård efter slutna ungdomsvård.²⁴³

För att LVU-vård ska bli aktuell i dessa situationer krävs som nämnts att det ska finnas ett *uppenbart* behov av fortsatt vård. Detta

²⁴¹ Se prop. 1997/98:96 s. 168-169.

²⁴² Se 3 § andra stycket LVU.

²⁴³ Prop. 1997/98:96 s. 169-170 och s. 214.

innebär att det behöver finnas tungt vägande skäl för att LVU-beslut ska kunna fattas för den unge efter sluten ungdomsvård. Det ska föreligga en klar och konkret risk för att den unge annars skulle riskera sin hälsa eller utveckling genom ett sådant beteende som avses i 3 § LVU.²⁴⁴

Beslut om vård ska fattas oavsett om behovet gäller fortsatt vård vid särskilt ungdomshem eller annan form av vård med stöd av LVU.²⁴⁵

Läs mer

Mer om unga lagöverträdare kan du läsa i *Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten*.

6.4 Socialt nedbrytande beteende

Med socialt nedbrytande beteende menas att den unges beteende avviker från samhällets grundläggande normer. Det kan betyda att den unge kan begå något eller några allvarliga brott, utan att det kan betraktas som brottslig verksamhet. Det kan handla om att den unge umgås i kriminella kretsar eller mer än tillfälligt vistas i olämpliga miljöer, t.ex. missbruksmiljöer. Begreppet omfattar även att den unge har sex mot ersättning. Det ska vara fråga om att den unge utsätter sig för risker genom ett beteende som har en viss omfattning, allvarlighetsgrad och varaktighet.²⁴⁶ Om den unge missbrukar dopningsmedel kan detta under vissa omständigheter anses utgöra ett socialt nedbrytande beteende.²⁴⁷ *Läs mer om detta i avsnitt 6.2.* Vad gäller uttrycket ”beteende” framgår av förarbetena att det närmast avser en persons sätt att uppföra sig eller uppträda.²⁴⁸

HFD har framhållit att de situationer som nämns i förarbetena för vad som kan anses utgöra ett socialt nedbrytande beteende inte är uttömmande.²⁴⁹

Av praxis från HFD framgår också att socialnämnden bör göra

²⁴⁴ Prop. 1997/98:96 s. 170.

²⁴⁵ Prop. 1997/98:96 s. 214.

²⁴⁶ Prop. 1979/80:1 s 583, prop. 1989/90:28 s. 66-67 och HFD 2022 ref. 11. När det gäller den sistnämnda domen kan det nämnas att HFD i domen prövade om och kom fram till att det är förenligt med artikel 5 i Europakonventionen att med stöd av 1 och 3 §§ LVU bereda den som fyllt 18 år och har ett socialt nedbrytande beteende vård som innefattar frihetsberövande.

²⁴⁷ Prop. 1998/99:3 s. 88.

²⁴⁸ Prop. 1989/90:28 s. 67.

²⁴⁹ RÅ 2000 ref. 33.

en sammanvägd bedömning av de olika beteendena som den unge uppvisar.²⁵⁰

HFD har också framhållit att även om LVU är en skyddslagstiftning för utsatta unga är ett omhändertagande enligt lagen en ingripande åtgärd, särskilt när det gäller omhändertaganden som sker med stöd av 3 § LVU. I fråga om unga som omhändertagits med stöd av denna bestämmelse och som har placerats i hem för särskild tillsyn (särskilda ungdomshem) ger lagen den som ansvarar för vården särskilda befogenheter som medger långtgående inskränkningar av den unges rörelsefrihet och personliga integritet. I det sammanhanget har HFD uttalat att tillämpningen av 3 § LVU därför inte får sträckas utöver vad som en rimlig tolkning av ordalydelsen av paragrafen kan anses innefatta. Enbart det förhållandet att den unge utsätter sig för risk eller har ett obetänksamt handlande innebär inte att det föreligger ett beteende som kan betecknas som socialt nedbrytande.²⁵¹

Rättsfall

I RÅ 2000 ref. 33 var det fråga om den unge hade ett aggressivt uppträdande och svårt att behärska sig. Den unge hade hotat och slagit kamrater och anhöriga, missbrukat narkotika, gjort sig skyldig till bl.a. stöld och olaga hot och hade en tydlig dragning till asociala och destruktiva miljöer. HFD bedömde att det var uppenbart att den unge hade ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU.

Rättsfall

I HFD 2015 ref. 42 behandlades frågan om den unges misskötsel av sin behandling av en allvarlig sjukdom kunde utgöra grund för LVU-vård. HFD konstaterade att enbart det förhållandet att den unge utsätter sig för en risk inte innebär att det föreligger ett beteende som kan betecknas som socialt nedbrytande. Domstolen fann att den unges beteende i det här fallet svårligen kunde anses som sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § första stycket LVU. Inte heller gav förarbetena stöd för att den aktuella situationen kunde anses omfattas av bestämmelsen. Den unge kunde därför inte beredas vård enligt LVU på den grunden.

²⁵⁰ Jfr RÅ84 2:31.

²⁵¹ HFD 2015 ref. 7 och HFD 2015 ref. 42.

6.4.1 Symptom på psykisk störning eller funktionsnedsättning

Barn och unga som har en psykisk störning eller funktionsnedsättning kan behöva stöd, vård eller behandling. Vilken vård som är lämpligast behöver avgöras från fall till fall. I vissa fall kan den nödvändiga vården ges inom ramen för socialtjänstens behandlingsresurser, i andra fall kan det vara lämpligare att bereda den unge vård inom psykiatri.²⁵² Om den unge har ett socialt nedbrytande beteende kan socialnämnden behöva ingripa med stöd av LVU. I sammanhanget kan nämnas att det inte finns några lagliga hinder mot att omhänderta den unge enligt LPT under tiden denne är omhändertagen enligt LVU, t.ex. för korttidsvård för en psykos.²⁵³ *Läs mer om detta i avsnitt 16.8.2.*

Av två mål i HFD framgår att ett beteende hos den unge som kan betraktas som *symptom* på en psykisk störning eller funktionsnedsättning inte utgör ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU (målen rörde bl.a. barn som hade ADHD och autismspektrumstörning). Att det finns en psykiatrisk grundproblematik utgör inget hinder mot att tillämpa LVU, men det är inte heller i sig en tillräcklig förutsättning. För att ett visst beteende ska karakteriseras som ett socialt nedbrytande beteende i LVU:s mening bör det krävas att det inte framstår som ett uttryck för den psykiska störningen eller funktionsnedsättningen, utan i princip lika väl kan iakttas hos någon utan en sådan funktionsnedsättning.²⁵⁴

²⁵² Se prop. 1989/90:28 s. 67, RÅ 2010 ref. 24 och HFD:s dom i mål nr 8480-08.

²⁵³ Prop. 2002/03:53 s. 89.

²⁵⁴ RÅ 2010 ref. 24 och HFD:s dom i mål nr 8480-08.

Rättsfall

I RÅ 2010 ref. 24 prövades frågan om en 16-åring med ADHD och autismspektrumstörning uppvisade ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU. Den unge var impulsstyrd, självdestruktiv och blev lätt utåtagerande och aggressiv. I sådana situationer kunde den unge bli våldsam och skada både sig själv och andra.

HFD framhöll att en ung person som lider av en psykisk störning inte enbart av det skälet får bli föremål för LVU-vård. För att vård på grund av eget beteende ska bli aktuellt krävs att den unge missbrukar, bedriver brottslig verksamhet eller, som var av intresse i det aktuella målet, uppvisar något annat socialt nedbrytande beteende. Om någon av dessa situationer föreligger kan LVU komma i fråga, på samma sätt som gäller andra unga. Att det finns en psykiatrisk grundproblematik utgör alltså inget hinder mot att tillämpa LVU, men det är inte heller en tillräcklig förutsättning. Enligt HFD:s mening kan därför ett beteende som närmast kan betraktas som symtom på en psykisk störning inte utgöra ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU. I annat fall skulle själva störningen i realiteten få ligga till grund för ett LVU-beslut, vilket inte är avsikten med lagen.

Domstolen ansåg att det beteende som den unge uppvisade i det aktuella målet i huvudsak var att betrakta som symtom på den psykiska störningen. Beteendet ansågs därför inte utgöra ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU.

6.4.2 Barn och unga som utsätter närstående för våld

Socialnämnden har ett särskilt ansvar att verka för att den som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp ska ändra sitt beteende. När socialnämnden fullgör uppgiften ska nämnden särskilt beakta säkerheten för den som utsätts eller har utsatts för våld eller andra övergrepp och dennes närstående.²⁵⁵

När det gäller barn och unga som utsatt närstående för våld eller andra övergrepp så kan 3 § LVU i vissa fall vara tillämplig. En kammarrätt har i ett mål bedömt att en ung person som utsatt både en före detta flickvän och ett annat barn för våldtäkt behövt vård för att inte återfalla i brottslig verksamhet.²⁵⁶ I ett annat fall har en kammarrätt bedömt att en ung person som bland annat utsatt en före

²⁵⁵ 5 kap. 11 a § SoL.

²⁵⁶ Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 2135-16.

detta flickvän för våld och andra övergrepp sammantaget uppvisat ett socialt nedbrytande beteende och behövt vård enligt LVU.²⁵⁷ Andra exempel från kammarrätter har gällt barn eller unga personer som har utsatt föräldrar och syskon för våld och har ansetts ha ett socialt nedbrytande beteende – i vissa fall har våldet utövats inom ramen för en hederskontext.²⁵⁸ När det gäller exempelvis unga våldsutövare i hederskontext kan vård enligt 2 § och 3 § LVU samtidigt vara aktuellt på grund av våldet i en del fall. Detta då den unge både kan vara utsatt för eller bevittna våld i hemmet samt utöva våld i nära relation.

Läs mer

Mer om våld i nära relationer och hedersrelaterat våld kan du läsa i *Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*.

6.4.3 Återvända till hederskontext – ett socialt nedbrytande beteende?

Om den unge utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld kan vård enligt 2 § LVU aktualiseras, t.ex. om den unge blivit utsatt för psykisk och/eller fysisk misshandel. Om den unge vill stanna kvar eller återvända hem till en miljö där den unge utsätts för hedersrelaterat våld är frågan om den unges beteende kan anses utgöra ett socialt nedbrytande beteende i 3 § LVU. Frågan har behandlats i praxis.

I HFD 2015 ref. 7 hade den unge beretts vård med stöd av 2 § LVU på grund av att hon utsatts hedersrelaterat våld och förtryck i hemmet. Socialnämnden hade även fattat beslut om umgängesbegränsning samt att hennes vistelseort inte skulle röjas. Frågan i målet avsåg om den unge genom att riskera att röja sin vistelseort uppvisat ett socialt nedbrytande beteende. HFD fann att den unges agerande visserligen kunde ha inneburit att den unge röjt sin vistelseort och att hon därmed utsatt sig för fara, men beteendet framstod snarast som ett *obetänksamt handlande* av en ung människa och inte som ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU. Domstolen uttalade vidare att tillämpningen av 3 § inte får sträckas utöver vad

²⁵⁷ Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 719-12. Den unge hade även uppträtt hotfullt mot personal och hade inte följt upprättad vårdplanering samt riskerat sin hälsa genom att avvika i förtid från sjukhuset efter en operation.

²⁵⁸ Se t.ex. Kammarrätten i Göteborgs domar i mål nr 1984-20, 5536-20, mål nr 6245-19 och 1230-20, samt Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 3727-20.

som är en rimlig tolkning av ordalydelsen eftersom lagen ger möjlighet till långtgående inskränkningar av den unges rörelsefrihet och personliga integritet för de som vårdas på särskilda ungdomshem. Det finns även avgöranden i kammarrätten som behandlar frågan om en ung persons vilja att återvända till en miljö där den unge riskerar att utsättas för våld och förtryck. Kammarrättsavgörandena pekar i olika riktningar. I en del avgöranden har det ansetts att den omständigheten att den unge exempelvis avviker från pågående vård eller kontakter sin biologiska familj inte är något sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU, med hänvisning till HFD 2015 ref. 7.²⁵⁹ I andra avgöranden har kammarrätter ansett att beteendet inte enbart utgör ett obetänksamt handlande, utan ett beteende som den unge behöver skydd för och att det därmed utgör ett socialt nedbrytande beteende.²⁶⁰

Läs mer

Mer om hedersrelaterat våld och förtryck kan du läsa i *Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården* och *Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet* samt på kunskapsguiden.se.

6.4.4 Socialt nedbrytande beteende vid sex mot ersättning eller vid vistelse i olämpliga miljöer

Som nämnts i avsnitt 6.4 kan begreppet socialt nedbrytande beteende omfatta att den unge har sex mot ersättning eller om den unge mer än tillfälligt vistas i olämpliga miljöer. Det ska då vara fråga om att den unge utsätter sig för risker genom ett beteende som har en viss omfattning, allvarlighetsgrad och varaktighet.²⁶¹ Enbart det förhållandet att den unge utsätter sig för risk innebär inte att det föreligger ett beteende som kan betecknas som socialt nedbrytande.²⁶²

²⁵⁹ Se t.ex. Kammarrätten i Göteborgs domar i mål nr 1452-19, 4397-19 och 1112-23.

²⁶⁰ Se t.ex. Kammarrätten i Stockholms domar i mål nr 7473-09 och mål nr 4414-15 samt Kammarrätten i Sundsvalls domar i mål nr 723-15 och mål nr 914-15.

²⁶¹ HFD 2022 ref. 11.

²⁶² HFD 2015 ref. 7.

Om barnet eller den unge kan misstänkas ha utsatts för brott gäller samtidigt nämndens ansvar för stöd och hjälp till brottsoffer alltid oavsett om LVU-vård är aktuellt eller inte.²⁶³ Socialnämnden behöver därför vara uppmärksam på att barn och unga som misstänks ha utsatts för brott kan behöva skydd, stöd och andra insatser med stöd av SoL. Det är ett brott att förmå ett barn att ta emot ersättning för sex (utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling). Brottet innebär en allvarlig kränkning av barnet.²⁶⁴ Andra brott som barn och unga kan utsättas för är exempelvis våldtäkt mot barn, våldtäkt, sexuellt övergrepp och utnyttjande av barn för sexuell posering.²⁶⁵ Socialnämnden bör skyndsamt göra en polisanmälan om det finns en misstanke om brott mot ett barn enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor, såvida det inte strider mot barnets bästa.²⁶⁶ *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 5.6.*

Om den unge stannar i en mycket destruktiv relation finns exempel på att det i kammarrättsdomar ibland kan jämföras med ett socialt nedbrytande beteende, om omständigheterna är av ett allvarligt slag som medför en påtaglig risk för att den unges hälsa och utveckling ska skadas. Att den unge stannar i en relation där den unge utsätts för, eller där det finns risk för, fysiskt våld behöver dock inte i sig innebära att det är fråga om ett socialt nedbrytande beteende.²⁶⁷ Även i den här situationen gäller att oavsett om LVU-vård kommer ifråga eller inte så har socialnämnden ett ansvar att ge stöd och hjälp till barn och unga som utsatts för brott.²⁶⁸ För barn och unga som är utsatta för våld i nära relationer gäller även Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer.

Den unges beteende kan samtidigt bero på brister i omsorgen. Då kan det även bli fråga om vård med stöd av 2 § LVU. I ett avgörande från en kammarrätt ledde en 14-årings kontakter med vuxna män till en LVU-ansökan både på grund av omsorgsbrister och socialt nedbrytande beteende. Omsorgsbristerna bestod bl.a. i föräldrarnas missbruk och på oförmåga att skydda den unge. Kammarrätten fann att kontakterna framstod som olämpliga, men att de inte hade en sådan

²⁶³ 5 kap. 11 § SoL.

²⁶⁴ 6 kap. 9 § BrB och prop. 2018/19:157 s. 13.

²⁶⁵ 6 kap. 1 §, 2 §, 4 § och 8 § BrB.

²⁶⁶ Se SOSFS 2014:6.

²⁶⁷ Jfr Kammarrätten i Stockholms dom i mål 7473-09, Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 5186-09 samt Kammarrätten i Jönköpings domar i mål nr 293-14 och mål nr 1693-19.

²⁶⁸ 5 kap. 11 § SoL.

omfattning eller hade fått sådana konsekvenser för den unge att det kunde betecknas som ett socialt nedbrytande beteende. Kontakterna framstod som en följd av den unges bristande vuxenkontakter och antogs därför i huvudsak vara en effekt av de omsorgsbrister i hemmiljön som konstaterats i målet.²⁶⁹ I ett annat mål ansågs den unges kringflackande tillvaro i olämpliga miljöer vara ett sådant socialt nedbrytande beteende som kunde ligga till grund för vård med stöd av 3 § LVU. Det beslutades samtidigt om vård enligt 2 § LVU till följd av föräldrarnas oförmåga att ge den unge förutsägbara, stabila och trygga uppväxtförhållanden.²⁷⁰ *Läs mer om brister i omsorgen i avsnitt 5.4.* Bedömningen av om, och i så fall på vilken grund, LVU är tillämplig behöver sammanfattningsvis göras från fall till fall. Utgångspunkten är också alltid att LVU kan bli aktuellt först om samtycke till behövliga insatser saknas och bara då det finns en påtaglig risk att den unges hälsa eller utveckling skadas.

Läs mer

Mer om sex mot ersättning kan du läsa i *Sex mot ersättning – utbildningsmaterial om skydd och stöd till barn och unga*.

Mer om våld i nära relationer kan du läsa i *Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*.

6.4.5 När den unge begår brott och vistas i kriminella miljöer

Att den unge begår brott behöver inte alltid betyda att det är fråga om brottslig verksamhet enligt 3 § LVU. Det kan dock ändå vara ett uttryck för ett socialt nedbrytande beteende. Det gäller t.ex. när den unge endast har begått något eller några enstaka brott.²⁷¹

I ett mål från HFD kom domstolen fram till att de brott som den unge gjort sig skyldig till, dvs. stöld vid tre tillfällen, inte var att anse som brottslig verksamhet. Stölderna var dock att betrakta som ytt-ringar av en social missanpassning som innebar allvarlig fara för den unges hälsa och utveckling.²⁷²

²⁶⁹ Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 2920-15.

²⁷⁰ Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 2342-14.

²⁷¹ Se prop. 1979/80:1 s. 583 och prop. 1989/90:28 s. 66-67.

²⁷² RÅ 84 2:31.

Den unge kan också uppvisa ett socialt nedbrytande beteende genom att mer än tillfälligt vistas i olämpliga miljöer.²⁷³ Exempel på detta kan vara när den unge umgås i kriminella kretsar. Kammar-rätten har i flera avgöranden bland annat beaktat att det har funnits uppgifter från polisen om att den unge umgås med personer som är med i kriminella nätverk. I några av dessa avgöranden har kammar-rätten framhållit att den unge utsätter sig själv och andra för allvarliga risker genom att umgås med brottsaktiva individer.²⁷⁴

I sammanhanget kan noteras att i de fall socialnämnden ansöker om vård på grund av att den unge vistats i en kriminell miljö eller ingår i ett kriminellt nätverk kan det t.ex. i ansökan om vård vara aktuellt att redogöra för relevanta uppgifter från polisen. *Läs mer om vad en ansökan om vård ska innehålla i kapitel 7.*

²⁷³ Se prop. 1989/90:28 s. 66-67.

²⁷⁴ Se Kammarrätten i Stockholm mål nr 1396-20, 6080-21, 6152-21, 6152-21, och 4103-23 samt Kammarrätten i Sundsvall mål nr 1562-22 och Kammarrätten i Jönköping mål nr 2156-22.

7. Ansökan om vård

4 § LVU

Beslut om vård med stöd av denna lag meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden.

Ansökan ska innehålla en redogörelse för

- den unges förhållanden,
- de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver beredas vård,
- tidigare vidtagna åtgärder,
- den vård som socialnämnden avser att anordna,
- hur relevant information lämnats till den unge,
- vilket slags relevant information som lämnats, samt
- den unges inställning.

Beslut om vård med stöd av LVU fattas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden. Socialnämndens utredning samt den ansökan om LVU-vård som grundas på utredningen, är av grundläggande betydelse för domstolen när det gäller att bedöma om behov av vård föreligger. Det är ett rättssäkerhetskrav att alla fakta redovisas tydligt och att socialnämnden preciserar vilka grunder som finns för vård.²⁷⁵

7.1 Innehållet i en ansökan

En ansökan om LVU-vård ska innehålla en redogörelse för den unges förhållanden, de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver beredas vård, tidigare vidtagna åtgärder och den vård som socialnämnden avser att anordna. Ansökan ska även redogöra för hur relevant information lämnats till den unge, vilken slags relevant information som lämnats samt den unges inställning.²⁷⁶ Av varje upprättad handling ska framgå varifrån uppgifterna kommer, vem som har

²⁷⁵ 4 § LVU och prop. 1989/90:28 s. 68-69.

²⁷⁶ 4 § LVU.

upprättat handlingen samt när det gjordes.²⁷⁷

Det betonas i förarbetena att det i ansökan ska framgå vilka brister som finns i den unges hemförhållanden och/eller i den unges beteende, samt på vilket sätt den unge befaras ta skada av rådande förhållanden. Det ska även framgå vilka förhållanden som ger stöd för att behövlig vård inte kan ges med samtycke av vårdnadshavare och, när den unge har fyllt 15 år, av den unge själv.²⁷⁸

Om det inte möter särskilda hinder ska en ansökan även beskriva följande:

1. den unges hälsa, utveckling, sociala beteende och skolgång samt relationer till anhöriga och andra närstående,
2. socialnämndens bedömning av den unges behov av vård och den unges vårdnadshavares förmåga att tillgodose detta behov, och
3. den unges och den unges vårdnadshavares syn på behovet av vård och förhållandena i övrigt.²⁷⁹

En ansökan ska även innehålla en vårdplan.²⁸⁰ *Läs mer om vårdplan i avsnitt 7.5.*

7.1.1 Information till den unge och den unges inställning

Som beskrivits i avsnitt 2.6. har den unge i LVU-ärenden rätt att få relevant information och ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör den unge.²⁸¹ Socialnämndens ansökan om vård till förvaltningsrätten ska som nämnts ovan innehålla en redogörelse för hur relevant information har lämnats till den unge, vilken slags relevant information som lämnats, samt den unges inställning.²⁸²

Det är viktigt att information ges till den unge så tidigt som möjligt för att den unges inställning ska kunna utgöra en del av bedömningsunderlaget. Den unges ställningstagande kan ofta vara delvis grundad på den information som har lämnats. Det är därför viktigt att följande dokumenteras i ansökan:

- vilken typ av information som lämnats
- när informationen har lämnats

²⁷⁷ 4 kap. 8 § tredje stycket SOSFS 2014:5.

²⁷⁸ Prop. 1989/90:28 s. 68-69.

²⁷⁹ 5 kap. 1 § SoF.

²⁸⁰ 5 kap. 1 § SoF.

²⁸¹ 36 § LVU.

²⁸² 4 § LVU.

- i vilket sammanhang informationen har lämnats
- hur det har skett
- när och på vilket sätt socialnämnden har fått kännedom om den unges inställning.²⁸³

Om det i undantagsfall inte varit möjligt för socialnämnden att informera den unge eller ta del av den unges inställning innan en ansökan görs, på grund av den skyndsamhet som krävs i LVU-ärenden, ska en upplysning om detta lämnas i ansökan tillsammans med skälen för det. Det är också viktigt att ansökan eller den utredning som förvaltningsrätten tar del av så snart som möjligt kompletteras med de behövliga uppgifterna.²⁸⁴

7.2 Förvaltningslagen ska tillämpas

När socialnämnden ansöker om vård enligt LVU ska bestämmelser i förvaltningslagen (2007:900), FL, tillämpas.²⁸⁵ Det innebär att reglerna om bl.a. parts rätt till insyn, socialnämndens utredningsansvar, när man får lämna uppgifter muntligt, kommunikation, dokumentation och motivering av beslut samt underrättelse om innehåll i beslut, blir tillämpliga.

Det kan i sammanhanget också framhållas att mål och ärenden enligt LVU ska handläggas skyndsamt.²⁸⁶

7.2.1 Parters rätt till företräde inför nämnden

I LVU-ärenden har den som är part rätt att få företräde inför nämnden, om inte särskilda skäl föranleder annat. Den som ges tillfälle att yttra sig ska underrättas om sin rätt att få företräde inför nämnden.²⁸⁷ JO har i beslut framhållit vikten av att inte bara vårdnadshavarna underrättas om nämndens sammanträde, utan också deras ombud. Det är enligt JO angeläget att den enskilde har möjlighet att delta i nämndens sammanträde tillsammans med sitt offentliga biträde. Detta är exempelvis aktuellt vid sammanträden där socialnämnden ska ta ställning till om nämnden ska ansöka om vård enligt LVU.²⁸⁸

²⁸³ Prop. 2006/07:129 s. 42.

²⁸⁴ Prop. 2006/07:129 s. 42.

²⁸⁵ Jfr 11 kap. 8 § tredje stycket SoL.

²⁸⁶ 33 § LVU.

²⁸⁷ Se 11 kap. 9 § SoL.

²⁸⁸ Se exempelvis JO dnr 5618-2021 och JO 1983/84 s. 180.

Läs mer

Mer om reglerna i förvaltningslagen kan du läsa i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

7.3 Muntlig förhandling och offentligt biträde

I mål om beredande av vård ska förvaltningsrätten och kammarrätten hålla muntlig förhandling, om detta inte är uppenbart obehövt. Muntlig förhandling ska alltid hållas, om någon part begär det. Parterna ska upplysas om sin rätt att begära muntlig förhandling.²⁸⁹ I mål och ärenden om beredande av vård enligt 2 eller 3 § LVU ska offentligt biträde förordnas för den som åtgärden avser samt för dennes vårdnadshavare, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.²⁹⁰ *Läs mer om offentligt biträde i kapitel 18.*

7.4 Utredningen utgör underlag

Syftet med den utredning som ska ligga till grund för en LVU-ansökan är inte enbart att den ska utgöra grund för en prövning av vård enligt LVU. Utredningen utgör också underlag för den vårdplan som ska bifogas ansökan. För att lämpliga vårdinsatser ska kunna ges till den unge krävs det därför att det finns en allsidig och noggrann utredning. En utredning som belyser t.ex. den ekonomiska och sociala situationen hos en familj, relationen mellan barn och föräldrar och som innehåller tydliga och nyanserade beskrivningar av den unge fungerar bl.a. som underlag för de insatser som socialnämnden kan behöva göra under vårdtiden. En beskrivning av dessa förhållanden i utredningen underlättar också en återförening mellan barn och föräldrar samt är av vikt när det gäller att hitta rätt vårdform.²⁹¹ HFD har i praxis framhållit att det måste ställas höga krav på den utredning som ska ligga till grund för omhändertagande med stöd av LVU eftersom beslut enligt lagen är en mycket ingripande åtgärd

²⁸⁹ 35 § LVU.

²⁹⁰ 39 § LVU.

²⁹¹ Prop. 1989/90:28 s. 69.

både för barnet och barnets familj. Utredningen i LVU-ärenden ska inte innefatta bara tidigare förhållanden, utan också en bedömning av vilken eller vilka risker barnet kan utsättas för i hemmet om ett omhändertagande inte görs. Den del av en LVU-utredning som avser en bedömning av riskerna för barnet måste av naturliga skäl bygga på antaganden. Dessa ska självfallet vara så väl underbyggda som möjligt, men en viss osäkerhet måste accepteras. Vid ärenden som rör förhållanden i hemmet ska barnets berättelse väga tungt i utredningen liksom barnets subjektiva upplevelse av hemförhållandena.²⁹² *Läs mer om beviskrav och bevisvärdering i kapitel 4.*

Det kan i sammanhanget nämnas att de som är anmälningsskyldiga enligt 14 kap. 1 § första stycket SoL också är skyldiga att lämna alla uppgifter som kan vara av betydelse för en utredning av ett barns behov av stöd och skydd till socialnämnden.²⁹³

Det är många gånger omöjligt att utreda den unges behov av skydd utan uppgifter från andra myndigheter och befattningshavare som kommit i kontakt med den unge eller den unges familj. Detta kan också vara viktigt för att ge domstolarna ett fullständigt och riktigt beslutsunderlag i LVU-ärenden.²⁹⁴ I 5 kap. 9 § SOSFS 2014:5 finns regler om beslutsunderlag. Om uppgifter i utredningen som ligger till grund för ansökan om vård bedöms omfattas av förundersökningssekretess *läs mer i avsnitt 4.2.3.1.*

Läs mer

Mer om socialnämndens utredning kan du läsa i *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten* samt i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

7.4.1 Möjligheter att hämta in uppgifter från misstanke- och belastningsregistret

Socialnämnden får begära uppgifter ur misstanke- och belastningsregistret bl.a. i ärenden om åtgärder enligt LVU.²⁹⁵ Det kan avse t.ex. den unge själv eller ett barns vårdnadshavare.

²⁹² HFD 2014 ref. 46.

²⁹³ Se 14 kap. 1 § tredje stycket SoL och 10 kap. 28 § OSL.

²⁹⁴ Prop. 1989/90:28 s. 102-103.

²⁹⁵ 11 § 8 punkt d) förordningen (1999:1134) om belastningsregister och förordningen (1999:1135) om misstankeregister.

Det är inte särskilt reglerat när ett ärende hos socialnämnden ska anses övergå till att bli ett *ärende om åtgärder enligt LVU*, vilket är då som nämnden har möjlighet att hämta in uppgifterna. Enligt JO:s mening får nämnden hämta in uppgifter från registren först när en utredning har kommit till det skedet att nämnden rent faktiskt överväger en åtgärd med stöd av LVU. Det kan t.ex. vara när nämnden anmäler ett behov av offentligt biträde till förvaltningsrätten inför ett beslut om omedelbart omhändertagande eller en ansökan om vård. Enbart det förhållandet att nämnden har inlett en utredning som rör den unges behov av skydd eller stöd innebär alltså inte att nämnden har rätt att begära uppgifter ur registren.²⁹⁶

JO har vidare uttalat att nämnden inte rutinmässigt kan inhämta uppgifter från belastnings- och misstankeregistret. Nämnden behöver göra en behovs- och proportionalitetsbedömning. Bara om man efter en sådan bedömning kommer fram till att uppgifterna är nödvändiga för att kunna ta ställning i ärendet, får uppgifterna tas in i utredningen. Behovet av att ta in uppgifterna i ärenden behöver alltså väga tyngre än den olägenhet det innebär för den enskilde.²⁹⁷

7.5 En vårdplan ska upprättas

En vårdplan ska finnas med i socialnämndens underlag vid en ansökan om LVU-vård.²⁹⁸ En vårdplan är en plan som upprättas för den vård som socialnämnden avser att anordna när någon behöver vårdas i ett HVB, stödboende eller familjehem. Den gäller alltså både inför placeringar enligt SoL och LVU. Vårdplanen ska också ta upp åtgärder och insatser som andra huvudmän har ansvar för.²⁹⁹

Om det inte möter särskilda hinder ska vårdplanen beskriva

1. de särskilda insatser som behövs,
2. det sätt på vilket den unges umgänge med föräldrar, vårdnadshavare och andra närstående ska ordnas,
3. målet med vården, och
4. den vårdbehövandes och, i fråga om barn, även vårdnadshavares syn på den planerade vården.³⁰⁰

²⁹⁶ JO dnr 2446-2016.

²⁹⁷ JO dnr 2446-2016.

²⁹⁸ 5 kap. 1 § första stycket SoF.

²⁹⁹ 11 kap. 3 § SoL.

³⁰⁰ 5 kap. 1 a § första stycket SoF.

Planen ska så långt möjligt upprättas i samråd med vårdnadshavarna och den unge själv, beroende på ålder och mognad.³⁰¹

En förutsättning för att vårdnadshavare och den unge ska kunna ta ställning till om de samtycker till vårdens innehåll är att det tydligt framgår vilken vård socialnämnden har för avsikt att anordna. Därför behöver vårdplanen upprättas innan nämnden fattar beslut om ansökan om vård med stöd av LVU.³⁰²

I samband med placeringen kompletteras vårdplanen med en genomförandeplan som beskriver hur insatserna konkret ska genomföras.³⁰³

Läs mer

Mer om vårdplan och genomförandeplan kan du läsa i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

7.6 Läkarundersökning

32 § LVU

I ett ärende enligt denna lag får socialnämnden besluta om läkarundersökning av den unge samt utse läkare för undersökningen. Om undersökningen inte lämpligen kan genomföras i den unges hem, får nämnden bestämma någon annan plats för den. I ett mål enligt denna lag har rätten samma befogenhet.

Läkarundersökning ska, om den inte av särskilda skäl är obehövlig, ske innan nämnden gör ansökan enligt 4 §.

Nämnden har utifrån 32 § LVU en befogenhet att besluta om läkarundersökning av den unge i ett LVU-ärende. En läkarundersökning ska ske *innan* nämnden gör en ansökan enligt 4 § LVU om den inte av särskilda skäl är obehövlig.

³⁰¹ Jfr 1 och 36 §§ LVU.

³⁰² Jfr prop. 2000/01:80 s. 105-106.

³⁰³ 11 kap. 3 § SoL och 5 kap. 1 a § andra stycket SoF.

För att socialnämnden ska kunna bedöma den unges behov av LVU-vård är en läkarundersökning av den unge många gånger nödvändig. Läkarundersökningen är ett viktigt komplement till utredningen då den syftar till att identifiera sjukdom, skada eller funktionsnedsättning som kan ha betydelse för bedömningen av behovet av vård med stöd av LVU, men också för nämndens planering av vården.³⁰⁴ Både om den unge t.ex. har utsatts för misshandel eller om nämnden överväger att ansöka om vård på grund av den unges eget beteende är det ofta av stor vikt att en läkarundersökning genomförs.³⁰⁵

Nämnden får även utse läkare för undersökningen.³⁰⁶ En bestämd läkare behöver dock inte utses, utan det kan t.ex. avse läkare vid viss barn- och ungdomspsykiatrisk klinik.³⁰⁷

Av 32 § LVU framgår vidare att om undersökningen inte lämpligen kan genomföras i den unges hem får nämnden bestämma någon annan plats för den. I förarbetena anges att det är av stort värde, framförallt när det rör små barn, att undersökningen kan genomföras i den unges eget hem. En undersökning i en främmande miljö i en situation när ett omhändertagande övervägs kan vara så oroande att undersökningen allvarligt kan försvåras. Dock kan omständigheterna vara sådana att undersökningen inte lämpligen kan genomföras i hemmet, t.ex. om den unge behöver observeras för någon tid. I sådana fall har nämnden möjlighet att bestämma annan plats för undersökningen.³⁰⁸

Rätten har motsvarande befogenhet att besluta om en läkarundersökning, att utse läkare för undersökningen samt bestämma om plats för undersökningen.³⁰⁹

Läs mer

Mer om läkarundersökningen vid LVU kan du läsa i *HälsoSAMS – Samverkan för placerade barn och ungas tillgång till en god hälso- och sjukvård och tandvård.*

³⁰⁴ Jfr prop. 1979/80:1 s. 602, prop. 1989/90:28 s. 69 och prop. 2016/17:59 s. 35.

³⁰⁵ Prop. 1979/80:1 s. 602.

³⁰⁶ 32 § LVU.

³⁰⁷ Prop. 1979/80:1 s. 602.

³⁰⁸ Prop. 1979/80:1 s. 602.

³⁰⁹ 32 § första stycket LVU.

7.6.1 När är en läkarundersökning obehövlig?

En läkarundersökning ska ske innan socialnämnden gör ansökan om vård enligt 4 § LVU *om läkarundersökningen inte av särskilda skäl är obehövlig*.³¹⁰ Sådana särskilda skäl kan vara att den unge

- redan tidigare har genomgått en läkarundersökning eller
- att det annars finns en tillfredställande utredning om den unges hälsotillstånd.³¹¹

7.6.2 Läkarundersökningens omfattning

Vilken typ av läkarundersökning som behövs i det enskilda ärendet beror på situationen och på den unges behov, t.ex. utifrån om det handlar om fysisk misshandel eller en oro utifrån den unges eget beteende.³¹² Vid misstanke om fysisk misshandel är det viktigt att fastställa vilka skador som har tillfogats den unge genom en kroppsundersökning. Detta är också viktigt vid misstanke om sexuella övergrepp, även om dessa inte alltid ger synliga skador. Även när det handlar om vanvård eller känslomässig försummelse är det viktigt att en kroppsundersökning sker.³¹³

När det gäller små barn bör en somatisk undersökning genomföras regelmässigt. Detta på grund av att små barn kan reagera psykosomatiskt på brist på kontakt eller andra störningar i samspelet mellan barn och föräldrar.³¹⁴

I många fall är även en barnpsykologisk bedömning nödvändig som komplement till läkarundersökningen. I andra fall kan det vara tillräckligt med en psykiatrisk undersökning. Vilka ärenden som ska remitteras för en sådan undersökning kan avgöras genom konsultationskontakter mellan socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatrin.³¹⁵

³¹⁰ 32 § andra stycket LVU.

³¹¹ Prop. 1979/80:1 s. 602.

³¹² Jfr prop. 1979/80:1 s. 602 och prop. 1989/90:28 s 69-70.

³¹³ Prop. 1989/90:28 s. 70.

³¹⁴ Prop. 1989/90:28 s. 70.

³¹⁵ Prop. 1989/90:28 s. 70.

7.6.3 Läkarundersökningen bör ske i samråd med de berörda

Socialnämnden *får* besluta om läkarundersökning av den unge i ett LVU-ärende.³¹⁶ Läkarundersökningen bör i första hand ske i samråd med den unge och/eller den unges vårdnadshavare.³¹⁷ JO har i ett beslut uttalat att det inte med stöd av enbart 32 § LVU kan komma ifråga att utan vårdnadshavares vetskap genomföra en läkarundersökning av den unge.³¹⁸

Om vårdnadshavarna motsätter sig läkarundersökningen kan denna omständighet, tillsammans med vad som i övrigt har kommit fram i ärendet, vara tillräcklig anledning för nämnden att besluta om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU.³¹⁹ I sammanhanget kan nämnas att JO i ett annat beslut har uttalat att ett omhändertagande för att säkra utredningsförfarandet inte bör ske om det inte på starka skäl kan antas att vård med stöd av LVU blir nödvändig.³²⁰ *Läs mer om förutsättningar för beslut om omedelbart omhändertagande i kapitel 8.*

Om nämnden inte anser att det finns tillräcklig anledning för ett omedelbart omhändertagande har nämnden möjlighet att få biträde av Polismyndigheten eller i vissa fall Kriminalvården för att få läkarundersökningen genomförd.³²¹ Nämnden bör endast i undantagsfall utnyttja en sådan befogenhet. Det kan finnas förutsättningar att genom samtal med vårdnadshavarna få deras förståelse för det nödvändiga i att undersökningen genomförs.³²² *Läs mer om förutsättningarna för handräckning i kapitel 12.*

³¹⁶ Se 32 § LVU.

³¹⁷ Jfr prop. 1979/80:1 s 602-603, JO 1994/95 s. 292 och JO 2011/12 s. 446.

³¹⁸ JO 1994/95 s. 292.

³¹⁹ Prop. 1979/80:1 s. 590 och 603.

³²⁰ JO 2011/12 s. 446.

³²¹ Se 43 § LVU.

³²² Se prop. 1979/80:1 s. 603.

7.6.4 Läkarundersökning enligt 32 § LVU i förhållande till andra läkarundersökningar

7.6.4.1 Läkarundersökningen ersätter inte andra hälsoundersökningar

Läkarundersökningen enligt 32 § LVU ersätter exempelvis inte den hälsoundersökning som ska erbjudas enligt lagen (2017:209) om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet. Läkarundersökningen enligt 32 § LVU syftar till att identifiera sjukdom, skada eller funktionsnedsättning som kan ha betydelse för behovet av LVU-vård och för planering av vården. Den andra hälsoundersökningen har ett bredare syfte och ska vara mer heläckande än läkarundersökningen enligt LVU.³²³

Läs mer

Mer om andra hälsoundersökningar kan du läsa i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten* samt i Socialstyrelsens meddelandeblad (1/2020) *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:19) om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet m.m.*

7.6.4.2 Läkarundersökning med anledning av misstanke om brott mot den unge

När den unge har utsatts för brott kan den unge behöva läkarundersökas inom ramen för brottsutredningen för att ta reda på om brott kan styrkas. Detta kan bli aktuellt t.ex. vid misstanke om att den unge har utsatts för misshandel eller sexuella övergrepp. Ett rättsintyg är ett läkar- eller tandläkarintyg om skador eller annat som kan inhämtas på begäran av Polismyndigheten eller åklagare. Rättsintygen och de undersökningar som föregår dem fyller en viktig funktion när det gäller att upptäcka, utreda och lagföra brott, men också för att kunna utsluta att brott har blivit begångna.³²⁴ En sådan undersökning måste dock skiljas från en läkarundersökning enligt 32 § LVU. Även om de kan ta sikte på att undersöka samma skador så fyller de delvis olika

³²³ Prop. 2016/17:59 s. 35. Se också Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:19) om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

³²⁴ 1 § lagen (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott och prop. 2004/05:64 s. 8-9.

funktioner. Om den rättsmedicinska undersökningen innebär att det redan finns en tillfredställande utredning om den unges hälsotillstånd så kan det dock innebära att det inte behövs någon läkarundersökning enligt LVU, se ovan i avsnitt 7.6.1.³²⁵ (Då behöver den rättsmedicinska undersökningen ge tillräckligt underlag för att uppfylla syftet med läkarundersökningen.) *Läs mer om inställelse till läkarundersökning i avsnitt 14.2.3. Läs om förhållandet mellan socialnämndens utredning och en brottsutredning vid brott mot barnet i avsnitt 4.2.3.*

7.7 Vården ska påbörjas senast inom fyra veckor

5 §

Rättens beslut om vård upphör att gälla, om vården inte har påbörjats inom fyra veckor från den dag då beslutet vann laga kraft.

Om vården inte har påbörjats inom fyra veckor från den dag då beslutet har vunnit laga kraft, gäller beslutet inte längre. I förarbetena anges att det är angeläget från rättssäkerhetssynpunkt att nämnden ser till att vården av den unge inleds så snart som möjligt efter rättens beslut. Nämnden bör inte kunna hålla den frågan svävande under någon längre tid.³²⁶ *Läs mer om vårdens inledande i kapitel 14.*

Som regel kan den unge nås av nämnden när beslutet ska verkställas. Är den unge inte omhändertagen och vägrar den unge att inställa sig vid det hem där vård skall ges har socialnämnden i vissa fall möjlighet att få biträde av Polismyndigheten för att genomföra beslut.³²⁷ *Läs mer om detta i kapitel 11.*

Situationen kan dock uppstå att verkställigheten är hindrad för att den unge håller sig/hålls undan. Kan nämnden i sådant fall inte bereda den unge vård inom den angivna tidsfristen förfaller beslutet. Detta hindrar dock inte att ett nytt beslut kan fattas på samma grunder som det tidigare beslutet. Dessa fall torde enligt förarbetena dock vara sällsynta.³²⁸

³²⁵ Jfr prop. 1979/80:1 s. 602.

³²⁶ Se prop. 1979/80:1 s. 586 och prop. 1989/90:28 s. 110.

³²⁷ 43 § LVU. Se även prop. 1979/80:1 s. 586 och prop. 1989/90:28 s. 110.

³²⁸ Jfr prop. 1979/80:1 s. 586 och prop. 1989/90:28 s. 110.

8. Omedelbart omhändertagande

6 § LVU

Socialnämnden får besluta att den som är under 20 år omedelbart ska omhändertas, om

1. det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av denna lag, och
2. rättsens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.

Om socialnämndens beslut om omhändertagande inte kan avvaktas, får nämndens ordförande eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat besluta om omhändertagande. Beslutet ska anmälas vid nämndens nästa sammanträde.

När socialnämnden har ansökt om vård med stöd av lagen, får även rätten besluta att den unge omedelbart ska omhändertas.

I vissa situationer när den unge är i behov av LVU-vård finns en möjlighet för socialnämnden att ingripa akut och omedelbart omhänderta den unge, utan att behöva avvakta förvaltningsrättens beslut om vård. Förutsättningarna för omedelbart omhändertagande anges i 6 § LVU.

När det gäller omhändertagande av barn i vissa internationella situationer får socialnämnden under vissa förutsättningar besluta att den som är under 18 år omedelbart ska omhändertas, även om svenska myndigheter och domstolar inte är behöriga att fatta beslut om vård med stöd av LVU. Regler om detta finns i 6 a § LVU.

Läs mer om detta i kapitel 10.

8.1 Förutsättningar för omedelbart omhändertagande

För att socialnämnden ska kunna fatta ett beslut om omedelbart omhändertagande krävs att det är sannolikt att den unge behöver beredas vård enligt 2 § och/eller 3 § LVU. Det krävs också att

- rättens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling, *eller* att
- rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.³²⁹

Exempel på när det kan vara sannolikt att den unge behöver beredas vård är om nämnden får kännedom om att den unge utsätts för vanvård i hemmet eller om den unge påträffas under sådana förhållanden att det är nödvändigt med omedelbara insatser av nämnden. Det kan också bli aktuellt med ett omedelbart omhändertagande om den unge visat sig vara i omedelbart behov av nämndens insatser på grund av brottslig verksamhet. I dessa situationer kan även anledningen till ett omedelbart omhändertagande vara att den unge inte vill medverka till vården eller att förhållandena inte medger att vårdnadshavarnas inställning till vården inhämtas.³³⁰

Ett omedelbart omhändertagande kan också bli aktuellt om det finns risk för att vårdnadshavare eller den unge inte vill medverka vid utredningen om den unges behov av vård. Det kan röra sig om situationer där vårdnadshavare avviker med den unge eller motsätter sig en läkarundersökning som nämnden anser vara nödvändig, eller om vårdnadshavaren och/eller den unge på annat sätt inte vill medverka i utredningen eller försvårar utredningen.³³¹

Det kan också förekomma att det finns omständigheter som kan aktualisera ett omedelbart omhändertagande *efter* att en utredning har avslutats. Om rättens beslut inte kan avvaktas bör socialnämnden även i en sådan situation kunna omhänderta den unge.³³²

Enligt JO bör socialnämnden som huvudregel försöka underrätta vårdnadshavare innan ett beslut om ett omedelbart omhändertagande fattas. Men det kan finnas situationer då förhållandena inte medger att vårdnadshavares inställning inhämtas innan ett beslut om ingripande med stöd av LVU fattas. Det bör dock enligt JO vara fråga om rena undantagsfall.³³³ I sådana fall ankommer det på nämnden att så snart möjligt ta kontakt med vårdnadshavarna för att tillsammans

³²⁹ 6 § första stycket LVU.

³³⁰ Prop. 1979/80:1 s. 589-590.

³³¹ Prop. 1979/80:1 s. 590.

³³² Prop. 1979/80:1 s. 590.

³³³ JO 1999/00 s. 261.

med dem pröva den unges behov av fortsatt vård. Kan vården ges i frivilliga former, ska omhändertagandet genast upphöra.³³⁴

8.1.1 Omhändertagande under pågående vård

Det finns inga formella hinder mot att fatta ett beslut om omedelbart omhändertagande även om den unge redan vårdas med stöd av LVU.³³⁵ Det kan till exempel bli aktuellt om den unge vårdas på grund av missförhållanden i hemmet enligt 2 § LVU och begår brott under vårdtiden. Om det är sannolikt att vård kan behöva beredas den unge med stöd av 3 § LVU, men rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling, kan förutsättningarna för ett omedelbart omhändertagande vara uppfyllda.

8.1.2 Omhändertagande under tiden som rätten prövar frågan om vård

Socialnämnden kan besluta om omedelbart omhändertagande även under den tid ett överklagat beslut om vård enligt LVU är överlämnat till högre rätt för att prövas där.³³⁶ Beslut om omedelbart omhändertagande kan fattas fram till den tidpunkt då rätten avgjort frågan om vård. Därefter är det inte möjligt eftersom beslutet om omhändertagande upphör när rätten avgör frågan om vård.³³⁷

8.1.3 Omedelbart omhändertagande vid häktning

Om ett barn som är 15–17 år är misstänkt för brott får denne häktas endast om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas och om det dessutom föreligger synnerliga skäl.³³⁸ Barn under 15 år kan aldrig häktas.³³⁹

Betryggande övervakning kan under vissa förutsättningar ordnas genom att den unge omhändertas inom socialtjänsten.³⁴⁰ Det är åklagaren som har ansvar för att bedöma om betryggande övervakning kan ordnas på annat sätt än genom häktning, och ska då ta kontakt

³³⁴ Prop. 1979/80:1 s. 589-590.

³³⁵ RÅ84 2:4 och RÅ 83 2:41.

³³⁶ Prop. 1979/80:1 s. 590.

³³⁷ 9 § första stycket 2 LVU och prop. 1989/90:28 s. 125.

³³⁸ 24 kap. 4 § RB och 23 § LUL.

³³⁹ Jfr 36 f § LUL.

³⁴⁰ Jfr bl.a. NJA 1978 s. 471, NJA 2008 s. 81 och NJA 2017 s. 701.

med berörd socialnämnd för att undersöka möjligheterna till att den unge omhändertas. Kontakt med socialtjänsten kan antingen tas av åklagaren själv eller med polisens hjälp.³⁴¹

I det fall socialnämnden får information från åklagare eller polis om att ett barn riskerar att häktas, bör nämnden överväga om det som ett alternativ till häktning t.ex. finns förutsättningar för ett omedelbart omhändertagande.³⁴² JO har uttalat att när det blir aktuellt med häktning av någon som är under 18 år föreligger en stark presumtion för att barnet omedelbart ska omhändertas med stöd av 6 § LVU.³⁴³ I ett ärende där en 16-åring var misstänkt för ett allvarligt brott framförde JO att frågan om omedelbart omhändertagande borde ha aktualiserats omgående efter att polisens kontaktat förvaltningen och informerat om att den unge skulle begäras häktad. Detta med hänsyn till den unges ålder och de brott den unge var misstänkt för.³⁴⁴

Vid ett beslut om omedelbart omhändertagande kan nämnden inför sin bedömning av vilken placeringsform som är aktuell ha en dialog med åklagaren. Åklagaren kan då redogöra för vad denna anser krävs för att det ska vara fråga om betryggande övervakning för barnet. Även om socialnämnden anser att det finns grund för ett omedelbart omhändertagande kan åklagaren göra bedömningen att den vård som nämnden erbjuder inte uppfyller åklagarens krav på betryggande övervakning och att den unge därmed behöver häktas.

Läs mer

Mer om häktning och betryggande övervakning kan du läsa i *Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten*.

8.1.3.1 Det omedelbara omhändertagandet får inte verkställas under häktningstiden

Är förutsättningarna för vård enligt LVU uppfyllda kan nämnden fatta ett beslut om att omedelbart omhänderta barnet, även om barnet är häktat.³⁴⁵ Fattar nämnden beslut om omedelbart omhändertagande

³⁴¹ Jfr 26 § förundersökningskungörelsen (1947:948) och Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsären den s. 20.

³⁴² AR HSLF-FS 2019:30.

³⁴³ Se JO 2009/10 s. 252.

³⁴⁴ Se JO dnr 305-2016.

³⁴⁵ Prop. 1989/90:28 s. 78-79 och 112.

under häktetiden kan beslutet dock inte verkställas, men socialnämnden kan genom ett sådant beslut ta över ansvaret för barnet så snart häktningen upphör. Detsamma gäller om den unge häktas under tiden för ett omedelbart omhändertagande.³⁴⁶

8.1.3.2 Fortlöpande överväga omhändertagande under häktetiden

Om rätten har beslutat att häkta ett barn bör nämnden fortlöpande överväga om det finns förutsättningar för ett omedelbart omhändertagande.³⁴⁷ Nämndens bedömning av om förutsättningarna för ett omhändertagande kan ändras eller så kan åklagaren efter en tid göra en annan bedömning av om det finns alternativ till att häkta barnet.

I de fall rätten har beslutat att häkta barnet bör nämnden även överväga om barnet har behov av andra åtgärder.³⁴⁸ Vad ”andra åtgärder” kan vara beror på barnets situation och behov och vad som är möjligt utifrån t.ex. restriktioner. Socialnämnden kan t.ex. besöka barnet och informera om rättsprocessen och vad som kan komma att hända framåt.

Läs mer

Mer om att överväga omhändertagande under häktetiden kan du läsa i *Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten*.

8.2 När omedelbart omhändertagande inte får användas

LVU är en skyddslagstiftning som ska se till att barn och unga får det stöd och skydd som de behöver. JO har betonat att LVU inte får användas för något annat ändamål, som t.ex. för att lösa en konflikt om umgänge med ett barn. Ett omedelbart omhändertagande får enligt JO vidare inte användas enbart för att verkställa en dom om vårdnad, boende eller umgänge. Sådana frågor handläggs i enlighet med bestämmelserna i 21 kap. FB.³⁴⁹ Enligt JO kan det emellertid finnas ett visst utrymme att ingripa med stöd av LVU även i de fall

³⁴⁶ Se 9 § andra stycket LVU och prop. 1989/90:28 s. 79.

³⁴⁷ AR HSLF-FS 2019:30.

³⁴⁸ AR HSLF-FS 2019:30.

³⁴⁹ Se JO 2015/16 s. 442, 2011/12 s. 437, 2003/04 s. 253 och 1992/93 s. 402.

där vårdnadshavaren ansökt om verkställighet.³⁵⁰

Ett beslut om omedelbart omhändertagande får inte fattas enbart för att få till stånd en handräkningsbegäran enligt 43 § LVU.³⁵¹ Inte heller får ett LVU-beslut fattas enbart i syfte att underlätta en brottsutredning.³⁵²

8.3 Beslut om omedelbart omhändertagande

8.3.1 Beslutanderätt

Beslut om omedelbart omhändertagande fattas av socialnämnden.³⁵³ Möjlighet att delegera beslutet är begränsat till en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott).³⁵⁴

Om ett beslut om omedelbart omhändertagande behöver fattas med kort varsel, och nämndens beslut inte kan avvaktas, har nämndens ordförande eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat rätt att fatta beslutet.³⁵⁵ Nämnden kan därmed fördela beslutanderätten så att det vid helger och under semester alltid finns någon som lätt kan nås om ett brådskande beslut behöver fattas. Det bör anges vem som vid varje tidpunkt har rätt att fatta dessa beslut.³⁵⁶ Det kan framhållas att det i dessa fall inte är fråga om delegering, utan en kompletterande beslutsrätt. *Läs mer om delegering och kompletterande beslutsrätt i kapitel 19.*

För att nämnden ska ha insyn i hur dessa ärenden handläggs ska beslut som fattats av ordförande eller annan ledamot anmälas vid nämndens nästa sammanträde. Beslut som har fattats av nämndens ordförande eller annan ledamot kan inte ändras av nämnden.³⁵⁷ Däremot har nämnden ett ansvar att genast besluta att ett omedelbart omhändertagande ska upphöra om det inte längre finns skäl för det.³⁵⁸ *Läs även vidare om utformning och dokumentation av beslut i avsnitt 8.3.4.*

³⁵⁰ Se JO 2003/04 s. 253.

³⁵¹ JO 1988/89 s. 178.

³⁵² JO 1994/95 s. 292 och JO 1995/96 s. 89.

³⁵³ 6 § andra stycket LVU.

³⁵⁴ 10 kap. 4 § SoL.

³⁵⁵ 6 § tredje stycket LVU.

³⁵⁶ Prop. 1979/80 s. 590.

³⁵⁷ 6 § tredje stycket LVU och prop. 1979/80:1 s. 590.

³⁵⁸ 9 § tredje stycket LVU.

8.3.2 Även rätten kan fatta beslut

Efter att socialnämnden har ansökt om vård med stöd av LVU finns även möjlighet för rätten att fatta beslut om omedelbart omhändertagande.³⁵⁹ Syftet är att den beslutande domstolen ska ha möjlighet att i varje situation besluta om de åtgärder som anses lämpligast med hänsyn till den unges bästa. Den domstol som prövar ett mål om vård enligt LVU har därmed möjlighet att besluta om omedelbart omhändertagande. Bestämmelsen syftar till att undvika onödiga avbrott i omhändertagandet eller andra skadliga flyttningar av den unge, till exempel i situationer då beslut överklagas.³⁶⁰

8.3.3 Beslutet gäller omedelbart

Både socialnämndens och rättens beslut om omedelbart omhändertagande gäller omedelbart.³⁶¹

8.3.4 Utformning och dokumentation av beslutet

Det finns inte någon bestämmelse i LVU om hur beslut om omedelbart omhändertagande ska utformas, men regler om dokumentation av beslutsunderlag och beslut finns i SoL, FL samt i Socialstyrelsens föreskrifter.³⁶²

Enligt 31 § FL ska det för varje skriftligt beslut finnas en handling som visar dagen för beslutet, vad beslutet innehåller, vem eller vilka som har fattat beslutet, vem eller vilka som har varit föredragande och vem eller vilka som har medverkat vid den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet. Utöver dessa bestämmelser finns också regler om dokumentation av beslut i SOSFS 2014:5.

I förarbetena framhålls att det av beslutet bör framgå om beslutet grundar sig på omständigheter som anges i 2 § (hemförhållanden) och/eller 3 § LVU (eget beteende).³⁶³ Även JO har poängterat vikten av att grunden för det omedelbara omhändertagandet framgår i beslutet, då ett omedelbart omhändertagande är en mycket ingripande åtgärd.³⁶⁴ Detta kan vara särskilt viktigt om den unge placeras på ett särskilt ungdomshem, eftersom det särskilda ungdomshemmet har

³⁵⁹ 6 § fjärde stycket LVU.

³⁶⁰ SoU 1979/80:44 s. 101-102 och 115.

³⁶¹ 40 § första stycket LVU.

³⁶² Se 11 kap. 5-6 §§ SoL, 31-32 §§ FL, 5 kap. 9 §, 12 § och 14 § SOSFS 2014:5.

³⁶³ Prop. 1979/80:1 s. 590.

³⁶⁴ Se exempelvis JO dnr 4558-2015 och dnr 4613-2006.

särskilda befogenheter beträffande den som är omhändertagen på grund av eget beteende. Men vårdas den unge på grund av missförhållanden i hemmet enligt 2 § LVU är de särskilda befogenheterna begränsade.³⁶⁵ *Läs mer om placering och befogenheter i särskilt ungdomshem i avsnitt 14.4.*

8.3.4.1 Dokumentation och underskrift av muntliga beslut

Enligt JO bör ett beslut om omedelbart omhändertagande skrivas under av beslutsfattaren då detta är ett led i att garantera rättssäkerheten i LVU-beslut som är av mycket integritetskänslig natur. Enligt JO:s uppfattning bör muntliga beslut endast användas i akuta fall när dokumentation och underskrift inte kan avvaktas. Om ett beslut meddelas muntligt bör det så snart som möjligt dokumenteras och skrivas under.³⁶⁶

Dokumentationen av ett muntligt beslut ska innehålla uppgifter om

1. dagen för beslutet,
2. vad beslutet innehåller,
3. vem (namn samt befattning eller titel) eller vilka (vilken nämnd) som har fattat beslutet,
4. vilket lagrum som ligger till grund för beslutet, och
5. vilka skäl som ligger till grund för beslutet.³⁶⁷

Vad gäller elektroniska underskrifter har frågan behandlats av JO i ett ärende.³⁶⁸

Läs mer

Mer om dokumentation kan du läsa i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

8.3.5 Beslut enligt LVU är alltid offentliga

Socialtjänstsekreten³⁶⁹ gäller inte *beslut* om omhändertagande eller vård av någon utan samtycke. Med detta avses att det är beslutet och skälen för beslutet som är offentliga. Mot bakgrund av detta förordar

³⁶⁵ Se JO dnr 6496-2012 och dnr 629-2013 samt 3 och 12 §§ LVU.

³⁶⁶ JO 1995/96 s. 320. Se även JO dnr 742-2018.

³⁶⁷ 5 kap. 14 § SOSFS 2014:5.

³⁶⁸ JO dnr 742-2018.

³⁶⁹ Inom socialtjänsten gäller sekretess för uppgift om enskilda personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom eller henne närstående lider men, enligt 26 kap. 1 § OSL.

JO att man är återhållsam med att redovisa uppgifter som rör bl.a. den unges personliga förhållanden i själva beslutshandlingen. De omständigheter som ligger till grund för nämndens omhändertagandebeslut bör enligt JO i stället redovisas till förvaltningsrätten i ett särskilt dokument.³⁷⁰ Hur beslutsunderlaget och beslutet ska dokumenteras framgår ovan i avsnitt 8.3.4.

8.4 Underställande av beslut om omedelbart omhändertagande

7 § LVU

Har socialnämnden beslutat om omedelbart omhändertagande, ska beslutet underställas förvaltningsrätten inom en vecka från den dag då beslutet fattades. Därvid ska beslutet jämte handlingarna i ärendet tillställas rätten.

Förvaltningsrätten ska pröva beslutet så snart det kan ske. Om det inte finns synnerliga hinder, ska prövningen ske inom en vecka från den dag då beslutet och handlingarna kom in till rätten.

Om beslutet inte har underställts förvaltningsrätten inom föreskriven tid, upphör omhändertagandet.

Har socialnämnden beslutat om omedelbart omhändertagande efter det att nämnden har ansökt om vård med stöd av lagen, ska beslutet underställas den rätt som prövar frågan om vård. Därvid gäller bestämmelserna i första-tredje styckena.

8.4.1. Tidsfrist för underställandet

Socialnämnden har en skyldighet att underställa förvaltningsrätten beslutet om omedelbart omhändertagande genom att skicka beslutet och handlingarna i ärendet till rätten *senast inom en vecka* från den dag då beslutet fattades.³⁷¹

8.4.1.1 Underställandet ska ske utan dröjsmål

I förarbeten och JO-beslut har uttalats att nämnden ska underställa förvaltningsrätten beslutet *utan dröjsmål*. Nämnden kan inte utan anledning avvakta till dess att tiden för underställandet ska gå ut.

³⁷⁰ Jfr JO 2009/10 s. 307.

³⁷¹ Se 7 § första stycket LVU.

Vanligtvis kan beslutet och skälen dokumenteras samma dag som det fattas. Nämnden eller den som fattat beslutet borde därför kunna ge in beslutet till förvaltningsrätten *redan samma eller påföljande dag*. Tidsfristen på en vecka motiveras med att det kan vara nödvändigt att bifoga även annan utredning som finns tillgänglig hos nämnden, och exempelvis vid helger kan det vara svårt att få tag på sådan utredning.³⁷²

Att man dröjer för länge med att underställa beslutet är en situation som ofta har behandlats av JO.³⁷³ JO har uttalat att det inte är meningen att socialnämnden ska använda tidsfristen för att bedöma om det finns skäl för ett underställande eller om det omedelbara omhändertagandet ska upphävas. Grunden för omhändertagandet ska vara utredd redan innan beslutet tas.³⁷⁴ Att det exempelvis är svårt att få reda på vem som är vårdnadshavare och att vårdnadshavare måste underrättas om beslutet är inte heller skäl för att fördröja underställandet.³⁷⁵ Nämnden bör inte heller dröja med att underställa beslutet på grund av att nämnden väntar på t.ex. ett resultat av ett medicinskt prov.³⁷⁶ Vidare har JO i ett beslut uttalat att det heller inte finns något utrymme för nämnden att avvakta med att underställa beslutet om omedelbart omhändertagande till dess att beslutet är verkställt (alltså när den unge placerats utanför det egna hemmet). Detta kan t.ex. aktualiseras i situationer där nämnden befarar att den unge kommer att avvika och undandra sig verkställighet när denne har informerats om att nämnden fattat ett beslut om omedelbart omhändertagande. Avsikten med tidsfristen är enligt JO:s mening inte heller att hantera problem med att vårdnadshavare eventuellt avviker.³⁷⁷

8.4.1.2 Beräkning av tiden för underställandet

Beslutet om omedelbart omhändertagande ska underställas förvaltningsrätten inom en vecka från den dag då beslutet fattades.³⁷⁸

³⁷² Prop. 1979/80:1 s. 591 och JO 1994/95 s. 356.

³⁷³ Se exempelvis JO 1994/95 s. 356, 1999/2000 s. 264, 2007/08 s. 307 och 2014/15 s. 398 samt JO dnr 5886-2006 och dnr 4500-2007.

³⁷⁴ JO 1994/95 s. 356.

³⁷⁵ JO 1999/2000 s. 264.

³⁷⁶ JO 1996/97 s. 282.

³⁷⁷ Se JO 2021/22 s. 576 samt JO dnr 9081-2020.

³⁷⁸ 7 § första stycket LVU.

I förvaltningsprocesslagen (1971:291), FPL, finns bestämmelser om *när* en handling ska anses vara inkommen till domstolen. Här anges bl.a. att en handling ska anses ha kommit in den dag handlingen eller en avi om betald postförsändelse som innehåller handlingen anlät till domstolen eller nått en behörig tjänsteman.³⁷⁹ Vid beräkning av tiden för när beslutet ska underställas gäller även lagen (1930:173) om beräkning av lagstadgad tid. Där framgår att sista dagen för underställande är samma veckodag, veckan efter det att beslutet fattades.³⁸⁰ Har beslut om omedelbart omhändertagande fattats på en fredag ska alltså beslutet och handlingarna komma in till förvaltningsrätten senast fredagen veckan efter.

Om tidsfristen för underställandet infaller på en söndag, annan allmän helgdag, lördag, midsommarafton, julafton eller nyårsafton, får åtgärden vidtas nästa vardag.³⁸¹ Detta innebär att om ett beslut om omhändertagande har fattats under t.ex. helgen den 15–16 februari 2020 ska beslutet och handlingarna ha *kommit in* till förvaltningsrätten senast måndagen den 24 februari 2020.

8.4.1.3 Ansvarig för att underställa beslut

Det är socialnämnden eller den som fattat beslutet om omedelbart omhändertagande som ska underrätta förvaltningsrätten.³⁸² Det finns dock inte något hinder mot att beslutsfattaren överlåter till en tjänsteman vid nämndens förvaltning att se till att beslutet rent faktiskt underställs förvaltningsrätten.³⁸³

8.4.2 Förvaltningsrättens prövning

Förvaltningsrätten ska pröva det underställda beslutet så snart det kan ske. Om det inte finns synnerliga hinder ska prövningen ske senast inom en vecka från det att beslutet och handlingarna har kommit in till rätten.³⁸⁴ Ett synnerligt hinder kan till exempel vara om förvaltningsrätten anser att det är nödvändigt att få utredningen komplette-

³⁷⁹ 44 § FPL.

³⁸⁰ Jfr 1 § lagen om beräkning av lagstadgad tid.

³⁸¹ 2 § lagen om beräkning av lagstadgad tid.

³⁸² Prop. 1979/80:1 s. 591.

³⁸³ JO 2007/08 s. 315.

³⁸⁴ 7 § andra stycket LVU.

rad. I sådana fall ska prövningen ske omedelbart efter det att hindret har fallit bort.³⁸⁵

Förvaltningsrättens beslut i frågan gäller omedelbart.³⁸⁶

8.4.3 Beslutet upphör om det inte underställts i tid

Konsekvensen av att beslutet inte underställs förvaltningsrätten i tid (inom en vecka) är att det omedelbara omhändertagandet upphör.³⁸⁷

Läs mer om nämndens möjlighet att fatta ett nytt beslut på samma grunder i avsnitt 8.7.1.1 och 8.7.1.2.

8.4.4 Underställande av beslut efter ansökan om vård

Har socialnämnden beslutat om ett omedelbart omhändertagande efter det att nämnden har ansökt om vård med stöd av LVU ska beslutet underställas den rätt som prövar frågan om vård.³⁸⁸ Detta för att undvika att frågor om LVU-vård prövas parallellt i två domstolar.³⁸⁹ I de fallen gäller även bestämmelserna om tidsfrister för underställande, om förvaltningsrättens prövning, och om omhändertagandets upphörande om det inte underställts i rätt tid.³⁹⁰

Om en fråga om vård med stöd av t.ex. 2 § LVU är under prövning hos kammarrätt och nämnden fattar ett beslut om omedelbart omhändertagande på grund av den unges beteende, blir frågan vilken domstol som beslutet ska underställas. Ska beslutet underställas förvaltningsrätten eller den kammarrätt som ska pröva överklagandet? Kammarrätter har i avgöranden bedömt att det omedelbara omhändertagandet i den beskrivna situationen ska underställas förvaltningsrätten, och inte kammarrätten. Domstolarna har ansett att 7 § fjärde stycket LVU tar sikte på beslut om omedelbart omhändertagande som avser *samma fråga* som i den pågående processen.³⁹¹ Alltså kan regeln endast tillämpas om både ansökan om vård och det efterföljande omedelbara omhändertagandet har skett med stöd av samma grund i LVU.

³⁸⁵ Prop. 1979/80:1 s. 591.

³⁸⁶ 40 § LVU.

³⁸⁷ 7 § tredje stycket LVU.

³⁸⁸ 7 § fjärde stycket LVU.

³⁸⁹ Jfr SoU 1979/80:44 s. 115.

³⁹⁰ 7 § första-tredje stycket LVU.

³⁹¹ Se t.ex. Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 413-15 och Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 1705-16.

8.5 Ansökan om vård efter omedelbart omhändertagande

8 § LVU

Om förvaltningsrätten fastställer ett beslut om omedelbart omhändertagande, ska socialnämnden inom fyra veckor från den dag då omhändertagandet verkställdes ansöka hos förvaltningsrätten om att den unge ska

1. beredas vård med stöd av denna lag, eller
2. vara fortsatt omhändertagen för tillfällig vård enligt 9 a §.

Förvaltningsrätten får medge förlängning av denna tid, om ytterligare utredning eller någon annan särskild omständighet gör det nödvändigt.

8.5.1 Tidsfrist för ansökan

Om förvaltningsrätten fastställt ett beslut om omedelbart omhändertagande ska socialnämnden ansöka hos förvaltningsrätten om att den unge ska beredas vård med stöd av LVU *inom fyra veckor* från den dag då omhändertagandet *verkställdes*.³⁹² Tiden räknas enligt förarbetena från dagen för det faktiska omhändertagandet och inte från beslutsdagen.³⁹³

Läs mer om fortsatt omhändertagande för tillfällig vård enligt 9 a § LVU i avsnitt 10.8.

8.5.1.1 När anses beslutet vara verkställt?

Beslutet anses vanligtvis verkställt när den unge med stöd av beslutet placeras utanför det egna hemmet. Är den unge t.ex. försvunnen när beslutet om omedelbart omhändertagande fattats börjar alltså tidsfristen inte gälla förrän den unge har hittats och placerats. JO har i ett ärende ansett att socialnämndens ansvar för den faktiska vården inträder så snart nämnden får kontakt med den unge under sådana förhållanden att vårdansvaret kan utövas. I det aktuella fallet ansågs beslutet vara verkställt redan när den unge vistades på sjukhus med anledning av missförhållanden som föranlett beslutet om omhänder

³⁹² 8 § första stycket 1 LVU.

³⁹³ Prop. 1979/80: 1 s. 592.

tagande, och inte från det datum då den unge placerades i det hem som socialnämnden beslutat om.³⁹⁴

8.5.1.2 Ej verkställda beslut

Det finns ingen tidsgräns i lagen för när ett beslut om omedelbart omhändertagande måste verkställas för att inte förfalla.

Situationen kan uppstå att socialnämnden har fattat ett beslut om omedelbart omhändertagande, men den unge har avvikit innan nämnden har hunnit verkställa beslutet. Tidsfristen börjar då inte löpa förrän den unge har hittats och placerats.³⁹⁵ Frågan om det fortfarande finns förutsättningar för ett omedelbart omhändertagande när den unge har hittas behöver nämnden avgöra utifrån den enskilda situationen. Det finns, som beskrivits i kapitel 4, krav på att vårdbehovet ska ha en viss aktualitet och intensitet för att LVU-vård ska kunna komma i fråga. Ett beslut om omedelbart omhändertagande får dessutom bara fattas i vissa situationer av akut karaktär.³⁹⁶

Har beslutet väl verkställts en gång påverkas dock inte beräkningen av tidsfristen av att den unge t.ex. avviker.³⁹⁷

För att förvaltningsrätten ska kunna ta ställning till tidsfristen är det mot bakgrund av ovanstående viktigt att rätten får information om beslutet är verkställt eller inte samt datum för verkställigheten.

8.5.1.3 Beräkning av tiden vid ansökan om vård

I FPL finns bestämmelser om *när* en handling ska anses vara inkommen till domstolen. Här anges bl.a. att en handling ska anses ha kommit in den dag handlingen eller en avi om betald postförsändelse som innehåller handlingen anlant till domstolen eller nått en behörig tjänsteman.³⁹⁸ Vid beräkning av tiden för när en ansökan om vård enligt LVU ska göras gäller även lagen om beräkning av lagstadgad tid. Av reglerna i dessa lagar följer att en ansökan om vård ska ha *kommit in* till förvaltningsrätten senast fyra veckor efter, och då samma veckodag, som det omedelbara omhändertagandet verkställdes.³⁹⁹ Om det omedelbara omhändertagandet t.ex. har verkställts torsdag

³⁹⁴ Jfr 10 § LVU, JO 1987/88 s. 154 och prop. 1989/90:28 s. 112.

³⁹⁵ Jfr 10 § LVU.

³⁹⁶ 6 § LVU.

³⁹⁷ Prop. 1989/90:28 s. 111.

³⁹⁸ 44 § FPL.

³⁹⁹ Jfr 1 § lagen om beräkning av lagstadgad tid och 44 § FPL.

den 20 februari 2020 ska ansökan om vård alltså ha kommit in till förvaltningsrätten senast torsdag den 19 mars 2020.

Om tidsfristen för ansökan infaller på en söndag, annan allmän helgdag, lördag, midsommarafton, julafton eller nyårsafton, får åtgärden vidtas nästa vardag.⁴⁰⁰ Detta innebär att om ett beslut om omhändertagande har verkställts t.ex. under helgen den 15–16 februari ska ansökan och handlingarna ha *kommit in* till förvaltningsrätten senast måndagen den 16 mars 2020.

I ett JO-ärende hade nämnden verkställt ett beslut om omedelbart omhändertagande den 12 september 2016. Ansökan om vård skulle därmed ha lämnats in till förvaltningsrätten fyra veckor senare, senast den 10 oktober 2016. Men nämnden ansökte om vård den 11 oktober 2016 då nämnden trodde att ansökan skulle lämnas in inom 30 dagar (istället för fyra veckor) från det att beslutet om det omedelbara omhändertagandet verkställdes. Detta medförde att beslut om omhändertagande upphörde då ansökan kom in en dag försent.⁴⁰¹

En felberäkning av tidsfristerna kan leda till att ett omedelbart omhändertagande upphör om nämnden inte ansöker om vård i rätt tid. Hur nämnden kan agera för att den unge ska få nödvändig skydd eller stöd om en sådan situation uppstår, *se avsnitt 8.7.1*.

8.5.2 Förlängning av ansökningstiden

Förvaltningsrätten får medge förlängning av ansökningstiden om det är nödvändigt på grund av ytterligare utredning eller annan särskild omständighet.⁴⁰²

Detta kan exempelvis behövas i situationer där den unge utsatts för sexuella övergrepp eller misshandel i familjen och där utredningen är så komplicerad och känslig att längre utredningstid än fyra veckor behövs. En förlängning kan behövas om det från den unges synpunkt och av rättssäkerhetsskäl bedöms finnas ett starkt behov av att bredda det befintliga utredningsunderlaget innan ansökan görs. I undantagsfall kan det även röra andra situationer, som att den unge avviker efter verkställighet av omhändertagandebeslutet och håller sig undan.⁴⁰³

⁴⁰⁰ 2 § lagen om beräkning av lagstadgad tid.

⁴⁰¹ JO dnr 6825-2016.

⁴⁰² 8 § andra stycket LVU.

⁴⁰³ Prop. 1989/90:28 s. 111.

Förvaltningsrätten bör enligt förarbetena vara restriktiv både i fråga om att medge förlängning, samt vad gäller tiden för förlängningen. Förlängningen bör normalt inte överstiga någon eller ett fåtal veckor.⁴⁰⁴

Förvaltningsrättens beslut i fråga om förlängd ansökningstid går inte att överklaga.⁴⁰⁵

8.5.3 Yrkande om omedelbar verkställighet vid ansökan

Beslut om omedelbart omhändertagande upphör när rätten avgör frågan om vård.⁴⁰⁶ Rätten kan förordna att ett beslut om vård ska gälla omedelbart och bör enligt förarbetena regelmässigt göra det när det finns ett beslut om omedelbart omhändertagande, för att undvika avbrott i verkställigheten av den unges vård.⁴⁰⁷ Även HFD har betonat att avbrott i vården bör undvikas.⁴⁰⁸

Om rätten av någon anledning inte förordnar om omedelbar verkställighet kommer beslutet om vård inte börja gälla förrän det vunnit laga kraft (alltså när beslutet inte längre kan överklagas och frågan därmed definitivt är avgjord). Detta medför att vården av den unge kommer att avbrytas eftersom det omedelbara omhändertagandet upphör i och med att rätten avgjort frågan om vård. Den unge kan därmed behöva flytta hem igen i avvaktan på att beslutet om vård vinner laga kraft och får verkställas. För att säkerställa att vårdkedjan trots allt inte avbryts kan socialnämnden därför behöva överväga om den ska yrka på att beslutet ska gälla omedelbart i sin ansökan om vård.

Skulle domstolen ändå i något fall inte meddela att vårdbeslutet gäller omedelbart, kan socialnämnden överklaga domstolens beslut att inte förordna om omedelbar verkställighet, och begära ett intermistiskt beslut (ett beslut som gäller i avvaktan på domstolen avgjort frågan) i den frågan av högre instans.⁴⁰⁹ *Läs även mer om detta i avsnitt 8.7.2.*

⁴⁰⁴ Prop. 1989/90:28 s. 111.

⁴⁰⁵ 41 § andra stycket LVU.

⁴⁰⁶ 8 § första stycket LVU.

⁴⁰⁷ 40 § tredje stycket LVU och prop. 1983/84:174 s. 15.

⁴⁰⁸ HFD 2011 ref. 5 och HFD 2011 ref. 50.

⁴⁰⁹ Jfr prop. 1989/90:28 s. 125 och prop. 1983/84:174 s. 15 samt 28 § FPL.

8.6 Socialnämndens befogenheter under det omedelbara omhändertagandet

Vården av den unge ska anses påbörjad när den unge placeras utanför det egna hemmet efter ett beslut om omhändertagande eller vård.⁴¹⁰ Det innebär att 10 § andra stycket – 20 § LVU om vårdens innehåll och utformning gäller i tillämpliga delar även under det omedelbara omhändertagandet och nämnden bestämmer därmed hur vården ska ordnas. Detta innebär att nämnden exempelvis får besluta om omgångsbegränsningar eller att den unges vistelseort inte ska röjas för föräldrar eller vårdnadshavare.⁴¹¹ Vidare är även bestämmelserna om de särskilda befogenheterna tillämpliga om den unge vårdas på grund av eget beteende och vistas i ett hem för särskilt noggrann tillsyn.⁴¹² Även handräckningsbegäran är möjlig att använda.⁴¹³

Ett beslut om omedelbart omhändertagande eller vård enligt LVU medför i princip att socialnämnden vid sidan av vårdnadshavaren får samma befogenheter och skyldigheter som denne vad gäller den unge, i den omfattning som behövs för att genomföra vården.⁴¹⁴ *Läs mer om detta i kapitel 14.*

⁴¹⁰ 10 § LVU.

⁴¹¹ 14 § LVU.

⁴¹² 12 § och 15-20 §§ LVU.

⁴¹³ 43 § LVU.

⁴¹⁴ 11 § fjärde stycket LVU.

8.7 Upphörande av omedelbart omhändertagande

7 § tredje stycket LVU

Om beslutet inte har underställts förvaltningsrätten inom föreskriven tid, upphör omhändertagandet.

9 § LVU

Ett omedelbart omhändertagande upphör

1. om ansökan om vård eller ansökan om fortsatt omhändertagande för tillfällig vård enligt 9 a § inte har gjorts inom den tid som anges i 8 § och inte heller förlängning av tiden har begärts eller
2. när rätten avgör frågan om vård eller frågan om fortsatt omhändertagande.

Ett beslut om omedelbart omhändertagande får inte verkställas om den unge är häktad.

Om det inte längre finns skäl för ett omhändertagande, ska socialnämnden besluta att detta genast ska upphöra. Ett sådant beslut får meddelas också av den rätt som prövar en fråga om vård med stöd av lagen eller en fråga om fortsatt omhändertagande enligt 9 a §.

8.7.1 Beslutet upphör om nämnden inte följer tidsfristerna

Beslutet om omedelbart omhändertagande upphör om nämnden inte följer de reglerade tidsfristerna i LVU. Detta gäller om

- beslutet inte underställs förvaltningsrätten i tid (inom en vecka)⁴¹⁵
- ansökan om vård inte har inkommit i tid till förvaltningsrätten (inom fyra veckor från den dag beslutet verkställdes) och nämnden inte har begärt förlängning av ansökningstiden.⁴¹⁶

Läs mer om reglerna kring fortsatt omhändertagande enligt 9 a § LVU i avsnitt 10.8.

⁴¹⁵ 7 § första och tredje stycket LVU.

⁴¹⁶ 9 § första stycket 1 LVU.

Den omständigheten att nämnden försummat tidsfristerna har aktualiserats i ett flertal JO-ärenden. Det har framhållits av JO att en konsekvens av försummade tidsfrister är att den unge under perioder har varit frihetsberövad och kunnat utsättas för tvångsåtgärder, utan att det har funnits någon rättslig grund för det, t.ex. när den unge varit placerad på ett särskilt ungdomshem. Detta är ett allvarligt fel och reglerna om tjänstefel kan enligt JO också aktualiseras i en sådan situation.⁴¹⁷ Eftersom det omedelbara omhändertagandet upphör om tidsfristerna inte följs kan konsekvensen även bli att nämnden inte kan ge den unge nödvändigt stöd och skydd.⁴¹⁸

En fråga som kan uppstå om tidsfristen försumrats är om det ändå är möjligt att fatta ett nytt beslut om omedelbart omhändertagande. *Läs mer i avsnitt 8.7.1.1 och 8.7.1.2 för vad som gäller i situationen om tidsfristen för underställande respektive ansökan har försumrats.*

8.7.1.1 Beslutet har inte underställts i rätt tid – kan ett nytt beslut om omedelbart omhändertagande fattas?

Det går normalt sett inte att fatta ett nytt beslut om omedelbart omhändertagande med samma omständigheter som grund för att förlänga tidsfristen för *underställande* av beslutet. Detta innebär som ovan nämnt att den unge riskerar att inte få det skydd som nämnden har ansett att den unge behöver om beslutet inte underställts i tid. Om det däremot inträffar nya omständigheter efter det att ett omedelbart omhändertagande har upphört kan socialnämnden ha skäl att bedöma den unges situation på nytt.⁴¹⁹ JO har i ett ärende dock uttalat att det tveklöst kan finnas situationer när det skulle stå i uppenbar strid mot den unges bästa att låta omhändertagandet upphöra enbart på grund av brister i nämndens formella handläggning av ärendet. Det är samtidigt viktigt att upprätthålla respekten för de tidsfrister som satts upp av lagstiftaren. Hur en konflikt i ett enskilt fall mellan den unges bästa och bestämmelserna som syftar till en rättssäker handläggning ska lösas är enligt JO komplicerad.⁴²⁰

I avgöranden från kammarrätter finns exempel på att man har godtagit omedelbara omhändertaganden fast de inte underställts i rätt tid, även i sådana fall där det inte verkar ha inträffat något egentligt nytt.

⁴¹⁷ JO 2007/08 s. 20 och s. 307 samt JO dnr 2976-2003, dnr 5482-2005 och dnr 4613-2012.

⁴¹⁸ Se exempelvis JO dnr 6825-2016 och dnr 1216-2006.

⁴¹⁹ JO 2007/08 s. 307.

⁴²⁰ JO dnr 534-2013.

De tidigare omhändertagandena i målen hade grundats på grava missförhållanden i hemmet, med stora risker för den unges hälsa eller utveckling. I målen hänvisades till JO:s resonemang om barnets bästa.⁴²¹

Om ett beslut om omedelbart omhändertagande upphör på grund av att beslutet inte underställts förvaltningsrätten i tid kan nämnden *ansöka* om vård enligt LVU och begära att förvaltningsrätten fattar ett beslut om omedelbart omhändertagande. Förvaltningsrätten kan då ta ställning till om det föreligger förutsättningar för ett omedelbart omhändertagande.⁴²²

8.7.1.2 En ansökan om vård har inte gjorts i tid – kan ett nytt beslut om omedelbart omhändertagande fattas?

Om det omedelbara omhändertagandet har upphört till följd av att socialnämnden inte har lämnat in *ansökan* om vård i rätt tid, får nämnden inte fatta ett nytt beslut om omedelbart omhändertagande på samma omständigheter som föranledde det tidigare beslutet. Att omhändertagandet upphör utgör dock enligt förarbetena inte något hinder mot att nämnden ansöker om vård enligt LVU och att förvaltningsrätten prövar en sådan ansökan.⁴²³ JO har även betonat att nämnden i samband med att en ansökan om vård lämnas in till domstolen kan göra en framställning om att rätten ska fatta beslut om att den unge omedelbart ska omhändertas. Det ankommer då på domstolen att ta ställning till om det föreligger förutsättningar för ett omedelbart omhändertagande.⁴²⁴

8.7.2 Beslutet upphör när frågan om vård avgörs

Ett beslut om omedelbart omhändertagande upphör när rätten avgör frågan om vård.⁴²⁵ Detta gäller oavsett bifall eller avslag på ansökan.⁴²⁶

Rätten bör dock som nämnts under avsnitt 8.5.3 regelmässigt besluta att vården ska gälla omedelbart, när det finns ett beslut om

⁴²¹ Se t.ex. Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 2259-18. Se även Kammarrätten i Stockholm domar i mål 8807-12 samt i mål nr 7576-14 och 7657-14.

⁴²² JO 1998/99 s. 282.

⁴²³ Prop. 1979/80:1 s. 592.

⁴²⁴ JO dnr 1886-2012 och dnr 534-2013.

⁴²⁵ 9 § första stycket 2 LVU.

⁴²⁶ Prop. 1983/84:174 s. 15 och s. 31.

omedelbart omhändertagande. Som nämnts under samma avsnitt kan det, för att inte vården ska riskera att avbrytas, ändå vara en fördel om nämnden i samband med ansökan yrkar på att beslutet om omedelbart omhändertagande ska gälla omedelbart.

Om nämnden ska överklaga en domstols beslut om att *inte* bifalla ansökan om vård enligt LVU kan nämnden i samband med överklagandet yrka att högre instans ska fatta beslut om omedelbart omhändertagande av den unge i avvaktan på att beslutet om vård ska prövas.⁴²⁷ Nämnden kan också begära att det överklagade beslutet inte ska gälla tills vidare (s.k. inhibition).⁴²⁸ Det innebär att den högre instans som ska pröva det överklagade beslutet kan besluta att den unge ska vara omedelbart omhändertagen i avvaktan på att frågan prövas. Domstolen kan även i övrigt besluta rörande saken (dvs. fatta intermistiska beslut).⁴²⁹

8.7.2.1 Nytt beslut om omedelbart omhändertagande om domstolen har upphävt det tidigare?

När en domstol har upphävt nämndens beslut är det enligt JO en utgångspunkt att socialnämnden ska rätta sig efter ställningstagandet. För att nämnden ska kunna fatta ett nytt omhändertagandebeslut behöver i princip nya omständigheter ha tillkommit. Ett återkallat samtycke till frivilliga vårdinsatser kan vara en sådan omständighet som kan motivera ett nytt beslut.⁴³⁰

I JO-ärendet hade socialnämnden beslutat om ett omedelbart omhändertagande dagen efter att förvaltningsrätten hade upphävt det tidigare beslutet. Vid ett möte efter domstolsförhandlingen hade vårdnadshavarna tagit tillbaka samtycket till frivillig vård. Detta kan visserligen utgöra en sådan ny omständighet som kan föranleda ett nytt beslut, men eftersom domstolens upphävande hade grundats på en bedömning av missförhållandena ansåg inte JO att det återkallade samtycket gav utrymme för ett nytt omhändertagandebeslut. JO hade dock viss förståelse för nämndens agerande eftersom förvaltningsrätten hade utgått från att vårdnadshavarna skulle samtycka och att domstolen i sitt beslut hade framhållit att nämnden kunde fatta ett nytt beslut om förhållandena krävde det.⁴³¹

⁴²⁷ Jfr 6 § tredje stycket LVU.

⁴²⁸ Jfr 28 § FPL.

⁴²⁹ 28 § FPL.

⁴³⁰ JO 2009/10 s. 302.

⁴³¹ JO 2009/10 s. 302.

8.7.2.2 Nytt beslut om omedelbart omhändertagande om domstolen har upphävt ansökan om vård?

Som nämnts ovan under avsnitt 8.7.2.1 har JO i beslut uttalat att när en domstol har upphävt socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande är det en utgångspunkt att nämnden ska rätta sig efter ställningstagandet. För att nämnden ska kunna fatta ett nytt omhändertagandebeslut behöver i princip nya omständigheter ha tillkommit.⁴³² En angränsande fråga är om det är möjligt att fatta ett beslut om omedelbart omhändertagande efter att domstolen har upphävt en ansökan om vård.

I ett JO-beslut hade den unge blivit omedelbart omhändertagen på grund av det egna beteendet. Nämnden ansökte sedan om beredande av vård. Förvaltningsrätten konstaterade att det fanns ett vårdbehov, men bedömde att vården kunde ges på frivillig väg och avlog därför nämndens ansökan om vård. Dagen efter avslaget beslutade nämnden att på nytt omedelbart omhänderta den unge då det hade framkommit att en incident hade ägt rum på ungdomshemmet där den unge varit placerad några dagar tidigare. Förvaltningsrätten upphävde det nya beslutet då det i stort var fråga om samma slags beteende som hade varit föremål för prövning vid nämndens ansökan om vård.⁴³³

JO hänvisade i det aktuella beslutet till JO:s tidigare uttalanden om att det i princip krävs att nya omständigheter har tillkommit för att nämnden ska kunna fatta ett nytt beslut om omedelbart omhändertagande. JO uttalade att detsamma gäller när ett omedelbart omhändertagande har upphört till följd av att en ansökan om vård har avslagits. Eftersom ansökan om vård i det förevarande ärendet hade avslagits med anledning av att vården bedömdes kunna ges på frivillig väg, och det i den delen inte hade framkommit några nya omständigheter, fanns det enligt JO inte fog för att på nytt omhänderta den unge. Enligt JO borde nämnden istället ha gjort en framställning till kammarrätten om att barnet skulle omhändertas i samband med att förvaltningsrättens dom överklagades dit. Då hade kammarrätten fått ta ställning till om det fanns förutsättningar för ett omedelbart omhändertagande.⁴³⁴

⁴³² JO 2009/10 s. 302.

⁴³³ JO dnr 1356-2019.

⁴³⁴ JO dnr 1356-2019.

8.7.3 Beslutet upphör när skäl inte längre finns

Ett omedelbart omhändertagande ska inte bestå längre tid än vad som behövs med hänsyn till den unges vårdbehov. Om det inte längre finns skäl för ett omhändertagande ska därför socialnämnden genast *besluta* att det ska upphöra.⁴³⁵

Det är alltså nämndens uppgift att kontinuerligt pröva behovet av fortsatt omhändertagande och så snart det finns skäl att häva beslutet fatta ett särskilt beslut om detta.⁴³⁶ Det kan till exempel visa sig att missförhållandena inte är så allvarliga som först befarats, att behövlig vård går att ge med samtycke, eller att den uppkomna situationen kan lösas på annat sätt.

Om nämnden kommer fram till att den unge bör få vård med stöd av LVU, men det ändå inte finns skäl för ett fortsatt omedelbart omhändertagande, ska nämnden enligt JO besluta att omhändertagandet genast ska upphöra. Nämnden kan inte låta saken bero i avvaktan på att beslutet förfaller därför att det inte underställs. Nämnden ska då fatta ett formellt beslut om upphörande av omhändertagandet.⁴³⁷

HFD har uttalat att ett beslut om att upphäva ett pågående omedelbart omhändertagande måste utgå från den unges bästa, på samma sätt som gäller för andra beslut enligt LVU. En förutsättning för beslut om upphävande bör därför vara att det framstår som mycket osannolikt att den unge inom kort kan komma att behöva omhändertas på nytt för att beredas vård enligt LVU.⁴³⁸

När socialnämnden beslutar att ett omedelbart omhändertagande ska upphöra behöver nämnden underrätta den unge och dennes vårdnadshavare om beslutet.⁴³⁹ Det är även viktigt att det hem där den unge är placerad underrättas om beslutet. Om den unge t.ex. vistas på ett särskilt ungdomshem finns det annars en risk för att den unge blir föremål för tvångsåtgärder som kan utövas endast om ett omhändertagande med stöd av LVU är aktuellt.⁴⁴⁰ Därutöver behöver förvaltningsrätten i de fall underställande redan har skett informeras om att det omedelbara omhändertagandet har upphört.

⁴³⁵ 9 § tredje stycket LVU.

⁴³⁶ Prop. 1979/80:1 s. 593.

⁴³⁷ JO 1996/97 s. 268.

⁴³⁸ HFD 2011 ref. 50.

⁴³⁹ Se 33 § FL och 36 § LVU.

⁴⁴⁰ Se JO 2005/06 s. 260 och JO 2012/13 s. 314.

Ett beslut om att ett omhändertagande ska upphöra för att det inte längre finns skäl för det får även meddelas av den rätt som prövar en fråga om vård med stöd av LVU.⁴⁴¹

8.7.4 Överklagande av omedelbart omhändertagande?

Socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande går inte att överklaga.⁴⁴² Nämndens beslut om omedelbart omhändertagande kommer ändå snabbt under prövning av domstol i och med att beslutet ska underställas förvaltningsrätten inom en vecka.⁴⁴³

Det är däremot möjligt att överklaga beslut om ett *fastställande* av ett omedelbart omhändertagande.⁴⁴⁴ I samband med överklagandet kan socialnämnden begära att högre instans förordnar att den unge ska omhändertags enligt 6 § LVU i avvaktan på att rätten prövar frågan om omedelbart omhändertagande.⁴⁴⁵

Ett beslut om var vården av den unge ska inledas är ett överklagbart beslut.⁴⁴⁶ Enligt JO bör detta även gälla när beslutet om placering fattas i samband med det omedelbara omhändertagandet.⁴⁴⁷ *Läs mer om överklagande av beslut i kapitel 17.*

⁴⁴¹ 9 § tredje stycket LVU.

⁴⁴² Se 41 § första och andra stycket LVU.

⁴⁴³ 7 § första stycket LVU.

⁴⁴⁴ 33 § FPL.

⁴⁴⁵ 28 § FPL, 6 § tredje stycket LVU, RÅ83 2:40.

⁴⁴⁶ 41 § första stycket 1 LVU.

⁴⁴⁷ JO dnr 2446-1996.

9. Utreseförbud och tillfälligt utreseförbud

I Sverige är det förbjudet för barn under 18 år att gifta sig.⁴⁴⁸ Det är även straffbart att förmå eller tillåta någon under 18 år att gifta sig.⁴⁴⁹ Sverige har vidare ett förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap. I undantagsfall kan dock ett utländskt barnäktenskap erkännas om det finns synnerliga skäl och båda parterna är över 18 år när frågan om erkännande prövas.⁴⁵⁰ Men om ett barn förs ut ur eller lämnar Sverige för att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas har svenska myndigheter mycket begränsade möjligheter att agera i ett annat land när ett bortförande redan har skett. Mot bakgrund av detta finns regler i LVU som gör det möjligt att besluta om att ett barn ska förbjudas att lämna Sverige (utreseförbud) i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas.⁴⁵¹

Utreseförbud beslutas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden.⁴⁵² Socialnämnden kan dock besluta om ett tillfälligt utreseförbud i brådskande situationer – när det är sannolikt att ett utreseförbud behövs, och rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige.⁴⁵³ *Läs mer om tillfälligt utreseförbud i avsnitt 9.5.*

Ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud utgör hinder för Polismyndigheten att utfärda svenskt pass samt innebär att ett gällande pass ska återkallas.⁴⁵⁴ Socialnämnden ska därför genast skicka en kopia av ett beslut som meddelats gällande utreseförbud till Polismyndigheten.⁴⁵⁵ *Läs mer om detta i avsnitt 9.10.* Det kan i sammanhanget påminnas om att mål och ärenden enligt LVU ska handläggas

⁴⁴⁸ Se 2 kap. 1 § äktenskapsbalken, ÄktB.

⁴⁴⁹ Se 4 kap. 4 c § BrB.

⁴⁵⁰ Se 1 kap. 8 a § IÅL.

⁴⁵¹ 31 a § LVU och prop. 2019/20:131 s. 41 och 62.

⁴⁵² 31 b § LVU.

⁴⁵³ Se 31 d § LVU.

⁴⁵⁴ Se 7 a § och 12 § passlagen (1978:302).

⁴⁵⁵ Se 23 c § passförordningen (1979:664). Se även JO dnr 658-2022.

skyndsamt.⁴⁵⁶

Det är vidare straffbart att föra ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud.⁴⁵⁷

9.1 Förutsättningar för utreseförbud

31 a § LVU

Om det finns en påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas, ska han eller hon förbjudas att lämna Sverige (utreseförbud).

Utreseförbudet kan meddelas då det finns en påtaglig risk att någon för ut barnet ur landet, antingen genom att resa med barnet eller på annat sätt verka för att en sådan resa ska komma till stånd, t.ex. genom att anordna eller planera resan.⁴⁵⁸ Ett utreseförbud kan också meddelas i de fall barnet själv medverkar till att lämna Sverige i de angivna syftena. Med uttrycket ”eller lämnar Sverige” avses även sådana situationer då barnet själv tar initiativ till att lämna landet för att ingå äktenskap, en äktenskapsliknande förbindelse eller för att könsstympas, utan involvering från någon annan.⁴⁵⁹

Utreseförbudet omfattar både civilrättsligt giltiga äktenskap samt äktenskapsliknande förbindelser. Begreppet äktenskapsliknande förbindelse avser förbindelser som ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter och skyldigheter i förhållande till varandra. Reglerna kan vara både skrivna och oskrivna och ska också innefatta frågan om upplösning av förbindelsen.⁴⁶⁰

Vad gäller könsstympning avses brott enligt lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor. Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem får inte utföras, oavsett om samtycke har

⁴⁵⁶ 33 § LVU.

⁴⁵⁷ 45 § LVU.

⁴⁵⁸ 31 a § LVU och prop. 2019/20:131 s. 72-73 och 109.

⁴⁵⁹ Prop. 2019/20:131 s. 72-73 och 109.

⁴⁶⁰ Se 4 kap. 4 c § andra stycket BrB och prop. 2019/20:131 s. 41 och 47.

lämnats till ingreppet eller inte.⁴⁶¹ Det är alltså endast för flickor som utreseförbud kan meddelas p.g.a. risk för könsstympning.

9.1.1 Risken ska vara påtaglig

För att ett utreseförbud ska kunna meddelas måste risken för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige för de angivna syftena vara *påtaglig*. Med påtaglig risk avses detsamma som i 2 och 3 §§ LVU, men riskbedömningen tar sikte på andra förhållanden än i vårdfallen. Riskbedömningen vid utreseförbud avser risken för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller för att könsstympas.

Risk för bortförande kan föreligga om det t.ex. finns uppgifter med viss konkretion som har lämnats av barnet själv eller av barnets familj, släkt eller bekanta. Även uppgifter från det allmänna såsom förskola, skola, hälso- och sjukvården, men även från frivilligorganisationer, kan läggas till grund för att det finns en risk för att barnet förs utomlands för att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas.⁴⁶²

Det får inte vara fråga om en obetydlig, oklar eller avlägsen risk. Det måste finnas konkreta omständigheter som talar för en risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i de angivna syftena. Subjektiva antaganden om en sådan risk eller ovidkommande omständigheter, t.ex. samhällsvärderingar eller inställning i trosfrågor, får inte läggas till grund för utreseförbud. Det förhållandet att barnet eller barnets familj eller släkt tillhör en viss grupp (etnisk, kulturell, religiös etc.) inom vilka skadliga sedvänjor förekommer är exempelvis inte tillräckligt. Vid bedömningen måste utgångspunkten vara barnets situation och en närliggande eller klart förutsebar utveckling av denna. Hypotetiska resonemang om framtida händelser kan inte ligga till grund för beslut om ett utreseförbud.⁴⁶³ *Läs mer om påtaglig risk i kapitel 4.*

I avgöranden från kammarrätter framkommer följande exempel på omständigheter som kammarrätterna i de fallen bedömde vara skäl för utreseförbud:

⁴⁶¹ 1 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

⁴⁶² Prop. 2019/20:131 s. 71.

⁴⁶³ Prop. 2019/20:131 s. 71 och 110.

- Uppgifter om att det finns planer på bortförande ur landet för giftermål – bl.a. uppgifter om en påtänkt partner samt när giftermålet är tänkt att ske.⁴⁶⁴
- Uppgifter om att det finns planer på att gifta bort äldre syskon samt rädsla för att även det aktuella barnet blir bortgift i samband med misstanke om att barnen ska föras utomlands.⁴⁶⁵
- Att barnet lever i en hederskontext i kombination med att det finns uppgifter om att barnet misstänks bli bortgift eller att det finns uppgifter om att barnet inte själv bestämmer vem den får gifta sig med. I vissa fall finns även uppgifter om en nära förestående resa.⁴⁶⁶
- Uppgifter om att det finns planer på att könsstympa barnet när barnet ska bli en viss ålder samt uppgifter om ledighet från förskola/skola vid den tiden och ansökan om pass.⁴⁶⁷
- Uppgifter om en planerad resa till familjens ursprungsland där könsstympling är vanligt förekommande i samband med andra uppgifter, såsom rädsla för att barnet kan komma att utsättas för könsstympling vid en resa dit, att familjemedlemmar utsatts för könsstympling, att familjen tillhör en strikt konservativ klan som kräver följsamhet.⁴⁶⁸

Uppgifterna i målen kommer ofta från barnen själva som de lämnat till exempelvis socialtjänst, familjehemsföräldrar, HVB-personal, förskole- och skolpersonal eller polis. Uppgifterna får ibland stöd från andra personer i barnets omgivning, exempelvis syskon. Det är inte ovanligt att barnen tar tillbaka uppgifterna. Mot bakgrund av vad som anges i praxis, främst HFD 2017 ref 42, bedömer domstolarna bl.a. tillförlitligheten av barnens uppgifter samt om det finns uppgifter som motsäger sig de uppgifter som barnen har lämnat. *Läs mer om beviskrav och bevisvärdering i avsnitt 4.2.*

⁴⁶⁴ Se exempelvis Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 3251-22 samt Kammarrätten i Göteborgs domar i mål nr 985-22, 4318-21 och 2155-21.

⁴⁶⁵ Se exempelvis Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 3785-22 och Kammarrätten i Göteborgs dom 3837-22.

⁴⁶⁶ Se exempelvis Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 1229-22, Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 4125-20 samt Kammarrätten i Stockholms domar i mål nr 7110-20 och 5515-20.

⁴⁶⁷ Se exempelvis Kammarrätten i Stockholm dom i mål nr 3270-23.

⁴⁶⁸ Se exempelvis Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 3463-21, Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 2867-21 samt Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 3272-23.

Läs mer

Mer om bortförande av barn samt hedersrelaterat våld och förtryck kan du läsa i *Barn i internationell människo-handel och exploatering – vägledning för socialtjänsten*, *Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården* samt *Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet*. Mer information finns också på kunskapsguiden.se.

9.1.2 Utreseförbud vid osäkerhet om barnet redan har lämnat landet?

Beslut om utreseförbud kan fattas om det finns en påtaglig risk att barnet *förs utomlands eller lämnar Sverige*. Om barnet redan har lämnat Sverige kan beslut om utreseförbud alltså inte fattas (däremot har nämnden i sådana situationer möjlighet att vidta andra åtgärder, läs mer om detta i kapitel 11). Är det däremot osäkert om barnet fortfarande befinner sig i landet finns exempel på avgöranden i kammarrätter där socialnämndens beslut om *tillfälligt* utreseförbud har fastställts.⁴⁶⁹

9.1.3 Behörighet att fatta beslut om utreseförbud i internationella situationer

Socialnämndens möjlighet att meddela ett utreseförbud (samt ett tillfälligt utreseförbud) är inte begränsad till barn som är svenska medborgare. Nämndens möjligheter att agera beror på omständigheterna i det enskilda fallet och vilket land som är behörigt att fatta beslut om barnet. *Läs mer om detta i kapitel 10 och 11.*

9.1.4 Polisanmälan

De omständigheter som ligger till grund för utreseförbud torde många gånger även vara en grund för misstanke om förstadier till brott. Sekretess hindrar inte socialtjänsten från att polisanmäla misstanke om försök, förberedelse och stämpling till *könsstympning*.⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ Se Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 5253-20. Se även Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 7110-20.

⁴⁷⁰ 10 kap. 21 § OSL.

Socialtjänsten bör skyndsamt polisanmäla misstanke om brott mot barn enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB och brott enligt lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor om det inte strider mot barnets bästa.⁴⁷¹ *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 5.6.*

9.1.5 Förutsättningarna för LVU-vård behöver inte vara uppfyllda för att utreseförbud ska kunna meddelas

Ett utreseförbud kan meddelas både när förutsättningarna för vård enligt LVU är uppfyllda, och även när så inte är fallet. Förutsättningar för LVU-vård behöver alltså inte vara uppfyllda för att ett utreseförbud ska kunna meddelas. Möjligheten att meddela ett utreseförbud är inte heller beroende av om möjligheten till frivilliga insatser enligt SoL först har uttömts. Det krävs inte heller att det finns formella misstankar mot någon i ett straffrättsligt förfarande för att bestämmelserna om utreseförbud ska kunna tillämpas.⁴⁷²

Även om förutsättningarna för LVU inte skulle vara uppfyllda är socialnämnden skyldig att erbjuda stöd och hjälp till barnet. Sådant stöd kan under vissa förutsättningar ges utan samtycke från barnets vårdnadshavare.⁴⁷³ I förarbetena poängteras att nämnden är även skyldig att erbjuda stöd och hjälp till barnets vårdnadshavare. Vill vårdnadshavarna inte ta emot sådant stöd behöver nämnden arbeta för att motivera vårdnadshavarna till att ta emot stöd. Det är en viktig förutsättning att nämnden uppfyller sitt ansvar i denna del för att barnets situation ska kunna förändras till det bättre och för att utreseförbudet ska kunna upphöra.⁴⁷⁴

9.1.6 Utreseförbud och vård enligt LVU kan komplettera varandra

I de fall utreseförbud är aktuellt kan det även vara aktuellt med vård enligt LVU och då framför allt med stöd av 2 § LVU.⁴⁷⁵ Om förutsättningarna för LVU-vård enligt 2 § LVU är uppfyllda vid meddelande av ett utreseförbud kan det framhållas att avsikten inte är att ett utreseförbud ska kunna ersätta vårdbeslutet, utan utreseförbudet kan ses

⁴⁷¹ SOSFS 2014:6.

⁴⁷² Prop. 2019/20:131 s. 71-72 och 76.

⁴⁷³ Se 5 kap. 1 och 11 §§ SoL samt 3 kap. 6 a § SoL.

⁴⁷⁴ Prop. 2019/20:131 s. 73-74.

⁴⁷⁵ Prop. 2019/20:131 s. 67.

som ett komplement till vården.⁴⁷⁶ Det kan finnas en kvarstående risk för att ett barn förs ut ur landet eller återvänder till sin ursprungsfamilj även när barnet är föremål för LVU-vård. Ett utreseförbud som kopplas till vård enligt LVU kan göra vården säkrare.⁴⁷⁷ Även beslut om begränsning av umgänge och/eller hemlighållande av vistelseort kan vara nödvändiga för att begränsa möjligheterna till kontakt mellan barnet och annan familj samt att föräldrar och andra släktingar inte ska veta om var barnet befinner sig, för att på så sätt hindra ett bortförande.⁴⁷⁸ *Läs mer om umgängesbegränsning och hemlighållande av vistelseort i kap. 13. Läs även om flyttningsförbud i avsnitt 16.4.1.*

Det bör även beaktas om ett utreseförbud i det enskilda fallet kan leda till att hotbilden mot ett barn som lever i en hederskontext förstärks. Om så bedöms vara fallet kan det innebära att förutsättningarna för beredande av vård enligt LVU uppstår, om sådana inte redan föreligger.⁴⁷⁹

I sammanhanget kan även nämnas att bestämmelserna i LVU om att den unges inställning så långt som möjligt ska klarläggas och tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad också gäller i ärenden om utreseförbud. Barnet ska på samma sätt som i övriga mål och ärenden enligt lagen vidare ha rätt att föra sin egen talan om barnet har fyllt 15 år.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ Prop. 2019/20:131 s. 111.

⁴⁷⁷ Se prop. 2019/20:131 s. 71-72.

⁴⁷⁸ Jfr Ds 2022:9 s. 170-171.

⁴⁷⁹ Prop. 2019/20:131 s. 111.

⁴⁸⁰ Se 36 § LVU och prop. 2019/20:131 s. 77.

9.2 Ansökan om utreseförbud

31 b § LVU

Beslut om utreseförbud meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden.

Ansökan ska innehålla en redogörelse för

1. den unges förhållanden,
2. de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver skyddas genom ett utreseförbud,
3. tidigare vidtagna åtgärder,
4. hur relevant information lämnats till den unge,
5. vilket slags relevant information som lämnats, och
6. den unges inställning.

Beslut om utreseförbud meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden.⁴⁸¹ Det är viktigt att förvaltningsrätten inför prövningen av ett utreseförbud får en så fyllig redovisning av barnets situation som möjligt. En ansökan om utreseförbud ska innehålla en redogörelse för barnets förhållanden, de omständigheter som utgör grund för att barnet behöver skyddas genom ett utreseförbud, tidigare vidtagna åtgärder, hur relevant information lämnats till barnet, vilken slags relevant information som lämnats, och barnets inställning.⁴⁸² Kraven motsvarar de krav som uppställs vid socialnämndens ansökan om vård enligt 4 § andra stycket LVU. *Läs mer om ansökningsförfarandet i kapitel 7.*

Socialnämnden ska genast skicka en kopia av ett beslut om utreseförbud till Polismyndigheten.⁴⁸³ *Läs mer om detta i avsnitt 9.10.*

⁴⁸¹ 31 b § LVU.

⁴⁸² 31 b § LVU.

⁴⁸³ Se 23 c § passförordningen. Se även JO dnr 658-2022.

9.3 Omprövning av utreseförbud

31 c § första stycket LVU

Om ett utreseförbud har meddelats ska socialnämnden inom sex månader från dagen för beslutet pröva om utreseförbudet ska upphöra. Denna fråga ska därefter prövas fortlöpande inom sex månader från senaste prövning.

Om ett utreseförbud har meddelats ska socialnämnden *inom sex månader från dagen för beslutet* pröva om utreseförbudet ska upphöra. Denna fråga ska därefter prövas *fortlöpande inom sex månader från senaste prövning*.⁴⁸⁴ Bestämmelsen har utformats med 13 § andra stycket LVU som förebild.

Nämnden ska också, när det finns skäl till det, pröva om utreseförbudet ska upphöra. Därutöver gäller att nämnden behöver ompröva beslutet när vårdnadshavaren eller det barn som fyllt 15 år, begär det. Socialnämndens omprövning resulterar i ett formellt beslut som går att överklaga.⁴⁸⁵ *Läs mer om omprövning av beslut i avsnitt 15.2.*

9.4 Upphörande av utreseförbud

31 c § andra och tredje stycket

Om det inte längre finns skäl för ett utreseförbud, ska socialnämnden besluta att utreseförbudet ska upphöra.

Ett utreseförbud upphör senast när den unge fyller 18 år.

Om det inte längre finns skäl för ett utreseförbud ska socialnämnden *besluta* att utreseförbudet ska upphöra.⁴⁸⁶ För ett beslut om utreseförbud krävs som ovan beskrivits att det föreligger en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. Om det inte längre finns en sådan påtaglig risk eller om övriga kriterier inte är uppfyllda ska socialnämnden besluta att utreseförbud ska upphöra.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ 31 c § första stycket LVU.

⁴⁸⁵ Prop. 2019/20:131 s. 78-79 och 112.

⁴⁸⁶ 31 c § andra stycket LVU.

⁴⁸⁷ Prop. 2019/20:131 s. 79.

Nämnden ska även på eget initiativ pröva om utreseförbudet ska upphöra, när omständigheterna ger anledning till det. Nämnden har alltså ansvaret för att ett utreseförbud inte består under längre tid än vad som är nödvändigt.⁴⁸⁸

Ett utreseförbud upphör vidare senast när barnet fyller 18 år.⁴⁸⁹

Socialnämnden ska genast skicka en kopia av ett beslut om upphörande av ett utreseförbud eller information om att ett sådant beslut i annat fall har upphört till Polismyndigheten.⁴⁹⁰ *Läs mer om detta i avsnitt 9.10.*

9.5 Förutsättningar för tillfälligt utreseförbud

31 d § LVU

Socialnämnden får besluta om tillfälligt utreseförbud, om

1. det är sannolikt att ett utreseförbud behövs, och
2. rättens beslut om utreseförbud inte kan avvaktas med hänsyn till risken för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige.

Om socialnämndens beslut om tillfälligt utreseförbud inte kan avvaktas, får nämndens ordförande eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat besluta om ett sådant förbud. Beslutet ska anmälas vid nämndens nästa sammanträde.

När socialnämnden har ansökt om utreseförbud, får även rätten besluta om ett tillfälligt utreseförbud.

När ett utreseförbud är aktuellt kan det ibland vara nödvändigt för socialnämnden att ingripa i brådskande situationer. Nämnden har därför möjlighet att besluta om tillfälligt utreseförbud om det är sannolikt att ett utreseförbud behövs, och rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige.⁴⁹¹ Läs mer om exempel på omständigheter som kan utgöra skäl för utreseförbud i avsnitt 9.1.1. Beslut om tillfälligt utreseförbud kan fattas oavsett när behovet av ett sådant brådskande ingripande uppstår – t.ex. även efter en ansökan om utreseförbud eller vård enligt

⁴⁸⁸ Prop. 2019/20:131 s. 112.

⁴⁸⁹ 31 c § tredje stycket LVU.

⁴⁹⁰ Se 23 c § 4 passförordningen (1979:664). Se även JO dnr 658-2022.

⁴⁹¹ 31 d § första stycket LVU.

LVU redan har gjorts.⁴⁹² Beslutet ska underställas förvaltningsrätten inom en vecka från den dag då beslutet fattades.⁴⁹³ Nämndens beslut om tillfälligt utreseförbud gäller omedelbart.⁴⁹⁴

9.5.1 Tillfälligt utreseförbud om barnet misstänks redan ha lämnat landet?

Beslut om tillfälligt utreseförbud kan fattas om det finns en påtaglig risk att barnet *förs utomlands eller lämnar Sverige*. Om barnet redan har lämnat Sverige kan beslut om tillfälligt utreseförbud alltså inte fattas (däremot har nämnden i sådana situationer möjlighet att vidta andra åtgärder, *läs mer om detta i kapitel 11*). Är det däremot osäkert om barnet fortfarande befinner sig i landet finns exempel på domar i kammarrätten där socialnämndens beslut om tillfälligt utreseförbud har fastställts.⁴⁹⁵

9.5.2 Behörighet att fatta beslut om tillfälligt utreseförbud i internationella situationer

Socialnämndens möjlighet att meddela ett tillfälligt utreseförbud för ett barn är inte begränsad till barn som är svenska medborgare. Nämndens möjligheter att agera beror på omständigheterna i det enskilda fallet och vilket land som är behörigt att fatta beslut om barnet. *Läs mer om detta i kapitel 10 och 11.*

Socialnämnden ska genast skicka en kopia av ett beslut om tillfälligt utreseförbud till Polismyndigheten.⁴⁹⁶

9.6 Beslutanderätt vid tillfälligt utreseförbud

Beslut om tillfälligt utreseförbud fattas som nämnts av socialnämnden.⁴⁹⁷ Möjlighet att delegera beslutet är begränsat till en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott).⁴⁹⁸

⁴⁹² Jfr prop. 2019/20:131 s. 80.

⁴⁹³ 31 e § LVU.

⁴⁹⁴ 40 § LVU.

⁴⁹⁵ Se Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 5253-20. Se även Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 7110-20.

⁴⁹⁶ Se 23 c § 2 passförordningen (1979:664). Se även JO dnr 658-2022.

⁴⁹⁷ 31 d § LVU.

⁴⁹⁸ 10 kap. 4 § SoL.

Nämndens ordförande eller någon annan ledamot som nämnden förordnat har möjlighet att fatta ett beslut om tillfälligt utreseförbud om nämndens beslut inte kan avvaktas. Beslutet ska anmälas vid nämndens nästa sammanträde.⁴⁹⁹ Det är viktigt att beslut om tillfälligt utreseförbud kan fattas med kort varsel och att det vid helger och semestrar alltid finns någon som lätt kan nås för prövning av frågor om tillfälligt utreseförbud.⁵⁰⁰ *Läs mer om handläggning av omedelbara beslut i avsnitt 8.3 och mer om delegering och kompletterande beslutsrätt i kapitel 19.*

I de fall socialnämnden har ansökt om utreseförbud, finns även möjlighet för rätten att fatta beslut om ett tillfälligt utreseförbud.⁵⁰¹

Både socialnämndens och rättens beslut om tillfälligt utreseförbud gäller omedelbart.

9.7 Underställande av beslut om tillfälligt utreseförbud

31 e § LVU

Om socialnämnden har beslutat om ett tillfälligt utreseförbud, ska det beslutet underställas förvaltningsrätten inom en vecka från den dag då beslutet fattades. Beslutet och handlingarna i ärendet ska tillställas rätten.

Förvaltningsrätten ska pröva beslutet så snart det kan ske. Om det inte finns synnerliga hinder, ska prövningen ske inom en vecka från den dag då beslutet och handlingarna kom in till rätten.

Om beslutet inte har underställts förvaltningsrätten inom föreskriven tid, upphör det tillfälliga utreseförbudet.

Om socialnämnden har beslutat om ett tillfälligt utreseförbud efter det att nämnden har ansökt om ett utreseförbud, ska beslutet underställas den rätt som prövar frågan om utreseförbudet. Första-tredje styckena gäller också vid ett sådant beslut.

⁴⁹⁹ 31 d § andra stycket LVU.

⁵⁰⁰ Prop. 2019/20:131 s. 80.

⁵⁰¹ 31 d § tredje stycket LVU.

9.7.1 Tidsfrist för underställandet

På samma sätt som gäller vid omedelbart omhändertagande ska socialnämndens beslut om tillfälligt utreseförbud underställas förvaltningsrätten. Beslutet ska underställas förvaltningsrätten *inom en vecka från den dag då beslutet fattades*. Underställandet har skett när beslutet och den utredning i övrigt som socialnämnden åberopar har kommit in till förvaltningsrätten. *Underställandet ska ske utan dröjsmål*. I regel bör beslutet och skälen kunna dokumenteras samma dag som beslutet fattas. Nämnden eller den som fattat beslutet bör redan samma dag eller påföljande dag ge in beslutet till förvaltningsrätten.⁵⁰²

Om beslutet inte underställs förvaltningsrätten i rätt tid upphör beslutet.⁵⁰³ *Läs mer om handläggning av underställande av beslut samt beräkning av tid för underställande i avsnitt 8.4. Läs mer om försummade tidsfrister i avsnitt 8.7.1.*

9.7.2 Förvaltningsrättens prövning

Förvaltningsrätten ska pröva beslutet så snart det kan ske. Om det inte finns synnerliga hinder ska prövningen ske inom en vecka från den dag då beslutet och handlingarna kom in till rätten.⁵⁰⁴ Ett synnerligt hinder kan vara att rätten anser att det är nödvändigt att utredningen kompletteras. En prövning ska i sådant fall ske omedelbart efter att hindret har fallit bort.⁵⁰⁵

Förvaltningsrättens beslut i frågan gäller omedelbart.⁵⁰⁶

9.7.3 Underställande av beslut efter ansökan om utreseförbud

Har socialnämnden beslutat om ett tillfälligt utreseförbud *efter* det att nämnden har ansökt om ett utreseförbud, ska beslutet underställas den rätt som prövar frågan om utreseförbudet.⁵⁰⁷

I de fallen gäller även bestämmelserna om tidsfrister för underställande, om förvaltningsrättens prövning, och om beslutets upphörande om det inte underställs i rätt tid.⁵⁰⁸ *Läs mer om underställande av beslut efter ansökan i avsnitt 8.4.4.*

⁵⁰² Prop. 2019/20:131 s. 113.

⁵⁰³ 31 e § tredje stycket LVU.

⁵⁰⁴ 31 e § andra stycket LVU.

⁵⁰⁵ Prop. 2019/20:131 s. 113.

⁵⁰⁶ 40 § LVU.

⁵⁰⁷ 31 e § fjärde stycket LVU.

⁵⁰⁸ 31 e § första-tredje stycket LVU.

9.8 Ansökan om utreseförbud efter ett tillfälligt utreseförbud

31 f § LVU

Om förvaltningsrätten fastställer ett beslut om tillfälligt utreseförbud, ska socialnämnden inom fyra veckor från dagen för förvaltningsrättens beslut ansöka om ett utreseförbud. Förvaltningsrätten får medge förlängning av denna tid, om ytterligare utredning gör det nödvändigt.

Om förvaltningsrätten fastställer ett beslut om tillfälligt utreseförbud ska socialnämnden *inom fyra veckor från dagen för förvaltningsrättens beslut* ansöka om ett utreseförbud. (Detta skiljer sig alltså från omedelbart omhändertagande där socialnämnden inom fyra veckor *från dagen då omhändertagandet verkställdes* ska ansöka om vård.)

Förvaltningsrätten får medge förlängning av denna tid om det är nödvändigt på grund av att ytterligare utredning behövs.⁵⁰⁹ Förvaltningsrätten bör dock vara restriktiv både i fråga om att medge förlängning och när det gäller förlängningstiden.⁵¹⁰ *Läs mer om bland annat beräkning av tidsfrist i avsnitt 8.5.1.*

Förvaltningsrätten ska ta upp målet till avgörande inom två veckor från den dag då ansökan om utreseförbud kom in. Förvaltningsrätten får förlänga denna tid, om ytterligare utredning eller någon annan särskild omständighet gör det nödvändigt.⁵¹¹

⁵⁰⁹ 31 f § LVU.

⁵¹⁰ Prop. 2019/20:131 s. 114.

⁵¹¹ 34 § LVU.

9.9 Upphörande av tillfälligt utreseförbud

31 e § tredje stycket LVU

Om beslutet inte har underställts förvaltningsrätten inom föreskriven tid, upphör det tillfälliga utreseförbudet.

31 g § LVU

Ett tillfälligt utreseförbud upphör

1. om en ansökan om utreseförbud inte har gjorts inom den tid som anges i 31 f § och inte heller förlängning av tiden har begärts, eller
2. när rätten avgör frågan om utreseförbud.

Om det inte längre finns skäl för ett tillfälligt utreseförbud, ska socialnämnden besluta att detta genast ska upphöra. Ett sådant beslut får meddelas också av den rätt som prövar en fråga om utreseförbud.

9.9.1 Beslutet upphör om nämnden inte följer tidsfristerna

På samma sätt som vid omedelbart omhändertagande upphör beslutet om tillfälligt utreseförbud om nämnden inte följer de reglerade tidsfristerna i LVU. Detta gäller om

- beslutet inte underställs förvaltningsrätten i tid (inom en vecka)⁵¹²
- ansökan om utreseförbud inte har inkommit i tid till förvaltningsrätten (inom fyra veckor från förvaltningsrättens beslut om fastställande av tillfälligt utreseförbud) och nämnden inte har begärt förlängning av ansökningstiden.⁵¹³

Om beslutet upphör på grund av att nämnden inte följt tidsfristerna eller att nämnden inte begärt förlängning av ansökningstiden får ett nytt beslut om tillfälligt utreseförbud inte fattas på samma grunder som föranledde det tidigare beslutet. Den omständigheten att det tillfälliga utreseförbudet upphör utgör dock inget hinder för socialnämnden att ansöka om utreseförbud.⁵¹⁴ *Läs mer om handläggning vid upphörande av beslut i avsnitt 8.7.1.*

⁵¹² 31 e § första och tredje stycket LVU.

⁵¹³ 31 g § första stycket LVU.

⁵¹⁴ Se prop. 2019/20:131 s. 114 och jfr prop. 1979/80:1 s. 592.

Socialnämnden ska genast skicka en kopia av ett beslut om upphörande av ett tillfälligt utreseförbud eller information om att ett sådant beslut i annat fall har upphört till Polismyndigheten.⁵¹⁵

Läs mer om detta i avsnitt 9.10.

9.9.2 Beslutet upphör när frågan om utreseförbud avgörs

Ett beslut om tillfälligt utreseförbud upphör när rätten avgör frågan om utreseförbud. *Läs mer om beslutets upphörande när huvudfrågan avgörs i avsnitt 8.7.2.*

Socialnämnden ska genast skicka en kopia av ett beslut om upphörande av ett tillfälligt utreseförbud eller information om att ett sådant beslut i annat fall har upphört till Polismyndigheten.⁵¹⁶

Läs mer om detta i avsnitt 9.10.

9.9.3 Beslutet upphör när skäl inte längre finns

Ett tillfälligt utreseförbud ska, som på samma sätt som omedelbart omhändertagande, inte bestå längre tid än nödvändigt. Om det inte längre finns skäl för ett tillfälligt utreseförbud ska därför socialnämnden genast besluta att det ska upphöra.⁵¹⁷ Det krävs alltså att nämnden fattar ett särskilt beslut för att det tillfälliga utreseförbudet ska upphöra att gälla. Ett sådant beslut får också meddelas av den rätt som prövar en fråga om utreseförbud.⁵¹⁸ *Läs mer om upphörande av beslut när skäl inte längre finns i avsnitt 8.7.3.*

Socialnämnden ska genast skicka en kopia av ett beslut om upphörande av ett tillfälligt utreseförbud eller information om att ett sådant beslut i annat fall har upphört till Polismyndigheten.⁵¹⁹

Läs mer om detta i avsnitt 9.10.

9.9.4 Beslutet upphör när barnet fyller 18 år

Ett beslut om tillfälligt utreseförbud upphör därutöver senast när barnet fyller 18 år.⁵²⁰

⁵¹⁵ Se 23 c § 4 passförordningen (1979:664). Se även JO dnr 658-2022.

⁵¹⁶ Se 23 c § 4 passförordningen (1979:664). Se även JO dnr 658-2022.

⁵¹⁷ 31 g § LVU.

⁵¹⁸ Prop. 2019/20:131 s. 114-115.

⁵¹⁹ Se 23 c § 4 passförordningen (1979:664). Se även JO dnr 658-2022.

⁵²⁰ Se 31 a och c §§ LVU samt prop. 2019/20:131 s. 82.

Socialnämnden ska genast skicka en kopia av ett beslut om upphörande av ett tillfälligt utreseförbud eller information om att ett sådant beslut i annat fall har upphört till Polismyndigheten.⁵²¹ *Läs mer om detta i avsnitt 9.10.*

9.10 Informera Polismyndigheten om beslut

9.10.1 Passhinder, passåterkallelse och spärrmarkering

För att utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud ska vara effektivt medför ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud även hinder för utfärdande av pass samt innebär att ett gällande pass ska återkallas. Det är Polismyndigheten som är passmyndighet i Sverige som utfärdar pass samt har möjlighet att bl.a. spärra och återkalla pass.⁵²² För att hindra barn som meddelats beslut om utreseförbud från att resa kan Polismyndigheten vidare efterlysa barnet i förebyggande syfte både nationellt och internationellt, oavsett om barnet reser med ett svenskt pass eller med en utländsk resehandling.⁵²³

Ett barn som är underkastat ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud som inte har rätt till något nytt vanligt pass kan i stället ansöka om och beviljas ett provisoriskt pass för en särskild resa. (Pass för direkt resa till Sverige ska alltid utfärdas om den sökande uppehåller sig utomlands och som begär ett sådant pass). I de fall där ett barn har meddelats ett tillfälligt undantag från ett utreseförbud kan också ett provisoriskt pass utfärdas.⁵²⁴ *Läs mer om detta i avsnitt 9.12.*

Polismyndigheten får också omhänderta barnets pass om det fattats ett beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud och det finns risk för att barnet reser ut ur landet innan ett beslut om passåterkallelse har fattats.⁵²⁵ Ett sådant beslut förutsätter att Polismyndigheten har fått en kopia på beslutet om utreseförbud så att fråga om återkallelse av passet har uppkommit och information om de förhållanden som innebär att det finns en risk att barnet reser ut ur landet.

Möjlighet att meddela ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseför-

⁵²¹ Se 23 c § 4 passförordningen (1979:664). Se även JO dnr 658-2022.

⁵²² Se passlagen.

⁵²³ Se <https://polisen.se/lagar-och-regler/lagar-och-fakta-om-brott/hedersrelaterade-brott/>.

⁵²⁴ Se 7-7 b §, 11 och 12 §§ passlagen (1978:302) samt prop. 2019/20:131 s. 92 och 106-107.

⁵²⁵ 18 § passlagen.

bud är som tidigare nämnts inte begränsat till barn som är svenska medborgare. Även när det gäller resedokument som Migrationsverket utfärdar för barn som inte är svenska medborgare kan det i vissa fall finnas möjlighet att vägra sådana handlingar.⁵²⁶ Det är Polismyndigheten som vidarebefordrar information kring utreseförbud och tillfälligt utreseförbud till Migrationsverket.⁵²⁷

9.10.2 Skyldighet att informera Polismyndigheten

För att Polismyndigheten ska få kännedom om att det finns hinder att utfärda pass och att redan gällande pass ska återkallas ska socialnämnden eller domstolen genast skicka en kopia av ett beslut som har meddelats om

- utreseförbud enligt 31 a § LVU,
- tillfälligt utreseförbud enligt 31 d § LVU,
- tillfälligt undantag från ett utreseförbud enligt 31 i § LVU.⁵²⁸

Nämnden eller domstolen ska vidare även skicka en kopia som har meddelats om att ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud har upphört enligt 31 c eller 31 g § LVU, eller skicka information om att ett sådant beslut i annat fall har upphört.⁵²⁹ Detta är viktigt för att polisen ska få kännedom om att det inte längre finns hinder mot att utfärda pass eller skäl för återkallelse av pass.

Läs mer

Mer om andra myndigheters åtgärder vid utreseförbud kan du läsa i *Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet.*

⁵²⁶ Prop. 2019/20:131 s. 92-93.

⁵²⁷ Se Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet.

⁵²⁸ 23 c § passförordningen.

⁵²⁹ 23 c § passförordningen.

9.11 Beslut som har företräde framför utreseförbud och tillfälligt utreseförbud

31 h § LVU

Beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud hindrar inte beslut enligt 21 a § första stycket.

Ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud upphör när ett beslut enligt 21 a § första stycket har verkställts.

I 21 a § LVU anges vilka beslut som enligt vissa andra lagar har företräde vid en kollision med beslut om vård enligt LVU. LVU-beslut hindrar alltså inte vissa beslut om avvisning, utvisning, utlämning eller överlämnande enligt bestämmelsen. Ett beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud upphör alltså att gälla om ett sådant beslut som anges i 21 a § första stycket LVU har verkställts.⁵³⁰ *Läs mer om 21 a § LVU i avsnitt 16.9.3.*

9.12 Möjlighet att meddela undantag från ett utreseförbud

31 i § LVU

Socialnämnden får för en viss resa besluta om ett tillfälligt undantag från ett utreseförbud. Sådant beslut får endast fattas om det inte finns någon risk för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige eller under resan förs eller beger sig till annat land i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstymmas.

Socialnämnden får för viss resa besluta om ett tillfälligt undantag från ett utreseförbud. Ett sådant beslut får bara fattas om det inte finns någon risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller för att könsstymmas. Det får heller inte finnas risk för att barnet under resan förs eller beger sig till annat land för att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller för att könsstymmas.⁵³¹

⁵³⁰ 31 h § LVU.

⁵³¹ 31 i § LVU.

Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt och nämnden behöver i varje enskilt fall noga överväga om det finns en sådan risk som anges i bestämmelsen. Exempel på när beslut om undantag kan fattas är t.ex. för skolresor eller semesterresor med familjehemmet, om barnet är placerat i ett sådant.⁵³²

Nämndens beslut om tillfälligt undantag från ett utreseförbud kan överklagas till förvaltningsrätten.⁵³³

Socialnämnden ska genast skicka en kopia av ett beslut om tillfälligt undantag från ett utreseförbud till Polismyndigheten.⁵³⁴ *Läs mer om detta i avsnitt 9.10.*

I de fall där ett barn har meddelats ett tillfälligt undantag från ett utreseförbud kan ett provisoriskt pass utfärdas.⁵³⁵ *Läs mer om detta i avsnitt 9.10.1.*

9.13 Muntlig förhandling och offentligt biträde

Kravet på muntlig förhandling i förvaltningsrätten och kammarrätten, om det inte är uppenbart obehövligt, gäller även i mål om utreseförbud. Muntlig förhandling ska alltid hållas, om någon part begär det. Parterna ska upplysas om sin rätt att begära muntlig förhandling.⁵³⁶

När det gäller offentligt biträde ska biträde förordnas för såväl barnet som barnets vårdnadshavare i mål och ärenden om utreseförbud, upphörande av utreseförbud och tillfälligt utreseförbud, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.⁵³⁷ *Läs mer om offentligt biträde i kapitel 18.*

9.14 Delegering

Reglerna om begränsning av delegationsrätten i 10 kap. 4 § SoL gäller även för ärenden om ansökan om utreseförbud, tillfälligt utreseförbud och tillfälligt undantag från ett utreseförbud.⁵³⁸ Enligt

⁵³² Prop. 2019/20:131 s. 84 och 115-116.

⁵³³ 41 § första stycket 9 LVU.

⁵³⁴ Se 23 c § 3 passförordningen (1979:664). Se även JO dnr 658-2022.

⁵³⁵ 7 a § passlagen (1978:302).

⁵³⁶ 35 § LVU.

⁵³⁷ 39 § LVU.

⁵³⁸ Prop. 2019/20:131 s. 86 och 119.

bestämmelsen begränsas socialnämndens rätt att delegera vissa beslut till en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott). *Läs mer om delegering i kapitel 19.*

9.15 Överklagande och verkställighet

9.15.1 Överklagande

Nämndens beslut i fråga om fortsatt utreseförbud samt nämndens beslut om tillfälligt undantag från ett utreseförbud är beslut som går att överklaga.⁵³⁹ *Läs mer om överklagande i kapitel 17.*

Andra beslut som nämnden har fattat, t.ex. beslut om tillfälligt utreseförbud, går inte att överklaga.⁵⁴⁰ Ett tillfälligt utreseförbud ska dock som nämnts i avsnitt 9.7 underställas förvaltningsrätten och en domstol prövar därför alltid om beslutet ska bestå.

När det gäller domstolarnas beslut går de flesta LVU-beslut som förvaltningsrätten har fattat att överklaga till kammarrätten. Kammarrättens beslut överklagas till Högsta förvaltningsdomstolen.⁵⁴¹ Förvaltningsrättens beslut om förlängd tid för socialnämnden att ansöka om utreseförbud enligt 31 f § LVU får dock inte överklagas.⁵⁴² *Läs mer om överklagande av förvaltningsrätts och kammarrätts beslut i avsnitt 17.3.*

9.15.2 Verkställighet

Beslut om tillfälligt utreseförbud gäller omedelbart.⁵⁴³ Andra beslut av socialnämnden, t.ex. beslut om utreseförbud eller beslut om tillfälligt undantag från utreseförbud, gäller omedelbart om inte socialnämnden bestämmer något annat.⁵⁴⁴ Rätten får bestämma att andra beslut som rätten har meddelat, t.ex. beslut om utreseförbud eller tillfälligt undantag från utreseförbud, ska gälla omedelbart.⁵⁴⁵ *Läs mer om verkställighet i avsnitt 17.6 och 17.7.*

⁵³⁹ 41 § första stycket 8 och 9 LVU.

⁵⁴⁰ Jfr 41 § andra stycket LVU.

⁵⁴¹ Se 33 § förvaltningsprocesslagen (1971:291).

⁵⁴² 41 § tredje stycket LVU.

⁵⁴³ 40 § första stycket LVU.

⁵⁴⁴ 40 § andra stycket LVU.

⁵⁴⁵ 40 § andra stycket LVU.

9.16 Att föra ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud är straffbart

45 § LVU

Den som för ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud döms till fängelse i högst två år. För försök döms det till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

För att utreseförbudet ska ha en tillräcklig preventiv verkan är det också straffbart att föra ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud. Straffet är fängelse i högst två år. Även försök till överträdelse av ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud är kriminaliserat.⁵⁴⁶

Straffbestämmelsen är tillämplig oavsett vem som överträder ett utreseförbud och är därmed inte begränsad till t.ex. barnets vårdnads-havare eller släktingar. I fall där ett barn har meddelats ett undantag från ett utreseförbud för en viss resa kan det även vara straffbart att föra ut barnet ur Sverige för en resa som inte omfattas av undantaget.⁵⁴⁷

9.17 Utformning och dokumentation av beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud

Det finns inte någon bestämmelse i LVU om hur beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud ska utformas, men regler om dokumentation av beslutsunderlag och beslut finns i SoL, FL samt i Socialstyrelsens föreskrifter.⁵⁴⁸ Enligt 31 § FL ska det för varje skriftligt beslut finnas en handling som visar dagen för beslutet, vad beslutet innehåller, vem eller vilka som har fattat beslutet, vem eller vilka som har varit föredragande och vem eller vilka som har medverkat vid den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet. Utöver dessa bestämmelser finns också regler om dokumentation av beslut i SOSFS 2014:5.

⁵⁴⁶ 45 § LVU.

⁵⁴⁷ Prop. 2019/20:131 s. 89.

⁵⁴⁸ Se 11 kap. 5-6 §§ SoL, 31-32 §§ FL, 5 kap. 9 §, 12 § och 14 § SOSFS 2014:5.

Läs mer

Mer om dokumentation kan du läsa i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

10. LVU internationellt – barn och unga i Sverige med hemvist utomlands eller oklar hemvist

Ett beslut enligt LVU kan bli aktuellt för barn och unga som har anknytning till andra länder. En ung person som befinner sig mer eller mindre tillfälligt i Sverige, men som inte har hemvist här kan behöva omhändertas enligt lagen. Det kan exempelvis röra sig om barn och unga som har familj i flera länder där socialnämnden inledningsvis inte har klart för sig var den unge faktiskt bor. Det kan också vara barn och unga som befinner sig i utsatta situationer i Sverige och som lever i olämpliga miljöer. Det kan även röra sig om att den unge blivit utsatt för gränsöverskridande brottslighet, t.ex. människohandel.

Socialnämndens möjligheter att agera beror på omständigheterna i det enskilda fallet och vilket land som är behörigt att fatta beslut om den unge.

Socialnämnden behöver vanligtvis samarbeta med Utrikesdepartementet (UD) i Sverige och därigenom med lokala myndigheter såsom t.ex. socialtjänst i det andra landet. Genom UD kan samarbete också ske med svenska ambassader utomlands. Nämnden kan även behöva samarbeta med Polismyndigheten.

Detta kapitel beskriver förutsättningarna för omhändertagande när barn och unga befinner sig i Sverige och har oklar hemvist eller hemvist utomlands. För den situationen när den unge har svensk hemvist, men befinner sig utomlands, *läs mer i kapitel 11*.

10.1 Behörighet att fatta beslut

Socialnämnden har det yttersta ansvaret för alla som bor och vistas i kommunen.⁵⁴⁹ I SoL finns det regler om ansvarsfördelning mellan kommuner för att lösa oklarheter om vilken kommun som är ansvarig. Det finns dock inga regler om ansvarsfördelning mellan olika länder. För att nämnden eller domstolen ska kunna fatta beslut med stöd av LVU i ärenden som har internationell anknytning behöver de på eget initiativ ta ställning till om de är behöriga till detta. Det görs

⁵⁴⁹ Se 2 kap. 1 § och 2 a kap. SoL.

enligt både svenska interna behörighetsbestämmelser (dvs. regler om ansvarig kommun) samt de regler som styr svenska domstolars och myndigheters internationella behörighet.⁵⁵⁰ *Läs mer om ansvarig kommun i avsnitt 2.4.*

Den internationella behörigheten, som ofta kallas för *domsrätt*, avser svenska domstolars och myndigheters behörighet i förhållande till andra staters domstolar och myndigheter.

10.1.1 Den unges hemvist avgör som huvudregel vilket land som är behörigt

Grundprincipen är att domstolar och myndigheter i ett land får fatta beslut om vård av den unge om den unge har sin hemvist i landet.⁵⁵¹ Det första nämnden behöver göra i ett ärende där den unge har internationell anknytning är därför att bedöma var den unge har sin hemvist. Detta görs utifrån det regelverk som gäller beroende på vilka länder som är aktuella i den unges situation.

Om den unge bedöms ha hemvist i Sverige har svenska domstolar och myndigheter normalt en *obegränsad* behörighet i förhållande till andra stater (allmän domsrätt). Det innebär att socialnämnden och domstolarna har behörighet att både fatta brådskande beslut, t.ex. ett beslut om omedelbart omhändertagande och att slutligt avgöra frågan om beredande av vård enligt LVU.⁵⁵² *Läs mer om hemvistbedömningen i avsnitt 10.3.*

10.2 Internationella regelverk som måste beaktas

Vid ett LVU-ärende där barnet kan ha hemvist i ett annat land än Sverige behöver socialnämnden beakta bestämmelser i Bryssel II-förordningen samt i 1996 års Haagkonvention. Dessa regelverk innehåller bestämmelser om vilket lands myndigheter som är behöriga

⁵⁵⁰ Prop. 2018/19:102 s. 16.

⁵⁵¹ Se exempelvis artikel 7.1 i Rådets förordning nr 2019/1111 av den 25 juni 2019 om behörighet, erkännande och verkställighet av avgöranden i äktenskapsmål och mål om föräldransvar, och om internationella bortföranden av barn (Bryssel II-förordningen) och artikel 5 i den i Haag den 19 oktober 1996 dagtecknade konventionen om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldransvar och åtgärder till skydd för barn (1996 års Haagkonvention).

⁵⁵² Prop. 2018/19:102 s. 17.

att vidta åtgärder till skydd för barn under 18 år och omfattar beslut enligt LVU.⁵⁵³

Bryssel II-förordningen är direkt tillämplig i alla EU:s medlemsstater utom Danmark⁵⁵⁴. Förordningen ska i regel tillämpas före 1996 års Haagkonvention när barnet i fråga har sin hemvist i en EU-stat.⁵⁵⁵

1996 års Haagkonvention utgör lag i Sverige och gäller i förhållande till de stater som har tillträtt konventionen. Förutom samtliga EU-stater (även Danmark) har bland andra Norge, Albanien, Australien, Marocko, Turkiet, Ryssland och Ukraina tillträtt konventionen.⁵⁵⁶

10.2.1 Reglerna gäller inte för unga över 18 år

Reglerna i Bryssel II-förordningen som rör föräldransvar och lagen om 1996 års Haagkonvention är *inte* tillämpliga i fråga om unga som fyllt 18 år.⁵⁵⁷ När det gäller unga som har fyllt 18 år saknas därmed uttryckliga regler som ger svenska domstolar och myndigheter behörighet att fatta beslut enligt LVU.⁵⁵⁸

Reglerna som beskrivs i detta kapitel berör därmed endast barn under 18 år, för det fall inget annat nämns.

⁵⁵³ Genom EU-domstolens dom den 27 november 2007 i mål C 435/06 C har det klargjorts att Bryssel II-förordningen regler även omfattar omhändertagande enligt LVU. Se även prop. 2007/08:98 s. 17 och prop. 2018/19:102 s. 16. Den nya Bryssel II-förordningen är – liksom 2003 års Bryssel II-förordning – tillämplig på civilrättsliga frågor om äktenskapsskillnad och föräldransvar. Det anges uttryckligen att civilrättsliga frågor bör ses som ett självständigt begrepp som ska tolkas i enlighet med fast rättspraxis från EU-domstolen. Begreppet tolkas mot bakgrund av såväl förordningens syfte och systematik som allmänna principer i de nationella rättsordningarna. Det kan även omfatta åtgärder som enligt en medlemsstats rättssystem anses vara offentlig rätt, se skäl 4 i förordningen. Vad gäller 1996 års Haagkonvention framgår av artikel 1 och 3 att konventionen gäller alla avgöranden om föräldransvar, vilket bl.a. omfattar beslut om omhändertagande av barn, se prop. 2011/12:85 s. 22.

⁵⁵⁴ Detta då Danmark som enda EU-land står utanför samarbetet inom Bryssel II-förordningen, se skäl 96 i Bryssel II-förordningen med hänvisning till artikel 1-2 i protokoll nr 22 om Danmarks ställning fogat till EU- och EUF-fördraget samt prop. 2021/22:189 s. 24.

⁵⁵⁵ Se artikel 97 i Bryssel II-förordningen. Av artikel 97.2 framgår tre situationer där 1996 års Haagkonvention har företräde.

⁵⁵⁶ För aktuell information om anslutna stater, se <https://assets.hcch.net/docs/ccf77ba4-af95-4e9c-84a3-e94dc8a3c4ec.pdf>.

⁵⁵⁷ I Bryssel II-förordningen anges att den tillämpas på civilrättsliga frågor om tillerkännande, utövande, delegering, upphörande eller begränsande av föräldransvar (artikel 1.1 b). Med föräldransvar avses enligt artikel 2.2.7 i förordningen alla rättigheter och skyldigheter som en fysisk eller juridisk person har tillerkänts genom ett avgörande, på grund av lag eller genom en överenskommelse med rättslig verkan, med avseende på ett barn eller dess egendom, inbegripet vårdnad och umgänge. Med barn avses enligt artikel 2.2.6 varje person under 18 år, jfr punkten 17 i ingressen (kapitel III i förordningen omfattar dock endast barn upp till 16 års ålder). I 1996 års Haagkonvention anges uttryckligen att den tillämpas på barn till dess att de uppnått 18 års ålder (artikel 2).

⁵⁵⁸ Se även prop. 2018/19:102 s. 18.

10.2.2 UD är en viktig samarbetspartner

Om det uppstår frågor kring tillämpningen av de ovannämnda regelverken kan socialnämnden kontakta UD, enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden.⁵⁵⁹ UD fungerar som s.k. centralmyndighet i Sverige enligt både Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention och ska bl.a. bistå vid tillämpningen av regelverken.⁵⁶⁰

Centralmyndigheterna i respektive land kan hjälpa till med att etablera kontakt och med samarbete mellan myndigheter i olika länder. De har en allmän samarbets- och informationsskyldighet. De ska även i enskilda ärenden bl.a. samla in och utbyta information, underlätta kontakt mellan domstolar, behöriga myndigheter och andra organ och hjälpa till med att ta reda på var ett barn befinner sig.⁵⁶¹

I Bryssel II-förordningen finns en skyldighet för centralmyndigheten att tillhandahålla en utländsk myndighet information i form av rapportering om situationen för ett barn eller för någon som kan ta hand om barnet. Skyldigheten gäller när barnet har eller har haft sin hemvist i en viss medlemsstat, eller när barnet befinner sig eller har befunnit sig där. Informationen ska tillhandahållas av centralmyndigheten direkt eller genom domstolar, behöriga myndigheter (t.ex. socialnämnden) eller andra organ.⁵⁶² En liknande möjlighet till att utbyta information finns i 1996 års Haagkonvention.⁵⁶³

Läs mer om socialnämndens roll under 10.2.3.

10.2.3 Socialnämndens roll vid internationell samverkan

10.2.3.1 Skyldighet att rapportera om ett barns situation

Socialnämnden är en sådan *behörig myndighet* som har en skyldighet att lämna uppgifter till centralmyndigheten, UD, i de fall en utländsk myndighet har begärt att få information om ett barns situation. Det handlar dels om att socialnämnden kan vara skyldig att tillhandahålla

⁵⁵⁹ E-post; Ud.kc@gov.se, telefonnummer; 08-405 10 00 (Regeringskansliets växel).

⁵⁶⁰ Se artikel 76-77 i Bryssel II-förordningen och artikel 29 i 1996 års Haagkonvention samt 2-3 §§ förordningen (2022:959) med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen och 2-3 §§ förordningen (2012:826) med kompletterande bestämmelser till 1996 års Haagkonvention.

⁵⁶¹ Se artikel 77.1-2 och 79-80 i Bryssel II-förordningen och artikel 28-34 i 1996 års Haagkonvention.

⁵⁶² Se artikel 80.1 Bryssel II-förordningen. Med domstol avses enligt artikel 2 Bryssel II-förordningen samtliga myndigheter i medlemsstaterna som är behöriga i frågor som omfattas av förordningens tillämpningsområde enligt artikel 1.

⁵⁶³ Se artikel 32 1996 års Haagkonvention.

eller ta fram en rapport om ett barns situation, dels om att nämnden ska samla in upplysningar eller underlag och lämna information om situationen för en förälder eller annan anhörig eller någon annan person som kan vara lämplig att ta hand om barnet.⁵⁶⁴ Vid socialnämndens och UD:s handläggning av en utländsk myndighets begäran om information gäller en tidsfrist om senast tre månader för översändande av informationen.⁵⁶⁵

En liknande möjlighet för socialnämnden att lämna uppgifter gäller också vid ärenden enligt 1996 års Haagkonvention.⁵⁶⁶

10.2.3.2 Begäran om att socialnämnden ska överväga skyddsåtgärder för barn

Utländska myndigheter kan utifrån Bryssel II-förordningen göra framställningar om att svenska myndigheter ska vidta åtgärder. UD får efter en motiverad framställning från en utländsk myndighet begära att socialnämnden i Sverige överväger om åtgärder måste vidtas till skydd för ett barn. På samma sätt som om nämnden tagit emot en anmälan från en svensk myndighet eller en privatperson får nämnden vid en sådan begäran ta ställning till om barnets situation kräver att åtgärder vidtas.⁵⁶⁷ Regler om när en utredning ska inledas finns i 11 kap. 1 § SoL.

På ett liknande sätt får UD enligt 1996 års Haagkonvention begära att den behöriga myndigheten i dess stat överväger huruvida åtgärder måste vidtas till skydd för bl.a. barnets person.⁵⁶⁸

10.2.3.3 Informationsskyldighet om barn utsätts för allvarlig fara och åtgärder som vidtagits

I Bryssel II-förordningen finns en skyldighet för socialnämnden att under vissa förutsättningar förmedla information till en annan medlemsstats myndigheter om att ett barn är i fara och i förekommande

⁵⁶⁴ En socialnämnd ska rapportera om ett barns situation enligt Bryssel II-förordningens artikel 80.1 a i. Nämnden ska också samla in upplysningar eller underlag och lämna information om situationen för en förälder eller annan anhörig eller någon annan person som kan vara lämplig att ta hand om barnet i enlighet med vad som framgår av artikel 80.1 b i förordningen, se 12 § lagen (2022:948) med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen.

⁵⁶⁵ Se artikel 80.4 Bryssel II-förordningen. Vid exceptionella omständigheter kan tidsfristen utsträckas.

⁵⁶⁶ 4 § lag (2012:318) om 1996 års Haagkonvention och artiklarna 32 och 35.2 1996 års Haagkonvention.

⁵⁶⁷ Artikel 80.1 c Bryssel II-förordningen och prop. 2021/22:189 s. 75.

⁵⁶⁸ Artikel 32 1996 års Haagkonvention.

fall också om sådana skyddsåtgärder som har vidtagits i fråga om barnet.⁵⁶⁹ Det finns en motsvarande skyldighet enligt 1996 års Haagkonvention.⁵⁷⁰

Informationen får överföras direkt eller genom UD, men av förarbetena framgår att nämnden som utgångspunkt ska vända sig till UD för att få hjälp med att vidarebefordra informationen till behörig myndighet i den andra medlemsstaten.⁵⁷¹ Eftersom socialnämnden har en *skyldighet* att lämna över informationen till centralmyndigheten hindrar inte sekretessen att detta görs.⁵⁷²

Den här skyldigheten kan liknas med anmälningsskyldigheten i 14 kap. 1 § SoL, men har ett snävare område, då den gäller när barnet utsätts för allvarlig fara.⁵⁷³ Det kan dock även i fler situationer vara möjligt att utan hinder av sekretess utbyta information och lämna uppgifter till myndigheter i andra länder, *läs mer om att lämna ut uppgifter till utländska myndigheter i avsnitt 11.2.2.1.*

10.2.3.4 Ansvarig kommun

Enligt de nationella behörighetsreglerna i 2 a kap. SoL är det som utgångspunkt socialnämnden i den kommun där barnet är bosatt eller i annat fall vistas som ytterst ansvarar för ett ärende.⁵⁷⁴ Behörighetsreglerna i 2 a kap. SoL är normalt tillräckliga för att avgöra vilken nämnd som ska handlägga en fråga enligt Bryssel II-förordningen.⁵⁷⁵ *Läs mer om ansvarig kommun i avsnitt 2.4.*

Om tillämpningen av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention innebär att en fråga ska prövas av en socialnämnd i Sverige och det inte finns någon behörig nämnd, tas dock frågan upp av socialnämnden i Stockholms kommun.⁵⁷⁶

⁵⁶⁹ Artikel 80.2 Bryssel II-förordningen.

⁵⁷⁰ Artiklarna 34 och 36 1996 års Haagkonvention.

⁵⁷¹ Se artikel 80.2 Bryssel II-förordningen och prop. 2021/22:189 s. 75.

⁵⁷² Se 10 kap. 28 § OSL samt prop. 2021/22:189 s. 76. Jfr även prop. 2010/11:120 s. 33 och 34.

⁵⁷³ Jfr prop. 2021/22:189 s. 75.

⁵⁷⁴ Se 2 kap. 1 § och 2 a kap. 1 och 3 §§ SoL, artikel 87.3 Bryssel II-förordningen och prop. 2021/22:189 s. 100. Se också prop. 2011/12:85 s. 36. Om ärendet rör situationen där barnet ska tas om hand av en förälder eller någon annan lämplig person i Sverige, men barnet inte är bosatt i landet och vistas inte heller här, handläggs ärendet dock istället av den kommun där föräldern eller den tilltänkte personen är bosatt. Om socialnämnden i någon annan kommun, t.ex. där barnet eller föräldern tidigare har varit bosatt, har sådan information som nu avses ska även den socialnämnden ska översända information på begäran av UD, jfr prop. 2021/22:189 s. 100.

⁵⁷⁵ Jfr prop. 2021/22:189 s. 36, prop. 2011/12:85 s. 36 och prop. 2007/08:98 s. 42.

⁵⁷⁶ 5 § lagen (2022:948) med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen.

10.2.3.5 Barnets delaktighet

I Bryssel II-förordningen ställs krav på barns delaktighet i ärenden som omfattas av förordningen. När socialnämnden utövar sin behörighet enligt förordningen i frågor om föräldraansvar ska de ge barn som är i stånd att bilda egna åsikter en *verklig och faktisk* möjlighet att uttrycka dem, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ. Det ska ske i enlighet med nationell lag och nationella förfaranden.⁵⁷⁷ Svensk reglering, som ställer högre krav i fråga om barnets delaktighet, får tillämpas vid sidan av förordningen. I förarbeten konstateras att den unge enligt LVU har rätt till information samt att det finns krav på att klarlägga den unges inställning och tillmäta den unges åsikter en betydelse som står i paritet med eller går längre än vad som föreskrivs i Bryssel II-förordningen.⁵⁷⁸

Om barnet inte får komma till tals i tillräcklig utsträckning kan det bl.a. utgöra skäl för att vägra erkänna ett svenskt avgörande eller verkställighet enligt Bryssel- II-förordningen. Situationer då det fanns starka skäl med hänsyn till ärendets brådskande natur är dock exempelvis undantagna.⁵⁷⁹ Brister när det gäller barns delaktighet kan även enligt 1996 års Haagkonvention utgöra skäl att inte erkänna en dom, om det inte är fråga om brådskande fall.⁵⁸⁰

10.3 Hur hemvisten ska bedömas

Som nämnts ovan i avsnitt 10.1.1 behöver socialnämnden bedöma var barnet har sin hemvist för att avgöra om nämnden har behörighet att fatta ett beslut om LVU.

Att göra en bedömning av barnets hemvist för att ta reda på om svenska myndigheter och domstolar har domsrätt kan liknas vid när socialnämnden bedömer vilken kommun som är ansvarig enligt reglerna i 2 a kap. SoL.

⁵⁷⁷ Artikel 21.1 Bryssel II-förordningen.

⁵⁷⁸ Prop. 2021/22:189 s. 42 och 47. Riktlinjer för tillämpningen av artikel 21 i den nya förordningen finns i skäl 39 i ingressen Bryssel II-förordningen. Där anges bl.a. att artikel 24.1 i EU:s rättighetsstadga och artikel 12 i barnkonventionen spelar en viktig roll.

⁵⁷⁹ Se artiklarna 39.2 och 41 Bryssel II-förordningen. Se även skäl 57 i ingressen. Sådana starka skäl kan exempelvis anses föreligga då det råder en överhängande fara för barnets fysiska eller psykiska integritet eller liv och ytterligare dröjsmål skulle kunna medföra en risk för att denna fara förverkligas.

⁵⁸⁰ Artikel 23.2 b) 1996 års Haagkonvention.

Nedan redogörs för hur hemvistbedömningen ska göras utifrån de olika regelverken som blir aktuella i LVU-ärenden. Även om det är olika regelverk som används beroende på omständigheterna i den enskilda situationen kan det noteras att reglerna om hemvistbedömningen i Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention i stort sett överensstämmer.

10.3.1 Bedömning av hemvist enligt Bryssel II-förordningen

Eftersom Bryssel II-förordningen ska tillämpas före 1996 års Haagkonvention behöver nämnden i princip alltid i första hand undersöka om barnet kan ha hemvist i Sverige eller en annan medlemsstat som omfattas av förordningen. Detta kan vara aktuellt att göra även om barnet har en anknytning till ett land som omfattas av 1996 års Haagkonvention.⁵⁸¹ Trots att barnet exempelvis kommer från Australien (som är ett land som inte omfattas av Bryssel II-förordningen) behöver nämnden alltså vanligtvis ändå börja med att bedöma hemvisten enligt Bryssel II-förordningen, eftersom barnet kan ha sin hemvist i Sverige.

Huvudregeln i förordningen är att domstolarna och myndigheterna i den medlemsstat där barnet har sin *hemvist* är behöriga att besluta om åtgärder till skydd för barnet.⁵⁸²

Hemvisten ska fastställas mot bakgrund av samtliga *faktiska omständigheter* i det enskilda fallet. Begreppet hemvist har av EU-domstolen tolkats så att detta motsvarar den plats där barnet i viss utsträckning är integrerat i socialt hänseende och familjehänseende. I det sammanhanget ska hänsyn tas till

- hur varaktig och regelbunden vistelsen i en medlemsstat är
- förhållandena för och skälen till vistelsen
- förhållandena för och skälen till att familjen flyttat till den andra medlemsstaten
- barnets nationalitet
- barnets ålder

⁵⁸¹ EU-domstolen har konstaterat att tillämpning av artikel 7.1 (då artikel 8.1) inte förutsätter att det föreligger ett rättsförhållande som inbegriper flera medlemsstater. Dom den 17 oktober 2018 i mål C-393/18.

⁵⁸² Artikel 8 i Bryssel II-förordningen. Begreppet domstol kan även syfta på myndigheter enligt artikel 2.

- platsen och förutsättningarna för barnet skolgång
- barnets språkkunskaper
- familjeförhållanden och sociala band i staten.⁵⁸³

Det finns dock vissa undantag från huvudregeln om att det är den medlemsstat där barnet har sin hemvist som är behörig att fatta beslut. Det gäller t.ex. barn som har blivit olovligt bortförda och flyktingbarn. *Läs mer om detta i avsnitt 10.4.*

I domar från kammarrätter finns exempel på hur hemvistbedömningen har gjorts i olika situationer.⁵⁸⁴

10.3.2 Bedömning av hemvist enligt 1996 års Haagkonvention

Socialnämnden behöver beakta 1996 års Haagkonvention i de fall barnet kan ha hemvist i en stat som är ansluten till konventionen, men där nämnden har bedömt att barnet inte har hemvist i Sverige eller en annan medlemsstat som omfattas av Bryssel II-förordningen.

Enligt 1996 års Haagkonvention är myndigheterna i den stat där barnet har sin *hemvist* behöriga att vidta åtgärder som syftar till skydd för barnets person eller egendom.⁵⁸⁵

Hemvistbegreppet har inte definierats i konventionen, men det anses stå klart att begreppet ska tolkas på samma sätt som i Bryssel II-förordningen, *se avsnitt 10.3.1*. Det innebär att socialnämnden ska utgå från de faktiska förhållandena i det enskilda fallet. Ett barns hemvist bestäms utifrån var barnets primära intressen finns, som var barnet exempelvis har sin förskola eller skola, varaktig bostad, och sin närmaste familj. Semester eller tillfällig vistelse i ett annat land är inte tillräckligt för att grunda hemvist där.⁵⁸⁶

Ett antal undantag från huvudregeln om hemvisten finns i konventionen.⁵⁸⁷ *Läs mer om detta i avsnitt 10.4.*

⁵⁸³ EU-domstolens dom den 2 april 2009 i mål C-523/07 A, #37-44 och den 22 december 2010 i mål C-497/10 #44-56. Se även prop. 2018/19:102 s. 16-17.

⁵⁸⁴ Se t.ex. Kammarrätten i Göteborgs domar i mål nr 2451-16, mål nr 5452-19, mål nr 3920-19, mål nr 610-19, mål nr 5032-22 och mål nr 4147-23, Kammarrätten i Stockholms domar i mål nr 4289-15, mål nr 4029-16, mål nr 1495-19, mål nr 2593-20, mål nr 5198-21, mål nr 6735-22 och mål nr 6956-22, Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 1873-19 samt Kammarrätten i Sundsvalls domar i mål nr 1358-21 och mål nr 2537-21.

⁵⁸⁵ Artikel 5 i 1996 års Haagkonvention.

⁵⁸⁶ Se prop. 2018/19:102 s. 18 med hänvisning till Förklarande rapport till 1996 års Haagkonvention s. 538-539.

⁵⁸⁷ Se artiklarna 6-10 i 1996 års Haagkonvention.

10.3.3 Om varken Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention är tillämplig?

Om barnet inte kan anses ha hemvist i Sverige och inte har anknytning till ett land som är anslutet till Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention uppstår frågan om vilket av regelverken som ska tillämpas. I ett avgörande i en kammarrätt gjorde domstolen bedömningen att det är 1996 års Haagkonvention som ska tillämpas i dessa fall. Detta eftersom det framgår av Bryssel II-förordningen att behörigheten ska bestämmas enligt *svensk lag* om ingen av medlemsstaterna är behörig att fatta beslut för barnet.⁵⁸⁸ 1996 års Haagkonvention är, som tidigare nämnts, gällande som svensk lag.

Frågan om vilket av regelverken som ska gälla i denna situation har inte prövats av högsta instans. Som tidigare har beskrivits så görs dock hemvistbedömningen på i princip samma vis enligt båda regelverken, vilket medför att det inte gör så stor skillnad för hemvistbedömningen vilket av regelverken som tillämpas.

10.3.4 Behörighet när barn är olovligt bortförda

Om ett barn förts bort olovligen från ett annat land till Sverige så behåller normalt det ursprungliga hemvistlandet behörighet att fatta beslut, även om barnet skulle få hemvist här. Det gäller både enligt regler i Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention.⁵⁸⁹

Även om dessa bestämmelser ofta aktualiseras i vårdnads- och umgängestvister kan de också bli tillämpliga i LVU-mål. I ett ärende som prövades i en kammarrätt ansågs som exempel barnen ha sin hemvist i Sverige, men socialnämnden var ändå inte behörig att fatta beslut enligt LVU eftersom det rörde sig om ett olovligt kvarhållande i Sverige. Det medförde att myndigheterna i barnens ursprungliga hemvistland var behöriga.⁵⁹⁰

⁵⁸⁸ Högsta domstolen har i NJA 2011 s. 499 bedömt att Bryssel-II förordningen ska tillämpas om inte behörighet kan bedömas enligt förordningen eller 1996 års Haagkonvention. Efter denna dom har dock konventionen blivit gällande som svensk lag, vilket ansetts kunna ha påverkat frågan om Bryssel II-förordningen ska tillämpas även när det saknas anknytning till en medlemsstat, se Ds 2017:49 s. 26-27 samt fotnot 4. Det är också en tolkning som Kammarrätten i Göteborg gjort i mål nr 5452-19. Jfr Bogdan, M. (2014) s. 202. Av artikel 14 i Bryssel II-förordningen framgår att om ingen medlemsstats domstol är behörig enligt artiklarna 7–11, ska behörigheten i varje medlemsstat bestämmas enligt lagen i den medlemsstaten.

⁵⁸⁹ Artikel 9 Bryssel II-förordningen och artikel 7 i 1996 års Haagkonvention.

⁵⁹⁰ Kammarrätten i Göteborgs dom i mål 9050-12.

Det finns även möjligheter att tillämpa 1980 års Haagkonvention på internationella bortföranden av barn, trots att barnet efter bortförandet fått hemvist i Sverige.⁵⁹¹

10.4 Behörighet när barnet har oklar hemvist eller inte bedöms ha hemvist i Sverige

Det finns undantag från huvudregeln om att domstolar och myndigheters behörighet beror på var barnet har sin hemvist. I vissa fall kan alltså svenska domstolar och myndigheter få fatta beslut om barnet trots att barnet inte bedöms ha sin hemvist i Sverige.

När det rör situationer som omfattas av Bryssel II-förordningen, kan det handla om exempelvis:

- Att barnets hemvist inte kan fastställas.⁵⁹² Det kan handla om att socialnämnden inte har lyckats få fram tillräcklig information om barnets bakgrund och situation.
- Att barnet är flykting eller har fördrivits på grund av oroligheter i ursprungslandet.⁵⁹³
- Att parterna i målet eller ärendet godkänner att domstolar och myndigheter i en stat som barnet har en nära anknytning till kan bli behöriga om det är till barnets bästa.⁵⁹⁴
- Att behörigheten i ett ”exceptionellt fall” överförs till Sverige från en domstol/myndighet i en medlemsstat som *är behörig*. Det förutsätter bland annat att barnet har särskild anknytning till Sverige och myndigheterna eller domstolarna här är bättre lämpade att bedöma barnets bästa i det enskilda fallet.⁵⁹⁵ Det skulle exempelvis kunna ske om ett barn har vistats i Sverige utan att formellt fått hemvist

⁵⁹¹ Se artikel 4 i den i Haag den 25 oktober 1980 dagtecknade konventionen om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn (1980 års Haagkonvention). Se även lagen (1989:14) om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m.m. och om överflyttning av barn.

⁵⁹² Artikel 11.1 i Bryssel II-förordningen.

⁵⁹³ Artikel 11.2 i Bryssel II-förordningen. Kammarrätten har i en dom ansett att Sverige var behörig att fatta beslut om vård med stöd av LVU för barn som vistades i Sverige med stöd av massflyktsdirektivet. I målet ansågs inte Bryssel II-förordningen utan 1996 års Haagkonvention vara tillämplig. Se Kammarrätten i Göteborgs dom 7 de-cember 2022 i mål nr 5032-22.

⁵⁹⁴ Artikel 10 i Bryssel II-förordningen.

⁵⁹⁵ Artikel 12 i Bryssel II-förordningen.

här, men nämnden eller domstolen har vidtagit brådskande åtgärder i form av ett omedelbart omhändertagande som lett till att barnet har etablerats i ett familjehem. Den behöriga domstolen skulle då med stöd av undantagsbestämmelsen kunna flytta över behörigheten till Sverige, under förutsättning att domstolen/myndigheterna är överens.⁵⁹⁶ Det kan också handla om en begäran till Sverige från en utländsk domstol om att en i utlandet pågående process om placering ska överföras till en svensk myndighet.

- Att en domstol/myndighet i Sverige, som *inte är behörig*, i ett ”exceptionellt fall” begär att behörigheten överförs från en medlemsstat som är behörig till Sverige. Det förutsätter att barnet har särskild anknytning till Sverige och att domstolen anser sig bättre lämpad att bedöma barnets bästa i det enskilda fallet. Det förutsätter också att den behöriga domstolen/myndigheten är överens med domstolen/myndigheten i Sverige.⁵⁹⁷

Även i 1996 års Haagkonvention finns vissa undantag från huvudregeln om hemvisten där svenska domstolar och myndigheter kan vara behöriga även om barnet inte kan anses ha sin hemvist i Sverige. Flera av dem sammanfaller med reglerna i Bryssel II-förordningen som nämns i detta avsnitt.⁵⁹⁸

10.4.1 Behörighet att vidta åtgärder i brådskande fall

Om svenska domstolar eller myndigheter saknar behörighet att fatta beslut enligt reglerna ovan finns det både i Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention ett utrymme att vidta *interimistiska åtgärder i brådskande fall* för ett barn som vistas i landet. Det kan handla om barn som har hemvist i ett annat land, men som befinner sig tillfälligt i Sverige.⁵⁹⁹ En sådan åtgärd kan vara att omedelbart omhänderta ett barn enligt LVU. Ett annat exempel kan vara beslut om tillfälligt utreseförbud till skydd för barn som riskerar att föras

⁵⁹⁶ Se prop. 2018/19:102 s. 17 och Schiratzki, J. (2009).

⁵⁹⁷ Artikel 13 Bryssel II-förordningen. Denna bestämmelse innebär en möjlighet att överföra behörigheten även om parterna motsätter sig det, prop. 2021/22:189 s. 34.

⁵⁹⁸ Se artiklarna 6-10 i 1996 års Haagkonvention.

⁵⁹⁹ Av artikel 15.1 i Bryssel II-förordningen framgår att domstolar och myndigheter i brådskande fall kan vidta interimistiska åtgärder, däribland säkerhetsåtgärder för personer i den staten enligt den nationella lagstiftningen, även om en domstol eller myndighet i en annan medlemsstat är behörig att pröva målet i sak. I artikel 11 i lagen om 1996 års Haagkonvention finns en motsvarande domsrättsregel gällande barn som tar sikte på nödvändiga skyddsåtgärder i alla brådskande fall.

bort för att ingå äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas.⁶⁰⁰

Barnets rätt till delaktighet enligt artikel 21 i Bryssel II-förordningen gäller även i ärenden om tillfälliga åtgärder där domstolens behörighet grundas på artikel 15.

I sammanhanget kan nämnas att brådskande beslut enligt artikel 15 Bryssel II-förordningen (som fattas när socialnämnden eller domstolen saknar behörighet) inte kan verkställas i andra medlemsstater.⁶⁰¹ *Läs mer om omhändertaganden i brådskande internationella situationer i avsnitt 10.7. Läs mer om barnets delaktighet i avsnitt 10.2.3.5.*

10.5 Vilket lands lag ska användas?

När socialnämnden i ett ärende med internationell anknytning har kommit fram till att den har behörighet att fatta beslut gällande ett barn kan det uppstå frågor om vilket lands lagstiftning som ska tillämpas i ärendet (lagval). För att svenska domstolar och myndigheter ska kunna besluta om åtgärder med stöd av LVU krävs att svensk rätt får användas i målet eller ärendet.⁶⁰²

Bryssel II-förordningen saknar bestämmelser om vilket lands lag som ska användas i denna typ av ärenden. I ärenden som gäller barn bestäms därför frågan om vilket lands lag som ska användas enligt artiklarna 15–22 i 1996 års Haagkonvention.⁶⁰³ Huvudregeln enligt dessa regler är att domstolar och myndigheter ska tillämpa sitt lands egen lag.⁶⁰⁴ Det innebär att socialnämnden har möjlighet att tillämpa t.ex. SoL och LVU när nämnden har behörighet.

⁶⁰⁰ Se 31 d § LVU och prop. 2019/20:131 s. 79-82 och 112-113 och prop. 2021/22:189 s. 38. Det ska dock noteras att en tillämpning av artikel 15 bara blir aktuell i sådana fall då en svensk myndighet inte är behörig att pröva ärendet i sak, vilket normalt torde vara fallet vid utreseförbud, se prop. 2021/22:189 s. 38.

⁶⁰¹ Se prop. 2021/22:189 s. 92, med hänvisning till artikel 2.1 b och skäl 59 i ingressen till Bryssel II-förordningen; jfr mål C-256/09, Purrucker, ECLI:EU:C:2010:437.

⁶⁰² Prop. 2018/19:102 s. 18.

⁶⁰³ Av skäl 92 i Bryssel II-förordningen framgår att tillämplig lag i frågor om föräldrans ansvar bör fastställas i enlighet med bestämmelserna i kapitel III i 1996 års Haagkonvention.

⁶⁰⁴ Se artikel 15 i 1996 års Haagkonvention.

10.6 När andra länder vill få hem barn och unga

Det kan förekomma att utländska myndigheter eller andra parter i ett ärende kontaktar socialnämnden i Sverige för att få hem barn och unga för att verkställa beslut som har fattats i det landet. Både Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention innehåller regler om erkännande och verkställighet av sådana åtgärder/domar som omfattas av respektive regelverk. Ett avgörande som omfattas av Bryssel II-förordningen som är verkställbart i den medlemsstat där det meddelats är verkställbart även i Sverige. Det krävs inte någon verkställbarhetsförklaring.⁶⁰⁵ Det finns dock en möjlighet att ansöka om att verkställighet ska vägras i vissa situationer (s.k. vägransgrunder). *Läs mer om vägransgrunder i avsnitt 10.6.2.* Ansökan om verkställighet av avgörandet görs i Sverige till tingsrätten.⁶⁰⁶

För att ett utländskt beslut ska kunna verkställas enligt 1996 års Haagkonvention krävs däremot att den förklarats verkställbar i Sverige. Den utländska myndigheten behöver göra en ansökan om erkännande och verkställighet till en svensk *domstol* i dessa fall.⁶⁰⁷

Det är alltså inte socialnämnden som prövar ansökan om erkännande respektive verkställighet av utländska åtgärder eller domar, även om nämnden kan vara involverad i att ge barnet eller den unge stöd och hjälp i Sverige under tiden.⁶⁰⁸ Socialnämnden kan exempelvis behöva fatta beslut om omedelbart omhändertagande i avvaktan på att det utländska beslutet ska kunna verkställas.

UD kan i egenskap av centralmyndighet bistå med information om verkställighet samt bistå i det informationsutbyte och samarbete som kan behövas med behöriga myndigheter i barnets ursprungsland.

⁶⁰⁵ Artikel 34.1 Bryssel II-förordningen.

⁶⁰⁶ Se 6 § lagen med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen och se vidare 21 kap. föräldrabalken.

⁶⁰⁷ Se 6-9 §§ lagen (2012:318) om 1996 års Haagkonvention samt 4-5 §§ förordningen (2012:826) med kompletterande bestämmelser till 1996 års Haagkonvention.

⁶⁰⁸ T.ex. om det rör barn som är omhändertagna för tillfälligt vård enligt reglerna i 6 a § och 9 a -b §§ LVU eller om en domstol beslutat att socialnämnden tillfälligt ska ta hand om ett barn enligt 21 kap. 4 § andra stycket FB, där det framgår att om det finns särskilda skäl, får rätten för att underlätta att barnet överflyttas, besluta att barnet tillfälligt ska tas om hand av socialnämnden eller på annat lämpligt sätt.

10.6.1 Särskilt om de nordiska länderna

Om en socialnämnd i Sverige kontaktas angående ett barn eller en ung person som är omhändertagen för vård eller behandling i de nordiska länderna men befinner sig i Sverige, kan det bli aktuellt att hjälpa till att få barnet eller den unge överförd till det aktuella landet.⁶⁰⁹

Det är Polismyndigheten i Sverige som prövar om utlämning ska ske.⁶¹⁰ Socialnämnden kan behöva ge barnet eller den unge stöd fram till den tidpunkt utlämningen sker. Utlämningsförfarandet är utformat som en slags handräckning. Polisen ska i huvudsak begränsa sin prövning till att konstatera att vissa formella förutsättningar är uppfyllda. Någon överprövning av om det andra landets beslut om omhändertagande är sakligt motiverat bör därför i princip inte komma i fråga.⁶¹¹

I vissa fall bör det utländska beslutet dock *inte* leda till utlämning. Det är Polismyndigheten som fattar beslut om att en utlämning inte kan ske. Det kan bl.a. handla om att barnet eller den unge själv motsätter sig utlämning och anför beaktansvärda skäl för detta, eller att barnet eller den unge enligt beslut av svensk myndighet ska genomgå annan vård här.⁶¹² Det skulle exempelvis kunna röra sig om vård enligt LVU.

Om barnet eller den unge är svensk medborgare får utlämning ske endast om denne har hemvist i den stat där beslutet meddelats samt beslutet avser vård och det *är mest ändamålsenligt att vården bereds barnet eller den unge ifråga i den staten*.⁶¹³ I förarbetena till lagstiftningen förutsätts att polisen vid en begäran om utlämning från Sverige samråder med de svenska myndigheter som har ansvaret för motsvarande beslut här i landet, främst när det gäller utlämning av

⁶⁰⁹ Verkställighet aktualiseras i enlighet med lagen (1970:375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

⁶¹⁰ Se 4-5 §§ i lagen om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

⁶¹¹ Prop. 1970:30 s. 36. Det finns dock ett begränsat utrymme för att beakta omständigheter som talar för att det utländska beslutet ändå inte bör leda till utlämning, se 3 § kungörelsen (1970:710) om utlämning till eller från Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

⁶¹² Se 3 § kungörelsen om utlämning till eller från Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

⁶¹³ 3 § lagen om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

någon som har ett framträdande vårdbehov.⁶¹⁴ *Läs mer om de nordiska lagarna i avsnitt 11.3.2.*

10.6.1.1 Förhållandet mellan de nordiska lagarna och Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention

Finland (som är en medlemsstat i EU) är, som Sverige, bunden av reglerna i Bryssel II-förordningen. Reglerna i förordningen gäller *före* den nordiska lagstiftningen i fråga om barn som vårdas med stöd av LVU.⁶¹⁵ Men eftersom Bryssel-II förordningen är begränsad till barn under 18 år (*se ovan avsnitt 10.2.1*) kan de nordiska lagarna dock bli tillämpliga om situationen rör en ung person över 18 år som är omhändertagen.

När det gäller Norge (som inte är medlem i EU) och Danmark är dessa länder, såsom Sverige, bundna till 1996 års Haagkonvention.

Konventionen hindrar inte att den nordiska lagstiftningen tillämpas i första hand.⁶¹⁶

10.6.2 Ansökan om att vägra erkänna eller verkställa ett utländskt avgörande

Som nämnts i avsnitt 10.6 krävs inte någon verkställbarhetsförklaring för att ett avgörande som omfattas av Bryssel II-förordningen ska anses vara verkställbart i Sverige. Beslutet är verkställbart i Sverige om det är verkställbart i den medlemsstat där det meddelats. I Bryssel II-förordningen finns dock en möjlighet att ansöka om att verkställighet ska vägras om avgörandet meddelats i strid mot vissa grundläggande rättssäkerhetsprinciper som anges i förordningen (s.k. vägransgrunder).⁶¹⁷ De vägransgrunder som kan aktualiseras när det gäller föräldraansvar framgår av artikel 39.⁶¹⁸ Förenklat tar de sikte på om det finns allvarliga brister i det utländska avgörandet eller förfarandet.⁶¹⁹ Det kan t.ex. handla om, och i den mån, avgörandet är oförenligt med ett senare avgörande i frågor om föräldraansvar som

⁶¹⁴ Prop. 1970:30 s. 36.

⁶¹⁵ Se mål nr C-435/06 C från EU-domstolen. Jfr prop. 2021/22:189 s. 31-32.

⁶¹⁶ Jfr artikel 52 i 1996 års Haagkonvention, Förklarande rapport till 1996 års Haagkonvention s. 604 och prop. 2011/12:85 s. 29.

⁶¹⁷ Se artiklarna 38–41, 58, 59 och 68 i Bryssel II-förordningen.

⁶¹⁸ Artikel 39 Bryssel II-förordningen i kombination med artikel 41. Av artikel 41 framgår att skälen i artikel 39 för att vägra erkännande av ett avgörande om föräldraansvar även utgör skäl för att vägra verkställighet av ett avgörande om föräldraansvar. Med avgörande avses även officiella handlingar och överenskommelser (se artiklarna 65.2 och 68).

⁶¹⁹ Se prop. 2021/22:189 s. 50.

meddelats i Sverige.⁶²⁰ Det skulle exempelvis då kunna handla om ett LVU-mål eftersom dessa, när de rör barn, är att anse som avgöranden i fråga om föräldraansvar i Bryssel II-förordningens mening.

Ett annat exempel på en vägran grund är situationer då barnet inte getts möjlighet att uttrycka sina åsikter på det sätt som krävs enligt Bryssel II-förordningen, förutom om det fanns starka skäl särskilt med beaktande av ärendets brådskande natur.⁶²¹

10.7 Omhändertagande av barn i brådskande internationella situationer

6 a § LVU

Är svensk domstol inte behörig att besluta om beredande av vård enligt denna lag, får socialnämnden besluta att den som är under 18 år omedelbart ska omhändertas, om

1. åtgärder av behörig utländsk myndighet inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras, och
2. det är sannolikt att den unge tillfälligt behöver vård som avses i denna lag.

För beslut enligt första stycket gäller 6 § andra stycket och, för det fall socialnämnden har ansökt om vård med stöd av lagen, 6 § tredje stycket.

I 9 a och 9 b §§ finns bestämmelser om fortsatt omhändertagande för tillfällig vård av den unge.

Denna paragraf ansluter, tillsammans med 7-9 b §§, till rådets förordning (EU) 2019/1111 av den 25 juni 2019 om behörighet, erkännande och verkställighet av avgöranden i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar, och om internationella bortföranden av barn (Bryssel II-förordningen) och lagen (2012:318) om 1996 års Haagkonvention.

Som framgår under avsnitt 10.4.1 har svenska domstolar och myndigheter som regel behörighet att besluta om *brådskande åtgärder* när

⁶²⁰ Artikel 39.1 d Bryssel II-förordningen.

⁶²¹ Artikel 39.2 Bryssel II-förordningen.

ett barn vistas i Sverige. Detta gäller även om det är myndigheterna i det land där barnet har sin hemvist som är behöriga att besluta om beredande av vård eller andra åtgärder som *inte* är brådskande.⁶²²

För att tydliggöra socialnämndens befogenhet i dessa brådskande situationer har det införts bestämmelser i LVU om att nämnden ska kunna besluta om ett omedelbart omhändertagande, även när svensk domstol inte är behörig att bereda barn vård enligt LVU.⁶²³

Om situationen *inte* är brådskande är det myndigheter och domstolar i det land som är behöriga som är ansvariga att fatta beslut om barnet. Befinner sig barnet i Sverige kan socialnämnden då behöva upprätta kontakter med myndigheter i barnets hemvistland. *Läs mer om samarbete via UD med utländska myndigheter i avsnitt 10.2.2.*

10.7.1 Förutsättningar för omedelbart omhändertagande

Om svensk domstol inte är behörig att besluta om vård enligt LVU får socialnämnden besluta att den som är under 18 år omedelbart ska omhändertas, om

1. åtgärder av behörig utländsk myndighet (eller utländsk domstol) inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras, och
2. det är sannolikt att den unge tillfälligt behöver vård som avses i LVU.⁶²⁴

Till skillnad från omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU så handlar det inte om ett omhändertagande inför beredande av vård med stöd av LVU, utan enbart för ”tillfällig vård”.⁶²⁵

Att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras syftar på situationer då ett omedelbart omhändertagande krävs för att socialnämnden ska kunna genomföra en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL. Om detta är grunden för omhändertagandet bör det finnas starka skäl att anta att vård med stöd av LVU blir nödvändigt. I dessa fall måste vårdnadshavarnas och barnets inställning till behovet av vård tillmätas särskild betydelse.⁶²⁶

⁶²² Artikel 15.1 Bryssel II-förordningen och artikel 11 i 1996 års Haagkonvention.

⁶²³ Prop. 2018/19:102 s. 20-21.

⁶²⁴ 6 a § LVU och prop. 2018/19:102 s. 24.

⁶²⁵ Prop. 2018/19:102 s. 22-23.

⁶²⁶ Prop. 2018/19:102 s. 24.

Med formuleringen ”vidare åtgärder hindras” avses exempelvis situationer då det finns en påtaglig risk att barnet avviker och håller sig undan nödvändiga insatser.⁶²⁷

I 6 a § fjärde stycket LVU uppmärksammas Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention. Reglerna om t.ex. samarbete mellan behöriga myndigheter och upphörande av skyddsåtgärd ska tillämpas vid sidan av LVU.⁶²⁸ Socialnämnden kan alltså i handläggningen av ett ärende enligt denna bestämmelse även behöva titta närmare på reglerna i förordningen och konventionen för att handlägga ärendet på ett korrekt sätt.

Det kan betonas att den omständigheten att det i ett enskilt fall finns internationella aspekter inte innebär att svenska domstolar eller myndigheter alltid saknar behörighet att besluta om beredande av vård. Som tidigare nämnts kan socialnämnden eller domstolen ha en allmän behörighet att besluta om LVU-vård för barn som vistas i Sverige när det t.ex. gäller barn som betraktas som flyktingbarn eller barn vars hemvist inte kan fastställas om barnet exempelvis flyttar mellan olika länder utan att ha någon fast punkt i ett bestämt land. I dessa fall kan de ”ordinarie” bestämmelserna i 6 § LVU om omedelbart omhändertagande tillämpas. Nämnden har i sådana fall även möjlighet att ansöka om vård enligt LVU.⁶²⁹

10.7.1.1 Bedömningen av hemvist

Hemvistbedömningen bör i regel göras i samband med beslut eller dom i ärendet eller målet. Om det därefter framkommer uppgifter som kan motivera en annan bedömning, ska socialnämnden ta ställning till om beslutet bör omprövas eller om inriktningen på ärendets fortsatta handläggning bör ändras. Nämnden bör även i förekommande fall informera rätten om de nya uppgifterna.⁶³⁰

Läs mer om vilka faktorer som ska tas hänsyn till vid hemvistbedömningen i avsnitt 10.3.

10.7.1.2 Bedömningen av barnets behov av vård

Med formuleringen ”vård som avses i denna lag” avses samma vårdbehov som enligt 6 § LVU. Det innebär att det ska vara sannolikt att

⁶²⁷ Prop. 2018/19:102 s. 24.

⁶²⁸ Prop. 2018/19:102 s. 27-28.

⁶²⁹ Prop. 2018/19:102 s. 22-23.

⁶³⁰ Prop. 2018/19:102 s. 23.

barnet behöver vård till följd av sådana förhållanden eller beteenden som avses i 2 eller 3 § LVU samt att det kan antas att behövlig vård inte kan ges med samtycke.⁶³¹ *Läs mer om detta i kapitel 3.*

10.7.1.3 Åldersgränsen är 18 år

Socialnämnden kan endast besluta om ett omhändertagande enligt 6 a § LVU för den som är under 18 år. *Läs mer om detta i avsnitt 10.2.1.*

10.7.2 Beslutanderätt och delegering

Nämndens ordförande eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat har rätt att besluta om omedelbart omhändertagande enligt 6 a § LVU om det rör sig om ett brådskande fall och socialnämndens beslut inte kan avvaktas. Ett sådant beslut ska anmälas vid nämndens nästa sammanträde.⁶³²

Om socialnämnden har ansökt om vård har rätten möjlighet att besluta att barnet omedelbart ska omhändertas.⁶³³ Det kan t.ex. bli aktuellt i situationer när socialnämnden har bedömt att Sverige är behörig att fatta beslut för barnet (att det finns allmän domsrätt) och ansökt om vård enligt lagen, utan att fatta beslut om ett omedelbart omhändertagande. I dessa situationer kan rätten, när den ska pröva ansökan om vård, dock komma fram till att det rör sig om en internationell situation då svenska domstolar *inte* har behörighet att besluta om beredande av vård. Om rätten bedömer att barnet behöver omhändertas har rätten då möjlighet att besluta om omedelbart omhändertagande för tillfällig vård enligt 6 a § första stycket LVU.⁶³⁴

Uppdrag att besluta på nämndens vägnar i ärenden som rör omhändertagande enligt 6 a § LVU får endast delegeras åt en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott).⁶³⁵ *Läs mer om delegering och kompletterande beslutanderätt i kapitel 19.*

10.7.3 Underrättelse till behörig myndighet

Om socialnämnden fattat ett beslut om omedelbart omhändertagande är nämnden skyldig att underrätta den behöriga myndigheten eller

⁶³¹ Prop. 2018/19:102 s. 23.

⁶³² 6 a § andra stycket och 6 § tredje stycket LVU.

⁶³³ 6 a § andra stycket och 6 § tredje stycket LVU.

⁶³⁴ Prop. 2018/19:102 s. 30-31 och s. 50.

⁶³⁵ Se 10 kap. 4 § SoL.

domstolen i en annan medlemsstat om detta, i den mån det krävs för att tillvarata barnets bästa.⁶³⁶ Underrättelsen kan ske direkt eller genom UD.

I fall då barnet utsätts för allvarlig fara ska, enligt Bryssel II-förordningen, alltid den domstol eller behöriga myndighet (t.ex. socialnämnd) som har vidtagit åtgärder till skydd för barnet underrätta domstolarna eller de behöriga myndigheterna i den andra medlemsstaten om den fara som råder och de åtgärder som vidtagits. Detta vid kännedom om att barnets vistelseort har ändrats till, eller att barnet befinner sig i, en annan medlemsstat. Information får överföras direkt eller genom centralmyndigheterna, i Sverige överförs informationen i första hand genom UD.⁶³⁷ *Läs mer om detta i avsnitt 10.2.3.3.*

10.7.4 Tidsfrist för underställandet

Socialnämnden ska underställa ett beslut om omedelbart omhändertagande enligt 6 a § LVU till förvaltningsrätten *inom en vecka* från den dag då beslutet fattades. Förvaltningsrätten ska pröva beslutet så snart det kan ske. Om det inte finns synnerliga hinder ska prövningen ske inom en vecka från den dag då beslutet och handlingarna kom in till rätten. Har beslutet inte underställts förvaltningsrätten i tid, upphör omhändertagandet.⁶³⁸ *Läs mer om underställande och tidsfrister i avsnitt 8.4.*

I 7 § fjärde stycket LVU anges att om socialnämnden har beslutat om omedelbart omhändertagande, efter att nämnden har ansökt om vård, ska beslutet underställas den rätt som prövar frågan om vård. Enligt förarbetena torde denna bestämmelse inte bli aktuell i ärenden om omedelbart omhändertagande i vissa internationella situationer. I enstaka fall kan det dock förekomma att socialnämnden vid tidpunkten för ansökan om vård gjort en annan bedömning i frågan om allmän domsrätt än vid tidpunkten för sitt beslut om omedelbart omhändertagande i vissa internationella situationer. I ett sådant läge bör nämnden återkalla sin ansökan om vård.⁶³⁹

⁶³⁶ Artikel 15.2 Bryssel II-förordningen. Se även EU-domstolens dom den 2 april 2009 mål C-523/07 A.

⁶³⁷ Se artikel 80.2 Bryssel II-förordningen.

⁶³⁸ 7 § första-tredje stycket LVU och prop. 2018/19:102 s. 31.

⁶³⁹ Prop. 2018/19:102 s. 31.

10.7.5 Vårdens innehåll och utformning

Vården anses påbörjad när barnet på grund av ett beslut om omedelbart omhändertagande eller ett beslut om vård har placerats utanför sitt eget hem. Av förarbetena framgår att bestämmelserna om vårdens innehåll och utformning⁶⁴⁰ i tillämpliga delar även gäller vid omedelbart omhändertagande enligt 6 a § LVU. Socialnämnden ska ta ställning till vårdens innehåll och utformning utifrån barnets behov och situation. Om omhändertagandet pågår en längre tid, behöver vården anpassas därefter. Även om omhändertagandet är en tillfällig åtgärd i avvaktan på att behörig utländsk myndighet vidtar åtgärder, ska utgångspunkten för vårdens innehåll och utformning alltid vara vad som är bäst för barnet.⁶⁴¹ *Läs mer om vårdens innehåll och utformning i kapitel 14.*

10.7.6 Upphörande av ett omedelbart omhändertagande och förbud mot verkställighet

10.7.6.1 Upphörande av omedelbart omhändertagande

Ett beslut om omedelbart omhändertagande i vissa internationella situationer upphör

- om en ansökan om *fortsatt omhändertagande för tillfällig vård* enligt 9 a § LVU inte har gjorts inom den tid som anges i 8 § LVU (*läs mer fortsatt omhändertagande för tillfällig vård i avsnitt 10.8*),
- om förlängning av tiden i 8 § LVU inte har begärts, eller
- när rätten avgör frågan om fortsatt omhändertagande för tillfällig vård enligt 9 a § LVU.⁶⁴²

Socialnämnden ska också besluta att ett omhändertagande enligt 6 a § LVU genast ska upphöra om det inte längre finns skäl för det. Ett sådant beslut får också meddelas av den rätt som prövar en fråga om vård med stöd av lagen eller en fråga om fortsatt omhändertagande enligt 9 a § LVU.⁶⁴³

⁶⁴⁰ 10 § andra stycket LVU och 11-20 §§ LVU.

⁶⁴¹ Prop. 2018/19:102 s. 38.

⁶⁴² 9 § första stycket LVU.

⁶⁴³ 9 § tredje stycket LVU.

Därutöver ska ett omedelbart omhändertagande enligt 6 a § alltid upphöra när en behörig utländsk myndighet vidtagit de åtgärder som den anser lämpliga.⁶⁴⁴ *Läs mer om upphörande av omedelbart omhändertagande i avsnitt 8.7.*

10.7.6.2 Häktning och verkställighet av ett omedelbart omhändertagande i internationella situationer

Beslut om omedelbart omhändertagande får inte verkställas om barnet är häktad.⁶⁴⁵ Enligt förarbetena bör detta även gälla i sådana internationella situationer då svenska domstolar inte har behörighet att besluta om beredande av vård enligt LVU.⁶⁴⁶ *Läs mer om omedelbart omhändertagande vid häktning i avsnitt 8.1.3.*

10.8 Fortsatt omhändertagande för tillfällig vård

9 a § LVU

Förvaltningsrätten får medge att ett omhändertagande enligt 6 a § ska fortsätta om den unge fortsatt behöver tillfällig vård och socialnämnden har ansökt om fortsatt omhändertagande inom den tid som anges i 8 § första stycket, tiden för ett beslut om förlängd tidsfrist enligt 8 § andra stycket inte har löpt ut eller tiden för ett gällande beslut om fortsatt omhändertagande inte har löpt ut.

Socialnämnden ska i ansökan ange hur lång tid den unge behöver vara omhändertagen och vilka omständigheter som utgör grund för ett fortsatt omhändertagande. Tillsammans med ansökan ska socialnämnden överlämna handlingarna i ärendet till förvaltningsrätten.

Om ansökan har kommit in till förvaltningsrätten inom föreskriven tid, får omhändertagandet fortsätta i avvaktan på förvaltningsrättens beslut.

Ett medgivande om fortsatt omhändertagande får lämnas för högst två månader åt gången, räknat från den dag då domstolen meddelar beslut i frågan. Ett fortsatt omhändertagande får pågå under högst ett år i följd, såvida inte fortsatt tillfällig vård är nödvändig.

⁶⁴⁴ Se artikel 15.3 i Bryssel II-förordningen respektive artiklarna 11.2–11.3 och 12.2–12.3 i 1996 års Haagkonvention.

⁶⁴⁵ 9 § andra stycket LVU.

⁶⁴⁶ Prop. 2018/19:102 s. 29-30 och s. 52.

Hur lång tid ett svenskt beslut om omedelbart omhändertagande för tillfällig vård behöver pågå beror på när den behöriga utländska myndigheten tar ställning i ärendet. En brådskande åtgärd behöver som tidigare nämnts upphöra när den behöriga utländska myndigheten har vidtagit de åtgärder den anser lämpliga.⁶⁴⁷

Även om socialnämnden ska hantera denna typ av ärenden skyndsamt kan det ta tid att identifiera den behöriga utländska myndigheten och upprätta kontakt. Så länge ett omedelbart omhändertagande pågår har socialnämnden ett ansvar att fortlöpande pröva om omhändertagandet är befogat eller om det ska upphöra.⁶⁴⁸

Om barnet fortsatt behöver tillfällig vård, och den utländska myndigheten inte tagit över det formella ansvaret, har socialnämnden möjlighet att ansöka om att förvaltningsrätten ska medge ett *fortsatt omhändertagande för tillfällig vård* i de situationer då en ansökan om vård inte är aktuell på grund av att svenska myndigheter och domstolar saknar behörighet att fatta beslut.⁶⁴⁹

Socialnämnden ska i ansökan ange hur lång tid barnet behöver vara omhändertagen och vilka omständigheter som utgör grund för ett fortsatt omhändertagande. Nämnden ska överlämna ansökan och handlingarna i ärendet till förvaltningsrätten.⁶⁵⁰

10.8.1 Tidsfrist för ansökan

Om förvaltningsrätten fastställer ett beslut om omedelbart omhändertagande ska socialnämnden *inom fyra veckor* från den dag då omhändertagandet *verkställdes* ansöka hos förvaltningsrätten om att barnet ska vara fortsatt omhändertagen för tillfällig vård enligt 9 a § LVU.⁶⁵¹ Ansökan ska ha kommit in till förvaltningsrätten *innan* tiden för ett gällande beslut om omhändertagande har löpt ut.⁶⁵²

Förvaltningsrätten får medge förlängning av denna tid, om ytterligare utredning eller någon annan särskild omständighet gör det nödvändigt.⁶⁵³ Förvaltningsrätten bör dock enligt förarbetena vara restriktiv i att medge förlängning.⁶⁵⁴

⁶⁴⁷ Artikel 15.3 i Bryssel II-förordningen och artikel 12 i 1996 års Haagkonvention.

⁶⁴⁸ Prop. 2018/19:102 s. 33-34.

⁶⁴⁹ 9 a § första stycket LVU.

⁶⁵⁰ 9 a § andra stycket LVU.

⁶⁵¹ 8 § första stycket 2 LVU.

⁶⁵² Prop. 2018/19:102 s. 34 och s. 51.

⁶⁵³ 8 § andra stycket LVU.

⁶⁵⁴ Prop. 2018/19:102 s. 51.

Om ansökan om ett fortsatt omhändertagande för tillfällig vård har kommit in till förvaltningsrätten inom föreskriven tid får omhändertagandet fortsätta i avvaktan på domstolens beslut. Om ansökan däremot inte har kommit in i rätt tid, ska omhändertagandet upphöra.⁶⁵⁵ *Läs mer om ansökan till förvaltningsrätten och tidsfrister i avsnitt 8.5.*

10.8.2 Fortsatt omhändertagande två månader i taget

Förvaltningsrätten får lämna ett medgivande om fortsatt omhändertagande för högst två månader åt gången.⁶⁵⁶ *Tiden räknas från den dagen då domstolen meddelar beslut i frågan.* Det är domstolen som bedömer vad som är lämplig tid i varje enskilt fall. Det kan enligt förarbetena finnas anledning att lämna kortare medgivande än två månader om t.ex. omständigheterna kring barnet ännu inte är tillräckligt utredda och domstolen vill avvakta ytterligare utredning från socialnämnden. Ett annat exempel kan vara att den behöriga utländska myndigheten förväntas fatta beslut om barnet inom viss tid.⁶⁵⁷

Ett fortsatt omhändertagande får som huvudregel pågå under högst ett år i följd, om inte fortsatt tillfällig vård är nödvändig.⁶⁵⁸ Det kan alltså finnas undantagssituationer när det får anses nödvändigt att omhändertagandet behöver fortsätta längre tid än ett år. Det kan handla om situationer då vårdbehovet är tydligt och starkt och vård i frivillig form inte är aktuellt, t.ex. då barnet riskerar att allvarligt skadas om omhändertagandet och vården plötsligt upphör. Ett medgivande av en sådan förlängning får på samma sätt som i normalfallet lämnas för högst två månader åt gången.⁶⁵⁹

10.8.3 Behörigheten måste bedömas vid varje ansökan

Socialnämnden och domstolen ska göra en ny prövning av sin behörighet vid varje ansökan om fortsatt omhändertagande. Beroende på omständigheterna i fallet kan behörigheten komma att förändras. Barnet kan exempelvis efter en längre tids vistelse i Sverige, tillsammans med övriga omständigheter anses ha förvärvat hemvist i Sverige. Om svenska domstolar bedöms vara behöriga att besluta om

⁶⁵⁵ 9 a § tredje stycket LVU.

⁶⁵⁶ 9 a § fjärde stycket LVU.

⁶⁵⁷ Prop. 2018/19:102 s. 35.

⁶⁵⁸ 9 a § fjärde stycket LVU.

⁶⁵⁹ Prop. 2018/19:102 s. 36 och s. 53.

beredande av vård finns då inget hinder mot att socialnämnden ansöker om att barnet ska bereds vård med stöd av 2 eller 3 § LVU.⁶⁶⁰

Läs mer om att bedöma hemvist i avsnitt 10.3.

Det finns även vissa möjligheter att flytta över behörigheten från en medlemsstat till en annan, *läs mer i avsnitt 10.4*. Det skulle kunna bli aktuellt i vissa situationer då ett barn har vistats i Sverige utan att formellt fått hemvist här.

10.8.4 Domstolarnas handläggning och offentligt biträde

Om barnet är omhändertaget ska förvaltningsrätten ta upp målet till avgörande inom två veckor från den dag då ansökan om fortsatt omhändertagande för tillfällig vård kom in. Förvaltningsrätten får förlänga tiden om det är nödvändigt på grund av att ytterligare utredning behövs eller om det finns någon annan särskild omständighet.⁶⁶¹

Läs mer om förlängning av ansökningstid i avsnitt 8.5.2.

10.8.5 Muntlig förhandling och offentligt biträde

Kravet på muntlig förhandling i förvaltningsrätten och kammarrätten, om det inte är uppenbart obehövt, gäller även i mål om fortsatt omhändertagande för tillfällig vård.⁶⁶²

I mål och ärenden om omedelbart omhändertagande enligt 6 a § samt fortsatt omhändertagande enligt 9 a § och upphörande av fortsatt omhändertagande enligt 9 b § LVU ska även ett offentligt biträde förordnas för barnet samt för barnets vårdnadshavare, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.⁶⁶³ *Läs mer om offentligt biträde i kapitel 18.*

⁶⁶⁰ Prop. 2018/19:102 s. 36-37.

⁶⁶¹ 34 § LVU.

⁶⁶² 35 § LVU.

⁶⁶³ 39 § LVU.

10.8.6 Upphörande av ett fortsatt omhändertagande

9 b § LVU

Ett fortsatt omhändertagande för tillfällig vård enligt 9 a § upphör om socialnämnden inte har ansökt om att den unge ska vara fortsatt omhändertagen innan tiden för gällande beslut om fortsatt omhändertagande har löpt ut.

Om det inte längre finns skäl för att den unge ska vara omhändertagen, ska socialnämnden eller, i förekommande fall, rätten besluta att omhändertagandet genast ska upphöra.

Det fortsatta omhändertagandet för tillfällig vård upphör om socialnämnden inte har ansökt om att barnet ska vara fortsatt omhändertagen innan tiden för ett gällande beslut om sådan vård har löpt ut.⁶⁶⁴ Omhändertagandet ska inte bestå under längre tid än vad som krävs med hänsyn till barnets vårdbehov. Socialnämnden har ett ansvar att i dessa fall besluta att omhändertagandet genast ska upphöra. Även domstolen kan fatta ett beslut om upphörande.⁶⁶⁵

Om barnet förvärvat hemvist i Sverige och därefter bereds vård enligt 2 § eller 3 § LVU kan rätten besluta att det fortsatta omhändertagandet för tillfällig vård ska upphöra.⁶⁶⁶

Ett fortsatt omhändertagande för tillfällig vård ska även upphöra om behörig utländsk myndighet har vidtagit de åtgärder som den anser lämpliga eller de åtgärder som situationen kräver.⁶⁶⁷ Vilka åtgärder det blir frågan om måste bedömas av den utländska behöriga myndigheten i varje enskilt fall och beror också på vilka åtgärder den utländska myndigheten har att tillgå. Den utländska myndigheten kan också bedöma att det inte behöver vidtas några åtgärder. UD kan hjälpa till i kontakten mellan socialnämnden och den utländska myndigheten.⁶⁶⁸

⁶⁶⁴ 9 b § första stycket LVU.

⁶⁶⁵ 9 b § andra stycket LVU.

⁶⁶⁶ Prop. 2018/19:102 s. 37 och s. 53.

⁶⁶⁷ Se artikel 15.3 i Bryssel II-förordningen respektive artiklarna 11.2–11.3 och 12.2–12.3 i 1996 års Haagkonvention.

⁶⁶⁸ Prop. 2018/19:102 s. 37 och 53.

10.8.7 Överklagande

Nämndens beslut i fråga om upphörande av ett fortsatt omhändertagande för tillfällig vård får överklagas till förvaltningsrätten.⁶⁶⁹ *Läs mer om överklagande i kapitel 17.*

10.9 Diplomatisk immunitet

Frågan kan uppkomma om barn till personal vid utländska ambassader och generalkonsulat i Sverige kan omhändertas med stöd av LVU. Denna personal kan åtnjuta immunitet och okränkbarhet enligt Wienkonventionen om diplomatiska förbindelser från 1961 samt Wienkonventionen om konsulära förbindelser från 1963.⁶⁷⁰

Wienkonventionerna delar in personer med anknytning till ambassader och konsulat i olika kategorier (exempelvis diplomatiska företrädare, administrativ och teknisk personal, tjänstepersonal och privat tjänare). De olika kategorierna samt deras familjemedlemmar kan åtnjuta immunitet och okränkbarhet, men i olika utsträckning.⁶⁷¹ Av exempelvis Wienkonventionen om diplomatiska förbindelser framgår att diplomatiska företrädare och deras familjemedlemmar inte får underkastas någon form av anhållande eller ”annat frihetsberövande”.⁶⁷² Det saknas praxis kring om omhändertagande med stöd av LVU kan anses utgöra ett annat frihetsberövande.

Om socialtjänsten står inför en situation där ett barn till ovan nämnd personal är i behov av LVU-vård får socialtjänsten i det enskilda fallet bedöma om ett omhändertagande är möjligt utifrån bestämmelserna i Wienkonventionerna.

Om det uppstår frågor kring vilken typ av immunitet som den aktuella personen åtnjuter kan socialtjänsten kontakta UD, enheten Protokollet.

⁶⁶⁹ 41 § första stycket 7 LVU.

⁶⁷⁰ Wienkonventionen om diplomatiska förbindelser Wien, den 18 april 1961 och Wienkonventionen om konsulära förbindelser, den 24 april 1963. Det kan också finnas värdlandsavtal med internationella organisationer som ger tjänstemän viss immunitet. Wienkonventionerna är inkorporerade i svensk lagstiftning genom lagen (1976:661) om immunitet och privilegier i vissa fall, se 1-3 §§. Enligt 1 § lagen om immunitet och privilegier i vissa fall ska vad som föreskrivs om immunitet och privilegier enligt lagen ha företräde framför annan lagstiftning.

⁶⁷¹ Se artikel 29, 31 och 37 i Wienkonventionen om diplomatiska förbindelser samt artikel samt artikel 41 i Wienkonventionen om konsulära förbindelser.

⁶⁷² Se artikel 29 och 37.1 i Wienkonventionen om diplomatiska förbindelser.

11. LVU internationellt – barn och unga med svensk hemvist som befinner sig utomlands

Socialnämnden kan i flera olika situationer ha ansvar att så långt det är möjligt agera till skydd för utsatta barn och unga som har hemvist i Sverige men som befinner sig utanför landets gränser. Det kan handla om barn och unga som förs ur landet av olika skäl, t.ex. vid tvångs- gifte, för könsstympning eller för att föräldrar ska undkomma beslut om vård enligt LVU. Det kan också vara barn och unga som på egen hand avviker från LVU-vård och tar sig utanför landet.

Det är socialnämnden som har det yttersta ansvaret för alla som bor och vistas i kommunen.⁶⁷³ Enligt praxis upphör inte ansvaret för att en person tillfälligt vistas utomlands, om avsikten är att återvända till Sverige.⁶⁷⁴ Socialnämndens närmare möjligheter att agera beror dock på omständigheterna i det enskilda fallet och vilket land som är behörigt att fatta beslut om den unge. Ofta blir det viktigt att agera skyndsamt, särskilt om det är möjligt att vidta åtgärder när ett barn fortfarande befinner sig i ett land där det finns etablerade former för samverkan.

Samarbete med UD samt Polismyndigheten är ofta nödvändig i dessa situationer.

11.1 Behörighet att fatta beslut

Som framgår av kapitel 9 behöver svenska domstolar och myndigheter förhålla sig till bl.a. Bryssel II-förordningen och 1996 års Haag-konvention. Dessa regelverk innehåller bl.a. regler om informationsutbyte och samverkan men även om vilket lands myndigheter som är behöriga att vidta åtgärder samt regler om erkännande av beslut som meddelats i ett annat land, liksom förutsättningarna för att kunna verkställa ett utländskt beslut.

Utgångspunkten enligt dessa regelverk är att det land där barnet har sin hemvist är behörigt att fatta beslut om barnet. *Läs mer om hemvistbedömningen i avsnitt 10.3.*

⁶⁷³ Se 2 kap. 1 § och 2 a kap. SoL.

⁶⁷⁴ RÅ 1987 ref. 174 och RÅ 1995 ref. 70.

11.1.1 Inga regler om internationell behörighet för unga över 18 år

När det gäller den som är över 18 år saknas regler om behörighet i Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention. *Läs mer om detta i avsnitt 10.2.1.*

Om socialnämnden behöver vidta åtgärder för någon över 18 år får frågan om vilket land som är behörigt avgöras med utgångspunkt i den unges anknytning till Sverige. Enligt HFD bör en helhetsbedömning göras av olika omständigheter. När det gäller den svenska behörigheten i LVU-mål har HFD uttalat att den ska ses utifrån den enskildes anknytning till den svenska kommunen vid tiden för beslutet för vård. För att avgöra den enskildas anknytning ska man enligt domstolen göra en helhetsbedömning av exempelvis hur länge personen vistats i det ena och det andra landet, sociala och andra bindningar i respektive land samt orsaken till varför personen flyttat. Det ska också beaktas att LVU är en skyddslagstiftning och att den unge inte ska riskera att fara illa för att denne flyttas utomlands för att undkomma vård eller av andra skäl. Däremot ska mer formella kriterier, som folkbokföring och medborgarskap, ges mindre vikt.⁶⁷⁵

11.1.2 Behörighet vid internationella bortföranden och kvarhållanden

Socialnämnden är ytterst ansvarig för att alla barn som bor och vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Det ansvaret upphör inte ifall barn är bortförda till eller kvarhållna i utlandet. Socialnämndens reella möjligheter att utöva det ansvaret avgörs dock i stor utsträckning av vilket land barnet är bortfört till. UD är centralmyndighet för ärenden med olovligt bortförda och kvarhållna barn och samarbetar med andra länders centralmyndigheter i den här typen av ärenden.⁶⁷⁶

Det finns särskilda regler till skydd för barn som bortförs eller kvarhålls i utlandet (i situationer då personer eller myndigheter som har vårdnad om barnet inte har godtagit detta). Då behåller normalt det ursprungliga hemvistlandets myndigheter sin behörighet att fatta

⁶⁷⁵ RÅ 2006 ref. 36.

⁶⁷⁶ UD bistår som centralmyndighet när bortförandet/kvarhållandet sker i ett land där 1980 års Haagkonvention om bortförda barn, 1996 års Haagkonvention om skydd för barn eller Bryssel II-förordningen är tillämplig. UD bistår även vid bortföranden/kvarhållanden i länder utan konventionsreglering men möjligheterna är som regel då mer begränsade.

beslut även om barnets hemvist har ändrats och barnet kan ha varit länge i det andra landet. Det gäller både enligt regler i Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention.⁶⁷⁷ Även om dessa bestämmelser oftast aktualiseras i vårdnads- och umgängestvister kan de också bli tillämpliga i LVU-mål.

Kammarrätten har i ett fall ansett att ett barn blivit olovligt bortfört av sina föräldrar, när barnet förts utomlands under tiden som barnet var omhändertaget enligt LVU. Socialnämnden hade dock efter bortförandet låtit vården enligt LVU upphöra. Domstolen ansåg att socialnämnden, genom att bedöma att vården skulle upphöra, fick anses ha godtagit bortförandet (i enlighet med artikel 7 i 1996 års Haagkonvention). I den aktuella situationen innebar detta att svenska myndigheter därefter inte ansågs behöriga att fatta något nytt beslut enligt LVU, eftersom de inte heller var behöriga på någon annan grund och barnet fortfarande befann sig utomlands. Nämnden anförde bland annat i målet att de inte skulle ha låtit LVU-vården upphöra, och att anledningen till att man gjorde det var till följd av en rutin de hade haft i den aktuella kommunen.⁶⁷⁸ *Läs mer om undantag från huvudregeln om behörighet vid hemvist i avsnitt 10.3.4 och 10.4.*

11.2 Samverkan med myndigheter

När den unge befinner sig utomlands kan socialnämnden behöva samverka med sociala och andra myndigheter både i Sverige och i den unges vistelseland. Socialnämnden kan till exempel behöva kontakta polisen om den unge har avvikit från vård enligt LVU. Nämnden kan också behöva kontakta UD för att få hjälp att ta reda på var den unge befinner sig och hur den unges sociala situation ser ut.

11.2.1 Samverkan med svenska myndigheter

Beroende på situationen kan det bli aktuellt för socialnämnden att samverka med olika svenska myndigheter i det enskilda ärendet. Som tidigare nämnts behöver nämnden normalt samarbeta med UD. Om den unge avviker eller om den unge förs bort från den vård och placering som socialnämnden har beslutat om kan det ofta bli aktuellt

⁶⁷⁷ Artikel 9 i Bryssel II-förordningen och artikel 7 i 1996 års Haagkonvention. Av ordalydelsen i bestämmelsen följer dock att artikel 9 i Bryssel II-förordningen endast gäller i förhållande till om barnet har förts från en medlemsstat till en annan medlemsstat

⁶⁷⁸ Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 5452-19.

att kontakta polisen. Det kan handla både om handräckning för efterforskning och återhämtande av den unge. *Läs mer om handräckning i kapitel 12.* JO har i ett beslut framhållit att det fortfarande är socialtjänstens ansvar att söka efter barnet, även om de begärt handräckning från polisen. Socialtjänsten ska göra egna ansträngningar för att hitta barnet och hålla sig uppdaterade om hur polisens eftersökningar går.⁶⁷⁹

Om den unge blir efterlyst nationellt som försvunnen och det finns misstankar om att den unge kan befinna sig eller vara på väg utomlands kan efterlysningen läggas ut internationellt av polisen. Det gör det möjligt för polisen att få information om den unge påträffas utomlands. Även internationell samverkan kan bli möjlig för att återföra den unge. Om barnet är omhändertaget enligt LVU kan Polismyndigheten därför, i samband med efterlysning, behöva få kännedom om omhändertagandet och om att ett sådant beslut som utgångspunkt ska erkännas i flertalet länder.

Rör det sig om barn och unga som förts eller riskerar att föras utomlands för att ingå äktenskap eller för att könsstympas kan socialnämnden behöva konsultera exempelvis Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, som även har en nationell stödtelefon dit yrkesverksamma kan ringa för råd och konsultationer.⁶⁸⁰ Myndigheten har som uppdrag att förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck som inkluderar att motverka att unga blir gifta mot sin vilja och ge stöd, vård och skydd till flickor som riskerar att bli eller som redan är utsatta för könsstympning.

Om det finns en påtaglig risk att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas ska barnet förbjudas att lämna Sverige (genom utreseförbud). I brådskande situationer får nämnden besluta om tillfälligt utreseförbud. *Läs mer om utreseförbud i kapitel 9.*

Vid behov av råd och vägledning i frågor som rör sexuell exploatering av barn, prostitution, människoexploatering och människohandel för alla ändamål kan yrkesverksamma ringa den nationella stödtelefon som drivs av Jämställdhetsmyndigheten.⁶⁸¹

⁶⁷⁹ JO dnr 3760–2018.

⁶⁸⁰ <https://www.hedersfortryck.se/>.

⁶⁸¹ <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/prostitution-och-manniskohandel/stodtelefon-och-nationellt-metodstodsteam-nmt/>.

11.2.1.1 Vid misstankar om brott mot barnet

Socialnämnden bör vid misstanke om brott mot ett barn enligt 3, 4, eller 6 kap. brottsbalken eller lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa.⁶⁸² Det kan exempelvis bli aktuellt om det finns misstanke om att barnet är eller har varit utsatt för människohandel eller barnäktenskapsbrott eller om barnet misstänks blivit utsatt för våld av en närstående.

Läs mer

Mer om socialnämndens handläggning vid brott mot barn kan du läsa i *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten*. Läs även *Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*.

11.2.2 Samverkan med utländska myndigheter

Den unge kan vara i behov av akut skydd eller stöd på plats som i en del fall kan tillgodoses av myndigheter i det aktuella landet. UD kan, som centralmyndighet i Sverige för Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention, förmedla sådan kontakt i förhållande till länder som är anslutna till dessa regelverk. Genom att myndigheterna i de olika medlemsstaterna samarbetar på detta sätt, när det gäller utredning och insatser till skydd och stöd för den unge, kan många situationer lösas praktiskt utan att socialnämnden behöver ansöka om erkännande och verkställighet av en dom om LVU. *Läs mer om UD:s roll i avsnitt 10.2.2 och om socialnämndens roll vid internationell samverkan i avsnitt 10.2.3.*

Vid kännedom om att ett barn befinner sig i ett annat medlemsland i förordningen eller konventionen och utsätts för allvarlig fara kan socialnämnden ha en direkt skyldighet att överföra information om detta till landets domstolar/behöriga myndigheter.⁶⁸³

Utländska myndigheter har motsvarande skyldigheter att sam-

⁶⁸² AR SOSFS 2014:6.

⁶⁸³ Detta görs normalt via UD. Av artikel 80.2 i Bryssel II-förordningen framgår att i fall då barnet utsätts för allvarlig fara ska den domstol eller den behöriga myndighet som överväger att vidta eller har vidtagit åtgärder till skydd för barnet, om den är medveten om att barnets vistelseort har ändrats till, eller att barnet befinner sig i, en annan medlemsstat, underrätta domstolarna eller de behöriga myndigheterna i den andra medlemsstaten om den fara som råder och de åtgärder som vidtagits eller övervägs. I artiklarna 34 och 36 1996 års Haagkonvention finns en liknande skyldighet.

verka som svenska myndigheter, t.ex. skyldighet för medlemsstater att rapportera om barnets situation enligt Bryssel II-förordningen. Socialnämnden kan också genom UD göra framställningar om att utländska myndigheter ska vidta åtgärder till skydd för barnet i det land det befinner sig. Det skulle exempelvis kunna bli aktuellt om ett barn har förts ur landet och reser eller förs genom länder som är anslutna till Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention, men där misstanken är att barnet ska föras vidare till ett land där det saknas etablerade former för samverkan. Det är i dessa situationer angeläget att agera snabbt eftersom möjligheterna att bistå som regel är betydligt sämre i ett land utan etablerade former för samverkan. Det kan då också, som nämnts under avsnitt 11.2.1, vara viktigt att det vid en efterlysning till Polismyndigheten framgår om barnet är omhändertaget enligt LVU och att ett sådant beslut som utgångspunkt ska erkännas i anslutna länder som barnet kan komma att resa igenom.

11.2.2.1 Sekretess gentemot utländska myndigheter

Socialnämndens verksamhet omfattas av en stark sekretess.⁶⁸⁴ Sekretessbelagda uppgifter får inte röjas till utländsk myndighet, om inte utlämnandet sker i enlighet med en föreskrift i lag eller förordning, eller om uppgiften i motsvarande fall skulle få lämnas ut till svensk myndighet och det står klart att ett utlämnande av uppgiften till den utländska myndigheten är förenligt med svenska intressen.⁶⁸⁵

Det finns även en bestämmelse som ålägger alla myndigheter att sekretessbelägga uppgifter som rör utläningar, om det kan antas att röjande av uppgiften skulle medföra fara för att någon utsätts för övergrepp eller annat allvarligt men på grund av förhållandet mellan utläningen och utländsk stat, myndighet eller organisation av utläningar.⁶⁸⁶

Svenska myndigheter kan i två fall göra undantag från huvudregeln om att det är förbjudet att lämna ut sekretessbelagda uppgifter till utlandet. Dels kan en myndighet bryta sekretessen om det anges i lag eller förordning, dels om det är tillåtet i en liknande situation i Sverige och i övrigt kan anses förenligt med svenska värderingar.⁶⁸⁷ Prövningen ska gälla Sveriges intresse av samarbete i det aktuella

⁶⁸⁴ 26 kap. 1 § OSL.

⁶⁸⁵ 8 kap 3 § OSL.

⁶⁸⁶ 21 kap. 5 § OSL.

⁶⁸⁷ Se 8 kap. 3 § OSL.

fallet och en bedömning av de intressen sekretessen avser skydda.⁶⁸⁸ Prövningen ska göras av den utlämnande myndigheten. Det innebär att prövningen inte får göras av en enskild offentlig funktionär annat än om personen enligt arbetsordning är den som beslutar på myndighetens vägnar i sådana fall. Vid behov bör samråd ske med UD.⁶⁸⁹

JO har i ett ärende ansett det vara förenligt med svenska intressen att lämna ut sekretessbelagda uppgifter från socialnämnden i Sverige för att bistå danska myndigheter rörande ett barn som var tvångsomhändertaget i Danmark men som vistades i Sverige.⁶⁹⁰

Om ett barn är i allvarlig fara framgår av Bryssel II-förordningen att det finns en direkt skyldighet att informera annan *medlemsstats* myndigheter.⁶⁹¹ Det finns en motsvarande skyldighet enligt 1996 års Haagkonvention.⁶⁹² *Läs mer om informationsskyldighet vid allvarlig fara i avsnitt 10.2.3.3.*

11.3 Den unge behöver föras till Sverige för att LVU-beslutet ska kunna verkställas

För att kunna verkställa vården i Sverige behöver nämnden genom internationellt samarbete arbeta för att föra den unge tillbaka till Sverige.

Det internationella samarbetet bygger ofta på de regelverk som har redogjorts för i avsnitt 10.2. För att regelverken ska kunna tillämpas i fråga om verkställighet på barn och unga som inte befinner sig i Sverige är det en förutsättning att domstolar och svenska myndigheter har behörighet att fatta beslut, t.ex. för att den unge har hemvist i Sverige eller olovligen förts bort.

Det är inte möjligt att placera den unge i utlandet med stöd av LVU. *Läs om detta i avsnitt 14.3.1.2.* I vissa situationer finns dock möjligheter att flytta över behörigheten att vidta åtgärder till ett annat land, om det är till barnets bästa. *Läs mer om detta i avsnitt 10.4.*

I det här avsnittet följer en redogörelse av de internationella regelverk som kan komma att aktualiseras vid verkställandet av ett svenskt LVU-beslut.

⁶⁸⁸ Prop. 1981/82:186 s. 58-59.

⁶⁸⁹ Prop. 1981/82:186 s. 59.

⁶⁹⁰ JO 2002/03 s. 273.

⁶⁹¹ Artikel 80.2 Bryssel II-förordningen.

⁶⁹² Artiklarna 34 och 36 1996 års Haagkonvention.

Om det gäller ett barn under 18 år som befinner sig i ett av EU:s medlemsländer (förutom Danmark) ska Bryssel II-förordningen tillämpas. Om den unge befinner sig i något av de nordiska länderna kan särskild lagstiftning i förhållande till dessa länder aktualiseras. I andra fall kan det undersökas om beslutet om vård kan verkställas med stöd av 1996 års Haagkonvention. Beroende på omständigheter och land kan det även bli aktuellt att ansöka om återförande med stöd av 1980 års Haagkonvention om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn.

11.3.1 Verkställa LVU-beslut med stöd av Bryssel II-förordningen

För att ett barn ska kunna föras till Sverige för att genomföra ett LVU-beslut behöver landet där barnet befinner sig erkänna beslutet. Om barnet befinner sig i en annan medlemsstat som omfattas av Bryssel II-förordningen är huvudregeln att en dom som har meddelats i Sverige, t.ex. beslut om vård enligt LVU, ska erkännas i de andra medlemsstaterna.⁶⁹³

Erkännande och verkställighet av ett avgörande kan dock vägras i vissa specifika fall som anges i förordningen. Förenklat handlar det om situationer då det finns allvarliga brister i avgörandet eller förfarandet, t.ex. om barnet inte getts möjlighet att uttrycka sina åsikter på det sätt som krävs enligt Bryssel II-förordningen.⁶⁹⁴ *Läs mer om att verkställa LVU-beslut i avsnitt 10.6 och om vägransgrunder i avsnitt 10.6.2.*

Hur verkställigheten ska gå till regleras huvudsakligen av lagen i det land där verkställigheten söks.⁶⁹⁵ UD kan i egenskap av centralmyndighet bistå med information.⁶⁹⁶ *Läs mer om UD:s roll i avsnitt 10.2.2.*

11.3.2 Verkställa LVU-beslut inom Norden

Inom Norden respekterar länderna varandras lagar om vård och behandling. Det är möjligt att få beslut verkställda inom ramen för nordisk samverkan vid utlämning för verkställighet av beslut om vård eller behandling. Det finns fyra lagar om detta i Norge, Sverige,

⁶⁹³ Artikel 30.1 i Bryssel II-förordningen.

⁶⁹⁴ Se artikel 39 Bryssel II-förordningen och prop. 2021/22:189 s. 50.

⁶⁹⁵ Se artikel 51.1 i Bryssel II-förordningen.

⁶⁹⁶ 2 och 3 §§ förordningen med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen.

Danmark och Finland som är harmoniserade.⁶⁹⁷ Lagarna medger ett förenklat förfarande för verkställighet för beslut gällande vård eller behandling, exempelvis vid vård enligt LVU.⁶⁹⁸ Det förfarandet kan främst komma ifråga i förhållande till barn och unga som är omhändertagna enligt LVU och vistas i Norge eller Danmark, men även omhändertagna unga över 18 år som vistas i Finland. *Läs mer om detta i avsnitt 10.6.1.*

En förutsättning är att beslutet är verkställbart i den stat där det har meddelats. En medborgare får endast utlämnas om denne har sin hemvist i den stat där beslutet har meddelats och det är mest ändamålsenligt att vården ges i den staten.⁶⁹⁹

Det finns också regler som anger *hur* framställningar ska göras och hanteras inom ramen för dessa bestämmelser.⁷⁰⁰

11.3.2.1 Framställning om utlämnande och transport

Det är Polismyndigheten som gör en framställning om utlämnande till myndigheter i de nordiska länderna.⁷⁰¹ Socialnämnden kan inte på egen hand göra en framställning. För att få till stånd en framställning om utlämnande behöver socialnämnden därför kontakta Polismyndigheten i Sverige. För att polisen ska kunna göra en framställning behöver polisen få tillgång till beslutet om vård enligt LVU. Det behöver också framgå att beslutet är verkställbart (det kan antingen vara beslut om omedelbart omhändertagande eller domen från förvaltningsrätten).⁷⁰² Polisen kan även behöva få information om det finns någon kontaktperson hos socialnämnden som kan nå alla

⁶⁹⁷ Den svenska lagen (1970:375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling, finska lagen (761:1970) om utlämning till Danmark, Island, Norge eller Sverige för verkställighet av beslut om vård eller behandling, danska Lov nr 498 af 23/12/1970 (Lov om udlevering til andet nordisk land i anledning af visse beslutninger om forsyrg eller behandling), samt norska LOV-1970-06-05-35 (Lov om utlevering mellom nordiske land).

⁶⁹⁸ Se 2 § lagen om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

⁶⁹⁹ 3 § lagen om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

⁷⁰⁰ Kungörelse om utlämning till eller från Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

⁷⁰¹ 10 § kungörelsen om utlämning till eller från Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

⁷⁰² Jfr 2 § första stycket och 12 § kungörelsen om utlämning till eller från Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

tider.⁷⁰³ Polisen kan också vara i behov av annan information för att bistå socialnämnden. *Läs mer om handräckning i kapitel 12.*

Det är polisen som ansvarar för transporten i Sverige när en utländsk myndighet har beslutat om utlämning till Sverige för vård eller behandling.⁷⁰⁴ Utlämningsförfarandet har utformats som en slags handräckning, då den beslutande myndigheten i huvudsak ska begränsa sin prövning till att konstatera att vissa formella förutsättningar är uppfyllda. Någon överprövning av om det andra landets beslut om omhändertagande är sakligt motiverat bör därför i princip inte komma i fråga. Det finns dock ett begränsat utrymme för att beakta omständigheter som talar för att det utländska beslutet ändå inte bör leda till utlämning.⁷⁰⁵ *Läs mer om att verkställa beslut i förhållande till de nordiska länderna i avsnitt 10.6.1.*

11.3.3 Verkställa beslut med stöd av 1996 års

Haagkonvention

Om ett barn under 18 år som vårdas enligt LVU befinner sig i en stat som omfattas av 1996 års Haagkonvention kan socialnämnden begära att vården ska verkställas i Sverige. Beslutet behöver som regel först erkännas i utlandet och förklaras verkställbart för att barnet ska kunna föras till Sverige. I konventionen finns bestämmelser om erkännande och verkställighet i artikel 23–28. LVU-beslutet ska som huvudregel erkännas direkt i övriga konventionsstater.⁷⁰⁶

UD ansvarar för att bistå vid tillämpningen av konventionen.⁷⁰⁷ *Läs mer om UD:s roll i avsnitt 10.2.2.*

11.3.4 Återlämnande av olovligt bortförda barn enligt 1980 års Haagkonvention

Om ett barn under 16 år som vårdas enligt LVU har förts bort eller hålls kvar i utlandet kan socialnämnden vända sig till UD med en an-

⁷⁰³ Då en sådan här framställning normalt sett aktualiseras i samband med en begäran om biträde enligt 43 b § LVU så ska den som begär hjälp enligt den bestämmelsen utan hinder av sekretess lämna den verkställande myndigheten de uppgifter om den unge eller närstående till denne som behövs för planeringen och genomförandet av åtgärden.

⁷⁰⁴ 12 a § andra stycket lagen om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

⁷⁰⁵ Prop. 1970:30 s. 36.

⁷⁰⁶ Artikel 23 i 1996 års Haagkonvention. I artikel 23 finns även undantag om huvudregeln om direkt erkännande.

⁷⁰⁷ Detta framgår av 2 och 3 §§ förordningen med kompletterande bestämmelser till 1996 års Haagkonvention.

sökan om återförande i enlighet med 1980 års Haagkonvention om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn. Detta under förutsättning att konventionen gäller mellan Sverige och vistelselandet. Ett stort antal stater som varken omfattas av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention är anslutna till konventionen.⁷⁰⁸ Syftet med konventionen är att barnet så snabbt som möjligt ska föras tillbaka till det land där det har sin hemvist.⁷⁰⁹

Varje person, institution eller annat organ som påstår att ett barn har förts bort eller kvarhållits i strid mot en vårdnadsrätt kan ansöka om biträde för att säkerställa att barnet återlämnas. Ansökan görs antingen hos centralmyndigheten i den stat där barnet har sitt hemvist eller hos centralmyndigheten i någon annan fördragsslutande stat.⁷¹⁰ Ett beslut om vård enligt LVU kan ligga till grund för en socialnämnd att ansöka om återförande.⁷¹¹ En ansökan enligt dessa bestämmelser är endast möjlig ifråga om barn under 16 år.⁷¹²

UD är svensk centralmyndighet även för 1980 års Haagkonvention och socialnämnden kan således vända sig till UD med en ansökan om återförande av ett barn som står under LVU i Sverige, men som olovligen har förts till ett annat land.

11.3.5 Om inga internationella regelverk är tillämpliga

Om den unge vistas i ett land som inte omfattas av exempelvis Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention, kompliceras verkställigheten av att det som regel inte finns någon gemensam lagstiftning eller etablerade strukturer för samverkan mellan myndigheterna i Sverige och i det land där den unge vistas. Situationen kan också kompliceras av att den unge har anknytning till vistelselandet, som kanske är den unges eller familjens ursprungsland. I det landet kan gällande lagstiftning skilja sig mycket från den svenska.

För svenska myndigheter gäller de så kallade behörighetsreglerna i Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention ändå. Förutsatt att barnet har sin hemvist i Sverige eller att svenska myndigheter är behöriga på någon annan grund är utgångspunkten att svenska myndigheter har rätt att fatta beslut till skydd för barnet och att social-

⁷⁰⁸ För information om anslutna stater se <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24>.

⁷⁰⁹ Artikel 1 i 1980 års Haagkonvention.

⁷¹⁰ Artikel 8 i 1980 års Haagkonvention.

⁷¹¹ Jfr artikel 5 i 1980 års Haagkonvention och prop. 1988/89:8 s. 29.

⁷¹² Artikel 4 i 1980 års Haagkonvention.

tjänsten, med bistånd av UD, försöker agera för att barnet ska kunna återföras till Sverige. Svenska myndigheter har dock ingen möjlighet att hämta hem den unge för att kunna verkställa ett LVU-beslut i strid med vistelselandets lagstiftning så länge den unge vistas i det andra landet. UD och ambassaden i vistelselandet kan dock ofta bistå med information och eventuella kontaktuppgifter till myndigheter eller andra aktörer på plats. I vissa fall kan samarbete mellan socialnämnden i Sverige och myndigheterna i vistelselandet komma till stånd, trots att det saknas etablerade former för det.

11.4 När den unge behöver ett pass

När den unge är omhändertagen enligt LVU och ska återföras till Sverige från utlandet kan den unge vara i behov av ett pass, eller i vissa fall ett främlingspass.⁷¹³ Unga över 18 år kan själva ansöka om pass. För den som är under 18 år får pass bara utfärdas utan vårdnadshavarens medgivande om barnet befinner sig i en situation där det finns risk för att dess hälsa eller utveckling skadas eller det annars finns särskilda skäl.⁷¹⁴ Socialnämnden kan skyndsamt behöva yttra sig i ett ärende om att utfärda pass om vårdnadshavarens medgivande inte finns. Det är passmyndigheten som begär nämndens yttrande.⁷¹⁵

Eftersom yttrandet ska avges skyndsamt kan nämnden ofta inte genomföra någon omfattande utredning. Ett sådant yttrande får därför i regel grunda sig på de uppgifter som barnet och/eller passmyndigheten kan lämna, de uppgifter om barnet eller dess familj som socialnämnden redan har samt det utredningsunderlag i övrigt som kan inhämtas på kort tid. Nämnden bör särskilt noga överväga vad som bör skrivas i yttrandet eftersom en uppgift som lämnas i ett yttrande kan komma att sakna sekretesskydd hos passmyndigheten.⁷¹⁶

Läs mer om ansökan om och återkallande av pass i avsnitt 14.2.2.1.

⁷¹³ Se 5 § tredje stycket passlagen (1978:302) och 2 kap. 1 a § utlänningslagen (2005:716).

⁷¹⁴ 11 § passlagen.

⁷¹⁵ 11 a § passlagen. Det är den socialnämnd i den kommun där barnet är folkbokfört eller, om folkbokföring saknas, där barnet har starkast anknytning som avses enligt 3 § passförordningen (1979:644). Se 2 kap. 14 -15 b §§ utlänningsförordningen (2006:97) angående yttrande i ärende om främlingspass.

⁷¹⁶ Prop. 2005/06:144 s. 15.

12. Begäran om handräckning

43 § LVU

Polismyndigheten eller, om det gäller en transport av någon som vårdas i ett sådant särskilt hem som avses i 12 §, Kriminalvården ska lämna hjälp för att på begäran av

1. socialnämnden eller nämndens ordförande eller rätten bereda en läkare, som avses i 32 §, tillträde till den unges hem eller för att föra den unge till läkarundersökningen,
2. socialnämnden eller någon ledamot eller tjänsteman som nämnden har förordnat genomföra beslut om vård eller omhändertagande med stöd av denna lag, och
3. Statens institutionsstyrelse efterforska och hämta den som vårdas vid ett hem för särskilt noggrann tillsyn på någon grund som anges i 3 §, om den unge har avvikit från hemmet, eller ombesörja någon annan förflyttning av honom eller henne.

En begäran enligt första stycket får göras endast om

1. det på grund av särskilda omständigheter kan befaras att åtgärden inte kan utföras utan att de särskilda befogenheter som anges i 10 och 10 a §§ polislagen (1984:387) eller, om det gäller en transport som utförs av Kriminalvården, 4 kap. 4 § och 10 § första stycket häkteslagen (2010:611) behöver tillgripas, eller
2. det annars finns synnerliga skäl.

Andra stycket gäller inte en begäran av rätten och inte heller en begäran av Statens institutionsstyrelse om efterforskning.

Socialnämnden har i vissa fall möjlighet att få biträde av Polismyndigheten för att genomföra beslut. Det är socialnämnden, nämndens ordförande eller rätten, eller i förekommande fall SiS, som beslutar om att begära handräckning av Polismyndigheten. Kriminalvården ska lämna hjälp om det gäller transport av någon som vårdas på särskilt ungdomshem.⁷¹⁷

⁷¹⁷ 43 § första stycket LVU.

Polisen och Kriminalvården har befogenhet att ytterst använda våld för att genomföra sina uppgifter, en rätt som socialnämndens företrädare inte har. Om det inte finns behov av vålds- eller tvångsanvändning vid transporten ska i princip den myndighet som den unge är placerad av själv utföra transporten.⁷¹⁸ *Läs mer om detta i avsnitt 12.2.*

Polismyndigheten har tagit fram en blankett för biträde av polis enligt 43 § LVU. Ifylld blankett skickas direkt till respektive polisregion enligt ordinarie rutiner.⁷¹⁹

12.1 När handräckning kan begäras

I 43 § LVU anges de tre situationer då Polismyndigheten, eller i förekommande fall Kriminalvården, på begäran ska lämna biträde, nämligen

1. för att genomföra läkarundersökning enligt 32 § LVU,
2. för att genomföra beslut om vård eller omedelbart omhändertagande enligt LVU, och
3. för att efterforska och återhämta den som är intagen på ett särskilt ungdomshem och som avvikit därifrån eller för att förflytta den unge.

En begäran om handräckning kan inte ske i några andra fall än de som finns omnämnda i bestämmelsen. Det finns som exempel ingen möjlighet för socialnämnden att anlita handräckning för att få tillträde till ett hem endast för att genomföra en utredning av den unges förhållanden. I ett ärende hos JO uppkom frågan om polisens medverkan vid ett hembesök, då handräckning hade begärts på grund av farhågor för tjänstemännens säkerhet. JO uttalade att behovet av skydd får lösas på annat sätt än genom en begäran om biträde enligt 43 § LVU. I en sådan situation finns det enligt JO möjlighet för polisen att närvara enligt bestämmelser i polislagen.⁷²⁰

I ett annat fall hos JO hade den unge omedelbart omhändertagits och placerats på ett särskilt ungdomshem. Den unge hade hemvist i ett annat EU-land och socialnämnden begärde handräckning av polis

⁷¹⁸ 43 § andra stycket LVU och prop. 2016/17:57 s. 74.

⁷¹⁹ <https://polisen.se/siteassets/blanketter/polisens-blanketter-618-1.pdf/download?v=5beacheaf53aaef1ae3761d2a4ddb7e4>.

⁷²⁰ JO dnr 3824-2002.

för att föra den unge från ungdomshemmet till flygplatsen, efter att nämnden i samråd med vårdnadshavarna hade bedömt att den unge skulle resa tillbaka till hemlandet. JO konstaterade att socialnämndens begäran inte rörde genomförande av ett beslut om vård eller omhändertagande med stöd av LVU. Det fanns därmed inga förutsättningar för att begära biträde av polisen. Då situationen var speciell och nämnden handlade med den unges bästa för ögonen riktade JO i det här fallet inte någon kritik mot nämnden.⁷²¹

12.1.1 Handräckning till läkarundersökning

Socialnämnden får besluta om läkarundersökning av den unge i ärenden enligt LVU.⁷²² Om vårdnadshavarna eller den unge motsätter sig läkarundersökningen har nämnden möjlighet att begära polishandräckning för att möjliggöra genomförande av undersökningen. Även nämndens ordförande och rätten har motsvarande möjlighet. Polismyndigheten ska lämna biträde för att bereda läkaren tillträde till den unges hem eller för att föra den unge till läkarundersökning på annan plats som nämnden har bestämt.⁷²³

Det förhållandet att vårdnadshavaren motsätter sig en läkarundersökning *tillsammans* med andra omständigheter, kan vara skäl till ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU. *Läs mer om detta i avsnitt 7.5.3.* Anser nämnden att det inte finns tillräcklig anledning för ett sådant beslut har nämnden möjlighet att få biträde av polisen för att bereda läkaren tillgång till hemmet eller för att föra den unge till läkarundersökning på annan plats som nämnden har bestämt.⁷²⁴

Nämnden bör endast i undantagsfall utnyttja befogenheten att begära handräckning av polis för att genomföra läkarundersökningen. Det kan ofta finnas förutsättningar att vid samtal med vårdnadshavarna få deras förståelse för det nödvändiga i att undersökningen genomförs.⁷²⁵

⁷²¹ JO 2016/17 s. 558.

⁷²² 32 § LVU.

⁷²³ 43 § första stycket LVU.

⁷²⁴ Prop. 1979/80:1 s. 603.

⁷²⁵ Prop. 1979/80:1 s. 603.

12.1.2 Genomförande av beslut om omedelbart omhändertagande eller vård enligt LVU

Det är socialnämnden som har ansvaret för att vård med stöd av LVU genomförs och även för vården av den som är omedelbart omhändertagen. För att verkställa beslut om omedelbart omhändertagande eller vård med stöd av LVU har socialnämnden rätt att begära biträde av Polismyndigheten om vårdnadshavarna eller den unge inte vill medverka till att beslutet genomförs.⁷²⁶ En ledamot eller tjänsteman som nämnden har förordnat har också denna möjlighet.⁷²⁷ Ett familjehem, HVB eller stödboende kan inte begära biträde enligt bestämmelsen. I de fall de behöver sådan hjälp får de vända sig till socialnämnden, som i sin tur kan begära handräckning om förutsättningarna i 43 § LVU är uppfyllda.

Rätten till handräckning i detta avseende innebär också att om den unge lämnar det hem där denne är placerad får nämnden begära biträde av polisen för att efterspana och återföra den unge till hemmet.⁷²⁸

12.1.3 SiS kan begära handräckning

SiS har möjlighet att anlita handräckning under förutsättning att den unge vårdas vid ett hem för särskilt noggrann tillsyn med stöd av 3 § LVU, dvs. på grund av eget beteende. SiS kan anlita handräckning för efterforskning och återhämtande av den unge om denne avvikit. Vidare kan handräckning erhållas för andra förflyttningar av de inskrivna.⁷²⁹

I de situationer det rör transporter av personer som redan är frihetsberövade och därmed befinner sig i polisens, SiS eller en annan myndighets lokaler är det enbart Kriminalvården (och inte Polismyndigheten) som kan lämna biträde.⁷³⁰

⁷²⁶ Prop. 1979/80:1 s. 603.

⁷²⁷ 43 § första stycket 2 LVU.

⁷²⁸ Prop. 1979/80:1 s. 603.

⁷²⁹ 43 § första stycket 3 LVU.

⁷³⁰ Prop. 2016/17:57 s. 40-41.

12.2 Förutsättningar för att begära handräckning

43 § andra och tredje stycket LVU

En begäran enligt första stycket får göras endast om

1. det på grund av särskilda omständigheter kan befaras att åtgärden inte kan utföras utan att de särskilda befogenheter som anges i 10 och 10 a §§ polislagen (1984:387) eller, om det gäller en transport som utförs av Kriminalvården, 4 kap. 4 § och 10 § första stycket häkteslagen (2010:611) behöver tillgripas, eller
2. det annars finns synnerliga skäl.

Andra stycket gäller inte en begäran av rätten och inte heller en begäran av Statens institutionsstyrelse om efterforskning.

I 43 § andra stycket LVU anges under vilka förutsättningar hjälp får begäras från Polismyndigheten och Kriminalvården.

12.2.1 Vid behov av Polismyndighetens eller Kriminalvårdens särskilda befogenheter

En handräckningsbegäran får endast göras om det på grund av särskilda omständigheter kan befaras att åtgärden inte kan utföras utan att de särskilda befogenheter som anges i 10 och 10 a §§ polislagen respektive 4 kap. 4 § och 10 § första stycket häkteslagen behöver användas.

Bestämmelserna i polislagen reglerar polisens rätt att använda våld och belägga någon med fängsel och bestämmelserna i häkteslagen reglerar Kriminalvårdens rätt att kroppsvisitera och använda fängsel. 43 § andra stycket LVU har tillkommit utifrån syftet att motverka att myndigheternas resurser i onödan tas i anspråk för handräckning.⁷³¹ JO har vid ett flertal tillfällen uttalat att socialnämnden bör anlita polishandräckning endast som en nödfallsåtgärd och om det finns grundad anledning att anta att de särskilda tvångsbefogenheter som handräckning innefattar behövs.⁷³²

⁷³¹ Prop. 2016/17:57 s. 74.

⁷³² JO 1981/82 s. 172 och JO 1989/90 s. 248.

Av förarbetena framgår att det är viktigt att genomförandet av vård enligt LVU sker på ett så skonsamt sätt som möjligt och på ett sådant sätt att det inte väcker onödig uppmärksamhet, då det är ett stort ingrepp i den personliga integriteten att bli föremål för sådana åtgärder. Utifrån detta bör i första hand åtgärderna vidtas utan medverkan av polisen eller annan myndighet och om det inte finns behov av att använda vålds eller tvång vid transporten ska den myndighet som den unge är placerad av själv utföra transporten.⁷³³

Det är den begärande myndigheten, dvs. socialnämnden, som ska pröva om det finns förutsättningar för att begära hjälp. Begäran om hjälp kan t.ex. göras om det finns någon särskild omständighet som ger anledning att befara att den unge eller dennes vårdnadshavare kommer att sätta sig till motvärn eller om den unge har uttalat hot i samband med tidigare ingripanden.⁷³⁴

12.2.2 En handräckning kan i princip inte nekas

Polismyndigheten alternativt Kriminalvården ska efter socialnämndens begäran pröva om de formella förutsättningarna för handräckning är uppfyllda. Detta betyder att polisen och Kriminalvården enbart kan pröva frågan om socialnämnden är behörig samt om begäran om handräckning är lagligen grundad. En handräckning kan i princip inte nekas med hänvisning till resursbrist eller liknande.⁷³⁵

12.2.3 Synnerliga skäl

Socialnämnden kan även begära hjälp i andra fall där det finns synnerliga skäl. Det kan exempelvis röra sig om situationer där det finns en överhängande risk för att den unge skadar sig själv så att man inte kan avvakta med att verkställigheten löses på annat sätt.⁷³⁶

12.2.4 Socialnämndens medverkan vid hämtning

Även om det inte är ett krav att personal från socialnämnden ska följa med i transporten kan det enligt förarbetena många gånger vara betydelsefullt från vårdsynpunkt att personal följer med.⁷³⁷ JO har vidare uttalat att nämnden ansvarar för den unge även när biträde begärts

⁷³³ Prop. 2016/17:57 s. 45 och 74. Se även prop. 1979/80:1 s. 602-603.

⁷³⁴ Prop. 2016/17:57 s. 75 och s. 77.

⁷³⁵ Prop. 2016/17:57 s. 75 och s. 77.

⁷³⁶ Prop. 2016/17:57 s. 77.

⁷³⁷ Prop. 2016/17:57 s. 47.

och har kvar det övergripande ansvaret för att åtgärderna genomförs på ett lämpligt sätt. Socialtjänsten bör därför enligt JO normalt kunna medverka vid t.ex. polishämtningen. Den som begärt en handräddning av Polismyndigheten behöver ha en beredskap för att kunna medverka vid åtgärden, t.ex. genom att närvara vid transporten, när det finns ett behov av det.⁷³⁸

12.2.5 Återkallelse av en handräddningsbegäran

Nämnden behöver enligt JO utan dröjsmål återkalla en begäran om biträde om det inte längre finns förutsättningar för handräddning, exempelvis om förvaltningsrätten ogillat nämndens ansökan om LVU-vård eller om vårdnadshavaren eller den unge samarbetar på sådant sätt att begäran om biträde från polisen inte längre krävs.⁷³⁹

JO har uttalat att om det visar sig att den unge efter omhändertagandet är lugn och det inte finns ett behov av Polismyndighetens särskilda befogenheter för att genomföra transporten, bör en företrädare för den som begärt handräddningen ompröva behovet av en sådan åtgärd och, om förutsättningarna för handräddning inte är uppfyllda, återkalla begäran. Det måste alltså även i de fall handräddning begärts finnas en beredskap från den myndighet som vänt sig till Polismyndigheten att återkalla begäran och genomföra transporten på egen hand.⁷⁴⁰

12.2.6 Särskilt om begäran av rätten eller SiS

När rätten begär handräddning alternativt SiS begär handräddning för efterforskning då den unge har avvikit får detta göras oavsett om polisens eller Kriminalvårdens särskilda befogenheter behövs. Det behöver heller inte finnas synnerliga skäl.⁷⁴¹ I dessa situationer ska polisen eller Kriminalvården alltså hjälpa till, även om det inte finns behov av att använda den särskilda kompetensen och befogenheten att använda våld eller tvång. Det är socialnämndens uppgift att fortlöpande hålla den som lämnar biträde informerad om sådana uppgifter som underlättar efterforskningen.⁷⁴²

⁷³⁸ JO 1999/00 s. 270 och JO dnr O 6-2020, jfr också JO 1989/90 s. 248.

⁷³⁹ Se som exempel JO dnr 97-2009 och JO 2007/08 s. 349.

⁷⁴⁰ JO dnr O6-2020.

⁷⁴¹ Se 43 § LVU.

⁷⁴² Prop. 2016/17:57 s. 77-78. Jfr JO 1989/90 s. 248.

12.3 Vem utför transporten?

Det är Polismyndigheten eller i förekommande fall Kriminalvården som ska lämna biträde till socialnämnden eller SiS.⁷⁴³ Polismyndigheten får även överlämna till Kriminalvården att transportera någon som är frihetsberövd.⁷⁴⁴ Uppdraget går inte att överlämna till någon annan.

I ett JO-ärende hade socialnämnden anlitat ett privat vaktbolag för att omplacera den unge som var omhändertagen enligt LVU från ett familjehem till ett särskilt ungdomshem. Detta efter att polisen hade meddelat att biträde inte skulle lämnas. JO anförde att socialnämndens åtgärd innefattade myndighetsutövning eftersom de väktare som anlitsats medverkade under resan. Det kräver stöd i lag att överlämna myndighetsutövning till ett privat bolag (2 kap. 5 § SoL). När det gäller handräckningsåtgärder enligt LVU finns det varken i LVU eller i någon annan lag något sådant stöd. Uppdraget till vaktbolaget var därför inte förenligt med gällande rätt. På grund av de speciella omständigheterna i ärendet uttalades dock i detta fall inte någon kritik mot nämnden.⁷⁴⁵

12.4 Uppgifter som ska lämnas till Polismyndigheten eller Kriminalvården

43 b § LVU

Den som begär hjälp enligt 43 § ska utan hinder av sekretess lämna den verkställande myndigheten de uppgifter om den unge eller närstående till denne som behövs för planeringen och genomförandet av åtgärden.

Utgångspunkten är att handräckning bara ska begäras undantagsvis och när det på grund av särskilda omständigheter kan befaras att åtgärden inte kan utföras utan att våld eller tvång behöver tillgripas, eller det annars finns synnerliga skäl. Det innebär att de personer som ska komma ifråga för handräckning som regel inte kan förväntas

⁷⁴³ 43 § LVU.

⁷⁴⁴ 29 a § polislagen.

⁷⁴⁵ JO 2014/15 s. 404.

medverka frivilligt.⁷⁴⁶

Den som begär hjälp ska därför utan hinder av sekretess lämna den verkställande myndigheten de uppgifter om den unge som behövs för planeringen och genomförandet av åtgärden. Med hänsyn till att handräckning bara ska få ske om Polismyndighetens eller Kriminalvårdens tvångsbefogenheter behövs, bör utgångspunkten vara att uppgiftsskyldigheten omfattar de uppgifter som utgör grunden för handräckningsbegäran, dvs. i första hand information som kan läggas till grund för säkerhetsbedömningen. Det kan dock också finnas behov av att lämna särskild information som behövs för att Polismyndigheten eller Kriminalvården ska kunna bemöta den person som handräckningen avser på ett lämpligt sätt. Informationen ska i första hand röra den aktuella situationen. Men uppgifter om personens historik kan vara relevant för att bedöma exempelvis vålds- och rymningsbenägenhet.⁷⁴⁷

Uppgiftsskyldigheten innebär att den som begär hjälp utan uppmaning ska lämna uppgifterna. I första hand avgör den som begär hjälp vilken information som är nödvändig att lämna över. Med hänsyn till att det är den verkställande myndighetens behov av information som ska tillgodoses, ska den som begär hjälp också lämna kompletterande uppgifter på begäran av den verkställande myndigheten.⁷⁴⁸ När det gäller handräckning som sker med stöd av LVU innefattar upplysningsskyldigheten även i förekommande fall personer som är närstående till den unge.⁷⁴⁹

Om Polismyndigheten överlämnar ansvaret att genomföra transporten till Kriminalvården har Polismyndigheten ansvar att överlämna de uppgifter som behövs för planeringen och genomförandet av handräckningen.⁷⁵⁰

⁷⁴⁶ Prop. 2016/17:57 s. 59.

⁷⁴⁷ Prop. 2016/17:57 s. 76 och s. 78.

⁷⁴⁸ Prop. 2016/17:57 s. 76 och s. 78.

⁷⁴⁹ 43 b § LVU.

⁷⁵⁰ Se 29 a § polislagen och 43 b § LVU.

12.5 Förvar i anslutning till transport

43 c § LVU

Den unge får tas i förvar, om det är nödvändigt för att en transport enligt 43 § ska kunna genomföras. Den som är under femton år får dock inte tas i förvar.

Bestämmelsen reglerar möjligheten för polisen eller Kriminalvården att under vissa omständigheter besluta att ta den unge i förvar. Med förvar avses i detta sammanhang att sätta den unge i arrest eller låsa in på annat sätt. Det vanliga är att förvar sker i polisarrest eller häkte. Behov av förvarsplacering i samband med handräckning kan t.ex. uppkomma när det måste göras uppehåll för övernattningar, måltider eller andra avbrott i en redan påbörjad transport.⁷⁵¹

Förvar ska användas som en sista utväg och under kortast möjliga tid. För att den unge ska få tas i förvar krävs att det är nödvändigt för att en transport i samband med handräckning enligt 43 § LVU ska kunna genomföras. Vid bedömningen av om det är nödvändigt att ta personen i förvar ska hänsyn särskilt tas till den unges fysiska och psykiska status, alternativ till förvarstagande samt hur länge förvarsplaceringen kan väntas pågå. Möjligheten att ta någon i förvar bör enligt förarbetena tillämpas med återhållsamhet. Polismyndigheten respektive Kriminalvården ska beakta den proportionalitetsprincip som kommer till uttryck bl.a. i 8 § polislagen. Barn under 15 år får dock inte under några förhållanden tas i förvar. De får i stället transporteras på ett sådant sätt att behov av förvarstagning inte uppstår.⁷⁵²

12.6 Innehåll i handräckningsbegäran

Socialnämndens begäran ska innehålla uppgifter om vem begäran avser och vart den unge ska föras. Det bör enligt JO vidare framgå vilken tjänsteman hos socialtjänsten som kan kontaktas. Särskilt viktigt är det att det framgår vart polisen kan vända sig då socialförvaltningen har stängt.⁷⁵³ Polismyndigheten har tagit fram en blankett

⁷⁵¹ Prop. 2016/17:57 s. 57-58.

⁷⁵² Prop. 2016/17:57 s. 57-58 och s. 78-79.

⁷⁵³ JO 1981/82 s. 172.

för biträde av polis enligt 43 § LVU. Ifylld blankett skickas direkt till respektive polisregion enligt ordinarie rutiner.⁷⁵⁴

12.6.1 Utformning och dokumentation av handräckningsbegäran

Det finns inte någon bestämmelse i LVU om hur beslut om begäran om handräckning ska utformas, men regler om dokumentation av beslutsunderlag samt av skriftliga och muntliga beslut finns i SoL, FL samt i Socialstyrelsens föreskrifter.⁷⁵⁵

JO har i ett ärende berört frågor om dokumentation vid handräckning. I det aktuella ärendet hade nämnden i sitt beslut angett att hjälp av polisen begärdes för att verkställa ett beslut om omedelbart omhändertagande. Någon uppgift om varför den hjälpen behövdes angavs dock inte. JO anförde att beslutet om handräckning ska dokumenteras och även de särskilda omständigheter som gör det nödvändigt att begära Polismyndighetens hjälp ska framgå av dokumentationen. JO framhöll också att nämndens överväganden och ställningstagande i fråga om barnets bästa ska dokumenteras, då JO påpekade att nämnden när den överväger att besluta om polishandräckning ska ta ställning till vad som är bäst för barnet med utgångspunkt i 1 § LVU.⁷⁵⁶

12.6.2 Hur handräckningen ska verkställas

Lagen ger inga närmare anvisningar om hur en handräckning med stöd av LVU ska gå till. Enligt förarbetena är det angeläget att genomförandet av tvångsåtgärder sker på ett så skonsamt sätt som möjligt och på ett sätt som inte väcker onödig uppmärksamhet.⁷⁵⁷ Om polis närvarar bör det enligt JO strävas efter att de är civilklädda om det är möjligt.⁷⁵⁸

⁷⁵⁴ <https://polisen.se/siteassets/blanketter/polisens-blanketter-618-1.pdf/download?v=5beacbeaf53aaef1ae3761d2a4ddb7e4>.

⁷⁵⁵ Se 31 § FL och 5 kap. 9 och 14 §§ SOSFS 2014:5.

⁷⁵⁶ JO dnr 1598-2020.

⁷⁵⁷ Prop. 2016/17:57 s. 47.

⁷⁵⁸ JO dnr 5476-2008.

JO har även framhållit att en jämförelse kan göras med reglerna om verkställighet av vårdnadsavgöranden enligt 21 kap. FB.⁷⁵⁹ Här anges att hämtning och andra åtgärder som rör barnet ska utföras på ett sätt som är så skonsamt för barnet som möjligt. Vid hämtning och omhändertagande ska någon som kan vara till stöd för barnet närvara.⁷⁶⁰ Hämtning och omhändertagande ska genomföras på ett sådant sätt att åtgärden inte väcker onödig uppmärksamhet eller orsakar dem som berörs av den större olägenhet än vad som är oundvikligt.⁷⁶¹

12.7 Beslutanderätt vid begäran om handräckning

En handräckning är uttryck för myndigheters ingripande makt i förhållande till enskilda. Möjligheten för socialnämnden att delegera beslutanderätten är därför till viss del begränsad, se nedan.

12.7.1 Vid läkarundersökning

Förutom socialnämnden har nämndens ordförande rätt att begära polishandräckning för att bereda läkare tillträde till den unges hem eller för att föra den unge till läkarundersökning på annan plats.⁷⁶² Vidare kan beslutanderätten delegeras åt en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott).⁷⁶³ Någon möjlighet att delegera beslutanderätten till en enskild ledamot i nämnden eller tjänsteman finns således inte.

12.7.2 Vid genomförande av vård eller omhändertagande enligt LVU

Ett beslut om att begära polishandräckning för att genomföra vård eller omhändertagande enligt LVU kan behöva fattas snabbt. Socialnämnden kan därför förordna någon ledamot eller tjänsteman att fatta beslut om polishandräckning i dessa fall.⁷⁶⁴ *Läs mer om förordnandets utformning i avsnitt 18.2.2.*

⁷⁵⁹ Se JO 1993/94 s. 281. Jfr också SOU 2011:7 s. 397-398.

⁷⁶⁰ Se 21 kap. 9 § och 11 § FB.

⁷⁶¹ 16 § förordningen (2006:467) om verkställighet av vårdnadsavgöranden.

⁷⁶² 43 § första stycket 1 LVU.

⁷⁶³ 10 kap. 4 § första stycket SoL.

⁷⁶⁴ 43 § första stycket 2 LVU.

12.8 Överklagande

Beslut om handräckning kan inte överklagas.⁷⁶⁵ *Läs mer om överklagande i kapitel 17.*

12.9 Förvar och utlämnande inom Norden

De nordiska länderna har likalydande lagstiftning som reglerar utlämnande till annat nordiskt land av personer som är föremål för vård. Principen är att man inom Norden respekterar varandras vårdlagar på berörda områden. I förhållande till Finland gäller dock Bryssel II-förordningen *före* de nordiska lagarna när det gäller verkställighet av beslut om vård av barn enligt LVU.

Om Polismyndigheten ska utlämna en person i enlighet med lagen om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling och det är nödvändigt för att en transport ska kunna genomföras, får Polismyndigheten hålla den som utlämnas i förvar, dock längst under 48 timmar.⁷⁶⁶ *Läs mer om detta i avsnitt 9.6.1.*

⁷⁶⁵ 41 § andra stycket LVU.

⁷⁶⁶ Se 14 § andra stycket lagen om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

13. Umgänge, umgängesbegränsning och hemlig vistelseort

14 § LVU

Socialnämnden har ett ansvar för att den unges behov av umgänge med föräldrar och vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses.

Om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vård enligt denna lag, får socialnämnden

1. besluta hur den unges umgänge med vårdnadshavare och med föräldrar som har umgängesrätt reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal ska utövas, eller
2. besluta att den unges vistelseort inte ska röjas för föräldrar eller vårdnadshavare.

Socialnämnden ska minst en gång var tredje månad överväga om ett sådant beslut som avses i andra stycket fortfarande behövs.

Av 30 § tredje stycket folkbokföringslagen (1991:481) framgår när socialnämnden får ansöka om skyddad folkbokföring för barn som vårdas enligt 2 § denna lag.

13.1 Umgänge under LVU med föräldrar och andra närstående

När den unge vårdas enligt LVU är det socialnämnden som ansvarar för att den unges behov av umgänge med sina föräldrar och vårdnadshavare så långt som möjligt tillgodoses.⁷⁶⁷

Det är alltid den unges behov som ska stå i centrum för planeringen av umgänget. Omfattningen av umgänget mellan föräldrar och deras barn som vårdas enligt LVU ska alltid bestämmas med hänsyn till vad som är bäst för den unge.⁷⁶⁸ Den unges rätt till privat- och familjeliv är skyddat i artikel 8 i Europakonventionen. Vidare ska ett barn som är skilt från sina föräldrar ha rätt till umgänge enligt barn-

⁷⁶⁷ 14 § första stycket LVU.

⁷⁶⁸ 1 § femte stycket LVU. Se även prop. 2002/03:53 s. 77 där det framgår att hänsynen till barnets bästa alltid ska ges företräde i en konflikt mellan barnets behov och andra intressen.

konventionen, utom då det strider mot barnets bästa.⁷⁶⁹

Om umgänget behöver begränsas måste socialnämnden fatta ett särskilt beslut om detta.⁷⁷⁰ Rätten att besluta om begränsning av den unges umgänge med vårdnadshavare och med föräldrar som har reglerad umgänsrätt gäller endast fram till dess att den unge har fyllt 18 år.⁷⁷¹

Socialnämnden har även ansvar för den unges kontakt med andra närstående än föräldrar. Placeringen får inte innebära att den unge avskärs från kontakt med känslomässigt betydelsefulla närstående.⁷⁷² JO har i beslut även påtalat vikten av att nämnden ska vara aktiv för att på olika sätt ge den unge stöd att behålla kontakt med sitt kulturella ursprung samt bevara och utveckla sitt språk.⁷⁷³

13.1.1 Omfattning av umgänge under LVU

En nära och god kontakt mellan föräldrarna och den unge under vårdtiden är ofta en viktig förutsättning för att den unge ska kunna utvecklas väl i hemmet och på sikt kunna återförenas med föräldrarna. Socialnämnden har ett ansvar för att föräldrarna får stöd och hjälp av både personlig och ekonomisk art för att klara kontakten med den unge. Det är även nämndens uppgift att verka för att familjehem medverkar till att en positiv kontakt mellan föräldrar och deras barn upprätthålls under vårdtiden, i de fall barnet placerats i familjehemmet.⁷⁷⁴

I vilka former och hur omfattande umgänget kan vara får bedömas från fall till fall utifrån den unges behov. Vad som är bäst för den unge ska vara avgörande.⁷⁷⁵ Den unges åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till den unges ålder och mognad.⁷⁷⁶ Hur umgänget med föräldrar, vårdnadshavare och andra närstående ska ordnas ska beskrivas i vård- och genomförandeplanen.⁷⁷⁷

Om nämnden anser att det är nödvändigt att begränsa ett barns umgänge med vårdnadshavare eller föräldrar med hänsyn till ända-

⁷⁶⁹ Artikel 9 barnkonventionen.

⁷⁷⁰ 14 § andra stycket LVU.

⁷⁷¹ Jfr 6 kap. 2 § andra stycket FB.

⁷⁷² Prop. 1989/90:28 s. 73.

⁷⁷³ Se JO 2017/18 s. 44 samt JO dnr 4142-2022.

⁷⁷⁴ Prop. 1989/90:28 s. 115.

⁷⁷⁵ 1 § femte stycket LVU.

⁷⁷⁶ 36 § LVU.

⁷⁷⁷ Se 11 kap. 3 § SoL och 5 kap. 1 a § SoF.

målet med vården enligt LVU måste ett beslut om umgängesbegränsning fattas.⁷⁷⁸ JO har i ett beslut framhållit att en plan för umgänge har upprättats i samförstånd med vårdnadshavare inte innebär att vårdnadshavares rätt att umgå med sitt barn har begränsats rättsligt sett så som vid ett beslut om umgängesbegränsning.⁷⁷⁹

I sammanhanget kan även nämnas att kontaktförbud kan utgöra ett komplement till exempelvis umgängesbegränsning i vissa situationer. Kontaktförbud regleras i lagen (1988:688) om kontaktförbud.

Läs mer

Mer om hur umgänget kan beskrivas i vård- och genomförandeplan kan du läsa i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten* samt i *Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående – kunskapsstöd till socialtjänsten*.

Mer om kontaktförbud kan du läsa i *Våld i nära relationer – Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*.

13.1.2 Samtycke till planeringen av umgänge

Om både barn och vårdnadshavare samtycker till den föreslagna planen för umgänge behöver inget särskilt beslut om umgänget fattas. Överenskommelser om umgänge behöver dock dokumenteras.⁷⁸⁰ JO har i beslut påtalat att vid tveksamhet om vårdnadshavaren är överens med socialnämnden i umgängesfrågan är det viktigt att i största möjliga utsträckning klargöra och dokumentera vårdnadshavarens inställning. Om det inte är möjligt att klargöra vårdnadshavarens inställning behöver socialnämnden utgå från att det inte finns en överenskommelse om hur umgänget ska utövas. Om nämnden i sådana fall vill begränsa umgänget ska ett formellt beslut fattas om umgängesbegränsning.⁷⁸¹

Det är viktigt att vårdnadshavare inte känner sig tvingade att gå med på umgängesplanen.

⁷⁷⁸ 14 § LVU.

⁷⁷⁹ JO 2010/11 s. 392.

⁷⁸⁰ 11 kap. 5 § SoL och JO dnr 3973-2004.

⁷⁸¹ Se JO dnr 1773-2015 och JO 2016/17 s. 564.

Så länge det inte finns ett formellt beslut om umgänge enligt bestämmelserna i 14 § LVU kan socialnämnden inte begränsa vårdnadshavarens möjlighet att träffa sitt barn.⁷⁸²

Läs mer

Mer om planering av umgänge kan du läsa i *Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående – kunskapsstöd för socialtjänstens bedömningar*.

13.2 Drogtest av vårdnadshavare eller förälder inför umgänge

32 a § LVU

Har den unge beretts vård med stöd av 2 § ska socialnämnden inför umgänge, om det finns anledning till det, kontrollera om en vårdnadshavare eller förälder är eller har varit påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Socialnämnden får då besluta att vårdnadshavaren eller föräldern ska uppmanas att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov.

13.2.1 Kontroll ska göras om det finns anledning till det
Inför vårdnadshavares eller förälders umgänge med barn som är placerade med stöd av 2 § LVU är socialnämnden, om det finns anledning till det, skyldig att kontrollera om vårdnadshavaren eller föräldern är eller har varit påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, dopningsmedel eller vissa hälsofarliga varor. Socialnämnden får i sådana fall besluta att vårdnadshavaren eller föräldern *ska uppmanas* att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov.⁷⁸³ Det gäller både vid umgängen som socialnämnden har planerat i samförstånd med föräldern eller vårdnadshavaren och vid umgängen där socialnämnden sedan tidigare har beslutat om umgänsbegränsning.

⁷⁸² 14 § andra stycket 1 LVU och JO dnr 3725-2016.

⁷⁸³ Se 32 a § LVU.

Med föräldrar avses både föräldrar som har umgängesrätt reglerad genom dom eller beslut av domstol eller genom avtal och föräldrar som barnet har rätt till umgänge med, men där umgängesrätten inte är reglerad.⁷⁸⁴

Ett beslut om att en vårdnadshavare eller förälder ska lämna prov kan avse ett eller flera umgängestillfällen.⁷⁸⁵

13.2.2 Det måste finnas tillräckliga skäl för beslut om drogtest

Ett skäl till beslut om drogtest kan vara att barnet får vård enligt LVU på grund av omsorgsbrister kopplade till föräldrars missbruk. Men även om grunden för vård är andra omsorgsbrister än missbruk kan det finnas skäl till kontroll, t.ex. om det under den tid då barnet vårdas framkommer en grundad misstanke om att föräldern har ett missbruk. Subjektiva antaganden är dock inte tillräckligt. Nämnden behöver göra en bedömning utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.⁷⁸⁶

Andra anledningar till beslut om drogtest kan vara att vårdnadshavaren eller föräldern tidigare lämnat positiva prov, har vägrat att lämna prov eller om det på annat sätt finns en misstanke om att vårdnadshavaren eller föräldern har varit påverkad av droger. Om en vårdnadshavare eller förälder däremot har lämnat flera negativa prov, kan det vara en anledning att *inte* besluta om provtagning. Likaså om socialnämnden bedömer att det har gått lång tid sedan vårdnadshavaren eller föräldern hade problem med missbruk.⁷⁸⁷

Om en vårdnadshavare eller förälder själv föreslår ett drogtest för att få träffa sitt barn behöver nämnden ändå överväga om det finns tillräckliga skäl för ett beslut om att uppmana föräldern att lämna drogtest.⁷⁸⁸ *Läs mer om detta i avsnitt 13.2.4.*

⁷⁸⁴ Se prop. 2021/22:178 s 115.

⁷⁸⁵ Se prop. 2021/22:178 s 115.

⁷⁸⁶ Se prop. 2021/22:178 s. 114.

⁷⁸⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 80.

⁷⁸⁸ Jfr 32 a § LVU.

13.2.3 En proportionalitets- och behovsbedömning måste göras

32 c § LVU

Ett beslut enligt 32 a eller 32 b § får fattas bara i den mån åtgärden är försvarlig med hänsyn till dess syfte och övriga omständigheter.

Socialnämnden ska i beslutet särskilt ange vad för slags prov som avses och syftet med åtgärden.

Om vårdnadshavaren eller föräldern inte medverkar till provtagning får förhållandet tillmätas den betydelse för socialnämndens umgäns- eller vårdbeslut som omständigheterna motiverar.

Innan socialnämnden fattar beslut om att uppmana till att lämna drogtest bör nämnden först överväga om det finns något annat lämpligt sätt att kontrollera påverkan på, än att använda drogtest.⁷⁸⁹ Nämnden behöver också göra en bedömning av om åtgärden är försvarlig med hänsyn till dess syfte och övriga omständigheter.⁷⁹⁰ Det betyder att nämnden ska göra en proportionalitets- och behovsbedömning.⁷⁹¹ Enligt förarbetena bör nämnden bara fatta beslut om provtagning inför umgänge om nämnden bedömer att det är nödvändigt med ett resultat från ett sådant prov för att säkerställa tryggheten och säkerheten för barnet vid umgänge. Nämnden behöver i varje enskilt fall bedöma

- behovet av en provtagning
- i vilken omfattning kontroll behöver göras av om en vårdnadshavare eller förälder är eller har varit påverkad av narkotika, alkohol, andra berusningsmedel, dopningsmedel eller vissa hälsofarliga varor och
- vilken provtagningsmetod som är ändamålsenlig.⁷⁹²

Nämnden måste väga syftet med kontrollen mot det intrång i den personliga integriteten som kontrollen innebär för vårdnadshavaren eller föräldern. Detsamma gäller vid valet av provtagningsmetod och

⁷⁸⁹ Se prop. 2021/22:178 s. 115.

⁷⁹⁰ Se 32 c § första stycket LVU.

⁷⁹¹ Se prop. 2021/22:178 s. 117.

⁷⁹² Se prop. 2021/22:178 s. 117.

omfattningen av kontrollen. Detta innebär till exempel att nämnden bara får fatta ett beslut om provtagning om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl.⁷⁹³ Det kan till exempel förekomma situationer där en vårdnadshavare eller en förälder, efter recept från läkare, tar medicin som innehåller något sådant medel eller substans som omfattas av bestämmelsen.⁷⁹⁴ Detta kan nämnden behöva väga in inför ett beslut om provtagning eller vid val av provtagningsmetod. Det kan också finnas andra skäl som talar mot ett beslut om provtagning. Enligt förarbetena bör nämnden inte heller använda provtagning om man kan säkerställa barnets trygghet och säkerhet med mindre ingripande åtgärder.⁷⁹⁵

Behovs- och proportionalitetsbedömningen kan också komma att påverka hur många umgängestillfällen ett beslut om drogtest bör omfatta.⁷⁹⁶

13.2.3.1 Val av provtagningsmetod

Det finns fördelar och nackdelar med olika provtagningsmetoder, och vissa provtagningsmetoder kan upplevas som mer integritetskränkande än andra. Ett blodprov kan t.ex. upplevas som mer integritetskränkande än ett utandningsprov. Nämnden behöver utifrån omständigheterna i det enskilda fallet bedöma vilken provtagningsmetod som är lämpligast.⁷⁹⁷

Drogtest ska främst genomföras för att utvisa om vårdnadshavaren eller föräldern är påverkad vid provtagningstillfället. Det kan dock inte uteslutas att det i vissa situationer även kan finnas behov av att få veta om vårdnadshavaren eller föräldern brukat droger i närtid. Socialnämnden kan då komma att behöva använda en provtagningsmetod som utvisar om tidigare bruk förekommit.⁷⁹⁸

Frågor om vilken aktör som ska genomföra testerna och vem som ska stå för kostnaderna får kommunen bestämma själv.⁷⁹⁹ Kommunen och regionen kan exempelvis hantera frågor om drogtestar inom ramen för den överenskommelse som de ska ingå enligt 5 kap. 1 d § SoL om samarbete i fråga om barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

⁷⁹³ Se prop. 2021/22:178 s. 117.

⁷⁹⁴ Vilka substanser som omfattas framgår av 32 a § LVU.

⁷⁹⁵ Prop. 2021/22:178 s. 117.

⁷⁹⁶ Se prop. 2021/22:178 s. 82.

⁷⁹⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 83.

⁷⁹⁸ Se prop. 2021/22:178 s. 85.

⁷⁹⁹ Se prop. 2021/22:178 s. 87.

13.2.4 Beslut får fattas oavsett samtycke

Ett beslut om att en vårdnadshavare eller förälder ska uppmanas att lämna prov får enligt förarbetena fattas oavsett om vårdnadshavaren eller föräldern samtycker till det eller inte.⁸⁰⁰ Det betyder att nämnden behöver fatta ett formellt beslut om drogtest även om vårdnadshavaren eller föräldern vid det aktuella tillfället själv har föreslagit eller går med på att lämna drogtest för att få träffa sitt barn.⁸⁰¹

13.2.5 Beslutet är inte tvingande

Socialnämndens beslut om drogtest innebär inte en skyldighet för vårdnadshavaren eller föräldern att lämna ett drogtest. Socialnämnden kan alltså inte tvinga någon att genomföra testet.⁸⁰²

Det är viktigt att nämnden på ett tydligt sätt informerar vårdnadshavaren eller föräldern om syftet med drogtestet och om avsikten är att visa påverkan i nutid (vid provtagningstillfället) eller även tidigare bruk. Tydlighet i kommunikationen underlättar för vårdnadshavaren eller föräldern att förstå varför socialnämnden känner oro för barnet och ökar möjligheterna för samarbete dem emellan, vilket gagnar vården av barnet.⁸⁰³

13.2.6 Resultatet blir en del av underlaget vid bedömningen

Resultatet av provtagningen blir en del i socialnämndens underlag inför bedömningen av hur umgänget bör utformas. Resultatet dokumenteras därför i barnets akt. Vad resultatet av provtagningen ska leda till och vilka konsekvenser det ska få för umgänget måste nämnden avgöra utifrån omständigheterna i varje enskilt fall.⁸⁰⁴

Missbruk hos vårdnadshavaren eller föräldern är inte den enda faktorn att ta hänsyn vid bedömningen om barnet är tryggt och säkert inför umgänget. Drogtest kan många gånger vara en färskvara som bara ger en ögonblicksbild av om vårdnadshavaren eller föräldern är påverkad av droger. Det är därför mycket viktigt att socialnämnden gör en helhetsbedömning av barnets situation. I vissa fall kan ett positivt resultat medföra att ett planerat umgänge behöver ställas in

⁸⁰⁰ Se prop. 2021/22:178 s. 88 och 115.

⁸⁰¹ Se prop. 2021/22:178 s. 73.

⁸⁰² Se prop. 2021/22:178 s. 81.

⁸⁰³ Se prop. 2021/22:178 s. 85.

⁸⁰⁴ Se prop. 2021/22:178 s. 86 och 115.

helt medan det i andra fall kan medföra att socialnämnden behöver besluta att en stödperson ska närvara vid umgänget. Det är ytterst viktigt att barnet tillförsäkras trygghet och säkerhet vid umgänget. Samtidigt är det viktigt att socialnämnden arbetar för att barnets umgänge med föräldrarna upprätthålls. Det är också viktigt att socialnämnden ger föräldrarna det stöd och den hjälp som de behöver för att komma tillrätta med sin situation.⁸⁰⁵

I sammanhanget kan nämnas att JO i ett beslut har uttalat att om det uppkommer misstankar om att en förälder eller annan anhörig är påverkad i samband med ett beslutat umgänge har den som ska lämna över barnet till umgänget eller den som övervakar umgänget ett ansvar och en skyldighet att omedelbart avbryta umgänget.⁸⁰⁶

13.2.7 Vägran att lämna drogtest kan påverka beslut om umgänge

Om föräldern inte medverkar till provtagning får förhållandet tillmätas den betydelse för socialnämndens umgängesbeslut som omständigheterna motiverar.⁸⁰⁷ Det är viktigt att socialnämnden gör en helhetsbedömning i varje enskilt fall av om en förälder till exempel har godtagbara skäl för en vägran. Vad som kan vara godtagbara skäl beror på omständigheterna. Att ta receptbelagd medicin behöver inte alltid innebära att en förälder har ett godtagbart skäl att vägra.⁸⁰⁸

Vägrar föräldrarna att medverka vid provtagning kan det enligt förarbetena finnas särskild anledning för socialnämnden att fortsatt arbeta för att motivera dem till att ta emot stöd och hjälp.⁸⁰⁹

13.2.8 Beslut om drogtest

Beslut om att vårdnadshavare eller förälder ska uppmanas att lämna drogtest kan fattas för sig eller i samband med att socialnämnden fattar beslut om umgängesbegränsning.⁸¹⁰ Nämnden behöver alltså inte fatta beslut om umgängesbegränsning för att kunna fatta ett beslut om drogtest. Om nämnden redan har fattat eller avser att fatta beslut om umgängesbegränsning behöver nämnden ändå fatta ett separat

⁸⁰⁵ Se prop. 2021/22:178 s. 86 och 117.

⁸⁰⁶ Se JO 2016/17 s. 548.

⁸⁰⁷ Se 32 c § tredje stycket LVU.

⁸⁰⁸ Se prop. 2021/22:178 s. 87.

⁸⁰⁹ Prop. 2021/22:178 s. 117.

⁸¹⁰ Se prop. 2021/22:178 s. 88.

beslut om drogtest.

Socialnämnden ska i beslutet särskilt ange vad för slags prov som vårdnadshavaren eller föräldern ska uppmanas att lämna samt syftet med åtgärden.⁸¹¹ Nämnden kan besluta att uppmaningen om drogtest ska gälla ett eller flera umgänsstillfällen.⁸¹²

13.2.8.1 Beslutanderätt vid drogtest

Beslut om att uppmana vårdnadshavare eller förälder att lämna drogtest inför umgänge fattas av socialnämnden. Möjlighet att delegera beslutet är begränsat till en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott).⁸¹³ *Läs mer om delegering i kapitel 19.*

Enligt förarbetena kan inte ordförande i socialnämnden fatta beslut om att uppmana vårdnadshavare eller förälder att lämna drogtest eftersom det inte finns det behovet av skyndsamhet i ärenden om drogtest.

Om ett barn vårdas med stöd av LVU och socialtjänsten misstänker att en vårdnadshavare eller förälder är påverkad i samband med ett umgänsstillfälle kan det bli aktuellt att besluta om umgänsbegränsning enligt 14 § LVU. Ett sådant beslut kan överklagas till förvaltningsrätten.⁸¹⁴ *Läs mer om umgänsbegränsning i avsnitt 13.3.*

13.2.8.2 Beslut om drogtest gäller omedelbart

Beslut om att vårdnadshavare eller förälder ska uppmanas att lämna drogtest börjar gälla omedelbart. Socialnämnden kan dock bestämma att beslutet ska börja gälla vid en annan tidpunkt.⁸¹⁵

13.2.8.3 Utformning och dokumentation av beslut

Det finns inte någon bestämmelse i LVU om hur beslut om drogtest ska utformas, men regler om dokumentation av beslutsunderlag och beslut finns i SoL, FL samt i Socialstyrelsens föreskrifter.⁸¹⁶

Enligt 31 § FL ska det för varje skriftligt beslut finnas en handling som visar dagen för beslutet, vad beslutet innehåller, vem eller vilka som har fattat beslutet, vem eller vilka som har varit föredragande

⁸¹¹ Se 32 c § andra stycket LVU.

⁸¹² Se prop. 2021/22:178 s. 115.

⁸¹³ Se 10 kap. 4 § SoL.

⁸¹⁴ 41 § första stycket 3 LVU.

⁸¹⁵ Se 40 § andra stycket LVU och prop. 2021/22:178 s. 88.

⁸¹⁶ Se 11 kap. 5-6 §§ SoL, 31-32 §§ FL, 5 kap. 9 §, 12 § och 14 § SOSFS 2014:5.

och vem eller vilka som har medverkat vid den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet. Utöver dessa bestämmelser finns också regler om dokumentation av beslut i SOSFS 2014:5.

Läs mer

Mer om dokumentation kan du läsa i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

13.2.9 Överklagande

Det går inte överklaga socialnämndens beslut att uppmana vårdnadshavaren eller föräldern att lämna drogtest. Det går heller inte att överklaga beslut om vilken provtagningsmetod som ska användas. Resultatet av drogtesten kommer att kunna användas som en del i socialnämndens underlag inför bedömning av hur umgänget bör utformas. Är vårdnadshavaren eller föräldern missnöjd med hur resultatet av drogtesten påverkar socialnämndens bedömning i fråga om umgänge, har denne möjlighet att överklaga socialnämndens beslut om umgämbesbegränsning.⁸¹⁷

13.3 Umgämbesbegränsning

Bestämmelserna om umgämbesbegränsning ska tillämpas restriktivt. Ett beslut om vård enligt LVU bör inte leda till andra begränsningar i föräldrarnas umgänge med barnet än som är nödvändiga för att genomföra vården. Socialnämnden får inte utan starka skäl besluta om inskränkningar i umgänget mellan barn och föräldrar. Det kan emellertid förekomma att föräldrarna griper in i vården på ett obehörigt sätt. Deras personliga förhållanden, exempelvis vid långtgående missbruk eller svår psykisk sjukdom, kan vara sådana att de under viss tid inte bör träffa sitt barn.⁸¹⁸ Barnets uttryckliga vilja att inte träffa en förälder kan också enligt praxis motivera en umgämbesbegränsning.⁸¹⁹

Av en dom från HFD framgår att behovet av umgänge kan se anorlunda ut om ett barn ska vara placerat under hela sin uppväxttid. Utgångspunkten är fortfarande att barnet har behov av umgänge, men om det saknas en målsättning om att barnet så småningom ska kunna återförenas med föräldrarna kan detta påverka intensiteten i och

⁸¹⁷ Se 41 § LVU och prop. 2021/22:178 s. 92.

⁸¹⁸ Prop. 1979/80:1 s. 601-602.

⁸¹⁹ RÅ 2005 ref. 66. Se även RÅ 1990 ref. 97.

formerna för umgänet. Uppväxtplaceringar kommer främst i fråga när föräldrarna har problem av allvarligt slag som påverkar umgänet med barnen, vilket i dessa fall även är av betydelse för utformningen av umgänet. Barnets behov av att på lång sikt ha en levande och kontinuerlig kontakt med föräldrarna måste då vägas mot om umgänet på kort sikt kan skada syftet med vården. Avvägningen kan enligt HFD innebära att en begränsning av umgänet bedöms vara till barnets bästa.⁸²⁰

Det finns andra exempel där det enligt kammarrätter har ansetts motiverat att begränsa umgänet:

- när barnet visar rädsla för föräldern⁸²¹
- när föräldern kräver så mycket umgänge att vården blir verkningslös⁸²²
- när det nödvändigt att begränsa umgänet med föräldrarna för att säkerställa att barnet kan knyta an till familjehemmet.⁸²³

13.3.1 Utredning och beslut om umgänsbegränsning

Om frågan om att begränsa umgänet inte uppkommer inom ramen för en befintlig utredning behöver nämnden inleda utredning när det finns skäl att ta ställning till frågan.⁸²⁴ Inför nämndens beslut i ett ärende ska ett *beslutsunderlag* sammanställas, se 5 kap. 9 § SOSFS för regler om detta. Av dokumentationen ska det även framgå hur nämnden uppfyllt kommunikationsskyldigheten enligt 25 § FL gentemot parter i ärendet.⁸²⁵

När det gäller *beslut* om umgänsbegränsning har kammarrätter i domar uttalat att det är en rättssäkerhetsfråga att besluten är tydligt och precist utformade.⁸²⁶ Enligt JO ska följande framgå av ett sådant beslut:

⁸²⁰ HFD 2017 ref. 40.

⁸²¹ Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 2797-17 och Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 1536-17.

⁸²² Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 636-17 och Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 5705-15.

⁸²³ Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 326-19 och Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 1655-19.

⁸²⁴ Jfr 11 kap. 1 § SoL och JO 2014/15 s. 407 samt JO 2014/15 s. 411.

⁸²⁵ Se 5 kap. 12 § SOSFS 2014:5.

⁸²⁶ Jfr Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 567-19 och Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 5618-12.

- på vilket sätt umgämbet har begränsats
- om beslutet är tidsbegränsat eller ska gälla tills vidare
- skälen för beslutet
- en underrättelse om att beslutet kan överklagas.⁸²⁷

Ytterligare bestämmelser om dokumentation av beslut finns i 5 kap. 14 § SOSFS 2014:5.

Läs mer

Exempel på hur beslut om umgämbesbegränsning kan utformas finns i bilaga 2 i *Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående – kunskapsstöd till socialtjänsten*.

Enligt JO-beslut och flera avgöranden från kammarrätter får beslut om umgämbesbegränsning inte delegeras. *Läs mer om detta i avsnitt 19.1.2.1.*

13.3.2 Hur långtgående ska begränsningen vara?

Beslut om umgämbet får som nämnts inte leda till andra begränsningar än som är nödvändiga för att genomföra vården. Av praxis från HFD framgår dock att socialnämndens befogenhet att besluta om umgämbet är långtgående. Befogenheten sträcker sig så långt att nämnden kan förbjuda allt umgänge mellan barn och förälder och även reglera eller hindra telefon- och brevkontakt.⁸²⁸

Om restriktionen är mer ingripande än vad som är nödvändigt kan dock inskränkningar i brev- och telefonkontakterna strida mot Europakonventionens artikel 8 om skydd för familjeliv. Europadomstolen har prövat om ett beslut som innebär att en förälder inte får ha någon kontakt alls med sitt barn innebär en kränkning av rätten till skydd för privat- och familjeliv. En sådan fullständig begränsning av kontakt med barnen bör enligt Europadomstolen endast tillämpas vid exceptionella omständigheter och kan då enbart rättfärdigas av tvingande krav avseende barnets bästa.⁸²⁹

⁸²⁷ JO 2018/19 s. 529 och JO 2014/15 s. 407.

⁸²⁸ RÅ 1990 ref. 97 och RÅ 1993 ref. 72.

⁸²⁹ Europadomstolens dom av den 28 augusti 2018 i mål nr 8610/11, S.J.P. och E.S. mot Sverige.

Rättsfall

I målet S.J.P. och E.S. mot Sverige var frågan om ett totalt umgänesförbud var förenligt med artikel 8 i Europakonventionen.

Föräldrarna ville inte samarbeta med myndigheterna och hade svårt att förstå barnens särskilda behov. Alla barnen var i behov av särskilt stöd och stabilitet för sin utveckling. Vid umgänge skulle det finnas en reell risk för att föräldrarna skulle gripa in i vården och att barnens vistelseort skulle röjas. Risken för att barnens hälsa och utveckling skulle skadas vägdes av domstolen mot risken att familjebanden skulle gå förlorade. Europadomstolen bedömde att socialnämnden gjort en korrekt intresseavvägning i det aktuella fallet. Socialnämnden hade låtit föräldrarnas intresse av kontakt med barnen stå tillbaka, eftersom det fanns risk för att barnens hälsa och utveckling skulle skadas. Europadomstolen bedömde därför att umgänesbegränsningen var nödvändig med beaktande av barnens bästa i just det här fallet.

JO har tagit upp frågan om en socialnämnd haft rätt att kräva att en förälder skulle tala svenska vid umgänge med sitt placerade barn. JO konstaterade att ett sådant krav är att anse som en inskränkning i umgänesrätten. Nämnden måste därför fatta ett formellt beslut om detta enligt 14 § LVU, om en sådan inskränkning bedöms nödvändig. Det är dock enligt JO viktigt att en person eller en familj som är föremål för en utredning som kan resultera i omhändertagande med stöd av LVU ges möjlighet att kommunicera på sitt eget språk - både inom familjen och med socialtjänsten.⁸³⁰

I sammanhanget kan påminnas om 13 § FL där det anges att en myndighet ska använda tolk och se till att översätta handlingar om det behövs för att den enskilde ska kunna ta till vara sin rätt när myndigheten har kontakt med någon som inte behärskar svenska. En myndighet ska under samma förutsättningar använda tolk och göra innehållet i handlingar tillgängligt när den har kontakt med någon som har en funktionsnedsättning som allvarligt begränsar förmågan att se, höra eller tala.

13.3.3 Barnets inställning till umgänge

Vid utredning av och beslut om umgänesbegränsning ska barnet ges tillfälle att uttrycka sin åsikt. Syftet är att barnet ska ha möjlighet att

⁸³⁰ JO dnr 4105-1994.

påverka det beslut som fattas och samtidigt få känna sig delaktig i utformningen av vården, åtgärder som många gånger kan vara avgörande för barnets liv och utveckling.⁸³¹

Om barnet vill träffa sina föräldrar i mindre omfattning än vad som är planerat behöver socialnämnden överväga om det finns skäl att ändra planen utifrån situationen och vad barnet uttrycker. Om det inte går att göra med föräldrars eller vårdnadshavares samtycke kan det bli fråga om att fatta beslut om att begränsa umgänget. Barnets åsikter och hur hänsyn har tagits till dessa ska dokumenteras.⁸³²

Rättsfall

I RÅ 2005 ref. 66 motsatte sig ett 12-årigt barn som var omhändertagen enligt LVU allt umgänge med föräldern. Socialnämndens beslut om totalt umgämbesförbud fastställdes då det ansågs att barnets vilja ska tillmätas avgörande betydelse. Domstolen bedömde att det måste anses vara det bästa för barnet att något umgänge inte utövas så länge barnet själv inte kan acceptera det, oavsett orsakerna till ställningstagandet.

Ifall barnet vill träffa sina föräldrar mer än vad nämnden bedömt som lämpligt, behöver socialnämnden också ta ställning till vad som är till barnets bästa och om det finns skäl att ändra planen för umgänge. Om barnet är över 15 år och nämnden anser att det inte finns något skäl att ändra planen, behöver nämnden i stället fatta ett beslut om detta. Ett barn som fyllt 15 år har rätt att föra egen sin talan i ärenden enligt LVU och kan därmed själv överklaga beslutet om umgämbesbegränsning.⁸³³

13.3.4 Vem kan hindras att träffa den unge?

Utgångspunkten är att socialnämnden ansvarar för att den unge har kontakt med föräldrar och andra närstående. Det kan dock finnas situationer när det inte är till den unges bästa att periodvis, eller under längre tid, träffa släktingar eller andra närstående. Som exempel kan det handla om hederssituationer eller om närstående som har svåra personliga problem.

⁸³¹ Se prop. 2002/03:53 s. 80.

⁸³² 4 kap. 16 och 17 §§ SOSFS 2014:5.

⁸³³ 36 § andra stycket LVU.

13.3.4.1 Begränsa umgänge med förälder

Bestämmelserna i 14 § andra stycket 1 LVU är i första hand tillämpliga gentemot en förälder som också är barnets vårdnadshavare. Detta gäller gentemot båda föräldrarna om de har gemensam vårdnad. För att kunna fatta ett beslut om att inskränka ett umgänge gentemot en förälder som *inte* är vårdnadshavare förutsätter tillämpningen av denna bestämmelse att föräldern genom avtal eller dom har rätt till umgänge med barnet.⁸³⁴

13.3.4.2 Begränsa umgänge med andra närstående

Beslut om att begränsa umgänget med andra närstående till den unge omfattas inte av 14 § LVU. Nämnden bestämmer dock med stöd av sin allmänna befogenhet i 11 § LVU i princip om alla besök hos den unge under vårdtiden.⁸³⁵ Det kan röra exempelvis umgänge med syskon, mor- och farföräldrar eller andra närstående.

Även JO har bekräftat att nämnden med stöd av 11 § fjärde stycket LVU kan bestämma om alla besök hos unge, t.ex. med den unges syskon.⁸³⁶ Samtidigt gäller respekten för familjelivet enligt Europakonventionen även barns umgänesrätt med sina syskon. Europadomstolen har utgått ifrån att minderåriga syskon har rätt till umgänge med varandra.⁸³⁷

Som beskrivits inledningsvis ingår i nämndens ansvar att hjälpa den unge att upprätthålla kontakt med närstående så att den unge inte avskärs kontakt med känslomässigt betydelsefulla personer. Vården bör utformas så att den främjar samhörigheten med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.⁸³⁸

Även andra närstående än syskon kan vara känslomässigt betydelsefulla för den unge, t.ex. mor- och farföräldrar, andra släktingar men också närstående som inte är släkt med den unge. Det innebär att nämnden kan behöva hjälpa den unge att återupprätta relationer som av någon anledning brutits. JO har i ett sådant ärende framhållit att det utifrån de anteckningar som fanns i det aktuella ärendet låg nära till hands att anta att socialnämnden i en kommun varit alltför passiv

⁸³⁴ JO har påtalat att det är felaktigt att fatta beslut enligt 14 § andra stycket LVU gentemot förälder som saknar rätt till umgänge genom dom eller avtal, se JO 2010/11 s. 265.

⁸³⁵ 11 § fjärde stycket LVU och SoU 1979/80: 44 s. 116.

⁸³⁶ JO 1995/96 s. 291.

⁸³⁷ Europadomstolens dom av den 24 mars 1988 i mål nr 10465/83, Olsson mot Sverige.

⁸³⁸ 6 kap. 1 § tredje stycket SoL.

när det gällde att verka för en bättre kontakt mellan en LVU-placerad pojke och hans morföräldrar. Familjehemsföräldrarna hade inte kunnat förmå pojken att samtala med morföräldrarna per telefon. Nämnden borde, enligt JO, ha klargjort orsaken och övervägt olika åtgärder för att komma tillrätta med situationen. Huvudprincipen är att den unges umgänge med sitt nätverk ska upprätthållas och stärkas.

Det avgörande ska dock vara den unges bästa och ändamålet med vården.⁸³⁹ JO har i ett annat ärende understrukit att ett beslut att inskränka kontakt bara kan vara godtagbart om det behövs för att genomföra vården.⁸⁴⁰ Om nämnden motsätter sig umgänge mellan den unge och någon närstående som inte är förälder med umgängesrätt eller är vårdnadshavare, kan nämndens beslut i frågan inte överklagas.⁸⁴¹ *Läs mer om nämndens bestämmanderätt i avsnitt 14.2.*

13.3.4.2.1 Om en förälder förlorar vårdnaden blir beslutet utan verkan

Om ett beslut om umgängesbegränsning riktas mot en förälder som, efter att beslutet har fattats, förlorar vårdnaden om sitt barn så är beslutet om umgängesbegränsning utan verkan mot föräldern.⁸⁴² Om föräldern inte har en umgängesrätt reglerad genom avtal eller dom, och umgänget behöver begränsas mot föräldern fortsättningsvis, kan socialnämnden använda sig av möjligheten att bestämma om barnets personliga förhållanden i den utsträckning det behövs för att genomföra vården.⁸⁴³

13.3.4.3 SiS särskilda befogenhet att bestämma över besök

När den unge vistas i ett särskilt ungdomshem i SiS regi får SiS begränsa besök hos den unge med stöd av 15 a § LVU. Detta under förutsättning att den unge vårdas enligt 3 § LVU. Den unge får då ta emot besök i den utsträckning det är lämpligt.⁸⁴⁴ Besök kan enligt den här bestämmelsen begränsas även efter att den unge fyllt 18 år. *Läs mer om detta i avsnitt 14.4.*

⁸³⁹ JO dnr 3154-2007.

⁸⁴⁰ JO 2014/15 s. 422.

⁸⁴¹ Jfr 41 § andra stycket LVU.

⁸⁴² Jfr Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 3639-18, RÅ 84 2:38, JO 2001/02 s. 244 och JO 2010/11 s. 265.

⁸⁴³ Jfr 11 § fjärde stycket LVU.

⁸⁴⁴ 15 a § LVU.

13.4 Besöksinskränkningar när den unge vistas i HVB

Lagen (1996:981) om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård gäller bl.a. besök hos dem som är omhändertagna med stöd av LVU och vistas på ett HVB. Lagen kan tillämpas vid både kommunala HVB, särskilda ungdomshem i SiS regi, och HVB som bedrivs i enskild regi.

Enligt lagen får huvudmannen besluta om besökstider. Huvudmannen får också i särskilda fall besluta om besöksrestriktioner. Beslutet kan vara generellt eller avse besök av en viss person eller vissa personer. Ett sådant beslut kan bli aktuellt om det anses nödvändigt med hänsyn till

- vårdens bedrivande,
- risken för överförande av smitta, eller
- skyddet av enskilda vårdtagares personliga integritet.⁸⁴⁵

Observera att beslut om besöksinskränkning inte får fattas för barn i fråga om besök av vårdnadshavare eller förälder med umgängesrätt.⁸⁴⁶

Beslut enligt denna lag gäller omedelbart och får överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Om ett beslut har meddelats av huvudmannen för en privat vårdinstitution eller sjukvårdsinrättning, tillämpas bestämmelserna i 37–47 §§ FL om ändring av beslut och om överklagande. Huvudmannen ska då jämfästas med myndighet.

13.5 Hemlighållande av vistelseort

Socialnämnden kan besluta att inte röja barnets vistelseort för föräldrar eller vårdnadshavare. Socialnämnden ska minst en gång var tredje månad överväga om ett sådant beslut fortfarande behövs.⁸⁴⁷

⁸⁴⁵ 3 § lagen om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård.

⁸⁴⁶ Se 4 § 1 lagen om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård.

⁸⁴⁷ 14 § andra-tredje stycket LVU.

13.5.1 Förutsättningar för hemlighållande av vistelseort

För att ett beslut om umgämbesbegränsning ska bli effektivt kan det i vissa fall vara nödvändigt att nämnden håller barnets vistelseort hemlig för föräldern eller vårdnadshavaren.⁸⁴⁸ Det är dock inte ett krav att det finns ett beslut om umgämbesbegränsning för att tillämpa bestämmelsen om hemlighållande av vistelseorten. Bestämmelsen bör tillämpas restriktivt. Endast i undantagsfall bör föräldrar eller annan vårdnadshavare vägras upplysning om barns vistelseort.⁸⁴⁹

För att beslutet ska vara motiverat krävs att det är nödvändigt med hänsyn till vården av barnet. Förutsättningarna måste noga prövas i varje enskilt fall. Nämnden behöver beakta att beslutet utgör ett mycket djupgående ingrepp i föräldrarätten. Ett beslut om hemlighållande av vistelseort får aldrig fattas slentrianmässigt eller av bekvämlighetsskäl. Eftersom ett beslut att inte röja vistelseorten är så ingripande betonas i förarbetena att det bör gälla så kort tid som möjligt.⁸⁵⁰

Ett behov av att hemlighålla vistelseorten kan inte i sig utgöra ett skäl att besluta om vård enligt LVU. Bestämmelsen i 14 § LVU är i princip tänkt för situationer där det finns ett vårdbehov och där vården kan äventyras av att föräldrarna träffar barnet.⁸⁵¹

⁸⁴⁸ Prop. 1989/90:28 s. 74.

⁸⁴⁹ Prop. 1979/80:1 s. 602.

⁸⁵⁰ Prop. 1989/90:28 s. 74-75.

⁸⁵¹ HFD 2015 ref. 27.

Rättsfall

I HFD 2017 ref. 39 prövades frågan om det fanns tillräckliga skäl för att hemlighålla barnets vistelseort för en förälder. I målet var ett barn omhändertaget för vård enligt 2 § LVU på grund av brister i omsorgen. Socialnämnden fattade beslut om att hemlighålla vistelseorten på grund av barnets upplevelser av föräldrarnas konflikter. Föräldrarna ansågs inte ha förstått hur barnet hade påverkats av de skrämmande situationer som barnet hade bevittnat under sin barndom. Föräldrarna ansågs heller inte förstå barnets behov av vård. Barnets mamma hade tidigare agerat på ett hotfullt sätt mot familjehemmet där barnet var placerad, vilket resulterade i en omplacering. Pappan hade varken träffat barnet under den tiden eller försökt att få kontakt med varken barnet eller det hem där barnet bodde. HFD framhöll att de risker som socialnämnden framställde visserligen var allvarliga. Nämndens uppgifter om pappans agerande var dock endast övergripande och innefattade beskrivningar av andra vuxnas handlande, såsom mammans. HFD ansåg att det saknades konkreta beskrivningar av hur just pappan hade agerat. Det fanns heller inget tydligt samband mellan pappans agerande och en risk att han hade ingripit i vården. HFD gjorde bedömningen att det inte förelåg tillräckligt starka skäl för att hemlighålla barnets vistelseort och biföll därmed pappans överklagande.

Enligt HFD ställs det höga krav på den utredning som ska ligga till grund för att hålla vistelseorten hemlig. Endast en misstanke om att en förälder inte kommer att respektera ett beslut om umgänesbegränsning kan inte leda till att vistelseorten hålls hemlig. Det krävs att misstanken grundar sig i konkreta förhållanden och att det finns en påtaglig risk för att umgänesbegränsningen inte kommer att respekteras. Om en förälder tidigare har trotsat ett beslut om umgänesbegränsning kan det tala för att det finns en risk för att det upprepas. Även om en förälder inte tidigare har trotsat ett beslut eller gripit in i vården kan det dock finnas skäl att hålla vistelseorten hemlig om det finns ett väl underbyggt antagande om att så kommer att ske.⁸⁵²

Någon gång kan förhållandena vara sådana att redan föräldrarnas kännedom om barnets vistelseort kan antas påverka barnet eller genomförandet av vården negativt. Barnet kan t.ex. ha varit utsatt för övergrepp av sina föräldrar och därför känna sig så otryggt av vetskapen om att föräldrarna känner till vistelseorten att detta motverkar

⁸⁵² HFD 2017 ref. 39.

ändamålet med vården. I en sådan situation kan ett beslut om hemlighållande vara motiverat även om det inte finns någon påtaglig risk för att umgämbesbegränsningen inte respekteras.⁸⁵³

Läs mer

Mer om våld i nära relationer kan du läsa i *Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*.

13.5.2 Utredning och beslut om hemlig vistelseort

HFD har ställt höga krav på den utredning som utgör underlag för ett beslut att hemlighålla vistelseorten.⁸⁵⁴ På samma sätt som gäller för beslut om umgämbesbegränsning behöver nämnden vid utredning och beslut beakta regler i FL, SoL och SOSFS 2014:5.

Beslut i fråga om hemlighållande av vistelseort gäller omedelbart. Nämnden har dock möjlighet att förordna om att det ska gälla först sedan beslutet vunnit laga kraft.⁸⁵⁵

Beslut om att hemlighålla den unges vistelseort får inte delegeras. *Läs mer om detta i avsnitt 19.1.2.1.*

13.5.3 Sekretess för beslut om hemlig vistelseort

När ett beslut om hemlighållande av ett barns vistelseort finns gäller sekretess för den uppgiften även i förhållande till barnets föräldrar eller annan vårdnadshavare om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med omhändertagandet eller vården.⁸⁵⁶

Det kan redan i samband med ett beslut om placering av barnet vara nödvändigt att besluta om hemlighållande av den unges vistelseort. Barnet kan även behöva omplaceras under tiden för vården.

Om det finns ett beslut om hemlig vistelseort förutsätter det att uppgifter som kan avslöja var barnet befinner sig *inte* tas med i den underrättelse om beslutet som ska lämnas till vårdnadshavarna. Det innebär dock inte att nämnden i sin utredning eller i sitt beslut om placering kan låta bli att dokumentera uppgifter som ska framgå av beslutet eller av beslutsunderlaget.

⁸⁵³ HFD 2017 ref. 39.

⁸⁵⁴ HFD 2017 ref. 39 som beskrivs i referat i avsnittet ovan.

⁸⁵⁵ 40 § andra stycket LVU.

⁸⁵⁶ 26 kap. 1 och 2 §§ OSL.

Vårdnadshavaren är part i förhållande till exempelvis ärendet om placering. Även den som är part i ett ärende kan dock under vissa förutsättningar undanhållas insyn i uppgifter som omfattas av sekretess. När en part på detta sätt undanhålls uppgifter ska myndigheten på annat sätt informera om vad materialet innehåller.⁸⁵⁷

13.5.3.1 Sekretess i förhållande till andra än vårdnadshavare

I förhållande till andra än vårdnadshavaren eller en förälder som inte är vårdnadshavare, gäller socialtjänstens sekretess⁸⁵⁸ för den unges vistelseort, oavsett om beslut om hemlighållande av vistelseorten har fattats enligt 14 § LVU eller inte. Om en förälder som inte är vårdnadshavare eller någon annan begär att få veta var den unge är placerad, får nämnden göra en sedvanlig prövning av om uppgiften kan lämnas ut (menprövning).

När det gäller syskon har JO gjort bedömningen att risken för att vistelseorten kommer till föräldrarnas kännedom om den avslöjas för syskonet behöver beaktas i menprövningen. JO lyfte dock fram möjligheten att lämna ut uppgiften med förbehåll om att den inte får lämnas vidare. Vid bedömningen måste då hänsyn tas till den press ett sådant förbehåll kan innebära för ett syskon.⁸⁵⁹

13.5.3.2 Begäran att få ut uppgift om barns vistelseort

En begäran från en förälder eller vårdnadshavare att få reda på var barnet vistas kan antingen avse en begäran att beslutet enligt 14 § LVU ska upphöra, eller en begäran att få ta del av en allmän handling som utvisar var barnet är placerat, t.ex. själva placeringsbeslutet. Vilket alternativ föräldern eller vårdnadshavaren väljer får betydelse för hur framställningen ska handläggas.

Vid en begäran om att *beslutet ska upphävas* har socialnämnden att pröva om det fortfarande finns skäl enligt 14 § andra stycket 2 LVU att hemlighålla vistelseorten. Ett avslag på denna begäran kan överklagas.⁸⁶⁰ *Läs mer om detta i avsnitt 13.5 och 13.6.*

En begäran om att *få del av placeringsbeslutet* ska istället handläggas som en begäran om utlämnande av allmän handling, dvs. enligt reglerna i TF och OSL.

⁸⁵⁷ 10 kap. 3 § OSL.

⁸⁵⁸ 26 kap. 1 § OSL.

⁸⁵⁹ JO 1995/96 s. 291.

⁸⁶⁰ 41 § LVU.

Läs mer

Mer om sekretess kan du läsa i *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten* och i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

13.6 Övervägande av umgämbesbegränsning och hemlighållande av vistelseort

13.6.1 Övervägande minst var tredje månad

Beslut om umgämbesbegränsning och hemlig vistelseort ska övervägas minst var tredje månad.⁸⁶¹ JO har i beslut framhållit att det rör sig om en rapportering som ska möjliggöra för socialnämnden att kontinuerligt följa dessa beslut. Inget formellt beslut behöver fattas om socialnämnden bedömer att det tidigare beslutet ska stå fast, men övervägandet ska antecknas i protokollet från sammanträdet.⁸⁶² Överväganden sker på samma sätt som övervägande av vården. *Läs mer om övervägande av vården i avsnitt 15.1.* Om övervägandet leder till att nämnden ifrågasätter behovet av beslutet behöver dock nämnden inleda en utredning och en formell omprövning.

Uppdrag att besluta på nämndens vägnar i ärenden som rör övervägande av om beslut om umgämbesbegränsning eller hemlighållande av vistelseort fortfarande behövs får bara delegeras till en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i socialnämnden (utskott).⁸⁶³ *Läs mer om detta i avsnitt 19.1.1.*

JO har i ett beslut framhållit att den vårdnadshavare eller förälder som träffas av ett beslut om umgämbesbegränsning också har möjlighet att efter framställan få beslutet formellt omprövat och därigenom få ett överklagbart beslut. När det inte är möjligt att nå en överenskommelse om umgänget ska en sådan begäran om utökat umgänge leda till ett formellt beslut som kan överklagas till förvaltningsrätten.⁸⁶⁴

⁸⁶¹ 14 § tredje stycket LVU.

⁸⁶² Se JO 2014/15 s. 407.

⁸⁶³ Se 10 kap. 4 § SoL.

⁸⁶⁴ JO 2014/15 s. 411.

Rättsfall

I RÅ 1999 not. 124 yrkade föräldrarna att vården av deras barn skulle upphöra och i andra hand att umgänget skulle utökas. Domstolen lade vikt vid att en grundtanke när det gäller vård enligt LVU är att vården inte ska pågå längre än nödvändigt och att den ska vara inriktad på att barnet ska återförenas med föräldrarna så snart det är möjligt med hänsyn till barnets väl. För att en återförening på sikt ska kunna ske är det viktigt med en nära och god kontakt mellan barnet och föräldrarna under vårddagen. Det är därför också viktigt att kontinuerligt pröva möjligheter till mer umgänge efter beslut om en begränsning. Prövningen ska ske med utgångspunkt i barnets behov och intressen. Hänsyn får även tas till grunden för omhändertagandet och till hur förhållandet mellan barnet och föräldrarna utvecklats under vårddagen. I det aktuella målet fanns det förutsättningar att utöka det umgänge som under ganska lång tid ägt rum mellan barnen och deras föräldrar i familjehemmet. Hänsyn till barnens intressen talade för att en sådan utökning skulle ske successivt. Med tanke på vårdens inriktning på återförening ansåg domstolen att det var av vikt att pröva möjligheten till umgänge i föräldrarnas bostad.

I ett övervägande av beslut om umgänesförbud eller hemlighållande av vistelseorten kan fråga uppstå om en vårdnadsöverflytt behöver göras, exempelvis om socialnämnden anser att vårdnadshavaren brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling.⁸⁶⁵ Om nämnden anser att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge eller förmynderskap för ett barn, ska nämnden göra en framställning eller ansökan om det hos den domstol till vilken ärendet hör.⁸⁶⁶ *Läs mer om vårdnadsöverflytt istället för LVU i avsnitt 2.2.*

I en del fall kan det även finnas skäl för nämnden att ansöka om skyddad folkbokföring, *läs mer om detta i avsnitt 13.8.*

Läs mer

Exempel på utformning av underlag för övervägande finns i bilaga 3 i *Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående – kunskapsstöd till socialtjänsten*.

⁸⁶⁵ 6 kap. 7 § FB.

⁸⁶⁶ 5 kap. 2 § SoF.

13.7 Besluten får överklagas

Beslut om umgämbesbegränsning eller hemlighållande av vistelseort kan överklagas till förvaltningsrätten.⁸⁶⁷ *Läs mer om överklagande i kapitel 17.*

13.8 Skyddad folkbokföring

Skyddad folkbokföring innebär att en person kan vara folkbokförd på en annan adress än där personen är bosatt. Skyddad folkbokföring medges för en person som av särskilda skäl kan antas bli utsatt för brott, förföljelser eller allvarliga trakasserier på annat sätt, om åtgärden med hänsyn till den enskildes förmåga och övriga förutsättningar kan antas tillgodose behovet av skydd.⁸⁶⁸

13.8.1 Ansökan om skyddad folkbokföring för barn

Skyddad folkbokföring medges efter ansökan från den enskilde.⁸⁶⁹ För barn under 18 år får en ansökan om skyddad folkbokföring göras av endast en vårdnadshavare, om syftet med ansökningen är att skydda mot den andre vårdnadshavaren.⁸⁷⁰

Om ett barn vårdas med stöd av ett beslut enligt 2 § LVU som vunnit laga kraft har dock socialnämnden en möjlighet att ansöka om skyddad folkbokföring om syftet med ansökningen är att skydda barnet

1. mot båda vårdnadshavarna eller, om barnet endast har en vårdnadshavare, mot vårdnadshavaren,
2. mot den ena vårdnadshavaren när den andre vårdnadshavaren inte vill eller förmår skydda barnet, eller
3. mot en annan person än vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna när vårdnadshavaren eller vårdnadshavarna inte vill eller förmår skydda barnet.⁸⁷¹

I 14 § fjärde stycket LVU hänvisas till denna möjlighet i folkbokföringslagen.

⁸⁶⁷ 41 § första stycket 3 LVU.

⁸⁶⁸ 16 § första stycket folkbokföringslagen.

⁸⁶⁹ 16 § första stycket folkbokföringslagen.

⁸⁷⁰ 30 § andra stycket folkbokföringslagen.

⁸⁷¹ 30 § tredje stycket folkbokföringslagen.

Det framhålls i förarbetena att det är angeläget att socialnämnden gör en noga avvägd bedömning av behovet av skydd och inte gör en ansökan om skyddad folkbokföring slentrianmässigt. Som regel kommer det att vara de omständigheter som ligger till grund för beslutet om vård enligt 2 § LVU som också blir aktuella vid prövningen av skyddad folkbokföring. Det behöver dock inte nödvändigtvis vara så att behovet av skyddad folkbokföring föreligger enbart på grund av att förutsättningarna enligt 2 § LVU är uppfyllda. Nämnden har också möjlighet att fatta beslut om att hemlighålla barnets vistelseort enligt 14 § LVU om behovet finns.⁸⁷²

Det är angeläget att barnet i förhållande till sin ålder och mognad får ett inflytande i frågan om skyddad folkbokföring är en lämplig skyddsåtgärd. Detta då barnets och vårdnadshavarnas intressen står i strid med varandra i dessa situationer. Socialnämnden måste därför i dialog med barnet utreda barnets inställning till skyddad folkbokföring samt personliga förutsättningar att leva med skyddsåtgärden innan en ansökan görs.⁸⁷³

13.8.2 Upphörande av skyddad folkbokföring

Beslut om skyddad folkbokföring efter ansökan av socialnämnden upphör senast när vården med stöd av 2 § LVU upphör.⁸⁷⁴

Nämnden ska utan hinder av sekretess lämna de uppgifter till Skatteverket som behövs i ett ärende om skyddad folkbokföring.⁸⁷⁵

Den skyddade folkbokföringen kan vidare upphöra om nämnden anmäler hos Skatteverket att den inte längre behövs. Det är även möjligt för Skatteverket att upphäva beslutet om det finns särskilda skäl för det.⁸⁷⁶

Läs mer

Mer om skyddad folkbokföring kan du läsa i Socialstyrelsens meddelandeblad (1/2019) *Skyddade personuppgifter – Ökat skydd för hotade och förföljda personer samt Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården.*

⁸⁷² Prop. 2017/18:145 s. 61-63.

⁸⁷³ Prop. 2017/18:145 s. 63.

⁸⁷⁴ 17 § tredje stycket folkbokföringslagen.

⁸⁷⁵ 12 kap. 10 § SoL.

⁸⁷⁶ 17 § andra och tredje stycket folkbokföringslagen.

14. Vårdens innehåll och utformning

10 § LVU

Vården skall anses påbörjad när den unge på grund av ett beslut om omedelbart omhändertagande eller om vård har placerats utanför sitt eget hem.

För vårdens innehåll och utformning gäller bestämmelserna i socialtjänstlagen (2001:453) och föreskrifterna i 11-20 §§.

11 § LVU

Socialnämnden bestämmer hur vården av den unge ska ordnas och var han eller hon ska vistas under vårdtiden. I fråga om den som vårdas i ett hem som avses i 12 § första stycket får dock Statens institutionsstyrelse i samband med att den unge transporteras besluta att han eller hon tillfälligt ska vistas i ett annat sådant hem.

Nämnden får medge att den unge vistas i sitt eget hem, om detta kan antas vara bäst ägnat att främja vården av honom eller henne. Vård med stöd av denna lag ska dock alltid inledas utanför den unges eget hem.

Om nämndens beslut enligt första eller andra stycket inte kan avvaktas, får ordföranden eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat besluta i frågan. Beslutet skall anmälas vid nämndens nästa sammanträde.

Nämnden eller den åt vilken nämnden har uppdragit vården ska ha uppsikt över den unge och, i den utsträckning det behövs för att genomföra vården, bestämma om hans eller hennes personliga förhållanden.

Nämnden har under vårdtiden samma ansvar som vårdnadshavaren för att den unges grundläggande rättigheter enligt 6 kap. 1 § föräldrabalken tillgodoses.

Vården enligt LVU anses påbörjad när den unge placeras utanför det egna hemmet på grund av ett beslut om omedelbart omhändertagande *eller* ett beslut om vård. Vården anses också påbörjad om den inleds

på sjukhus.⁸⁷⁷ Från den tidpunkten vården är påbörjad gäller bestämmelserna i SoL och 11–20 §§ LVU för vårdens innehåll och utformning.⁸⁷⁸

I det här kapitlet beskrivs nämndens ansvar med utgångspunkt i dessa bestämmelser. Det handlar om ett ansvar att genomföra vården, ett ansvar för den unges grundläggande rättigheter under vårdtiden samt ansvaret att ha uppsikt över den unge. Sedan följer en beskrivning av innebörden av nämndens bestämmanderätt. Även val av placeringsform, placeringsbeslutet och placering i särskilt ungdomshem beskrivs i kapitlet.

14.1 Nämndens ansvar för den unge under vårdtiden

Nämnden har ett omfattande ansvar för den unge under hela vårdtiden. När det gäller barn kvarstår samtidigt vårdnadshavarens rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.

Vårdnadshavaren har fortsatt ett ansvar att se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran blir tillgodosedda, fram till dess att barnet fyller 18 år. Det innebär att vårdnadshavaren har ett juridiskt ansvar för barnets person samt för att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda.⁸⁷⁹ Under LVU kan dock vårdnadshavarens rätt att bestämma i frågor som rör barnet begränsas, då socialnämnden inträder vid sidan av vårdnadshavarna eller i deras ställe. Nämnden har under hela vårdtiden en skyldighet att i största möjliga utsträckning låta vårdnadshavarna och den unge vara delaktiga i alla frågor som rör vården.⁸⁸⁰

14.1.1 Ansvar att genomföra vården

Den placerande socialnämnden har vårdansvaret för den unge. Vården med stöd av LVU bör till sitt innehåll inte skilja sig från den som ges i frivilliga former. Bestämmelserna i SoL och 11–20 §§ LVU gäller för vårdens innehåll och utformning.⁸⁸¹ Dessa regler innebär

⁸⁷⁷ Prop. 1989/90:28 s. 112.

⁸⁷⁸ 10 § LVU.

⁸⁷⁹ 6 kap. 1-2 §§ FB och prop. 1981/82:168 s. 59-61.

⁸⁸⁰ 11 och 36 §§ LVU, prop. 1979/80:1 s. 596-597 och JO dnr 2894-2011.

⁸⁸¹ 10 § andra stycket LVU och prop. 1979/80:1 s. 504.

att nämnden ansvarar för att den som har tagits emot i ett annat hem än det egna får *god vård*. Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.⁸⁸² Vad som är bäst för den unge ska vara avgörande.⁸⁸³

Nämnden ansvarar bl.a. för att medverka till att den unge får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden, lämplig utbildning och den hälso- och sjukvård som den unge behöver.⁸⁸⁴ Under vårdtiden är nämnden sedan skyldig att noga följa vården av den unge. Det ska främst ske genom regelbundna personliga besök i det hem där den unge vistas, enskilda samtal med den unge, samtal med den eller dem som har tagit emot den unge i sitt hem, och samtal med vårdnadshavarna. I uppföljningen ska nämnden särskilt uppmärksamma den unges hälsa, utveckling, sociala beteende, skolgång samt relationer till anhöriga och andra närstående.⁸⁸⁵

Läs mer

Mer om innehåll och utformning av vården kan du läsa i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

14.1.2 Ansvar för den unges grundläggande rättigheter

Under vårdtiden har nämnden samma ansvar som vårdnadshavaren för att den unges grundläggande rättigheter enligt 6 kap. 1 § FB tillgodoses.⁸⁸⁶

Regeln innebär en rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran samt en rätt att behandlas med aktning för sin person och egenart och att inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.⁸⁸⁷ Socialnämnden behöver säkerställa dessa rättigheter under vårdtiden.

Rätten till *omvårdnad* är kopplad både till materiella och psykiska behov och de här behoven ska anses vara lika viktiga. Rätten till trygghet handlar om att få leva i stabilitet och ha vuxna i sin närhet som går att lita på. En *god fostran* är bl.a. kopplat till att få utveck-

⁸⁸² 6 kap. 1 § SoL.

⁸⁸³ 1 § femte stycket LVU och 1 kap. 2 § andra stycket SoL.

⁸⁸⁴ 6 kap. 7 § SoL.

⁸⁸⁵ 13 a § LVU.

⁸⁸⁶ 11 § femte stycket LVU.

⁸⁸⁷ 6 kap. 1 § FB.

las och frigöra sina inneboende resurser och efterhand utveckla ett oberoende, men också att få lära sig gränssättning och att ta ansvar för eget handlande. Utifrån att den unge ska behandlas med *aktning för person och egenart* ska den unge visas hänsyn för individuella egenskaper och uttryckssätt och har rätt till ett med åldern stigande integritetsskydd. Skyddet för integriteten är dock inte absolut, utan kan begränsas av tillsynsansvaret.⁸⁸⁸

Förbudet mot kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling i bestämmelsen avser inte bara brottsliga handlingar, utan all behandling som kan medföra fara för den unges personlighetsutveckling, till exempel rumsarrest, systematisk utfrysning eller förlöjligande. Vid bedömningen av vad som är kränkande behandling måste man falla tillbaka på allmänna värderingar om vad som är förenligt med en god och kärleksfull uppfostran och respekt för den unges person.⁸⁸⁹

14.1.3 Uppsiktsansvaret

Nämnden ska ha uppsikt över den unge och bestämma om den unges personliga förhållanden, i den utsträckning det behövs för att genomföra vården. Om nämnden har uppdragit vården åt någon annan ska den ha uppsikt över den unge.⁸⁹⁰ Att ha uppsikt handlar om att skydda den unge från att skada sig själv, men också att hindra den unge från att begå brott och andra skador som kan kopplas till skadeståndsskyldighet.⁸⁹¹

Förarbeten till föräldrabalken kan ge viss vägledning om vad nämndens uppsiktsansvar innebär.⁸⁹² Där framgår att den som ska ha uppsikt behöver känna till vad barnet har för sig och måste därför hålla sig underrättad på lämpligt sätt. Det går att uppfylla detta ansvar oavsett om barnet orsakar skada förutsatt att vårdnadshavaren gjort vad som är möjligt för att förebygga och ingripa. Vad som utgör lämpliga åtgärder för att ha uppsikt påverkas av barnets ålder och mognad och vad barnet sysselsätter sig med. Ett mycket litet barn behöver i princip ständig passning. Äldre barn behöver stå under viss uppsikt, men de kan i större utsträckning tillåtas att göra saker

⁸⁸⁸ Prop. 1981/82:168 s. 59-60.

⁸⁸⁹ Prop. 1978/79:67 s. 6-8.

⁸⁹⁰ 11 § fjärde stycket LVU.

⁸⁹¹ Jfr prop. 1979/80 s. 596 och NJA 2013 s. 145.

⁸⁹² Jfr NJA 2013 s. 145.

på egen hand. Lämpliga åtgärder kan då vara t.ex. råd, anvisningar eller förmaningar som måste anpassas till vad barnet har möjlighet att förstå och ta intryck av. Ansvaret att ha tillsyn över barnet påverkas dock av om vårdnadshavaren vet eller har anledning att misstänka att barnet sysselsätter sig med någonting som kan medföra skada. Om barnet tidigare har gjort sig skyldigt till skadegörande handlingar, bör det ställas större krav på den kontroll som vårdnadshavaren ska ha över vad barnet har för sig.⁸⁹³

Högsta domstolen (HD) har konstaterat att när socialnämnden har omhändertagit ett barn som har placerats i ett hem utom familjen har vårdnadshavare, socialnämnden och hemmet alla en uppsiktsplikt samtidigt. Beroende på närheten till barnet och andra omständigheter kan det innebära en skyldighet att vidta åtgärder för att hindra barnet från att göra skada. Den omständigheten att socialnämnden har uppdragit vården åt någon annan innebär alltså inte att uppsiktsplikten upphör för socialnämnden. Men om det utses en lämplig vårdutövare, som utövar en uppsikt som svarar mot lagens krav, minskar det faktiska behovet för socialnämnden av att utöva uppsikt. Nämnden behöver dock fortlöpande övervaka att vårdutövaren tar det faktiska och fulla ansvaret i det hänseendet.⁸⁹⁴

Nämndens uppsiktsansvar upphör inte även om ett barn placeras i sitt eget hem tillsammans med en vårdnadshavare som har ett eget uppsiktsansvar. Nämnden måste därför under vårdtiden vidta de möjliga och lämpliga åtgärder som krävs för att motverka risken att barnet skadar sig själv eller andra.⁸⁹⁵

⁸⁹³ Prop. 1993/94:57 s. 24-26.

⁸⁹⁴ NJA 2013 s. 145.

⁸⁹⁵ NJA 2013 s. 145.

Rättsfall

I NJA 2013 s. 145 bedömde HD att en kommun var skadeståndsskyldig för de skador som den unge förorsakat i samband med att hon var omhändertagen enligt LVU. Den unge var tillfälligt placerad i det egna hemmet hos sin förälder i avvaktan på en mer permanent placering. Hon hade tidigare rymt från olika hem, också när hon befann sig under intensiv övervakning, och hade då anlagt ett antal bränder.

HD ansåg att omständigheterna i det fallet motiverade högt ställda krav på skademotverkande åtgärder av socialnämnden. Utredningen i målet gjorde det dock omöjligt att utvärdera om nämnden hade kunnat uppnå en sådan uppsikt som motverkade faran att den unge anlade nya bränder. Den huvudsakliga orsaken till att utredningen i målet var otillräcklig berodde enligt HD på att nämnden inte på ett kontrollerbart sätt gjort en utvärdering av faresituationen och av hur risken för skada kunde motverkas. HD fann därför att nämnden var skadeståndsskyldig eftersom nämnden inte skriftligen dokumenterat en utvärdering av faresituationen. Det ansåg HD var motiverat både utifrån nämndens allmänna dokumentationsskyldighet i 11 kap. 5 § och 8 § SoL samt utifrån den överhängande faran för stor skadegörelse och de svåra överväganden nämnden hade att göra i ärendet.

Av domen framgår att det är viktigt att socialnämnden dokumenterar hur de avser uppfylla sitt uppsiktsansvar för den unge. Sveriges kommuner och regioner (SKR) har med anledning av domen rekommenderat kommunerna att, i de ärenden där det finns en känd risk för att den unge kan förorsaka skada, göra en skriftlig utvärdering av faran och resonera kring hur den kan motverkas. Om det finns en skriftlig utvärdering kan i så fall bevisbördan komma att falla på den skadelidande som måste visa att kommunen har handlat felaktigt och att skadan inte skulle ha inträffat om kommunen hade agerat på ett korrekt sätt.⁸⁹⁶

För vägledning om nämndens ansvar om den unge avviker eller försvinner under tiden för vården, *läs mer i avsnitt 16.8.*

⁸⁹⁶ SKR:s cirkulär, socialtjänst 2013-06-24, nr. 13:35.

14.2 Nämndens bestämmanderätt

Vid en placering med stöd av LVU har nämnden tagit över vårdnadshavarens bestämmanderätt i den utsträckning det behövs för att genomföra vården.⁸⁹⁷ Men under vårdtiden måste socialnämnden fortfarande i största möjliga utsträckning låta vårdnadshavarna vara delaktiga i frågor som rör vården av deras barn.⁸⁹⁸

Utöver vårdnadshavarens bestämmanderätt behöver nämnden också ta hänsyn till den unges egen beslutskompetens under tiden för placeringen. En förutsättning för att den unge ska kunna vara delaktig är att den unge får relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör den unge. Den unges åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till den unges ålder och mognad.⁸⁹⁹

Av förarbeten framgår att innebörden av nämndens bestämmanderätt är att nämnden kan vidta åtgärder som behövs för att den unge inte ska skada sig själv eller någon annan. Nämnden kan också, i likhet med vårdnadshavarna, besluta i frågor som rör den unges personliga förhållanden. Det kan gälla frågor som medicinsk vård eller behandling, om rätt för den unge att företa resor eller att påbörja arbetsanställning. Samtidigt betonas att nämnden bör samråda med vårdnadshavarna i sådana frågor, när förhållandena medger det.⁹⁰⁰

Utöver de i förarbetena nämnda frågorna är det inte helt klart vilka frågor om den unges personliga förhållanden som faller inom socialnämndens bestämmanderätt, men det finns flera exempel från JO och kammarrätter. En viktig utgångspunkt är att nämnden inte genom sin bestämmanderätt får inskränka någon av de grundläggande fri- och rättigheter som förutsätter lagstöd och skyddas av bl.a. RF och Europakonventionen. Exempelvis finns inte lagstöd för kroppsvisitationer, rumsvisitation eller rumsarrest utifrån 11 § fjärde stycket LVU.⁹⁰¹

14.2.1 Medicinsk vård och behandling

Frågor om medicinsk vård eller behandling kan falla inom socialnämndens bestämmanderätt. När det rör barn bör nämnden dock

⁸⁹⁷ Jfr 11 § fjärde stycket LVU och prop. 1979/80:1 s. 596-597.

⁸⁹⁸ Se t.ex. JO 2002/03 s. 234 och JO 2002/03 s. 259.

⁸⁹⁹ 36 § LVU och prop. 2006/07:129 s. 37-39.

⁹⁰⁰ Prop. 1979/80:1 s. 596-597. Se även prop. 1989/90:28 s. 105.

⁹⁰¹ Jfr 2 kap. 6 § RF, prop. 2017/18:169 s. 95 och SOU 2015:71 s. 718-719.

samråda med vårdnadshavarna i sådana frågor *när förhållandena medger det*.⁹⁰² Barn kan också med beaktande av ålder och mognad själva bestämma i frågor om hälso- och sjukvård.⁹⁰³

Nämnden ska verka för att placerade barn och unga får sina behov av hälso- och sjukvård tillgodosedda enligt den lagstiftning som reglerar detta område. Det betyder att nämnden ska vara aktiv för att få till stånd undersökningar, insatser och behandlingar som den unge kan vara i behov av.⁹⁰⁴ JO har i flera ärenden understrukit vikten av att *informera* vårdnadshavare om deras barns hälsotillstånd under LVU-vården, även om det är nämnden som har beslutat om hälso- och sjukvården.⁹⁰⁵ I ett av ärendena från JO hade t.ex. ett barn eventuellt ett behov av ytterligare stödinsatser och nämnden inhämtade därför ett utlåtande från BUP angående detta. JO ifrågasatte inte att nämnden ansåg sig ha behov att inhämta utlåtandet, men ansåg att nämnden borde ha informerat barnets vårdnadshavare om det.⁹⁰⁶

14.2.2 Resor

Av förarbetena framgår att nämndens bestämmanderätt gällande den unges personliga förhållanden kan omfatta den unges rätt att få göra resor.⁹⁰⁷

Vid resa utomlands kan pass behöva ordnas. I vissa fall behövs även andra dokument eller intyg för att den unge ska kunna resa, t.ex. från vårdnadshavare eller myndighet.

I sammanhanget kan nämnas att ett beslut om vård enligt LVU fortsätter gälla *i Sverige* under den tid den unge tillfälligtvis vistas utomlands. Men är den unge avviken eller kvarhålls mot sin vilja i utlandet kan möjligheterna att föra tillbaka den unge till Sverige vara begränsade. För att kunna verkställa vården är det en förutsättning att det är möjligt att genom internationellt samarbete föra tillbaka den unge till Sverige. *Läs mer om LVU när den unge befinner sig utomlands i kapitel 11 samt om placering i utlandet i avsnitt 14.3.1.2.*

⁹⁰² Prop. 1979/80:1 s. 596-597. Se även prop. 1989/90:28 s. 105.

⁹⁰³ Jfr 4 kap. 3 § patientlagen (2014:821) och 6 kap. FB.

⁹⁰⁴ Prop. 2012/13:10 s. 80-81.

⁹⁰⁵ Se JO 1993/94 s. 466, JO dnr 3579-2002 och JO 2002/03 s. 234.

⁹⁰⁶ JO 2002/03 s. 234.

⁹⁰⁷ Prop. 1979/80:1 s. 596-597.

14.2.2.1 Ansökan om och återkallande av pass

Den unge som vårdas med stöd av LVU kan behöva ett pass för att åka utomlands. Det är Polismyndigheten som utfärdar pass.⁹⁰⁸ Är den unge under 18 år krävs vårdnadshavarens medgivande för att pass ska kunna utfärdas, om det inte finns synnerliga skäl att ändå utfärda pass.⁹⁰⁹ Socialnämnden har skyldighet att yttra sig på begäran av en passmyndighet ifråga om att utfärda pass för barn utan vårdnadshavares medgivande.⁹¹⁰

En kammarrätt har i ett fall uttalat att vårdnadshavarens befogenheter beträffande barns passinnehav får anses omfattas av nämndens bestämmanderätt under tiden för LVU-vård. I målet hade socialnämnden ansökt om pass mot vårdnadshavarens vilja, för att barnet skulle få följa med familjehemmet utomlands. Kammarrätten ansåg att passinnehavet var behövligt för genomförandet av LVU-vården. Med hänsyn till det fann kammarrätten att det förelåg synnerliga skäl att *utfärda* pass för barnet trots att vårdnadshavaren inte lämnat medgivande till det.⁹¹¹

Det kan också nämnas att en kammarrätt i ett annat mål har ansett att 11 § LVU inte sträcker sig så långt att *det familjehem* som socialnämnden har uppdragit vården till skulle ha en rätt att överklaga ett beslut från polismyndigheten att inte utfärda pass.⁹¹²

När det gäller *återkallande* av ett pass kan vårdnadshavaren i vissa situationer vilja återkalla sitt barns pass, t.ex. om vårdnadshavaren inte vill att barnet ska få åka på en utlandsresa under pågående LVU-vård. En kammarrätt har i ett mål som gällde ett barn som vårdades med stöd av 2 § LVU ansett att det inte kan vara förenligt med barnets bästa att *vårdnadshavaren* får återkalla passet när det innebär att barnet ska tvingas stanna hemma och byta familjehem under den vecka som familjehemmet är på semester.⁹¹³ HFD har inte prövat några av dessa frågor.

⁹⁰⁸ 2 § passlagen.

⁹⁰⁹ 7 § 2 passlagen.

⁹¹⁰ 11 a § passlagen.

⁹¹¹ Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 3624-1989.

⁹¹² Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 707-18.

⁹¹³ Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 6563-14.

14.2.3 Nämndens bestämmanderätt eller den särskilde företrädarens?

När ett *barn* misstänks ha blivit utsatt för ett brott kan barnet i vissa fall ha rätt till en *särskild företrädare*. Det är åklagaren som ansöker om detta. Den särskilda företrädaren ska ta tillvara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång. Barnet kan ha rätt till en särskild företrädare när det rör ett brott som kan leda till fängelse, och

- det är en vårdnadshavare som kan misstänkas för brottet, eller
- det kan befaras att en vårdnadshavare, som på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet, inte kommer ta till vara barnets rätt.⁹¹⁴

Om ett barn blivit utsatt för brott kan det ibland uppstå frågor om gränsen mellan nämndens bestämmanderätt och den särskilda företrädarens uppdrag. Den särskilda företrädaren är barnets ställföreträdare i de *rättsliga frågor* som gäller förundersökningen och rättegången även om barnet är, eller under brottmålsprocessen blir, omhändertaget enligt LVU. Detta eftersom nämndens ställföreträdarskap enligt 11 § fjärde stycket LVU avser barnets personliga förhållanden endast i den mån det behövs för att *genomföra LVU-vården*. Utgångspunkten är här att berörda personer och myndigheter så tidigt som möjligt måste samarbeta och tillsammans med barnet eftersträva en gemensam uppfattning om vad som är bäst för barnet. Detta så att konflikter mellan den särskilda företrädaren, socialnämnden och eventuellt offentligt biträde inte uppstår.⁹¹⁵

Det är inte ovanligt att socialnämnden medverkar och exempelvis följer med barnet till förhör. I sådana fall är det enligt JO viktigt att nämnden dokumenterar att den särskilde företrädaren har godkänt att förhöret med barnet ska äga rum och att socialnämnden får hämta barnet.⁹¹⁶

⁹¹⁴ 1, 3 och 4 §§ lagen om särskild företrädare för barn. En särskild företrädare ska dock inte förordnas om det med hänsyn till barnet är obehövt eller särskilda skäl annars talar mot det. Enligt 2 § i lagen ska istället, om barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller bor tillsammans, i vissa fall den andra vårdnadshavaren förordnas att ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång.

⁹¹⁵ Prop. 1998/99:133 s. 32-33.

⁹¹⁶ Se JO dnr 152-2010, dnr 2897-2011, dnr 3400-2011 och dnr 1781-2012.

Alla situationer när ett barn utsatts för brott medför inte att en särskild företrädare ska förordnas. Då är frågan om det i vissa fall kan anses ingå i nämndens bestämmanderätt att ta ställning till frågor om barnets medverkan i förundersökning, om barnet inte själv kan ta ställning till frågan utifrån ålder och mognad. JO har i ett ärende ansett att nämnden kan vara behörig att ta med ett barn som är omhändertaget med stöd av LVU till förhör och läkarundersökning. Detta då en polisutredning ofta är nödvändig för att socialnämnden ska kunna fullgöra sin uppgift att bereda barn skydd och vård när det finns misstankar om övergrepp mot barnet. I sådana fall måste inställandet av barnet till polisförhör ingå i de befogenheter som tillkommer nämnden.⁹¹⁷

Det har dock ansetts tveksamt om socialnämnden i alla avseenden kan träda i vårdnadshavarens ställe när det gäller beslut som rör ett barns medverkan i en förundersökning eller under ett domstolsförfarande, t.ex. har det ansetts att det knappast ligger inom ramen för socialnämndens befogenhet att ta ställning till skadeståndsanspråk.⁹¹⁸

14.2.4 Besök hos den unge

Enligt JO får nämnden med stöd av 11 § LVU också bestämma om alla besök hos den unge, t.ex. umgänge med syskon. Om nämnden motsätter sig umgänge mellan den unge och någon närstående som inte är förälder eller vårdnadshavare är detta ett beslut som inte är överklagbart enligt 41 § LVU. Det är därför särskilt betydelsefullt att nämnden noga överväger vilka möjligheter till umgänge som finns.⁹¹⁹ *Läs mer om umgänge under LVU och umgängesbegränsning i kapitel 13.*

14.2.5 Insatser enligt SoL och LSS

Av 1 § LVU framgår att insatser inom socialtjänsten för barn och unga ska genomföras i samförstånd med den unge och den unges vårdnadshavare enligt bestämmelserna i SoL. Frågan om ytterligare insatser till den unge under pågående vård är därför en fråga som i första hand tas upp med den unges vårdnadshavare. Vid samtycke till de föreslagna insatserna beviljas insatserna om utgångspunkt som bi-

⁹¹⁷ JO 1995/96 s. 89.

⁹¹⁸ Prop. 1998/99:133 s. 17.

⁹¹⁹ JO 1995/96 s. 291 och JO dnr 413-2009 och 14 § och 41 § första stycket 3 LVU.

stånd enligt 4 kap. 1 § SoL även under tiden för vård enligt LVU. Om vårdnadshavarna däremot inte samtycker till insatserna får nämnden ta ställning till om insatserna istället kan ges med stöd av nämndens bestämmanderätt i 11 § LVU.

En socialnämnd är i normala fall inte behörig att ansöka om insatser enligt LSS åt ett barns räkning. När ett barn är placerat med stöd av LVU har dock kammarrätter i två avgöranden uttalat att socialnämnden med hänvisning till 11 § fjärde stycket LVU är behörig att ansöka om insatser enligt LSS för barnet.⁹²⁰

14.2.6 Förmynderskapet påverkas inte

Nämnden förvaltar inte den unges tillgångar under vårdtiden med stöd av sin bestämmanderätt. En förmyndare är en person som företräder ett barn under 18 år i frågor som gäller barnets egendom. Normalt är vårdnadshavare barnets förmyndare.⁹²¹ Förmynderskapet påverkas inte av att barnet är omhändertaget enligt LVU. Vårdnadshavaren fortsätter alltså att förvalta barnets eventuella egendom och olika utbetalningar till barnet kan fortfarande tillfalla vårdnadshavaren.

Om förhållandena talar för att en vårdnadshavare inte kommer att förvalta sitt barns egendom på ett betryggande sätt har socialnämnden en skyldighet att anmäla detta till överförmyndaren.⁹²² Det kan då bli tal om att utse en annan förmyndare eller en god man för barnet.⁹²³ Överförmyndaren kan också spärra barnets tillgångar.⁹²⁴

Barn kan ha olika typer av inkomster. De kan exempelvis ha rätt till barnpension och efterlevandestöd om den ena eller båda föräldrarna är avlidna.⁹²⁵ JO har rekommenderat att nämnden har rutiner för att göra en anmälan till överförmyndaren om ett barn som är placerat utanför hemmet uppbär barnpension.⁹²⁶

⁹²⁰ Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 2156-03 och Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 5710-10.

⁹²¹ 10 kap. 2 § FB.

⁹²² 5 kap. 3 § SoF.

⁹²³ 10 kap. 8 § och 11 kap. 1 § FB.

⁹²⁴ 13 kap. 19 § FB.

⁹²⁵ Se 78-79 kap. socialförsäkringsbalken (2010:110).

⁹²⁶ Jfr JO dnr 2989-1985.

14.3 Placering av den unge

14.3.1 Val av placeringsform

Det är socialnämnden som beslutar om hur vården av den unge ska ordnas och var den unge ska placeras under vårdtiden.⁹²⁷ Nämnden har ansvar för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna ska tas emot i ett *familjehem*, *HVB* eller *stödboende* för barn och unga i åldern 16–20 år.⁹²⁸ En form av HVB är särskilda ungdomshem i SiS regi. *Läs mer om placering i särskilt ungdomshem i avsnitt 14.4.* Den unge kan även placeras i *jourhem* under en begränsad tid.⁹²⁹

För placeringen gäller samma principer och regler som för frivilliga placeringar.⁹³⁰ När ett barn placeras ska det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Vad som är bäst för barnet ska dock alltid vara avgörande.⁹³¹ Exempelvis kan det vara motiverat att göra avsteg från närhetsprincipen i de fall det är aktuellt att meddela umgängesbegränsning eller hemlighålla barnets vistelseort.⁹³²

Även de rättigheter som framgår av barnkonventionen behöver tillgodoses under ett barns placering. Barn som vårdas enligt LVU har precis som alla barn bl.a. rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder och rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet, rätt till tanke- och religionsfrihet samt rätt till yttrande- och föreningsfrihet.⁹³³ När det gäller barn som har utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp har de en särskild rättighet som innebär att staten ska vidta *alla* lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av barnet. Sådan rehabilitering och återanpassning ska äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.⁹³⁴

Det kan uppkomma frågor om det är möjligt att placera den unge i någon annan form under en tillfällig tidsperiod. En förutsättning är

⁹²⁷ 11 § första stycket LVU.

⁹²⁸ 6 kap. 1 § SoL.

⁹²⁹ 6 kap. 6 § tredje-fjärde stycket SoL.

⁹³⁰ Se 10 § LVU och 6 kap. SoL.

⁹³¹ 6 kap. 5 § SoL och 1 § femte stycket LVU.

⁹³² SoU 1979/80:44 s. 74.

⁹³³ Artikel 13, 14, 16, och 31 barnkonventionen.

⁹³⁴ Artikel 39 barnkonventionen.

att ett sådant beslut är vad som är bäst för den unge och att hemmet är lämpligt för den unge att vistas i.⁹³⁵ Ett exempel som nämns i förarbeten är om den unge placeras hos en nära anhörig eller god vän som den unge redan känner väl, där det inte finns ett behov av att utreda hemmet på samma sätt som ett främmande hem. Påfrestningarna kan då antas vara mindre på både barnet och familjen. Om hemmet inte tar emot barn vid upprepade tillfällen finns ingen skyldighet för nämnden att utreda hemmet som jourhem.⁹³⁶ Om det visar sig att en tillfällig placering i ett outrett hem kommer att bli stadigvarande måste nämnden inleda en familjehemsutredning av det aktuella hemmet och sedan besluta om vård i hemmet.⁹³⁷

Viktigt i sammanhanget är att nämnden under hela tiden för placeringen ska tillgodose den unges rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran.⁹³⁸ Valet av placering behöver därför alltid vara anpassat till detta. I sammanhanget kan även nämnas att JO i beslut har påtalat vikten av att nämnden ska vara aktiv för att på olika sätt ge den unge stöd att behålla kontakt med sitt kulturella ursprung samt bevara och utveckla sitt språk.⁹³⁹

Läs mer

Mer om val av placering, principer för placering och placeringsformer kan du läsa i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

14.3.1.1 Den enskildes yrkanden om val av placering

Insatser inom socialtjänsten ska så långt möjligt göras i samförstånd med den unge och vårdnadshavare. Principerna om frivillighet och självbestämmande som anges i SoL ska vara vägledande även i förhållande till LVU. Det kan dock hända att vårdnadshavarna eller den unge vill att den unge ska placeras i ett hem som för nämnden framstår som olämpligt.

Av en dom i HFD framgår att om vårdnadshavarna har begärt att barnet ska placeras i ett annat familjehem än det nämnden ansett som lämpligt, och nämnden inte beslutar om placering i det önskade familjehemmet, kan vårdnadshavarna överklaga beslutet i enlighet med

⁹³⁵ 1 § femte stycket LVU och prop. 2006/07:129 s. 61.

⁹³⁶ Jfr 6 kap. 6 § tredje stycket SoL och prop. 2006/07:129 s. 61.

⁹³⁷ Se 6 kap. 6 § SoL. Jfr även JO 2017/18 s. 418.

⁹³⁸ 11 § femte stycket LVU och 6 kap. 1 § FB.

⁹³⁹ Se JO 2017/18 s. 444 och JO dnr 4142-2022.

41 § första stycket 1 LVU. Domstolens prövning är då inte begränsad till att endast avse lämpligheten av socialnämndens placeringsbeslut, utan kan även avse vårdnadshavarnas yrkande om ett annat familjehem. För att domstolen vid ett eventuellt överklagande ska kunna ha möjlighet att ta ställning till hemmets lämplighet måste hemmet dock vid en prövning i domstol vara utrett av socialnämnd.⁹⁴⁰ Därför kan nämnden redan när frågan om placering först väcks behöva vara uppmärksam på om parterna yrkar på att den unge ska vara placerad i ett visst familjehem, oavsett nämndens inställning till hemmet.

14.3.1.2 Placering utomlands är inte möjligt

Placering med stöd av LVU i utlandet är inte möjligt. Detta eftersom en förutsättning för en placering utomlands är att samtycke till placeringen finns.⁹⁴¹ Detta ska inte tolkas som att det finns hinder mot att den som vårdas med stöd av LVU rent tillfälligtvis vistas utomlands, t.ex. genom att följa med familjehemsföräldrarna på en semesterresa.⁹⁴² Om något händer utomlands, exempelvis för att den unge avviker, är det dock inte alltid säkert att socialnämnden kan agera till skydd för den unge. *Läs mer om detta i kapitel 11.*

14.3.2 Vårdens inledande när barnets föräldrar inte bor ihop

När ett barn har två föräldrar som inte bor tillsammans, och barnet behöver LVU-vård på grund av förhållanden i den ena förälderns hem, kan nämnden bedöma att barnet kan vistas hos den andra föräldern istället för att t.ex. placeras i ett jourhem. Frågan är om det, trots kravet i 11 § andra stycket LVU på att vården ska inledas utanför hemmet, i vissa situationer även kan vara möjligt att inleda vården i en förälders hem. JO har i ett ärende uttalat att begreppet ”det egna hemmet” bör kopplas direkt till det hem där bristerna enligt 2 § LVU föreläggat. I fall när föräldrarna har gemensam vårdnad får det anses vara det hem där barnet mer varaktigt bor och vistas, är folkbokfört och t.ex. går i skola. Det finns enligt JO i en sådan situation inte hinder mot att inleda vården med en placering hos den andre föräldern, om nämnden bedömer att hemmet är lämpligt och kan ge barnet den

⁹⁴⁰ Se HFD 2015 ref. 36 och 6 kap. 6 § andra stycket SoL.

⁹⁴¹ 6 kap. 11 b § 3 SoL och prop. 2011/12:85 s. 68.

⁹⁴² Prop. 2011/12:85 s. 68. Se också se JO dnr 3661-1994 och JO 1997/98 s. 337.

trygghet som barnet har behov av. Detta förhindrar också ett onödigt byte av miljö för barnet.⁹⁴³

I två andra JO-ärenden har JO konstaterat att det inte är helt klart hur bestämmelsen i 11 § andra stycket LVU ska tolkas när ett ingripande enligt LVU föranleds av förhållandena i den ena förälderns hem. I de två aktuella ärendena avstod därför JO från att lämna kritik på den grunden att socialnämnden inlett vården i vårdnadshavares hem.⁹⁴⁴

Om nämnden beslutar att barnet, efter ett omhändertagande enligt LVU, *bor i sin förälders hem* är det inte fråga om en familjehemsplacering och nämnden ska inte genomföra en familjehemsutredning.⁹⁴⁵ I sammanhanget kan påpekas att beslut om vård enligt LVU inte får fattas för att lösa en konflikt om umgänge med ett barn eller verkställa en dom om vårdnad, boende och umgänge. *Läs mer om detta i avsnitt 8.2.*

14.3.3 Vård i det egna hemmet

Nämnden får medge att den unge vistas i sitt eget hem, om det kan antas bäst främja vården av den unge.⁹⁴⁶ I förarbetena uttrycks att det inte bör vara något hinder enligt LVU mot att placera den unge i eget hem, om man i ett senare skede av vården anser detta vara det bästa för att främja vården av den unge.⁹⁴⁷ Vård med stöd av LVU ska dock alltid *inledas* utanför den unges eget hem, eftersom grunden för ett LVU-beslut är att den unge åtminstone i ett inledande skede behöver vård utanför det egna hemmet.⁹⁴⁸ JO har ansett att åtminstone den första placeringen måste vara en heldygnsplacering för att den ska anses vara utanför det egna hemmet.⁹⁴⁹

Vid en placering i eget hem kan den unge omplaceras ifrån hemmet om det skulle visa sig vara nödvändigt, så länge beslut om vård med stöd av LVU gäller. Att låta den unge byta miljö flera gånger kan dock vara skadligt. Därför måste det så långt möjligt finnas garantier för att den unge kan få en betryggande omvårdnad i sitt eget hem,

⁹⁴³ JO 1993/94 s. 277.

⁹⁴⁴ JO 2003/04 s. 253 och JO 2011/12 s. 437.

⁹⁴⁵ Jfr 6 kap. 6 § SoL.

⁹⁴⁶ 11 § andra stycket LVU.

⁹⁴⁷ Prop. 1979/80:1 s. 596.

⁹⁴⁸ 11 § andra stycket LVU och prop. 1979/801 s. 596.

⁹⁴⁹ JO 1996/97 s. 284.

innan den unge får flytta hem.⁹⁵⁰

Har det beslutats om vård med stöd av LVU för att det har funnits brister i omsorgen är det enligt förarbetena givet att nämnden måste vara försiktig innan den unge återförs till hemmet. Det är samtidigt inte möjligt att uttala något generellt om under vilka förutsättningar detta kan göras då omständigheterna i varje enskilt fall kan skilja sig.⁹⁵¹ Så länge vården enligt LVU fortgår så kvarstår dock nämndens ansvar för vårdens genomförande och innehåll. Nämnden har bl.a. uppsiktsansvar parallellt med vårdnadshavaren. *Läs mer detta i avsnitt 14.1.3.*

14.3.4 Placeringsbeslutet

När den unge ska placeras utanför sitt hem efter ett omedelbart omhändertagande eller efter nämndens ansökan om vård i domstolen ska socialnämnden fatta ett beslut om placering. Beslutet om placering fattas enligt 11 § första stycket LVU, där det framgår att nämnden bestämmer *hur* vården av den unge ska ordnas och *var* den unge ska vistas under vårdtiden.

Inför nämndens beslut om vård i familjehem, stödboende eller HVB ska en bedömning göras av om förutsättningarna i det tilltänkta hemmet eller stödboendet svarar mot de behov som den unge har. Bedömningen ska redovisas i ett beslutsunderlag. Om beslutet gäller vård i familjehem, ska underlaget innehålla en familjehemsutredning som är aktuell. Om beslutet gäller vård av ett barn ska beslutsunderlaget även innehålla en redogörelse för vilka överväganden som har gjorts i fråga om möjligheten att placera barnet hos en anhörig eller hos någon annan närstående i enlighet med 6 kap. 5 § SoL.⁹⁵²

Socialnämnden kan förbereda vart den unge ska placeras redan innan beslutet om vård fattas. På så sätt kan nämnden i sin ansökan om vård närmare ange var man avser att placera den unge. Domstolen får därmed ett fylligare underlag för sin helhetsbedömning.⁹⁵³ Nämnden är sedan inte bunden till de åtgärder som har redovisats för förvaltningsrätten i samband med ansökan om vård. Nya omständigheter kan leda till avvikelser från de tidigare planerna.⁹⁵⁴ *Läs mer om innehållet i ansökan om vård i avsnitt 7.1.*

⁹⁵⁰ Prop. 1979/80:1 s. 596.

⁹⁵¹ Prop. 1979/80:1 s. 596.

⁹⁵² Se 5 kap. 1 § SOSFS 2012:11.

⁹⁵³ Prop. 1989/90:28 s. 113.

⁹⁵⁴ Prop. 1979/80:1 s. 596.

14.3.4.1 Vissa tillfälliga vistelser utan formellt placeringsbeslut

Varje tillfällig vistelse utanför det hem där den unge är placerad behöver inte föregås av ett nytt placeringsbeslut av nämnden. Ett familjehem bör t.ex. enligt JO kunna låta den unge bo hos sina mor- eller farföräldrar över en helg eller en kortare period under ett lov. Det måste alltså vara möjligt för nämnden att tillåta vissa rent tillfälliga vistelser utanför hemmet utan att nämnden behöver fatta ett formellt beslut om var den unge ska vistas.⁹⁵⁵

Frågan, i det relaterade JO-ärendet, var om socialnämnden vid en omplacering behöver fatta ett formellt placeringsbeslut redan vid inskolning i ett nytt familjehem. Syskonen var under tiden för inskolningen placerade i jourhem. JO ansåg att även om avsikten med vistelsen i det nya familjehemmet var att den skulle övergå i en stadigvarande placering får syskonen, mot bakgrund av att det endast varit fråga om en kort period, anses ha varit fortsatt placerade i jourhemmet *under inskolningen*. När inskolningsperioden var över fattades ett placeringsbeslut om stadigvarande vård.⁹⁵⁶

14.3.5 Utredning och placeringsbeslut vid omplacering

Under vårdtiden kan den unge behöva omplaceras. En utredning om behov av omplacering kan aktualiseras antingen av nämnden eller efter framställan från vårdnadshavaren, eller den unge själv om denne är över 15 år. Vid en eventuell omplacering ställs enligt JO samma krav på utredning, planering, stöd och hjälp till den unge, föräldrarna och familjehem som vid en förstagångsplacering.⁹⁵⁷

Enligt JO ligger det i sakens natur att många som vårdas med stöd av LVU inte är nöjda med var de har placerats. Om den unge har fyllt 15 år och frågan om omplacering kommer upp är det därför naturligt att nämnden i ett inledande skede tar upp en diskussion med denne om frågan. Leder inte diskussionen till enighet, t.ex. därför att den unge vidhåller sitt önskemål om en ny placering, ska nämnden fatta ett formellt beslut i saken.⁹⁵⁸

JO har i flera fall betonat att socialnämnden behöver låta vårdnadshavarna, och den unge om denne har fyllt 15 år, få ta del av och yttra sig över underlaget inför beslut om omplacering.⁹⁵⁹

⁹⁵⁵ JO 2015/16 s. 452.

⁹⁵⁶ JO 2015/16 s. 452.

⁹⁵⁷ Flera JO-ärenden berör frågor om nämndens utredningsskyldighet vid framställningar om omplacering, se t.ex. JO:s beslut dnr 4347-1993, JO 2003/04 s. 230, 2004/05 s. 261, 2005/06 s. 242, 2006/07 s. 305, 2007/08 s. 343 och 346, 2008/09 s. 300 och 2010/11 s. 392.

⁹⁵⁸ JO 2007/08 s. 346.

⁹⁵⁹ Se JO 2008/09 s. 300, JO 2010/11 s. 392 och JO dnr 2894-2011.

14.4 Placering och befogenheter i särskilt ungdomshem

12 § LVU

För vård av unga som på någon grund som anges i 3 § behöver stå under särskilt noggrann tillsyn ska det finnas särskilda ungdomshem.

Om socialnämnden har beslutat att den unge ska vistas i ett hem som avses i första stycket ska Statens institutionsstyrelse anvisa plats i ett sådant hem. I akuta situationer ska Statens institutionsstyrelse omedelbart anvisa en sådan plats.

För den som på någon grund som anges i 3 § LVU behöver stå under särskilt noggrann tillsyn finns det *särskilda ungdomshem*.⁹⁶⁰ Behovet av sådana hem ska tillgodoses av staten genom SiS.⁹⁶¹ Men även barn som beretts vård enligt 2 § LVU eller som vårdas enligt SoL kan vara inskrivna där.

En del av de särskilda ungdomshemmen tar också emot barn och unga som ska genomgå sluten ungdomsvård.⁹⁶²

Nämnden har under tiden den unge vårdas hos SiS fortfarande ansvar för att den unges grundläggande rättigheter enligt 6 kap. 1 § FB tillgodoses.⁹⁶³ *Läs mer om detta i avsnitt 14.1.2.*

14.4.1 SiS ska anvisa plats

Om socialnämnden beslutar att den unge ska vistas i ett särskilt ungdomshem ska SiS *anvisa* den unge en plats i ett sådant hem.⁹⁶⁴

I LVU görs skillnad på *akuta* och *icke akuta* situationer när det gäller placering på särskilt ungdomshem. I akuta situationer ska SiS *omedelbart* anvisa en plats till särskilt ungdomshem.⁹⁶⁵ Alla placeringar på SiS är dock inte av akut karaktär utan det förekommer också placeringar som bl.a. utifrån den unges vårdbehov har planerats under en viss tid där samma skyndsamhetskrav inte gäller. En bedömning av om situationen är akut ska göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Det är socialnämnden, som har bäst känne-

⁹⁶⁰ 12 § LVU.

⁹⁶¹ 6 kap. 3 § SoL.

⁹⁶² Se lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård, LSU.

⁹⁶³ 11 § femte stycket LVU.

⁹⁶⁴ 12 § LVU.

⁹⁶⁵ 12 § andra stycket LVU.

dom om orsaken till placeringen, som ska bedöma om situationen är akut eller inte. Ett exempel på en situation som kan vara akut är när socialnämnden har beslutat om ett omedelbart omhändertagande. Ett annat exempel är om den unge under en pågående placering i t.ex. familjehem eller HVB av någon anledning akut behöver omplaceras till ett särskilt ungdomshem.⁹⁶⁶

14.4.1.1 Inskrivning i särskilt ungdomshem

SiS beslutar efter platsanvisning om *inskrivning* i ett särskilt ungdomshem.⁹⁶⁷ Nämnden ska till sin ansökan om inskrivning bifoga sin utredning i ärendet. Om det finns ett beslut om omhändertagande eller om vård enligt LVU ska en kopia av eller annan underrättelse om det verkställbara beslutet bifogas till ansökan.⁹⁶⁸

14.4.1.2 Placering under transport

Om den unge är placerad på ett särskilt ungdomshem och av någon anledning behöver transporteras får SiS fatta beslut om att den unge *tillfälligt* ska vistas i ett annat särskilt ungdomshem utan att socialnämnden behöver fatta ett nytt placeringsbeslut enligt 11 § LVU.⁹⁶⁹

14.4.2 Särskilda befogenheter

För den som vårdas i ett särskilt ungdomshem har SiS fått vissa särskilda befogenheter. Dessa befogenheter anges i 15–17 c §§ och 19 § LVU. Användning av någon av dessa befogenheter *förutsätter att den unge vårdas på någon grund som anges i 3 § LVU*. Bestämmelserna om förbud mot viss egendom, kroppsvisitation, ytlig kroppsbesiktning, rumsvisitation och säkerhetskontroll kan dock omfatta alla som vårdas hos SiS, om det är nödvändigt för att genomföra vården och upprätthålla ordningen vid hemmet.⁹⁷⁰ De särskilda befogenheterna får endast användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas.⁹⁷¹ Motsvarande bestämmelser finns i LSU.

⁹⁶⁶ Prop. 2017/18:169 s. 116.

⁹⁶⁷ 3 kap. 10 § första stycket SoF.

⁹⁶⁸ 3 kap. 12-13 §§ SoF.

⁹⁶⁹ 11 § första stycket LVU.

⁹⁷⁰ 18 § LVU. De särskilda befogenheterna i dessa fall kan endast användas om SiS medger det, se 8 kap. 4 § SoF.

⁹⁷¹ 20 a § LVU. Den här bestämmelsen omfattar alla tvångsåtgärder förutom omhändertagande av egendom som kan vara till men för vården eller ordningen på hemmet (16 § LVU) eftersom omhändertagande av sådan egendom är obligatorisk.

I 42 § LVU framgår vilka beslut gällande de särskilda befogenheterna som är möjliga att överklaga. *Läs mer om överklagande i kapitel 17.*

Nedan följer en beskrivning av de särskilda befogenheterna i 15–17 c §§ och 19 § LVU.

14.4.2.1 Begränsning av rörelsefriheten

SiS har befogenhet att begränsa rörelsefriheten för den unge på ett särskilt ungdomshem om det är nödvändigt för att vården ska kunna genomföras. Den unges rörelsefrihet får också inskränkas när det behövs av hänsyn till andra intagnas eller personalens säkerhet.⁹⁷²

14.4.2.2 Begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster, ta emot besök och vistelse utanför hemmet

Den unge har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster⁹⁷³, ta emot besök samt vistas utanför hemmet i den utsträckning det är lämpligt.

Beslut om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster, ta emot besök eller vistas utanför hemmet fattas av SiS. Beslut om vistelse utanför hemmet ska fattas efter samråd med socialnämnden.⁹⁷⁴ Ett beslut om en inskränkning kan innebära allt ifrån att den unge helt vägras att använda elektroniska kommunikationstjänster till att mindre inskränkningar görs. Detsamma gäller för besök. Det kan också handla om att besöken förenas med villkor, till exempel att någon ur personalen är närvarande vid besöken. På samma sätt kan ett alternativ till att helt vägra den unge ett telefonsamtal vara att någon ur personalen sitter med och lyssnar på samtalet. Det kan också handla om att den unge får tillgång till internet tillsammans med personal.⁹⁷⁵

Rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök får vägras eller begränsas om det kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet. Ett sådant beslut får gälla högst 14 dagar.

⁹⁷² 15 § LVU.

⁹⁷³ Bl.a. fast telefoni, mobiltelefoni, internet och e-post omfattas. Avsikten är att definitionen ska vara oberoende av teknikutvecklingen på området och även omfatta eventuellt nya elektroniska kommunikationsmedel (prop. 2017/18:169 s. 117).

⁹⁷⁴ 15 a § tredje stycket LVU.

⁹⁷⁵ Prop. 2017/18:169 s. 60.

När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas. Rätten att få vistas utanför hemmet gäller under en på förhand bestämd tid på högst fyra veckor.⁹⁷⁶

14.4.2.3 Vård vid låsbar enhet

I vissa fall får den unge beredas vård vid en enhet inom hemmet som är låsbar eller på något annat sätt inrättad för särskilt noggrann tillsyn (vård vid låsbar enhet). Detta gäller om det är nödvändigt med hänsyn till den unges eller andras säkerhet, om det är nödvändigt för att förhindra att den unge avviker, eller för att i övrigt genomföra vården. Den som vårdas vid en låsbar enhet ska ges möjlighet att dagligen vistas utomhus och ges möjlighet att ägna sig åt fysisk aktivitet eller någon annan fritidssysselsättning.⁹⁷⁷

Vård vid en låsbar enhet får pågå under högst två månader i följd. Om särskilda behandlingsskäl föranleder det, får dock vården vid enheten pågå längre tid, förutsatt att någon av de omständigheter som anges i första stycket fortfarande gäller och att den unge samtidigt ges möjlighet till vistelse i öppnare former eller utanför hemmet.⁹⁷⁸

14.4.2.4 Avskiljning och vård i enskildhet

Om det är särskilt påkallat på grund av att den unge uppträder våldsam eller stör ordningen på grund av berusning får den unge hållas i avskildhet (avskiljning). Den unge ska då stå under fortlöpande uppsikt av personalen och ha möjlighet att tillkalla personal. Den unge får inte hållas avskild längre tid än vad som är oundgängligen nödvändigt och inte i något fall under längre tid än fyra timmar i följd.⁹⁷⁹

En läkare eller sjuksköterska ska skyndsamt yttra sig om varje åtgärd som vidtas enligt 15 c § LVU. Om läkaren eller sjuksköterskan begär det, ska åtgärden genast avbrytas.⁹⁸⁰

Om det krävs med hänsyn till den unges speciella behov av vård eller säkerhet eller säkerheten vid hemmet får den unge hindras från att träffa andra som vårdas där (vård i enskildhet). Vård i enskildhet ska vara anpassad efter den unges individuella vårdbehov. En fråga om vård i enskildhet ska prövas fortlöpande och alltid omprövas inom sju

⁹⁷⁶ 15 a § andra stycket LVU.

⁹⁷⁷ 15 b § första och andra stycket LVU.

⁹⁷⁸ 15 c § tredje stycket LVU.

⁹⁷⁹ Se 15 c § första stycket LVU.

⁹⁸⁰ 15 c § andra stycket LVU.

dagar från senaste prövning.⁹⁸¹ Vård i enskildhet är en ingripande åtgärd. Därför är det viktigt att vården har ett tydligt syfte och innehåll, samt att den unge får information om detta.⁹⁸²

JO har uttalat att det är ofrånkomligt att personalen, vid t.ex. avskiljning enligt 15 c § LVU, kan behöva ingripa mot den unge för att föra den unge till ett avskiljningsrum. Det rättsliga stödet för att i en sådan situation använda våld kan sökas i 24 kap. 2 § brottsbalken. Det finns dock inte någon möjlighet att närmare uttala vilka åtgärder som generellt sett kan vara befogade för att personalen på ett säkert sätt ska kunna föra en intagen ungdom till ett avskiljningsrum. En bedömning måste alltid göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. I det aktuella ärendet bedömde personalen att det var mindre ingripande att hålla fast den unge tills situationen lugnat sig, istället för att fatta beslut om avskiljning. JO underströk att det aldrig kan bli fråga om att med stöd av proportionalitetsprincipen i 20 a § LVU ersätta beslut om avskiljning med att personalen i stället håller fast den unge. Ett sådant agerande förutsätter enligt 2 kap. 6 § RF stöd i lag och kan alltså inte legitimeras genom en hänvisning till 20 a § LVU. Det gäller även om personalens egen uppfattning skulle vara att det är en mindre ingripande åtgärd.⁹⁸³

14.4.2.5 Övervakning av brev och andra försändelser

Den unge får underkastas övervakning av sina brev och andra försändelser, om det behövs med hänsyn till ordningen vid hemmet eller till den unges särskilda förhållanden. För detta ändamål får SiS öppna och ta del av försändelser som kommer till eller sänds från den unge. Om en ankommande försändelse innehåller egendom som den unge inte får inneha enligt 16 § LVU, ska egendomen omhändertas. Brev mellan den unge och en svensk myndighet eller den unges advokat eller offentliga biträde ska vidarebefordras utan föregående granskning.⁹⁸⁴

14.4.2.6 Förbud mot viss egendom

Den unge får inte inneha narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådana medel som avses i lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana varor som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor eller injektionssprutor, kanyler eller andra föremål som är särskilt ägnade att

⁹⁸¹ 15 d § LVU.

⁹⁸² Prop. 2017/18:169 s. 74.

⁹⁸³ JO dnr 6774-2017. Se också prop. 2017/18:169 s. 55-56.

⁹⁸⁴ 19 § LVU.

användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika. Den unge får inte heller inneha något annat som kan vara till men för vården eller ordningen vid hemmet. Om sådan egendom påträffas, ska den omhändertas.⁹⁸⁵

14.4.2.7 Kroppsvisitation, ytlig kroppsbesiktning och rumsvisitation

Om det behövs får den unge kroppsvisiteras⁹⁸⁶ eller ytligt kroppsbesiktigas⁹⁸⁷ vid ankomst till hemmet för kontroll av att den unge inte bär på sig något som inte får innehas enligt 16 § LVU. Detsamma gäller om det under vistelsen i hemmet uppkommer misstanke att sådan egendom ska påträffas hos den unge.⁹⁸⁸ En kroppsvisitation eller en ytlig kroppsbesiktning ska genomföras i närvaro av ett vittne om inte den unge avstår från den rätten.⁹⁸⁹

Den unge ska tillfrågas om denne önskar att någon särskild person ur personalen genomför eller närvarar vid kroppsvisitationen eller den ytliga kroppsbesiktningen. Den unges önskemål ska så långt det är möjligt tillgodoses. All den hänsyn som omständigheterna medger ska iakttas vid kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning.⁹⁹⁰

Om det behövs för att genomföra vården eller upprätthålla ordningen vid hemmet, får bostadsrum och andra slutna förvaringsställen som disponeras av den unge visiteras (rumsvisitation). En rumsvisitation får endast utföras för att söka efter föremål som den unge inte får inneha enligt 16 § LVU och ska genomföras i närvaro av ett vittne. All den hänsyn som omständigheterna medger ska iakttas.⁹⁹¹

⁹⁸⁵ 16 § LVU. SiS kan enligt 20 § LVU sedan förstöra eller sälja egendomen enligt bestämmelserna om beslagtagna egendom i 2 § 1 första stycket lagen (1958:205) om förverkande av alkohol m.m.

⁹⁸⁶ Med kroppsvisitation avses en undersökning av någons kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig, se prop. 2017/18:169 s. 44.

⁹⁸⁷ Med ytlig kroppsbesiktning avses en okulär besiktning av den nakna kroppen inklusive förekommande proteser, se prop. 2017/18:169 s. 44.

⁹⁸⁸ 17 § första stycket LVU.

⁹⁸⁹ 17 § andra stycket LVU.

⁹⁹⁰ 17 § tredje-fjärde stycket LVU.

⁹⁹¹ 17 b § LVU.

14.4.2.8 Drogtester m.m.

Den unge kan, om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl, vara skyldig att lämna olika prover vid ankomsten till hemmet för kontroll av om den unge är påverkad av t.ex. narkotika eller alkohol.⁹⁹² Detsamma gäller också om det under vistelsen i hemmet kan misstänkas att den unge är påverkad av någon sådan dryck eller vara. Det kan handla om att lämna

- blodprov
- urinprov
- utandningsprov
- salivprov
- svettprov.

Den unge får uppmanas att lämna prov endast om det finns anledning till det.⁹⁹³

14.4.2.9 Säkerhetskontroll

Om det behövs för att genomföra vården eller upprätthålla ordningen vid hemmet, får säkerhetskontroll genomföras med metalldetektor eller annan liknande anordning på de särskilda ungdomshem som SiS bestämmer. Det ska för varje särskilt ungdomshem anges i vilka situationer kontroller får genomföras. Sådan kontroll får bara genomföras för att söka efter föremål som den unge inte får inneha enligt 16 § LVU.⁹⁹⁴ En säkerhetskontroll får endast utföras med hjälp av en metalldetektor eller annan liknande anordning. För undersökning av väskor och andra föremål som den unge har med sig kan röntgenundersökning användas. Om manuell kontroll behöver göras av den unge krävs ett särskilt beslut om kroppsvisitation enligt 17 § LVU.⁹⁹⁵

⁹⁹² Syftet ska enligt 17 a § LVU vara att kontrollera om den unge är påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

⁹⁹³ Se 17 a § LVU.

⁹⁹⁴ 17 c § LVU.

⁹⁹⁵ Prop. 2017/18:169 s. 123.

14.4.3 Utskrivning från särskilt ungdomshem

När behovet av vård i särskilt ungdomshem har upphört ska den som vårdas skrivas ut. Det är SiS som beslutar om utskrivning, men om den unge vårdas med stöd av LVU får den unge inte skrivas ut om inte socialnämnden har begärt eller medgett det.⁹⁹⁶ Om SiS enligt 11 § första stycket LVU beslutar att den unge tillfälligtvis ska vistas på annat särskilt ungdomshem under transport får dock den unge skrivas ut från det hemmet utan att socialnämnden har begärt eller medgett det.⁹⁹⁷

⁹⁹⁶ 3 kap. 14 § första och andra stycket SoF.

⁹⁹⁷ 3 kap. 14 § andra stycket SoF.

15. Övervägande och omprövning

13 § LVU

Har den unge beretts vård med stöd av 2 §, ska socialnämnden minst en gång var sjätte månad överväga om vård enligt lagen fortfarande behövs och hur vården bör inriktas och utformas.

Har den unge beretts vård med stöd av 3 §, ska socialnämnden inom sex månader från dagen för verkställighet av vårdbeslutet pröva om vård med stöd av lagen ska upphöra. Denna fråga ska därefter prövas fortlöpande inom sex månader från senaste prövning.

Nämnden har ansvar att noga följa vården av den unge. Regler om nämndens uppföljning finns i 13 a § LVU, med kompletterande regler i SoL.

I ansvaret att följa vården ingår det i nämndens uppgifter att bevaka att vården inte fortgår längre än nödvändigt. För att nämnden ska hålla sig informerad om hur vården går och kunna avsluta vården när den inte längre behövs ska nämnden regelbundet *överväga* eller *ompröva vården*.⁹⁹⁸

Ett *övervägande* görs om barnet vårdas med stöd av 2 § LVU, dvs. på grund av brister i omsorgen eller förhållanden i hemmet.

En *omprövning* görs när den unge vårdas på grund av det egna beteendet i enlighet med 3 § LVU.

⁹⁹⁸ 13 § LVU.

Läs mer

Mer om socialnämndens ansvar att följa vården kan du läsa i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

Mer om socialnämndens och utförarens skyldighet att dokumentera uppföljningen kan du läsa i handboken *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*

15.1 Övervägande – vid vård på grund av förhållanden i hemmet

13 § första stycket LVU

Har den unge beretts vård med stöd av 2 §, ska socialnämnden minst en gång var sjätte månad överväga om vård enligt lagen fortfarande behövs och hur vården bör inriktas och utformas.

15.1.1 När ska övervägandet göras?

Om barnet vårdas med stöd av 2 § LVU, dvs. på grund av hemförhållanden (de s.k. miljöfallen) ska socialnämnden *minst* en gång var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs och hur vården framöver bör inriktas och utformas.⁹⁹⁹ Det är inom sex månader *från när barnet placerats utanför sitt eget hem*, som vården ska övervägas.¹⁰⁰⁰ Därefter ska ett övervägande göras minst en gång var sjätte månad.¹⁰⁰¹

Har LVU-vården inletts med ett omedelbart omhändertagande räknas tiden för övervägandet också från att barnet placerats utanför sitt hem.¹⁰⁰²

Om den unge vårdas med stöd av både 2 och 3 §§ LVU ska vården både övervägas och omprövas. Enligt JO bör detta lämpligen ske vid ett och samma tillfälle.¹⁰⁰³

⁹⁹⁹ 13 § första stycket LVU.

¹⁰⁰⁰ Jfr 10 och 13 §§ LVU samt JO dnr 1781-2012.

¹⁰⁰¹ 13 § LVU.

¹⁰⁰² Se JO dnr 4151-1995, dnr 338-1996 och dnr 2099-2011 samt 10 § LVU.

¹⁰⁰³ JO dnr 2099-2011.

15.1.2 Övervägandet är ingen formell prövning

Ett övervägande innebär inte att vården formellt omprövas, utan fungerar som nämnts som en information till nämnden. Ett beslut fattas därför inte. Det har inte ansetts motiverat i miljöfallen med en obligatorisk prövning av vården var sjätte månad då det kan skapa oro och otrygghet för barnet, vårdnadshavare och eventuella familjehemsföräldrar.¹⁰⁰⁴ Överväganden kan därför ske utan att berörda parter underrättas om det. Det skriftliga material som redovisas för nämnden behöver inte kommuniceras med parterna.

Om övervägandet inte föranleder någon åtgärd av nämnden kan nämnden enligt beslut från JO lägga informationen till handlingarna utan beslut i saken, samt dokumentera övervägandet i den unges akt i enlighet med 11 kap. 5 § SoL.¹⁰⁰⁵ Se 4 kap. 9 § SOSFS 2014:5 för regler om dokumentation i journalen. Det finns dock inget som hindrar att nämnden informerar parterna om övervägandet.

15.1.2.1 Övervägandet kan leda till att nämnden behöver inleda utredning

Informationen som nämnden tar del av vid ett övervägande kan leda till att nämnden behöver ta upp frågan om vårdens inriktning och utformning eller frågan om upphörande av vård till en *formell prövning*. Vid en prövning av vårdens upphörande behöver nämnden inleda en utredning och fatta ett beslut.¹⁰⁰⁶ Förvaltningslagens bestämmelser om utredning, partsinsyn, kommunikation m.m. blir då tillämpliga (se 11 kap. 8 och 9 §§ SoL). Detsamma gäller enligt JO-beslut om nämnden exempelvis anser att barnet behöver omplaceras.¹⁰⁰⁷ *Läs mer om detta i avsnitt 14.3.5 och 16.6.*

15.1.3 Nämnden är ansvarig

Det är den handläggare som har ansvaret för vården som bör anmäla till socialnämnden hur vården har bedrivits och hur förhållandena har utvecklats sig.¹⁰⁰⁸ JO har i beslut framhållit att det är viktigt att det är nämnden som har ansvaret att överväga vården. Det är därför inte

¹⁰⁰⁴ Jfr prop. 1989/90:28 s. 76.

¹⁰⁰⁵ Jfr JO 1998/99 s. 296, JO dnr 3002-2007 och dnr 2422-2011.

¹⁰⁰⁶ Se prop. 1989/90:28 s. 76, JO dnr 1060-2017 och 11 kap. 1 § SoL.

¹⁰⁰⁷ Flera JO-ärenden berör frågor om nämndens utredningsskyldighet vid framställningar om omplacering, se t.ex. JO dnr 4347-1993, JO 2003/04 s. 230, 2004/05 s. 261, 2005/06 s. 242, 2006/07 s. 305, 2007/08 s. 343 och 346, 2008/09 s. 300 och 2010/11 s. 392.

¹⁰⁰⁸ Prop. 1979/80:1 s. 587 och prop. 1989/90:28 s. 76.

tillräckligt att t.ex. handläggaren i ärendet överväger vården. För att nämnden ska kunna fullgöra sin skyldighet att följa vården behöver nämnden därför löpande, minst en gång var sjätte månad, få information om ärendet och om hur vården har bedrivits.¹⁰⁰⁹

Uppdrag att besluta åt nämndens vägnar i ärenden som rör övervägande av vård får endast delegeras åt en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott).¹⁰¹⁰ *Läs mer om delegering i kapitel 19.*

15.1.4 Övervägande även under prövning i domstol

JO har i beslut ansett att nämnden är skyldig att överväga behovet av fortsatt vård, även när frågan är föremål för prövning av domstol, t.ex. vid ett överklagande eller om en domstol nyligen har tagit ställning i saken. Nämnden kan inte heller skjuta upp ett övervägande för att det pågår en polisutredning som har betydelse för barnets placering utanför hemmet som nämnden vill avvakta resultatet av.¹⁰¹¹

Nämndens handläggning i samband med ett överklagande kan dock enligt JO i vissa situationer likställas med ett övervägande.¹⁰¹²

15.1.5 Utgångspunkter för övervägandet

Övervägandet ger nämnden underlag för att kunna följa upp att barnet får god vård och för att främja långsiktiga och stabila lösningar. Huvudregeln är att vården ska inriktas på en återförening för barnet med sina föräldrar, i de fall det är aktuellt, och därmed behöver nämnden kontrollera hur man har lyckats upprätthålla kontakten mellan föräldrarna och deras barn, samt vilken hjälp och vilket stöd barnet har fått.¹⁰¹³ Det kan vara naturligt att utgå från vårdplanen vid övervägandet, eftersom vårdplanen ska beskriva målet med vården.¹⁰¹⁴

Även om vården ska inriktas på en återförening är detta inte alltid möjligt. Nämnden kan bedöma att en återförening inte är till barnets bästa utifrån behovet av en stabil och trygg uppväxt. Utifrån de överväganden som gjorts angående vården kan det finnas behov av att ändra utformningen av vård- och genomförandeplanen.¹⁰¹⁵

¹⁰⁰⁹ Se JO dnr 3002-2007.

¹⁰¹⁰ Se 10 kap. 4 § SoL och prop. 2021/22:178 s. 40 och 120.

¹⁰¹¹ JO 1998/99 s. 296 och JO dnr 2008-4475.

¹⁰¹² JO 1998/99 s. 296 och JO dnr 3725-2016.

¹⁰¹³ Prop. 1989/90:28 s. 75-76 och prop. 2012/13:10 s. 131 och 137.

¹⁰¹⁴ Jfr 5 kap. 1 a § SoF.

¹⁰¹⁵ Se prop. 2012/13:10 s. 131 och 137.

Det finns ärenden där nämnden är väl orienterad om de omständigheter som lett till omhändertagandet och där det finns anledning att utgå från att läget kommer att vara oförändrat under en längre tid. JO har framhållit att det i ett sådant ärende inte alltid behöver göras en mer ingående prövning kring om vården bör fortsätta.¹⁰¹⁶

Det är enligt JO viktigt att de uppgifter som redovisas i övervägandet är aktuella och att det tydligt framgår om förhållanden som är av betydelse för vården har ändrats, t.ex. vården i familjehemmet.¹⁰¹⁷

15.2 Omprövning – vid vård på grund av eget beteende

13 § andra stycket LVU

Har den unge beretts vård med stöd av 3 §, ska socialnämnden inom sex månader från dagen för verkställighet av vårdbeslutet pröva om vård med stöd av lagen ska upphöra. Denna fråga ska därefter prövas fortlöpande inom sex månader från senaste prövning.

15.2.1 När ska omprövningen göras?

För den som bereds vård på grund av eget beteende med stöd av 3 § LVU, ska socialnämnden *inom sex månader från dagen då vårdbeslutet verkställdes*, alltså från när den unge placerats utanför sitt eget hem, ompröva vården. Därefter ska vården fortlöpande prövas inom sex månader från den senaste prövningen.¹⁰¹⁸

JO har i beslut uttalat att om LVU-vården har inletts med ett omedelbart omhändertagande räknas tiden för omprövningen också från det att den unge har placerats utanför sitt hem.¹⁰¹⁹

Om den unge vårdas med stöd av både 2 och 3 §§ LVU ska vården både övervägas och omprövas. Enligt JO bör detta lämpligen ske vid ett och samma tillfälle.¹⁰²⁰

¹⁰¹⁶ JO 1998/99 s. 296.

¹⁰¹⁷ Se JO dnr 3081-2013 och dnr 6383-2009.

¹⁰¹⁸ Se 10 § och 13 § andra stycket LVU samt JO dnr 1781-2012.

¹⁰¹⁹ Se JO dnr 4151-1995, dnr 338-1996 och dnr 2099-2011 samt 10 § LVU.

¹⁰²⁰ JO dnr 2099-2011.

JO har betonat att skyldigheten att ompröva vården gäller oavsett den unges ålder och oavsett om vårdnadshavaren eller den unge själv motsätter sig vården.¹⁰²¹

I samband med en prövning av om vård enligt LVU av ett barn i familjehem ska upphöra har nämnden en skyldighet att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud.¹⁰²² *Läs mer om detta i avsnitt 15.3.*

15.2.2 Omprövning är en formell prövning

Omprövning av vården är en formell prövning och ett beslut ska fattas. Förvaltningslagens bestämmelser om utredning, partsinsyn, kommunikation m.m. blir då tillämpliga (se 11 kap. 8 SoL).¹⁰²³ Parterna har även rätt till företräde inför nämnden och nämnden ska underrätta parterna om den rätten.¹⁰²⁴ *Läs mer om detta i avsnitt 16.5 och 16.6.*

Nämnden ska vidare, i samband med att parterna underrättas om beslutet, informera parterna om hur de kan överklaga beslutet om det har gått dem emot.¹⁰²⁵ *Läs mer om överklagande i kapitel 17.*

Uppdrag att besluta på nämndens vägnar i ärenden som rör omprövning får endast delegeras åt en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott).¹⁰²⁶ *Läs mer om delegering i kapitel 19.*

15.2.3. Pröva om vården behöver fortsätta

Omprövningen ska avse frågan om de omständigheter som gjorde att vården var nödvändig fortfarande föreligger och om vården även fortsättningsvis behöver ges med stöd av LVU. Det är den unges behandlingsbehov som ska bestämma hur länge vården ska bestå. Om exempelvis ett särskilt behandlingsprogram har fastställs för den unge som varar längre än sex månader är det en omständighet som nämnden behöver beakta när vården ska omprövas.¹⁰²⁷

Det kan vara naturligt att utgå från vårdplanen vid omprövningen, eftersom vårdplanen ska beskriva målet med vården.¹⁰²⁸

¹⁰²¹ JO dnr 2422-2011.

¹⁰²² 13 b § LVU.

¹⁰²³ Se prop. 1989/90:28 s. 76-77 och 41 § 2 LVU.

¹⁰²⁴ 11 kap. 9 § SoL.

¹⁰²⁵ 33 § FL och JO dnr 2422-2011.

¹⁰²⁶ Se 10 kap. 4 § SoL.

¹⁰²⁷ Prop. 1979/80:1 s. 588.

¹⁰²⁸ Jfr 5 kap. 1 a § SoF.

15.2.4 Utebliven omprövning

Varken i lag eller förarbeten sägs något om konsekvenserna av en utebliven omprövning. Att en omprövning uteblir innebär inte att vården automatiskt upphör. Förutsättningarna för när LVU-vården kan upphöra anges i 21 § LVU. *Läs mer om detta i kapitel 16.*

JO har betonat att omprövningsregeln är viktig ur rättssäkerhets-synpunkt. I ett ärende där den unge med stöd av 3 § LVU varit placerad på särskilt ungdomshem hade socialnämnden under flera års tid inte omprövat vården. Nämnden hade under denna tid i stället övervägt vården i tron att nämnden inte hade skyldighet att ompröva vården, eftersom den unge var under 15 år och vårdnadshavarna inte motsatte sig vården. JO betonade att skyldigheten att ompröva vården gäller oavsett den unges ålder och oavsett om vårdnadshavaren eller den unge själv motsätter sig vården. Vidare påpekade JO att omständigheten att en ung person vårdas vid ett särskilt ungdomshem utan att föreskrivna omprövningar görs är allvarligt, och att underlåtenhet att ompröva vård som ges med stöd av 3 § LVU kan föranleda ansvar för tjänstefel.¹⁰²⁹

15.3 Överväga flyttningsförbud

13 b § LVU

När socialnämnden prövar om vård som har beslutats med stöd av denna lag ska upphöra för någon som är under 18 år och som är placerad i ett hem som avses i 6 kap. 6 § första stycket socialtjänstlagen (2001:453), ska socialnämnden också särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud enligt 24 §.

15.3.1 Övervägande av flyttningsförbud vid prövning av om LVU-vård av barn i familjehem ska upphöra

Socialnämnden måste särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud i samband med en prövning av om vård enligt LVU av ett barn ska upphöra.

Det är först när socialnämnden prövar vårdens upphörande som nämndens skyldighet att överväga om det finns skäl att ansöka om

¹⁰²⁹ JO dnr 2422-2011. Se även JO dnr 5941-2011.

flyttningsförbud träder in. När det gäller vård enligt 2 § LVU träder skyldigheten in när det övervägande som nämnden ska göra minst var sjätte månad leder till en prövning av vårdens upphörande.¹⁰³⁰ *Läs mer om övervägande vid vård på grund av förhållanden i hemmet i avsnitt 15.1.* När det gäller vård enligt 3 § LVU ska frågan om vården kan upphöra prövas inom sex månader från dagen för verkställighet av vårdbeslutet och därefter fortlöpande inom sex månader från den senaste prövningen.¹⁰³¹ *Läs mer om omprövning vid vård på grund av eget beteende i avsnitt 15.2.* En prövning ska också alltid göras om vårdnadshavaren eller barnet, om han eller hon har fyllt 15 år, begär att vård enligt 2 eller 3 § LVU ska upphöra.¹⁰³² *Läs mer om detta i avsnitt 16.5.*

Bestämmelsen om särskilt övervägande av flyttningsförbud är endast tillämplig när barn är placerade i ett enskilt hem, alltså familjehem (bestämmelsen är också tillämplig vid privatplaceringar), eftersom flyttningsförbud enligt 24 § LVU endast kan meddelas för barn som är placerade i ett sådant hem som avses i 6 kap. 6 § första stycket SoL.

Bestämmelsen innebär att nämnden ska ta ställning till om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud vid varje tillfälle nämnden prövar om vården ska upphöra. Det betyder att socialnämnden, i samband med att vården ska upphöra, alltid måste bedöma om

- det finns en påtaglig risk för skada på barnets hälsa eller utveckling om det flyttar hem omedelbart och
- vårdnadshavarna inte går med på att barnet stannar kvar i familjehemmet.

Om socialnämnden vid övervägandet bedömer att det finns en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling om han eller hon skiljs från hemmet, dvs nämnden bedömer att kriterierna för flyttningsförbud enligt 24 § LVU är uppfyllda, bör socialnämnden enligt förarbetena ansöka om flyttningsförbud till förvaltningsrätten.¹⁰³³

Det finns inte hinder mot att nämnden vid andra tillfällen än vid vårdens upphörande överväger om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud.¹⁰³⁴

¹⁰³⁰ 13 § första stycket LVU.

¹⁰³¹ 13 § andra stycket LVU.

¹⁰³² Se prop. 2021/22:178 s. 37 och JO dnr 2710-2001, jfr också JO 2007/08 s. 346.

¹⁰³³ Se prop. 2021/22:178 s. 38.

¹⁰³⁴ Se prop. 2021/22:178 s. 109.

15.3.2 Ansökan om flyttningsförbud vid överklagande av upphörande av vård

Oavsett om socialnämndens prövning av vården resulterar i att vården upphör eller inte, ska nämnden ta ställning till om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud. Det beror på att socialnämndens beslut gällande upphörande av vården kan överklagas och att domstolen då kan komma fram till att vården ska upphöra. I ett sådant fall kan det bli aktuellt för nämnden att göra en villkorlig ansökan om flyttningsförbud, dvs begära att förvaltningsrätten beslutar om flyttningsförbud om rätten finner att vården ska upphöra.¹⁰³⁵

En villkorlig ansökan om flyttningsförbud bör göras om nämnden kommer fram till att det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas om barnet skiljs från hemmet på grund av att rätten beslutar att LVU-vården ska upphöra.¹⁰³⁶ Om nämnden gör en sådan ansökan blir yrkandet i första hand att överklagandet ska avslås och i andra hand, om rätten kommer fram till att LVU-vården ska upphöra, att rätten ska besluta om flyttningsförbud.

15.3.3 Övervägandet behöver göras innan barnet flyttar

Eftersom det är själva flytten som förbjuds vid ett flyttningsförbud behöver övervägandet göras innan barnet flyttar.

Bestämmelserna om flyttningsförbud innebär att socialnämnden har en möjlighet att förhindra att barnets hälsa eller utveckling skadas på grund av att det skiljs från det hem där det är placerat.¹⁰³⁷ Det innebär att socialnämnden inte kan låta barnet flytta hem och först efteråt överväga om det fanns en påtaglig risk för barnets hälsa eller utveckling

15.3.4 Övervägandet är ingen formell prövning

Ett övervägande av om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud innebär inte att övervägandet måste leda fram till ett formellt beslutsförfarande. Övervägandet ska däremot alltid dokumenteras enligt 11 kap. 5 § SoL. Socialtjänsten bör noga väga skäl för och emot och noga motivera och dokumentera det ställningstagande man kommer fram till.¹⁰³⁸ *Läs mer om detta i avsnitt 15.1.2.*

¹⁰³⁵ Se prop. 2021/22:178 s. 37-39.

¹⁰³⁶ Jfr prop. 1989/90:28 s. 119 och prop. 2021/22:178 s. 37-39.

¹⁰³⁷ Se 24 § LVU.

¹⁰³⁸ Se prop. 2021/22:178 s. 38.

15.3.5 Nämnden är ansvarig

Övervägandet ska göras av socialnämnden. Uppdrag att besluta på nämndens vägnar i ärenden som rör övervägande av flyttningsförbud får bara delegeras till en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i socialnämnden (utskott).¹⁰³⁹ *Läs mer om övervägande i avsnitt 15.1 och mer om delegering i kapitel 19.*

15.4 Överväga vårdnadsöverflyttning

13 c § LVU

När den unge har varit placerad i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Vid ett sådant övervägande ska följande särskilt beaktas:

- den unges och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,
- den unges relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose den unges behov av en trygg och god uppväxt,
- familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose den unges behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, och
- den unges relation till sina föräldrar.

Socialnämnden är skyldig att i vissa fall särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § FB. Det gäller när barnet har varit placerat i samma familjehem under två år räknat från att nämndens beslut om placering verkställdes. Därefter ska frågan om vårdnadsöverflyttning övervägas årligen.¹⁰⁴⁰ Det finns inget som hindrar att detta görs redan innan barnet har varit placerat i två år i samma familjehem.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁹ Se 10 kap. 4 § SoL.

¹⁰⁴⁰ 13 c § LVU.

¹⁰⁴¹ Prop. 2021/22:178 s. 46.

Syftet med bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning är att förhindra att barn som rotat sig i ett familjehem blir uppryckta från en miljö där de funnit sig till rätta och känner en större samhörighet och känslomässig förankring till än i det egna hemmet.¹⁰⁴²

Vid övervägande om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden ska följande särskilt beaktas:

- barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,
- barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt,
- familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, och
- barnets relation till sina föräldrar.¹⁰⁴³

Läs mer

Mer om vårdnadsöverflyttning och övervägande av vårdnadsöverflyttning kan du läsa i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

¹⁰⁴² Se prop. 2021/22:178 s. 44 samt prop. 2002/03:53 s. 84-85.

¹⁰⁴³ 13 c § andra stycket LVU.

16. Vårdens upphörande

21 § LVU

När vård med stöd av denna lag inte längre behövs, ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra. Socialnämnden får inte besluta att vård enligt 2 § ska upphöra förrän de omständigheter som föranleder vården har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt.

Nämnden ska noga förbereda den unges återförening med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne.

Vård som har beslutats med stöd av 2 § ska upphöra senast när den unge fyller 18 år.

Vård som har beslutats med stöd av 3 § ska upphöra senast när den unge fyller 21 år.

I LVU finns inget angivet om vårdtidens längd. Av 21 § LVU framgår dock att så snart LVU-vården inte längre behövs ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra. Nämnden har inför ett upphörande av vård också ansvar för att noga förbereda återföreningen mellan den unge och den som har vårdnaden om den unge.¹⁰⁴⁴ Hur själva beslutet ska dokumenteras framgår av 31–32 §§ FL och 5 kap. 14 § SOSFS 2014:5.

I förarbetena förtydligas att vården ska avslutas så snart det inte längre finns behov för nämnden att utöva de särskilda befogenheter som LVU ger. Bedömningen av när vården kan upphöra ska utgå från det vårdbehov som ursprungligen var anledningen till omhändertagandet.¹⁰⁴⁵

För att vården av den unge inte ska pågå längre än nödvändigt måste socialnämnden noga följa vården och kontinuerligt pröva om vård med stöd av lagen behövs.¹⁰⁴⁶ Om nämnden anser att vården bör upphöra behöver nämnden enligt JO inleda en

¹⁰⁴⁴ 21 § första stycket LVU.

¹⁰⁴⁵ Se prop. 1979/80:1 s. 587-588 och 21 § LVU.

¹⁰⁴⁶ 13 och 13 a §§ LVU.

utredning om saken.¹⁰⁴⁷ Därmed blir reglerna om partsinsyn, kommunikation, offentligt biträde m.m. tillämpliga (se vidare 11 kap. 8 och 9 §§ SoL). *Läs mer om detta i avsnitt 16.6.* Ska vård med LVU ersättas med en frivillig placering behöver beslut om vård fattas i enlighet med vad som gäller enligt SoL.

I sammanhanget kan nämnas att vård enligt LVU *inte* upphör för att *en placering* enligt 11 § LVU avslutas. För att vård enligt LVU ska upphöra måste enligt JO ett särskilt beslut om vårdens upphörande enligt 21 § LVU fattas.¹⁰⁴⁸

16.1 Vård på grund av hemförhållanden upphör senast vid 18 år

Vård som har beslutats med stöd av 2 § LVU, dvs. på grund av förhållandena i hemmet, ska upphöra senast när barnet fyller 18 år.¹⁰⁴⁹ I denna situation behöver inget formellt beslut fattas, men av nämndens dokumentation ska framgå när och av vilka skäl insatsen har avslutats. Vidare bör nämndens bedömning av i vilken utsträckning målet eller målen med insatsen har uppnåtts sammanfattas i en slutanteckning som tillförs personakten.¹⁰⁵⁰ I sammanhanget kan det påminnas om att barnet har rätt att få relevant information och ska ges möjlighet att framföra sina åsikter.¹⁰⁵¹

När vård enligt 2 § LVU upphör på grund av att den unge har fyllt 18 år kan nämnden och den unge vara överens om att placeringen ändå bör fortsätta därefter. I den situationen är det reglerna om frivillig vård som blir gällande och en utredning behöver inledas och beslut om vård fattas enligt SoL. Eftersom den unge då har fyllt 18 år är det enbart den unge själv som behöver lämna samtycke till den fortsatta vården.

Om förutsättningar för LVU-vård på grund av den unges beteende föreligger vid 18-årsdagen kan nämnden ansöka om vård enligt 3 § LVU till förvaltningsrätten.

¹⁰⁴⁷ JO dnr 1060-2017.

¹⁰⁴⁸ Se JO dnr 1060-2017.

¹⁰⁴⁹ 21 § andra stycket LVU.

¹⁰⁵⁰ Se 5 kap. 25 § SOSFS 2014:5.

¹⁰⁵¹ 36 § första stycket LVU.

16.1.1 Upphörande på grund av att vården inte längre behövs

Vård med stöd av 2 § LVU, dvs. vård på grund av hemförhållandena, ska inte upphöra förrän de omständigheter som föranleder vården har förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt.¹⁰⁵²

Med "omständigheter som föranleder vården" avses både sådana omständigheter som låg till grund för beslutet att bereda barnet vård och sådana omständigheter som kan ha tillkommit under vården och som innebär att det finns skäl för fortsatt vård.¹⁰⁵³

Att det ska vara fråga om en varaktig förändring innebär att den inte ska vara tillfällig och att den ska bedömas bestå över en längre tidsperiod och ha en permanent karaktär. När vården föranleds av vårdnadshavarens missbruk spelar t.ex. längden för tiden av drogfrihet in. Vad som ska utgöra en varaktig förändring ska bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.¹⁰⁵⁴

Att det ska vara fråga om en genomgripande förändring innebär att det inte räcker med mindre förbättringar. En vårdnadshavare kan ha genomgått en positiv utveckling, men t.ex. fortfarande ha sådan bristande insikt i sin omsorgsförmåga att vården behöver bestå.¹⁰⁵⁵ Det kan t.ex. handla om att vårdnadshavaren behöver ta emot mer stöd och behandling för sina egna problem eller ta emot mer stöd i sin föräldraroll för att en genomgripande förändring av de omsorgsbrister som föranleder vården ska anses ha skett.¹⁰⁵⁶

Barnet kan också ha ett särskilt behov av vård och behandling som ställer extra höga krav på vårdnadshavarens omsorgsförmåga. Det kan bero på barnets hälsotillstånd på grund av sjukdom, funktionsnedsättning eller andra särskilda behov av stöd.¹⁰⁵⁷

Vårdnadshavarna måste kunna tillgodose och ha tillräcklig insikt i barnets särskilda vårdbehov, även om förhållanden i hemmet förbättrats, för att vården ska kunna upphöra.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵² 21 § första stycket LVU.

¹⁰⁵³ Prop. 2021/22:178 s. 111.

¹⁰⁵⁴ Prop. 2021/22:178 s. 111.

¹⁰⁵⁵ Prop. 2021/22:178 s. 111.

¹⁰⁵⁶ Prop. 2021/22:178 s. 111.

¹⁰⁵⁷ Prop. 2021/22:178 s. 111.

¹⁰⁵⁸ Prop. 2021/22:178 s. 111.

Socialnämnden måste särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud i samband med en prövning av om vård enligt LVU av ett barn ska upphöra. *Läs mer om detta i avsnitt 15.3.*

I sammanhanget kan också nämnas att HFD har slagit fast att omständigheten att barnet fått en stark anknytning till familjehemmet inte är ett skäl att låta LVU-vården fortsätta. Barnets anknytning till familjehemmet kan beaktas genom tillämpning av bestämmelserna om vårdnadsöverflyttning och flyttningsförbud.¹⁰⁵⁹ *Läs mer om vårdnadsöverflyttning i avsnitt 2.2 och 15.3 och om flyttningsförbud i avsnitt 16.4.1.*

16.2 Drogtest av vårdnadshavare inför upphörande av vård pga. hemförhållanden

32 b § LVU

Har den unge beretts vård med stöd av 2 § ska socialnämnden inför prövning av om vården ska upphöra, om det finns anledning till det, kontrollera om en vårdnadshavare är eller har varit påverkad av någon sådan dryck eller vara eller något sådant medel som anges i 32 a §. Socialnämnden får då besluta att han eller hon ska uppmanas att lämna sådana prov som anges där.

16.2.1 Kontroll ska göras om det finns anledning till det
Inför prövning av om vård som beslutats med stöd av 2 § LVU ska upphöra är socialnämnden, om det finns anledning till det, skyldig att kontrollera om vårdnadshavaren är eller har varit påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, dopningsmedel eller vissa hälsofarliga varor. Socialnämnden får i sådana fall besluta att vårdnadshavaren ska *uppmanas* att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov.¹⁰⁶⁰

Till skillnad från bestämmelsen i 32 a § LVU om provtagning inför umgänge omfattas bara vårdnadshavare och inte föräldrar som inte är vårdnadshavare av bestämmelsen, eftersom föräldrar som inte är vårdnadshavare inte är part i ett ärende och mål om upphörande av vård.¹⁰⁶¹

¹⁰⁵⁹ HFD 2012 ref. 35, se också RÅ 1987 ref. 123.

¹⁰⁶⁰ Se 32 b § LVU.

¹⁰⁶¹ Se prop. 2021/22:178 s. 115.

16.2.1.1 Det måste finnas tillräckliga skäl för beslut om drogtest

Ett skäl till beslut om drogtest kan vara att barnet får vård enligt LVU på grund av omsorgsbrister kopplade till vårdhandshavarens missbruk. Men även om grunden för vård är andra omsorgsbrister än missbruk kan det finnas skäl till kontroll, t.ex. om det under den tid då barnet vårdas framkommer en grundad misstanke om att vårdnadshavaren har ett missbruk. Subjektiva antaganden är dock inte tillräckligt. Nämnden behöver göra en bedömning utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.¹⁰⁶²

Andra anledningar till beslut om drogtest kan vara att vårdnadshavaren tidigare lämnat positiva prov, har vägrat att lämna prov eller om det på annat sätt finns en misstanke om att vårdnadshavaren har varit påverkad av droger. Om en vårdnadshavare däremot har lämnat flera negativa prov, kan det vara en anledning att *inte* besluta om provtagning. Likaså om socialnämnden bedömer att det har gått lång tid sedan vårdnadshavaren hade problem med missbruk.¹⁰⁶³ Om en vårdnadshavare själv föreslår ett drogtest behöver nämnden ändå överväga om det finns tillräckliga skäl för ett beslut om att uppmana vårdnadshavaren att lämna drogtest.¹⁰⁶⁴

16.2.2 En proportionalitets- och behovsbedömning måste göras

32 c § LVU

Ett beslut enligt 32 a eller 32 b § får fattas bara i den mån åtgärden är försvarlig med hänsyn till dess syfte och övriga omständigheter.

Socialnämnden ska i beslutet särskilt ange vad för slags prov som avses och syftet med åtgärden.

Om vårdnadshavaren eller föräldern inte medverkar till provtagning får förhållandet tillmätas den betydelse för socialnämndens umgänges- eller vårdbeslut som omständigheterna motiverar.

¹⁰⁶² Se prop. 2021/22:178 s. 116

¹⁰⁶³ Se prop. 2021/22:178 s. 80.

¹⁰⁶⁴ Jfr 32 a § LVU.

Innan socialnämnden fattar beslut om att uppmana till att lämna drogtest bör nämnden först överväga om det finns något annat lämpligt sätt att kontrollera påverkan på, än att använda drogtester.¹⁰⁶⁵

Nämnden behöver också göra en bedömning av om åtgärden är försvarlig med hänsyn till dess syfte och övriga omständigheter.¹⁰⁶⁶ Det betyder att nämnden ska göra en proportionalitets- och behovsbedömning.¹⁰⁶⁷ Enligt förarbetena bör nämnden bara fatta beslut om provtagning inför vårdens upphörande om nämnden bedömer att det är nödvändigt med ett resultat från ett sådant prov för att säkerställa tryggheten och säkerheten för barnet vid upphörande av vård. Nämnden behöver i varje enskilt fall bedöma

- behovet av en provtagning
- i vilken omfattning kontroll behöver göras av om en vårdnadshavare är eller har varit påverkad av narkotika, alkohol, andra berusningsmedel, dopningsmedel eller vissa hälsofarliga varor och
- vilken provtagningsmetod som är ändamålsenlig.¹⁰⁶⁸

Nämnden måste väga syftet med kontrollen mot det intrång i den personliga integriteten som kontrollen innebär för vårdnadshavaren. Det samma gäller vid valet av provtagningsmetod och omfattningen av kontrollen. Detta innebär till exempel att nämnden bara får fatta ett beslut om provtagning om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl.¹⁰⁶⁹ Det kan till exempel förekomma situationer där en vårdnadshavare, efter recept från läkare, tar medicin som innehåller något sådant medel eller substans som omfattas av bestämmelsen.¹⁰⁷⁰ Detta kan nämnden behöva väga in inför ett beslut om provtagning eller vid val av provtagningsmetod. Det kan också finnas andra skäl som talar mot ett beslut om provtagning.¹⁰⁷¹ Enligt förarbetena bör nämnden inte heller använda provtagning om man kan säkerställa barnets trygghet och säkerhet med mindre ingripande åtgärder.¹⁰⁷²

¹⁰⁶⁵ Se prop. 2021/22:178 s. 115.

¹⁰⁶⁶ Se 32 c § första stycket LVU.

¹⁰⁶⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 117

¹⁰⁶⁸ Se prop. 2021/22:178 s. 117.

¹⁰⁶⁹ Se prop. 2021/22:178 s. 117

¹⁰⁷⁰ Vilka substanser som omfattas framgår av 32 a § LVU.

¹⁰⁷¹ Prop. 2021/22:178 s. 117.

¹⁰⁷² Prop. 2021/22:178 s. 117.

16.2.2.1 Val av provtagningsmetod

Det finns fördelar och nackdelar med olika provtagningsmetoder, och vissa provtagningsmetoder kan upplevas som mer integritetskränkande än andra. Ett blodprov kan t.ex. upplevas som mer integritetskränkande än ett utandningsprov. Nämnden behöver utifrån omständigheterna i det enskilda fallet bedöma vilken provtagningsmetod som är lämpligast.¹⁰⁷³

Drogtest ska främst genomföras för att utvisa om vårdnadshavaren är påverkad vid provtagningsstillfället. Det kan dock inte uteslutas att det i vissa situationer även kan finnas behov av att få veta om vårdnadshavaren brukat droger i närtid. Socialnämnden kan då komma att behöva använda en provtagningsmetod som utvisar om tidigare bruk förekommit.¹⁰⁷⁴

Frågor om vilken aktör som ska genomföra testerna och vem som ska stå för kostnaderna får kommunen bestämma själv.¹⁰⁷⁵ Kommunen och regionen kan exempelvis hantera frågor om drogtester inom ramen för den överenskommelse som de ska ingå enligt 5 kap. 1 d § SoL om samarbete i fråga om barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

16.2.3 Beslut får fattas oavsett samtycke

Ett beslut om att en vårdnadshavare ska uppmanas att lämna prov får enligt förarbetena fattas oavsett om vårdnadshavaren samtycker till det eller inte.¹⁰⁷⁶

16.2.4 Beslutet är inte tvingande

Socialnämndens beslut om drogtest innebär inte en skyldighet för vårdnadshavaren att lämna ett drogtest. Socialnämnden kan alltså inte tvinga någon att genomföra testet.¹⁰⁷⁷

Det är viktigt att nämnden på ett tydligt sätt informerar vårdnadshavaren om syftet med drogtestet och om avsikten är att visa påverkan i nutid (vid provtagningsstillfället) eller även tidigare bruk. Tydlighet i kommunikationen underlättar för vårdnadshavaren att förstå varför socialnämnden känner oro för barnet och ökar möjligheterna

¹⁰⁷³ Se prop. 2021/22:178 s. 83.

¹⁰⁷⁴ Se prop. 2021/22:178 s. 85.

¹⁰⁷⁵ Se prop. 2021/22:178 s. 87.

¹⁰⁷⁶ Se prop. 2021/22:178 s. 88 och 115.

¹⁰⁷⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 81.

för samarbete dem emellan, vilket gagnar vården av barnet.¹⁰⁷⁸

16.2.5 Resultatet blir en del av underlaget vid bedömningen

Resultatet av provtagningen blir en del i socialnämndens underlag inför prövningen av om vården enligt LVU ska upphöra. Vad resultatet av provtagningen ska leda till och vilka konsekvenser det ska få för prövningen måste avgöras utifrån omständigheterna i varje enskilt fall. Samma sak gäller om vårdnadshavaren vägrar att lämna prov. Ett beslut om att en vårdnadshavare ska lämna prov inför en prövning av om vården ska upphöra kan avse ett eller flera provtagningstillfällen.¹⁰⁷⁹

Det är viktigt att barnet tillförsäkras trygghet och säkerhet vid vårdens upphörande. Det är också viktigt att socialnämnden ger vårdnadshavarna det stöd och den hjälp som de behöver för att komma tillrätta med sin situation.¹⁰⁸⁰

16.2.6 Beslutanderätt vid drogtest

Beslut om att uppmana vårdnadshavare att lämna drogtest inför vårdens upphörande fattas av socialnämnden. Möjlighet att delegera beslutet är begränsat till en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott).¹⁰⁸¹ *Läs mer om delegering i kapitel 19.* Enligt förarbetena kan inte ordförande i socialnämnden fatta beslut om att uppmana vårdnadshavare eller förälder att lämna drogtest eftersom det inte finns det behovet av skyndsamhet i ärenden om drogtest.¹⁰⁸²

16.2.7 Beslut om drogtest gäller omedelbart

Beslut om att vårdnadshavare ska uppmanas att lämna drogtest gäller omedelbart. Socialnämnden kan dock bestämma att beslutet ska börja gälla vid en annan tidpunkt.¹⁰⁸³

¹⁰⁷⁸ Se prop. 2021/22:178 s. 85.

¹⁰⁷⁹ Se prop. 2021/22:178 s. 116.

¹⁰⁸⁰ Se prop. 2021/22:178 s. 116-117.

¹⁰⁸¹ Se 10 kap. 4 § SoL.

¹⁰⁸² Se prop. 2021/22:178 s. 89.

¹⁰⁸³ Se 40 § andra stycket LVU och prop. 2021/22:178 s. 88.

16.2.8 Utformning och dokumentation av beslut

Det finns inte någon bestämmelse i LVU om hur beslut om drogetst ska utformas, men regler om dokumentation av beslutsunderlag och beslut finns i SoL, FL samt i Socialstyrelsens föreskrifter.¹⁰⁸⁴

Enligt 31 § FL ska det för varje skriftligt beslut finnas en handling som visar dagen dagen för beslutet, vad beslutet innehåller, vem eller vilka som har fattat beslutet, vem eller vilka som har varit föredragande och vem eller vilka som har medverkat vid den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet. Utöver dessa bestämmelser finns också regler om dokumentation av beslut i SOSFS 2014:5.

Läs mer

Mer om dokumentation kan du läsa i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

16.2.9 Överklagande

Det går inte överklaga socialnämndens beslut att uppmana vårdnadshavaren att lämna drogtest. Det går heller inte att överklaga beslut om vilken provtagningsmetod som ska användas. Resultatet av drogtesten kommer att kunna användas som en del i socialnämndens underlag inför bedömningen av om vården ska upphöra. Är vårdnadshavaren missnöjd med hur resultatet av drogtesten påverkar socialnämndens bedömning, har denne möjlighet att överklaga socialnämndens beslut om vårdens upphörande.¹⁰⁸⁵

16.3 Vård på grund av eget beteende upphör senast vid 21 år

När det gäller upphörande av vård på grund av eget beteende enligt 3 § LVU är det enligt förarbetena den unges behandlingsbehov som ska vara bestämmande för hur lång tid vården ska bestå.¹⁰⁸⁶

Har vård beslutats med stöd av 3 § LVU måste den dock upphöra senast när den unge fyller 21 år.¹⁰⁸⁷ I denna situation behöver inget formellt beslut fattas, men av nämndens dokumentation ska framgå

¹⁰⁸⁴ Se 11 kap. 5-6 §§ SoL, 31-32 §§ FL, 5 kap. 9 §, 12 § och 14 § SOSFS 2014:5

¹⁰⁸⁵ Se 41 § LVU och prop. 2021/22:178 s. 92.

¹⁰⁸⁶ Prop. 1979/80:1 s. 587-588.

¹⁰⁸⁷ 21 § tredje stycket LVU.

när och av vilka skäl insatsen har avslutats. Vidare bör nämndens bedömning av i vilken utsträckning målet eller målen med insatsen har uppnåtts sammanfattas i en slutanteckning som tillförs personakten.¹⁰⁸⁸ I sammanhanget kan det påminnas om att den unge har rätt att få relevant information och ska ges möjlighet att framföra sina åsikter.¹⁰⁸⁹

16.3.1 Upphörande på grund av att vården inte längre behövs

Kammarrätter har i avgöranden ansett att för att vård med stöd av 3 § LVU ska kunna upphöra krävs att det beteende som varit orsaken till vården har upphört *och* att förhållandet kan bedömas som stabilt. Det är alltså inte tillräckligt med en positiv utveckling utan den behöver också ha bestått en viss tid och kunna garanteras utan fortsatt vård med stöd av LVU.¹⁰⁹⁰

I prövningen av om vården kan upphöra kan frågan uppstå om samtycke till vården nu finns. Den unge och den unges vårdnadshavare behöver på ett tillförlitligt sätt samtycka till hela den behövliga vården för att vård enligt LVU ska kunna upphöra. Det kan även spela roll för bedömningen om samtycke kan sägas finnas om den unge tidigare avvikit från sina placeringar.¹⁰⁹¹ HFD har inte prövat några av dessa frågor.

16.4 Återförening till hemmet

Nämnden har ansvar att noga förbereda återföreningen mellan den unge och den unges vårdnadshavare, i de fall det är aktuellt, utifrån den unges bästa.¹⁰⁹² Det är en viktig uppgift för nämnden att verka för att en återgång till hemmet kan ske och att den blir så smidig som möjlig för den unge. Detta förutsätter att kontakten mellan den unge och föräldrarna har varit god under placeringstiden. Socialnämnden bör därför på olika sätt medverka till att kontakten upprätthålls under

¹⁰⁸⁸ Se 5 kap. 25 § SOSFS 2014:5.

¹⁰⁸⁹ 36 § första stycket LVU.

¹⁰⁹⁰ Se exempelvis Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 2811-17, Kammarrätten i Stockholms domar i mål nr 3107-19 och mål nr 3619-19 samt Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 2400-19.

¹⁰⁹¹ Se exempelvis Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 2400-19 och Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 3619-19.

¹⁰⁹² 21 § första stycket LVU och 1 § femte stycket LVU.

vårdtiden. Hur återföreningen ska förberedas bör behandlas redan i vårdplanen. Har den unge vårdats med stöd av LVU en längre tid kan det vara lämpligt att nämnden gör upp en plan för hur återföreningen ska genomföras.¹⁰⁹³ Att LVU-vården upphör behöver som tidigare nämnts dock inte alltid innebära att den unge flyttar hem. Vården kan exempelvis övergå till frivillig vård enligt SoL om det finns samtycke till fortsatt vård. Den unge kan efter avslutad vård även t.ex. flytta till eget boende.

När vård med stöd av LVU upphör är socialnämnden skyldig att följa upp ett barns situation oberoende av om barnet eller vårdnadshavaren samtycker till det. Om barnet ska återförenas med vårdnadshavaren när vården upphör men återföreningen behöver förberedas, ska socialnämnden inleda uppföljningen först när återföreningen har skett.¹⁰⁹⁴ *Läs mer om detta i avsnitt 16.7.*

Om ett barn har varit placerad i familjehem kan barnet ha behov av att bearbeta separationen från familjehemmet. Socialnämnden behöver beakta förhållandet som barnet utvecklats med sina familjehemsföräldrar och det får inte bli fråga om en abrupt hemtagning.

I samband med en prövning av om vård enligt LVU av ett barn i familjehem ska upphöra ska nämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud. Om det finns risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas om denne skiljs från familjehemmet finns det möjlighet att besluta om ett flyttningsförbud.¹⁰⁹⁵ *Läs mer om särskilt övervägande av flyttningsförbud i avsnitt 15.3 och om flyttningsförbud i avsnitt 16.4.1.*

Läs mer

Mer om planering inför vårdens upphörande kan du läsa i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten* samt i *Ensamkommande barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

¹⁰⁹³ Prop. 1989/90:28 s. 88 och 118.

¹⁰⁹⁴ Se 21 b § LVU.

¹⁰⁹⁵ Prop. 1989/90:28 s. 88 och 24 § LVU.

16.4.1 Flyttningsförbud

24 § LVU

Förvaltningsrätten får efter ansökan av socialnämnden för viss tid eller tills vidare förbjuda den som har vårdnaden om en underårig att ta denne från ett hem som avses i 6 kap. 6 § första stycket socialtjänstlagen (2001:453) om det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas om han eller hon skiljs från hemmet (flyttningsförbud).

Regler om flyttningsförbud och tillfälligt flyttningsförbud finns i 24–31 §§ LVU. Om det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas om barnet skiljs från ett familjehem där barnet varit placerad, finns det möjlighet för förvaltningsrätten att utfärda ett förbud för vårdnadshavare att flytta barnet från familjehemmet. Det är socialnämnden som ansöker om flyttningsförbudet.¹⁰⁹⁶

Flyttningsförbudet är avsett att kunna tillämpas i fall där själva separationen eller flyttningen är skadlig för barnet.¹⁰⁹⁷ Nämnden kan alltså behöva överväga om ett flyttningsförbud behövs när LVU-vården ska upphöra och det inte går att komma överens med barnets vårdnadshavare om att avvakta med att flytta hem barnet.

Socialnämnden har en skyldighet att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud i samband med en prövning av om vård enligt LVU av ett barn ska upphöra.¹⁰⁹⁸ *Läs mer om detta i avsnitt 15.3.*

Om rättsens beslut om flyttningsförbud inte kan avvaktas med hänsyn till risken för barnets hälsa eller utveckling, och det är sannolikt att ett flyttningsförbud behövs, finns även möjlighet för nämnden att besluta om ett *tillfälligt flyttningsförbud*. Ett sådant beslut ska underställas förvaltningsrätten.¹⁰⁹⁹

Det är straffbart att överträda ett flyttningsförbud eller tillfälligt flyttningsförbud.¹¹⁰⁰

Vid ett flyttningsförbud eller tillfälligt flyttningsförbud har nämnden möjlighet att fatta beslut om hur barnets umgänge med vårdnadshavare eller föräldrar som har umgängesrätt ska utövas om det är

¹⁰⁹⁶ 24 § LVU.

¹⁰⁹⁷ SoU 1979/80:44 s. 78.

¹⁰⁹⁸ 13 b § LVU.

¹⁰⁹⁹ 27 och 28 §§ LVU.

¹¹⁰⁰ 44 § LVU.

nödvärdigt med hänsyn till ändamålet med ett flyttningsförbud eller tillfälligt flyttningsförbud. Prövningen vilar på samma grund som vid reglering av umgänget under vårdtiden, se 14 § LVU.¹¹⁰¹ Beslutet kan överklagas.¹¹⁰² *Läs mer om umgängesbegränsning i kapitel 13.*

Läs mer

Mer om flyttningsförbud och tillfälligt flyttningsförbud kan du läsa i *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*.

Socialstyrelsen har tagit fram en utbildningsfilm med kompletterande reflektions- och diskussionsfrågor om flyttningsförbud. Materialet finns på socialstyrelsen.se.

16.5 Begäran om att vården ska upphöra

Utöver att nämnden på eget initiativ enligt 21 § LVU ska pröva om LVU-vård kan upphöra, ska vården också omprövas om vårdnadshavaren eller den unge, som fyllt 15 år, begär det. Det finns enligt JO ingen inskränkning i rätten att begära att vården ska upphöra. Vårdnadshavarna och den unge kan därmed när som helst begära att nämnden ska besluta om ett upphörande av LVU-vård.¹¹⁰³

I JO-beslut framhålls att en begäran om att vården ska upphöra innebär att det uppkommer ett förvaltningsrättsligt ärende som ska utredas och avgöras genom ett formellt beslut.¹¹⁰⁴ Därmed blir reglerna om partsinsyn, kommunikation, offentligt biträde m.m. tillämpliga (se vidare 11 kap. 8 och 9 §§ SoL). Det kan i sammanhanget påminnas om att en utredning inte ska göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet.¹¹⁰⁵

JO har i beslut uttalat att om saken har prövats helt kort tid före aktuell begäran torde beslut kunna fattas på grundval av den tidigare utredningen, utan att någon ny utredning behöver göras. Viken utredning som behövs måste självfallet bedömas i varje enskilt fall.¹¹⁰⁶

¹¹⁰¹ 31 § LVU och prop. 1989/90:28 s. 122.

¹¹⁰² 41 § LVU.

¹¹⁰³ JO dnr 2710-2001, jfr också JO 2007/08 s. 346. Se även prop. 2021/22:178 s. 37.

¹¹⁰⁴ Se JO dnr 2710-2001 och JO 2005/06 s. 242.

¹¹⁰⁵ Se 11 kap. 2 § SoL.

¹¹⁰⁶ Se JO dnr 2710-2001.

Nämndens beslut om upphörande av vård kan överklagas.¹¹⁰⁷ När det gäller underrättelse om vårdens upphörande kan nämnas att JO i ett ärende ansett att det *inte* är tillräckligt att underrättelsen sker genom post. I ärendet hade nämnden skickat sitt beslut om att upphäva vården med rekommenderat brev till den unge samt det hem där den unge var placerad. JO uttalade att en skriftlig underrättelse inte kan anses utgöra en tillräcklig åtgärd för att upplysa den unge om att denne inte längre är omhändertagen med stöd av LVU. JO ansåg att nämnden efter sitt beslut borde ha sett till att den unge, och hemmet där den unge var placerad, utan dröjsmål informerades om beslutet.¹¹⁰⁸

16.6 Utredning vid upphörande av vård

Det finns inte någon bestämmelse i LVU som reglerar socialnämndens utredningsskyldighet i ett ärende om upphörande av vård. Däremot finns den allmänna bestämmelsen om nämndens utredningsskyldighet i 11 kap. 1 § SoL. Om socialnämnden ska pröva frågan om LVU-vårdens upphörande ska nämnden enligt JO inleda en utredning om saken.¹¹⁰⁹ En sådan utredning kallas ibland för en hemtagningsutredning, men det är en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL.

HFD har i en dom slagit fast att socialnämnden har ett långtgående ansvar för den utredning som ska ligga till grund för ett beslut i ett ärende om upphörande av LVU-vård. Prövningen ska avse frågan om de omständigheter som föranledde vården fortfarande består. Tyngdpunkten i utredningen måste ligga på de aktuella förhållandena. Om grunden för pågående LVU-vård är omsorgsbrister i hemmet måste utredningen klarlägga om och i så fall i vilken utsträckning dessa brister fortfarande kvarstår och hur de i så fall förhåller sig till den unges eventuella vårdbehov. I det aktuella målet hade någon närmare utredning av föräldrarnas aktuella omsorgsförmåga eller boendeförhållanden inte genomförts trots att uppgifter tydde på förbättringar. Socialnämnden hade t.ex. inte gjort något hembesök hos föräldern i samband med umgängestillfällena med den unge. Dessa brister framstod enligt HFD som anmärkningsvärda mot bakgrund av den förhållandevis långa tid, drygt två år, som hade gått sedan den tidigare utredningen genomfördes. Socialnämnden hade enligt HFD därmed

¹¹⁰⁷ Se 41 § 2 LVU och prop. 1979/80:1 s. 605.

¹¹⁰⁸ JO dnr 832-2011.

¹¹⁰⁹ JO dnr 1060-2017.

inte fullgjort sin utredningsskyldighet.¹¹¹⁰

I samband med en prövning av om vård enligt LVU av ett barn i familjehem har nämnden en skyldighet att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud. *Läs mer om detta i avsnitt 15.3.*

16.7 Uppföljning oberoende av samtycke efter vård enligt LVU

21 b §

När vård upphör enligt 21 § LVU ska socialnämnden följa upp situationen för den som är under 18 år.

Om den unge ska återförenas med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne när vården upphör men återföreningen behöver förberedas, ska socialnämnden följa upp den unges situation först när återföreningen har skett.

21 c §

Vid en uppföljning enligt 21 b § får socialnämnden konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Socialnämnden får samtala med den unge utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

När uppföljningen inleds respektive avslutas ska socialnämnden underrätta den unge, om den unge har fyllt 15 år, och vårdnadshavare som berörs.

En uppföljning ska avslutas senast sex månader från det att den inleddes. Uppföljningen ska också avslutas om nämnden inleder en utredning enligt 11 kap. 1 § första stycket socialtjänstlagen (2001:453).

16.7.1 Uppföljningen är obligatorisk

Uppföljningsskyldigheten när vård upphör enligt 21 § LVU gäller oavsett om barnet har vårdats med stöd av 2 § på grund av förhållandena i hemmet eller med stöd av 3 § på grund av sitt eget beteende. Den gäller även oavsett var barnet har varit placerad under vårdtiden. Uppföljningsskyldigheten omfattar således barn som under vårdtiden

¹¹¹⁰ HFD 2014 ref. 50.

har varit placerade i familjehem, HVB, stödboende, särskilt ungdomshem eller i sitt eget hem. Skyldigheten gäller oavsett samtycke från vårdnadshavaren och barnet.¹¹¹¹

16.7.1.1 Uppföljning efter upphörande av omedelbart omhändertagande?

Uppföljningen ska ske *när vård upphör enligt 21 § LVU*.¹¹¹² Om socialnämnden har fattat ett beslut om omedelbart omhändertagande av ett barn och det inte längre finns skäl för ett omedelbart omhändertagande, ska nämnden besluta att detta genast ska upphöra, vilket framgår av 9 § LVU. Eftersom ett omedelbart omhändertagande inte upphör enligt 21 § LVU är nämnden inte skyldig att följa upp barnets situation enligt 21 b § LVU när omhändertagandet upphör. *Läs mer om upphörande av omedelbart omhändertagande i avsnitt 8.7.*

16.7.2 Skyldigheten omfattar inte unga över 18 år

Unga personer över 18 år som har vårdats med stöd av 3 § LVU omfattas inte av socialnämndens uppföljningsskyldighet. Det ansvar som socialnämnden har enligt 5 kap. 1 § SoL för unga som fyllt 18 år sedan vård och fostran utanför det egna hemmet har upphört har ansetts vara tillräckligt. Det finns dock inget som hindrar att socialnämnden följer upp unga som fyllt 18 år, om den unge samtycker.¹¹¹³

16.7.3 Huvudregeln är att uppföljningen inleds när vården upphör

Uppföljningsskyldigheten inträder som huvudregel *när vård upphör enligt 21 § LVU*. Socialnämnden kan alltså inte avvakta med att inleda uppföljningen när vården har upphört. Från denna huvudregel finns ett undantag. Om återföreningen med vårdnadshavarna behöver förberedas, ska socialnämnden följa upp barnets situation först när återförening har skett. Återföreningen kan behöva förberedas genom att barnet efter avslutad LVU-vård till exempel bor kvar i det familjehem eller annat boende där han eller hon vistades under vårdtiden under en övergångsperiod med stöd av SoL. Går vårdnadshavarna med på det fattar socialnämnden i regel ett beslut om placering enligt

¹¹¹¹ Se prop. 2021/22:178 s. 112.

¹¹¹² 21 b § LVU.

¹¹¹³ Se prop. 2021/22:178 s. 57.

SoL. Det kan också vara så att den unge bor kvar i familjehemmet under en tid efter det att vården enligt LVU har upphört eftersom ett beslut om flyttningsförbud har meddelats. Med återförening avses att barnet helt och hållet bor hos den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne. Har flyttningsförbud meddelats och barnet därefter ska återförenas med den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne, inträder uppföljningsskyldigheten när återförening har skett.¹¹¹⁴

16.7.3.1 När LVU-vården upphör utan återförening med vårdnadshavaren

I vissa fall är det inte aktuellt med en återförening med vårdnadshavaren efter avslutad vård enligt LVU. Det kan till exempel vara så att barnet flyttar till ett annat boende, till exempel en egen lägenhet, studentrum, släkting eller vän. I de fallen ska uppföljningen inledas när vård enligt LVU upphör, i enlighet med huvudregeln.¹¹¹⁵

16.7.3.2 När LVU-vården övergår till frivillig vård utan återförening med vårdnadshavaren

I andra fall kan vård enligt LVU upphöra eftersom det finns förutsättningar att låta vården fortsätta i frivillig form med stöd av SoL. Om det inte är aktuellt med en återförening med vårdnadshavaren i dessa fall inleds uppföljningen i enlighet med huvudregeln, *när LVU-vården upphör*.¹¹¹⁶ Uppföljningen pågår då parallellt med att socialtjänsten nogra följer vården enligt SoL. Enligt förarbetena behövs uppföljningsskyldigheten enligt LVU i dessa fall för att säkerställa att övergången till frivillig vård fungerar bra och att det blir bra och tryggt för barnet. Uppföljningen kan vara särskilt viktigt i de fall där ett samtycke till frivilliga insatser enligt SoL återkallas kort tid efter att LVU-vården har upphört för att minska risken att barnet far illa.¹¹¹⁷

16.7.3.3 När LVU-vården upphör efter LVU i hemmet

Även LVU i hemmet är vård enligt LVU, vilket betyder att uppföljningen inleds enligt huvudregeln, *när LVU-vården i hemmet upphör*.¹¹¹⁸

¹¹¹⁴ Se prop. 2021/22:178 s. 59-60 och 112-113.

¹¹¹⁵ Se prop. 2021/22:178 s. 59.

¹¹¹⁶ Se prop. 2021/22:178 s. 59.

¹¹¹⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 60.

¹¹¹⁸ Se prop. 2021/22:178 s. 59.

16.7.3.4 När LVU-vården upphör på grund av vårdnadsöverflyttning

Det finns inget undantag för de situationer när vården upphör i samband med en vårdnadsöverflyttning. Även i dessa fall ska alltså en uppföljning inledas när LVU-vården upphör.

16.7.4 Hur ska uppföljningen gå till?

En uppföljning behöver planeras utifrån det enskilda ärendet. Det är viktigt att uppföljningen är så pass omfattande att socialnämnden kan bedöma om barnets situation är trygg och stabil. Under tiden för uppföljningen bör socialtjänsten regelbundet ha kontakt med barnet och den eller de som har vårdnaden om honom eller henne för att kunna följa utvecklingen av barnets förhållanden och för att motivera vårdnadshavarna att ta emot sådant stöd som de behöver.¹¹¹⁹ Det är angeläget att uppföljningen genomförs på ett genomtänkt och respektfullt sätt. Exempelvis är det viktigt att barn och vårdnadshavare känner till och förstår hur socialnämnden tänker genomföra uppföljningen.¹¹²⁰

Socialnämnden får vid uppföljningen konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Socialnämnden får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. När uppföljningen inleds respektive avslutas ska socialnämnden underrätta barnet, om barnet har fyllt 15 år, och vårdnadshavare som berörs.¹¹²¹ Precis som vid andra frågor som rör barnet ska barn vid en uppföljning få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.¹¹²²

Vårdnadshavarna bör informeras innan ett samtal med barnet genomförs.¹¹²³ Även om ett samtycke inte behövs för att samtala med barnet kan det också vara av betydelse för barnets bästa att eftersträva ett sådant. Likaså bör socialtjänsten vara lyhörd för vårdnadshavarens och barnets synpunkter. I vissa fall kan ett bättre resultat uppnås om vårdnadshavaren är med vid samtalet, även om samtalet

¹¹¹⁹ Se prop. 2021/22:178 s. 113-114.

¹¹²⁰ Se prop. 2021/22:178 s. 67.

¹¹²¹ 21 c § LVU.

¹¹²² 36 § LVU. Se även prop. 2021/22:178 s. 62.

¹¹²³ Se prop. 2021/22:178 s. 113. Se även 1 kap. 1 § SoL.

får genomföras utan att vårdnadshavaren är närvarande.¹¹²⁴

Till skillnad från vad som gäller vid en utredning av ett barns behov av stöd eller skydd finns det under en uppföljning efter vård enligt LVU ingen sekretessbrytande bestämmelse om uppgiftsskyldighet. Det innebär att de som socialnämnden kontaktar under uppföljningen, till exempel hälso- och sjukvården eller skolan, inte är skyldiga att lämna de uppgifter som nämnden frågar efter, om de skulle vara sekretessbelagda och samtycke till att lämna ut uppgifterna inte finns. Om det skulle uppstå svårigheter för socialnämnden att följa barnets situation, till exempel på grund av bristande kontakt med barnet och vårdnadshavarna eller bristande information om barnet i övrigt, behöver nämnden överväga om en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL bör inledas. Detsamma gäller om vårdnadshavarna och barnet väljer att inte delta i uppföljningen.¹¹²⁵

16.7.5 Dokumentation av uppföljningen

Det är inte reglerat att ett formellt beslut om uppföljning måste fattas, men åtgärder som vidtas under uppföljningen ska dokumenteras enligt 11 kap. 5 § SoL.¹¹²⁶ Ytterligare regler om dokumentation finns i SOSFS 2014:5.

Läs mer

Mer om dokumentation kan du läsa i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

16.7.6 När ska en uppföljning avslutas?

Socialnämnden avgör hur länge uppföljning bör pågå i det enskilda fallet. Som nämnts ovan under avsnitt 16.7.4 är det viktigt att uppföljningen är så pass omfattande att nämnden kan bedöma om barnets situation är trygg och stabil.¹¹²⁷ Uppföljningen ska dock avslutas *senast sex månader från det att den inleddes*.¹¹²⁸ Även om uppföljningen kan pågå som längst under sex månader är det viktigt att den inte pågår längre tid än nödvändigt.¹¹²⁹

¹¹²⁴ Se prop. 2021/22:178 s. 113.

¹¹²⁵ Se prop. 2021/22:178 s. 63.

¹¹²⁶ Se prop. 2021/22:178 s. 113.

¹¹²⁷ Se prop. 2021/22:178 s. 113.

¹¹²⁸ 21 c § tredje stycket LVU.

¹¹²⁹ Se prop. 2021/22:178 s. 65.

Insatser som har beslutats innan LVU-vården upphörde eller i samband med att barnet flyttar hem kan pågå parallellt med uppföljningen. Om det kommer in en anmälan om oro rörande barnet under tiden som uppföljningen pågår påverkar det inte uppföljningen. Men om socialtjänsten inleder en ny utredning enligt 11 kap. 1 § SoL efter att uppföljningen har inletts så ska uppföljningen avslutas.¹¹³⁰

Eftersom uppföljningsskyldigheten endast gäller barn ska uppföljningen avslutas om den unge fyller 18 år under uppföljningstiden.¹¹³¹

Läs mer

Socialstyrelsen har tagit fram en utbildningsfilm med kompletterande reflektions- och diskussionsfrågor om uppföljning av barns situation utan samtycke. Materialet finns på socialstyrelsen.se.

16.8 Om den unge är avviken eller försvunnen

Det kan hända att den unge avviker eller försvinner från det hem där den unge är placerad och inte kan återfinnas trots efterlysning och eventuell begäran om handräckning hos polisen. Om den unge är avviken eller försvunnen är frågan vilket ansvar nämnden har.

Är den unge avviken och socialnämnden har begärt polishandräckning kvarstår enligt JO det övergripande ansvaret för sökandet och återförandet av den unge till hemmet på *nämnden*. JO ansåg i ärendet att nämnden varit passiv och att nämnden på egen hand borde ha försökt att ta reda på var den unge uppehållit sig och sökt efter den unge på de adresser som nämnden hade tagit del av i ärendet.¹¹³²

Fråga kan också uppstå om vården efter en tid ska upphöra om det inte kan konstateras att det fortfarande föreligger ett vårdbehov, eller om vården ska fortgå tills nämnden kan konstatera att behovet verkligen upphört.

Denna frågeställning är inte närmare reglerad i lagstiftningen. JO har i två ärenden dock konstaterat att de överväganden som behöver göras i ett sådant fall måste utgå från mera allmänna lämplighets-

¹¹³⁰ 21 c § tredje stycket LVU.

¹¹³¹ Se prop. 2021/22:178 s. 112.

¹¹³² JO dnr 3760-2018.

synpunkter. Ställningstagandet är en omdömesfråga som slutligt blir beroende av var och ens uppfattning. I båda ärendena ansåg JO att alltför kort tid hade gått (ca 2–3 månader) sedan den unge avvikit, för att nämnden skulle kunna anse att den unges förhållanden väsentligt hade förbättrats. Det förelåg därför inte förutsättningar för nämnden att besluta om att LVU-vården skulle upphöra.¹¹³³

Det kan tilläggas att JO även har ansett att ett offentligt biträde bör förordnas i denna situation när den unge är avviken, även om det offentliga biträdet utan fullmakt från den unge inte helt kan fylla funktionen att tillvarata den unges intressen.¹¹³⁴

Det kan i sammanhanget tilläggas att om en förälder avviker med sitt barn för att undkomma vård med stöd av LVU kan detta vara brottsligt då det kan utgöra egenmäktighet med barn.¹¹³⁵

Om den unge är avviken till utlandet finns vissa möjligheter att försöka återföra den unge till Sverige för att fortsätta verkställandet av LVU-beslutet. *Läs mer om detta i kapitel 11. Läs om nämndens uppsiktsansvar i avsnitt 14.1.3.*

16.9 Upphörande av LVU vid vård enligt annan lagstiftning

Om den unge vårdas enligt LVU kan den unge trots detta bli omhändertagen med stöd av annan lagstiftning. Detta innebär inte alltid att LVU-vården automatiskt upphör eller att nämnden ska besluta om att vården ska upphöra. Vad som gäller beror på vilken lagstiftning som är aktuell i varje enskilt fall.

16.9.1 LVU vid brottspåföljder

LVU innehåller inga bestämmelser om att ett beslut om vård förfaller om den unge döms till påföljd för ett brott som den unge begått.

När en ung person vårdas med stöd av LVU och har dömts till påföljd för ett brott behöver socialnämnden därför från fall till fall pröva frågan om påföljden innebär att LVU-vården ska upphöra.¹¹³⁶

¹¹³³ JO 1991/92 s. 266 och JO 2004/05 s. 243.

¹¹³⁴ JO 1991/92 s. 266 och JO 2004/05 s. 243.

¹¹³⁵ Se Hovrättens dom i mål B 7927-12 och RH 2021:11.

¹¹³⁶ Jfr 21 § LVU.

När det gäller frågan om slutna ungdomsvård under pågående LVU-vård har detta dock behandlats i förarbetena, som tidigare nämnts i avsnitt 6.3.1.3. Här anges att nämnden är fri att bestämma om LVU-vården ska upphöra utifrån vad som är bäst i varje enskilt fall. Det är inte uteslutet att vården bör fortsätta trots att den unge dömts till slutna ungdomsvård, t.ex. om det är fråga om korta verkställighetstider och den unge bedöms vara i behov av stöd av LVU efter att verkställigheten är avklarad. Detta kan vara nödvändigt för att säkerställa kontinuiteten och långsiktigheten i vården.¹¹³⁷

Läs mer

Mer om brottspåföljder för unga lagöverträdare kan du läsa i *Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten*.

16.9.2 LVU vid tvångsvård inom psykiatri

Om en ung person är omhändertagen enligt LVU och behöver vårdas med stöd av LPT finns det inte lagliga hinder för detta.

För att LPT ska bli aktuellt krävs att en person bedöms lida av en allvarlig psykisk störning och att har ett vårdbehov som inte kan tillgodoses på annat sätt än genom inläggning. Det krävs också att personen motsätter sig vården.¹¹³⁸

LVU upphör inte automatiskt för att den unge får vård med stöd av LPT. Exempelvis kan korttidsvård för en psykos ges enligt LPT samtidigt som den unge är omhändertagen enligt LVU. Bedömer nämnden att den unges hela vårdbehov kan tillgodoses inom ramen för LPT kan dock LVU-vården upphöra enligt förarbetena.¹¹³⁹ Förutsättningarna för om vård enligt LVU kan upphöra i denna situation behöver alltså avgöras utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet.

Läs mer

Mer om detta kan du läsa i *Ansvarsfördelning vid samhällsvård av barn och unga med psykisk ohälsa – ett vägledande stöd till kommuner och landsting*.

¹¹³⁷ Prop. 1997/98:96 s. 168-169.

¹¹³⁸ Se 3 § LPT.

¹¹³⁹ Prop. 2002/03:53 s. 89.

16.9.3 Beslut som har företräde framför LVU

21 a § LVU

Beslut om vård med stöd av denna lag hindrar inte beslut om

1. avvisning eller utvisning enligt utlänningslagen (2005:716),
2. utvisning enligt lagen (2022:700) om särskild kontroll av vissa utlänningar,
3. utlämning enligt lagen (1957:668) om utlämning för brott,
4. överlämnande enligt lagen (2011:1165) om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder,
5. utlämning enligt lagen (1970:375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling,
6. utlämning enligt lagen (1994:569) om Sveriges samarbete med de internationella tribunalerna för brott mot internationell humanitär rätt,
7. överlämnande enligt lagen (2002:329) om samarbete med Internationella brottmålsdomstolen,
8. överlämnande enligt lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder, eller
9. utlämning enligt lagen (2006:615) om samarbete med Specialdomstolen för Sierra Leone.

Vård med stöd av denna lag upphör när ett beslut enligt första stycket 1–9 har verkställts.

I 21 a § LVU anges vilka beslut som enligt vissa andra lagar har företräde vid en kollision med LVU. Vård med stöd av LVU upphör när dessa beslut har *verkställts*.

I bestämmelsen framgår bl.a. att vård med stöd av LVU inte hindrar att den unge blir utlämnad till de nordiska länderna för verkställighet av beslut om vård eller behandling. Ett LVU-beslut hindrar inte heller ett överlämnande av den unge från Sverige enligt en nordisk eller europeisk arresteringsorder. Vidare har även en utlämning av den unge för brott samt utlämning till bland annat internationella brottmålsdomstolar företräde framför LVU.¹¹⁴⁰

¹¹⁴⁰ 21 a § LVU.

16.9.3.1 Avvisning eller utvisning under pågående vård

En situation som kan uppstå är att den unge ska avvisas eller utvisas enligt utlänningslagen (2005:716), UtIL, trots att den unge vårdas med stöd av LVU. Avvisning- eller utvisningsbeslut är också beslut som har företräde framför LVU.¹¹⁴¹ Det kan dock nämnas att det finns en möjlighet för den unge att få ett tidsbegränsat uppehållstillstånd om den unge behöver vård med stöd av LVU.¹¹⁴²

Läs mer

Mer om LVU i förhållande till UtIL kan du läsa i *Placerade barn som ska eller eventuellt kommer att utvisas eller avvisas – en genomgång av ansvar, rättsläge och samverkan*.

16.10 Beslutanderätt och verkställighet vid upphörande av vård

Rätten att fatta beslut om upphörande av vård enligt 21 § LVU får endast delegeras till en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott).¹¹⁴³ *Läs mer om delegering i kapitel 19.*

Nämndens beslut om upphörande av vård gäller omedelbart om nämnden inte förordnat något annat.¹¹⁴⁴

Rättens beslut att vården ska upphöra får verkställas omedelbart endast om rätten har förordnat om att beslutet ska gälla omedelbart.¹¹⁴⁵ *Läs mer om rättens beslut om omedelbar verkställighet i avsnitt 17.7.*

Om den unge inte vill återvända hem har socialnämnden inte möjlighet att anlita polishandräckning för att återföra den unge till föräldrahemmet efter att vården har upphört. Däremot kan vårdnadshavaren ansöka om verkställighet av exempelvis beslut om boende med stöd av bestämmelserna i 21 kap. FB.

¹¹⁴¹ 21 a § första stycket LVU.

¹¹⁴² 5 kap. 12 § UtIL.

¹¹⁴³ 10 kap. 4 § SoL.

¹¹⁴⁴ 40 § andra stycket LVU.

¹¹⁴⁵ 40 § tredje stycket LVU.

16.11 Muntlig förhandling och offentligt biträde

I mål om upphörande av vård ska förvaltningsrätten och kammarrätten hålla muntlig förhandling, om detta inte är uppenbart obehövt.

Muntlig förhandling ska alltid hållas, om någon part begär det. Parterna ska upplysas om sin rätt att begära muntlig förhandling.¹¹⁴⁶

I mål och ärenden om upphörande av vård ska offentligt biträde förordnas för den som åtgärden avser samt för dennes vårdnadshavare, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.¹¹⁴⁷ *Läs mer om offentligt biträde i kapitel 18.*

¹¹⁴⁶ 35 § LVU.

¹¹⁴⁷ 39 § LVU.

17. Överklagande och verkställighet

41 § LVU

Socialnämndens beslut får överklagas till allmän förvaltningsdomstol, när nämnden har

1. beslutat om var vården av den unge ska inledas eller beslutat i fråga om att flytta den unge från det hem där han eller hon vistas,
2. beslutat i fråga om fortsatt vård med stöd av lagen,
3. med stöd av 14 § beslutat i fråga om umgänge eller beslutat att den unges vistelseort inte ska röjas,
4. fattat beslut enligt 22 § eller prövat om ett sådant beslut ska upphöra att gälla,
5. med stöd av 31 § beslutat i fråga om umgänge,
6. beslutat i fråga om fortsatt flyttningsförbud,
7. beslutat i fråga om upphörande av ett fortsatt omhändertagande för tillfällig vård,
8. beslutat i fråga om fortsatt utreseförbud, eller
9. beslutat i fråga om tillfälligt undantag från ett utreseförbud.

Andra beslut av nämnden enligt denna lag får inte överklagas.

Rättens beslut enligt 8 och 31 f §§ i fråga om förlängd ansökningstid och enligt 32 § om läkarundersökning får inte överklagas.

Alla beslut som socialnämnden fattar enligt LVU är inte överklagbara. I 41 § första stycket LVU anges de beslut som *kan* överklagas. Andra beslut än de som räknas upp i det stycket *kan inte* överklagas.¹¹⁴⁸ Nämndens beslut överklagas till allmän förvaltningsdomstol, vilket innebär att beslutet ska överklagas vid en förvaltningsrätt.¹¹⁴⁹

¹¹⁴⁸ 41 § andra stycket LVU.

¹¹⁴⁹ 14 § första stycket lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.

17.1 LVU-beslut som går att överklaga

17.1.1 Vårdens inledande eller flyttning av den unge

Nämndens beslut om var vården av den unge ska inledas går att överklaga. Även nämndens beslut i fråga om att flytta den unge från det hem där den unge vistas är överklagbart.¹¹⁵⁰ Med detta avses placementsbeslutet enligt 11 § LVU. Även omplaceringar är alltså överklagbara beslut.

Enligt JO bör även ett placementsbeslut som fattas i samband med ett omedelbart omhändertagande vara ett beslut som går att överklaga enligt denna bestämmelse.¹¹⁵¹ Rättsläget kan dock anses vara oklart i detta avseende eftersom frågan inte har prövats av HFD. I avgöranden från kammarrätter har skilda bedömningar gjorts.¹¹⁵²

Ett beslut om att *inte* bifalla en begäran om att flytta den unge från ett hem där den unge vistas går att överklaga.¹¹⁵³

17.1.2 Beslut om fortsatt LVU-vård

Socialnämndens beslut i fråga om *fortsatt vård* enligt lagen kan överklagas. Bestämmelsen avser vård med stöd av 2 § eller 3 § LVU.¹¹⁵⁴

Beslutet kan överklagas både om det är fattat i samband med en omprövning enligt 13 § andra stycket LVU och om beslutet är fattat efter en begäran om upphörande av vård från den unge eller vårdnadshavare. Som nämnts i avsnitt 16.5 kan den unge och den unges vårdnadshavare när som helt begära att vården ska upphöra.¹¹⁵⁵ Ett övervägande, som inte är en formell prövning och därmed inte leder till ett beslut, går inte att överklaga.

Det är även möjligt att överklaga ett beslut där nämnden mot den unges eller vårdnadshavarnas vilja beslutar om att LVU-vården ska upphöra.¹¹⁵⁶

¹¹⁵⁰ 41 § första stycket 1 LVU.

¹¹⁵¹ JO dnr 2446-1996.

¹¹⁵² Se Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 2561-21. Se även Kammarrätten i Sundsvalls domar i mål nr i 2142-21 och 1986-21 samt Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 2633-21.

¹¹⁵³ Prop. 1989/90:28 s. 125-126 och 41 § första stycket 1 LVU.

¹¹⁵⁴ 41 § första stycket 2 LVU och prop. 2018/19:102 s. 43.

¹¹⁵⁵ Prop. 1979/80:1 s. 605.

¹¹⁵⁶ Se prop. 1979/80:1 s. 605, jfr också prop. 2018/19:102 s. 43. I det fall att domstolen bifaller ett sådant överklagande innebär detta dock att det uppkommer en situation där nämnden behöver upprätthålla LVU-vård som nämnden kanske inte anser är motiverad. Frågan om barnets talerätt mot nämndens beslut att vård med stöd av LVU ska upphöra har behandlats i bl.a. Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 2308-08 och mål nr 2087-22 samt Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 1882-19. Jfr också RÅ 2006 ref. 10.

17.1.3 Beslut om umgängesbegränsning eller hemlighållande av vistelseort

Om socialnämnden med stöd av 14 § LVU har fattat beslut om umgänget med den unge, eller beslutat om att den unges vistelseort inte ska röjas, är detta beslut som går att överklaga.¹¹⁵⁷ *Läs mer om umgängesbegränsning och hemlighållande av vistelseort i kapitel 13.*

17.1.4 Beslut om förebyggande insatser

Beslut om förebyggande insatser enligt 22 § LVU går att överklaga.¹¹⁵⁸

Socialnämndens beslut om en förebyggande insats gäller dock omedelbart.¹¹⁵⁹ Det innebär att beslutet kan verkställas även om det överklagas. *Läs mer om detta i avsnitt 17.6.*

Även nämndens beslut vid prövning av frågan om en förebyggande insats enligt 22 § LVU ska upphöra är ett överklagbart beslut.¹¹⁶⁰

Andra beslut som nämnden fattar med anledning av 22 § LVU, såsom förordnande av viss person till kontaktperson eller beslut om vilken behandling i öppna former som ska ges, kan däremot inte överklagas.¹¹⁶¹ *Läs mer om förebyggande insatser i kapitel 20.*

17.1.5 Beslut om umgänge vid flyttningsförbud

Vid ett flyttningsförbud eller tillfälligt flyttningsförbud har socialnämnden möjlighet att besluta om hur den unges umgänge ska utövas med vårdnadshavare och med föräldrar som har en reglerad umgängesrätt, om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med flyttningsförbudet.¹¹⁶² Ett sådant beslut om umgänge går att överklaga.¹¹⁶³ *Läs mer om flyttningsförbud i avsnitt 16.4.1.*

17.1.6 Beslut om fortsatt flyttningsförbud

Om nämnden fattar ett beslut i fråga om fortsatt flyttningsförbud går beslutet att överklaga.¹¹⁶⁴

¹¹⁵⁷ 41 § första stycket 3 LVU.

¹¹⁵⁸ 41 § första stycket 4 LVU.

¹¹⁵⁹ 40 § första stycket LVU.

¹¹⁶⁰ 41 § första stycket 4 LVU.

¹¹⁶¹ Prop. 1984/85:171 s. 44.

¹¹⁶² 31 § LVU.

¹¹⁶³ 41 § första stycket 5 LVU.

¹¹⁶⁴ 41 § första stycket 6 LVU.

17.1.7 Beslut om upphörande av ett fortsatt omhändertagande för tillfällig vård

Beslut om upphörande av ett fortsatt omhändertagande för tillfällig vård enligt 9 a § LVU går att överklaga.¹¹⁶⁵ Ett sådant beslut kan vara föranlett av att vårdnadshavarna eller den unge som är över 15 år begär att ett fortsatt omhändertagande för tillfällig vård ska upphöra. Om nämnden avslår begäran får beslutet överklagas.¹¹⁶⁶

Det är även möjligt att överklaga ett beslut där nämnden mot den unges eller vårdnadshavarnas vilja beslutar att det fortsatta omhändertagandet för tillfällig vård ska upphöra.¹¹⁶⁷

17.1.8 Beslut om fortsatt utreseförbud

Socialnämndens beslut om fortsatt utreseförbud går att överklaga.¹¹⁶⁸ Ett sådant beslut kan vara föranlett av vårdnadshavarnas eller barnets begäran om att ett utreseförbud ska upphöra. Om nämnden avslår begäran får beslutet överklagas.¹¹⁶⁹

Det är även möjligt att överklaga ett beslut där nämnden mot barnets eller vårdnadshavarens vilja beslutar att utreseförbudet ska upphöra.¹¹⁷⁰

17.1.9 Beslut om tillfälligt undantag från ett utreseförbud

Socialnämndens beslut om ett tillfälligt undantag från ett utreseförbud får överklagas.¹¹⁷¹

17.1.10 Överklaga beslut som fattats av SiS

Beslut enligt LVU som fattats av SiS får överklagas till allmän förvaltningsdomstol, om beslutet gäller

¹¹⁶⁵ 41 § första stycket 7 LVU.

¹¹⁶⁶ Prop. 2018/19:102 s. 56.

¹¹⁶⁷ Prop. 2018/19:102 s. 43. I det fall att domstolen bifaller ett sådant överklagande innebär detta dock att det uppkommer en situation där nämnden behöver upprätthålla LVU-vård som nämnden kanske inte anser är motiverad. Frågan om barnets talerätt mot nämndens beslut om att vård med stöd av LVU ska upphöra har behandlats i bl.a. Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 2308-08 och Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 1882-19. Jfr också RÅ 2006 ref. 10.

¹¹⁶⁸ 41 § första stycket 8 LVU.

¹¹⁶⁹ Prop. 2019/20:131 s. 118.

¹¹⁷⁰ Prop. 2019/20:131 s. 118.

¹¹⁷¹ 41 § första stycket 9 LVU.

1. inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster eller ta emot besök enligt 15 a §,
2. vård vid en låsbar enhet enligt 15 b §, avskildhet enligt 15 c § eller vård i enskildhet enligt 15 d §,
3. kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning enligt 17 §,
4. skyldighet att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv- eller svettprov enligt 17 a §,
5. rumsvisitation enligt 17 b §,
6. övervakning av brev och andra försändelser enligt 19 §, eller
7. förstörande eller försäljning av egendom enligt 20 §.¹¹⁷²

Överklagande prövas av den förvaltningsrätt som har meddelat beslutet om vård. Vid överklagande till kammarrätten krävs prövningstillstånd.¹¹⁷³ *Läs mer om prövningstillstånd i avsnitt 17.3.*

17.2 Övriga LVU-beslut *går inte* att överklaga

Andra beslut enligt LVU som *nämnden* har fattat, än de som uppräknas i 41 § första stycket LVU, *går inte* att överklaga.¹¹⁷⁴ Detta innebär att nämndens beslut om omedelbart omhändertagande om vård, tillfälligt flyttningsförbud eller tillfälligt utreseförbud är beslut som enligt lagen *inte* är överklagbara. Dessa beslut ska dock underställas förvaltningsrätten och en domstol prövar därför alltid om beslutet ska bestå.¹¹⁷⁵ *Läs mer om underställande av omedelbart omhändertagande i avsnitt 8.4.*

Det finns dock exempel från kammarrätt på när beslut som inte räknas upp i 41 § LVU ändå har fått överklagats, trots överklagandeförbudet. En kammarrätt har i ett avgörande prövat om ett beslut enligt 11 § LVU att begränsa den unges umgänge med sina syskon får överklagas (av den unge).

¹¹⁷² 42 § första stycket LVU.

¹¹⁷³ 42 § andra och tredje stycket LVU.

¹¹⁷⁴ 41 § andra stycket LVU.

¹¹⁷⁵ 7, 28 och 31 e §§ LVU.

Även frågan om förbudet mot att överklaga beslut om umgängesbegränsningar enligt LVU strider mot de rättigheter som garanteras av EKMR¹¹⁷⁶ prövades. Kammarrätten uttalade att lagstiftaren har bedömt att restriktioner mot att besöka unga som är omhändertagna enligt LVU, när det gäller lagen om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård, måste kunna överklagas¹¹⁷⁷, eftersom svensk lagstiftning annars strider mot de rättigheter som garanteras av artikel 6 och artikel 8 EKMR. Enligt kammarrättens mening finns det inte någon egentlig skillnad mellan besöksrestriktioner och umgängesbegränsningar. Då lagstiftaren redan tagit ställning i den principiella frågan om rätten till domstolsprövning vad gäller restriktioner att besöka tvångsvårdade personer var slutsatsen enligt kammarrätten att förbudet mot att överklaga beslut om umgängesbegränsningar enligt 11 § LVU strider mot de rättigheter som garanteras av EKMR. Överklagandeförbudet i 41 § LVU ansågs därför inte gälla i målet.¹¹⁷⁸

17.3 Överklagande av förvaltningsrätts och kammarrätts beslut

De flesta LVU-beslut som förvaltningsrätten och kammarrätten fattar går att överklaga. Det kan t.ex. handla om att den unge eller den unges vårdnadshavare överklagar rättens beslut om att fastställa ett omedelbart omhändertagande, eller bifall av nämndens ansökan om vård.

Förvaltningsrättens beslut om förlängd ansökningstid efter fastställande av beslut om omedelbart omhändertagande samt tillfälligt utreseförbud enligt 8 § och 31 f § LVU eller rättens beslut om läkarundersökning enligt 32 § LVU är dock beslut som inte får överklagas.¹¹⁷⁹

Förvaltningsrättens beslut överklagas till kammarrätten, och kammarrättens beslut överklagas till HFD. Beslutet får överklagas av den som det angår, om beslutet gått den enskilde emot.¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁶ Om ett beslut som rör någons civila rättigheter eller skyldigheter inte får överklagas enligt nationell rätt finns det ändå en rätt till domstolsprövning som följer av artikel 6 EKMR. I en sådan situation ska det aktuella överklagandeförbudet åsidosättas och en prövning i domstol ska möjliggöras (jfr bl.a. HFD 2019 ref. 43 och däri relaterade rättsfall m.m.).

¹¹⁷⁷ Se prop. 1995/96:196.

¹¹⁷⁸ Kammarrätten i Göteborg i mål nr 3616-21.

¹¹⁷⁹ 41 § tredje stycket LVU.

¹¹⁸⁰ 42 § FL och 33 § FPL.

Prövningstillstånd¹¹⁸¹ krävs *inte* när det gäller kammarrättens prövning av ett överklagat beslut enligt 41 § LVU. Kammarrätten ska alltid ta upp dessa överklaganden. Ett överklagande av kammarrättens beslut till HFD kräver dock prövningstillstånd.¹¹⁸²

Prövningstillstånd kan meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen. Det kan också meddelas om det finns synnerliga skäl, såsom att det finns grund för resning eller att målets utgång i kammarrätten uppenbarligen beror på ett grovt förbiseende eller grovt misstag.¹¹⁸³

17.4 Vem kan överklaga?

Ett beslut får överklagas av den som beslutet angår, om det har gått den enskilde emot.¹¹⁸⁴ Frågan om vem som kan överklaga ett LVU-beslut kan utläsas av förarbetena och rättspraxis och redogörs för nedan.

17.4.1 Den unge

Om den unge själv har möjlighet att överklaga ett beslut som gått denne emot beror på om den unge är under eller över 15 år.

17.4.1.1 Den unge som är under 15 år

När den unge är under 15 år måste den unges talan föras av en ställföreträdare.¹¹⁸⁵ I de flesta mål och ärenden enligt LVU förordnas ett offentligt biträde för både den unge och vårdnadshavaren. Som huvudregel har den unge och vårdnadshavaren rätt till varsitt biträde när det gäller mål och ärenden enligt LVU. Det offentliga biträdet är då den unges ställföreträdare och kan överklaga beslut.¹¹⁸⁶ Detta innebär att den unge kan överklaga domar och beslut i LVU-mål med hjälp av sin ställföreträdare, men är inte behörig att på egen hand överklaga ett avgörande.¹¹⁸⁷ *Läs mer om offentligt biträde och ställföreträdare i kapitel 18.*

¹¹⁸¹ Prövningstillstånd är ett tillstånd som en domstol på högre nivå än den tidigare, till exempel kammarrätt, i vissa fall måste bevilja för att ett mål eller domstolsärende ska kunna tas upp och prövas av domstolen.

¹¹⁸² 34 a § FPL.

¹¹⁸³ 36 § FPL.

¹¹⁸⁴ 42 § FL och 33 § FPL.

¹¹⁸⁵ Prop. 1994/95:224 s. 57.

¹¹⁸⁶ Jfr 36 § andra och tredje stycket och 39 § LVU samt HFD 2011 ref. 78.

¹¹⁸⁷ RÅ 2009 not 26 och HFD 2014 ref. 38.

Den situationen kan uppstå att det offentliga biträdet i egenskap av ställföreträdare och den unge har olika uppfattning kring socialnämndens beslut i ett ärende enligt LVU. Av en dom i HFD framgår att om den unge har uppnått en viss ålder och mognad och klart gett uttryck för att något beslut ska överklagas, ska ställföreträdaren se till att så sker, oavsett ställföreträdarens åsikt. Målet gällde ett nästan 13-årigt barn.¹¹⁸⁸

17.4.1.2 Den unge som är över 15 år

Den som har fyllt 15 år har rätt att själv föra sin talan i mål eller ärenden enligt LVU.¹¹⁸⁹ När den unge är över 15 år är denne således processbehörig och har rätt att själv överklaga LVU-beslut.

Den unge får vanligtvis ett offentligt biträde, som kan hjälpa till att föra den unges talan och överklaga beslut.¹¹⁹⁰ *Läs mer om offentligt biträde i kapitel 18.*

17.4.2 Vårdnadshavaren

Vårdnadshavaren har ställning som part fram till dess att den unge fyller 18 år.¹¹⁹¹

Av föräldrabalkens bestämmelser följer att vårdnadshavaren i egenskap av ställföreträdare får företräda barnet och därmed också föra barnets talan till dess att barnet fyller 18 år. Som framgår ovan under avsnitt 17.4.1 har dock barnet själv rätt att föra sin talan i mål eller ärenden enligt LVU om barnet är *över* 15 år. Är barnet *under* 15 år är det som huvudregel det offentliga biträdet som har förordnats, som i egenskap av ställföreträdare, ska föra barnets talan. Vårdnadshavaren saknar då enligt HFD behörighet att företräda barnet i LVU-mål.¹¹⁹² *Läs mer om offentligt biträde och ställföreträdare i kapitel 17.*

17.4.3 Förälder som inte är vårdnadshavare

En förälder som inte är vårdnadshavare saknar som regel klagorätt och har därmed inte rätt att överklaga t.ex. beslut om vård enligt LVU eller vårdens upphörande.¹¹⁹³

Om ett beslut däremot riktar sig *direkt* mot en förälder som inte är

¹¹⁸⁸ HFD 2014 ref. 38.

¹¹⁸⁹ 36 § andra stycket LVU.

¹¹⁹⁰ Se 39 § LVU. Se också HFD 2011 ref. 78.

¹¹⁹¹ Prop. 1979/80:1 s. 514 och 6 kap. FB.

¹¹⁹² Jfr 36 § andra och tredje stycket och 39 § LVU samt HFD 2011 ref. 78.

¹¹⁹³ RÅ 1961 S 170, RÅ 1972 S 32 och RÅ 1968 ref. 33.

vårdnadshavare kan denne överklaga. Så kan exempelvis vara fallet om socialnämnden har beslutat om umgängesbegränsning enligt 14 § LVU mot en förälder som har umgängesrätt, men som inte är vårdnadshavare. Beslutet angår då föräldern personligen.¹¹⁹⁴

17.4.4 Socialnämnden

Socialnämnden har rätt att föra talan mot förvaltningsrättens och kammarrättens beslut, både när nämnden står som sökande och när nämndens eget beslut överklagas. Det finns begränsningar i möjligheten för nämnden att delegera beslut som rör överklagande i LVU-mål. *Läs mer om detta i avsnitt 19.1.2.2.*

17.5 Hur beslut överklagas

Den som vill överklaga ett beslut ska göra det skriftligen till den högre instans som ska pröva överklagandet. Överklagandet ska dock ges in till den myndighet som har meddelat beslutet.¹¹⁹⁵ När socialnämnden har fattat beslutet, ska överklagandet alltså ges in till nämnden.

I överklagandet ska den som överklagar ange vilket beslut som överklagas och på vilket sätt man vill att beslutet ska ändras.¹¹⁹⁶

Överklagandet ska ha kommit in till beslutsmyndigheten inom tre veckor från den dag då den som överklagar *fick del av beslutet* genom den myndigheten.¹¹⁹⁷ Om socialnämnden är beslutsmyndighet ska nämnden pröva om överklagandet har kommit in i rätt tid. Har överklagandet kommit för sent, ska myndigheten som huvudregel avvisa överklagandet. Om överklagandet inkommit i tid ska det *skyndsamt* lämnas över till förvaltningsrätten tillsammans med övriga handlingar i ärendet.¹¹⁹⁸ JO har uttalat att det från rättssäkerhetssynpunkt är en självklarhet att överlämnandet måste ske utan dröjsmål och som regel bör tiden för överlämnandet inte överstiga en vecka.¹¹⁹⁹

Om det är *nämnden som ska överklaga* ett beslut ska överklagandet kommit in inom tre veckor från den dag då domstolens beslut *meddelades*.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁴ Se RÅ 1984 2:38.

¹¹⁹⁵ 43 § första stycket FL.

¹¹⁹⁶ 43 § andra stycket FL.

¹¹⁹⁷ 6 a § andra stycket FPL och 44 § FL.

¹¹⁹⁸ 45-46 §§ FL.

¹¹⁹⁹ JO 1995/96 s. 314 och JO 2008/09 s. 314.

¹²⁰⁰ 6 a § fjärde stycket FPL och 45 § FL.

Läs mer

Mer om handläggningen av överklagande kan du läsa i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

17.6 Verkställighet av nämndens beslut

40 § första och andra stycket LVU

Beslut om omedelbart omhändertagande, om förebyggande insatser, om tillfälligt flyttningsförbud eller om tillfälligt utreseförbud gäller omedelbart.

Andra beslut av socialnämnden enligt denna lag gäller omedelbart, om nämnden inte bestämmer något annat.

Socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande (6 § LVU), förebyggande insatser (22 § LVU), tillfälligt flyttningsförbud (27 § LVU) eller tillfälligt utreseförbud (31 d § LVU) gäller alltid omedelbart.¹²⁰¹

Andra beslut av socialnämnden gäller omedelbart, *om* nämnden inte bestämmer att de ska gälla först sedan de vunnit laga kraft.¹²⁰² Det kan till exempel handla om beslut om hur vården ska ordnas enligt 11 § LVU, beslut om vårdens upphörande enligt 13 § LVU eller beslut om umgänge enligt 14 § LVU.

17.7 Verkställighet av rättsens beslut

40 § första och tredje stycket LVU

Beslut om omedelbart omhändertagande, om förebyggande insatser, om tillfälligt flyttningsförbud eller om tillfälligt utreseförbud gäller omedelbart.

Rätten får bestämma att andra beslut som rätten har meddelat ska gälla omedelbart.

¹²⁰¹ 40 § första stycket LVU.

¹²⁰² Se 40 § andra stycket LVU.

Rättens beslut om omedelbart omhändertagande (6 § LVU), förebyggande insatser (22 § LVU), tillfälligt flyttningsförbud (27 § LVU) eller tillfälligt utreseförbud (31 d § LVU) gäller alltid omedelbart.¹²⁰³

När det gäller andra beslut börjar de gälla först när de vunnit laga kraft (när beslutet inte längre kan överklagas och frågan därmed definitivt är avgjord). Rätten får dock bestämma att besluten ska gälla omedelbart.¹²⁰⁴ Detta kan röra t.ex. beslut om vård enligt LVU, umgängesbegränsning, flyttningsförbud eller utreseförbud. Även när det gäller rättens beslut om upphörande av vård kan rätten bestämma att beslutet ska gälla omedelbart. Om det inte görs får nämnden verkställa beslutet först efter att det har vunnit laga kraft.

17.7.1 Nämndens yrkande om omedelbar verkställighet

Rätten kan, oavsett nämndens yrkande, bestämma att ett beslut ska gälla omedelbart. Anser nämnden att ett beslut bör verkställas omedelbart, kan det ändå vara viktigt att nämnden yrkar på omedelbar verkställighet i rätten. Detta kan exempelvis vara aktuellt om nämnden fattat beslut om en umgängesbegränsning som sedan överklagats, och nämnden anser att rättens beslut i frågan bör gälla omedelbart.

Om nämnden har yrkat på omedelbar verkställighet, men rätten inte bifaller detta anses beslutet i den delen gått nämnden emot. Detta gäller oavsett om rätten bifaller nämndens yrkande i huvudfrågan. Nämnden har då rätt att överklaga rättens beslut att inte förordna att beslutet ska gälla omedelbart.¹²⁰⁵

17.7.2 Inhibition

Ett beslut om inhibition innebär att det överklagade beslutet tills vidare inte får verkställas. Om socialnämnden vill hindra verkställigheten av ett beslut som gäller omedelbart, t.ex. att förvaltningsrätten inte fastställer ett omedelbart omhändertagande, kan nämnden överklaga beslutet och begära s.k. inhibition.¹²⁰⁶

Läs mer

Mer om inhibition kan du läsa i *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

¹²⁰³ 40 § första stycket LVU.

¹²⁰⁴ 40 § tredje stycket LVU.

¹²⁰⁵ RÅ 1991 ref. 62.

¹²⁰⁶ 28 § FPL.

18. Offentligt biträde och ställföreträdare

18.1 Rätten till offentligt biträde

39 § LVU

I mål och ärenden om beredande av vård enligt 2 eller 3 §, omedelbart omhändertagande enligt 6 eller 6 a §, fortsatt omhändertagande enligt 9 a §, upphörande av fortsatt omhändertagande enligt 9 b §, upphörande av vård enligt 21 §, flyttningsförbud enligt 24 §, upphörande av flyttningsförbud enligt 26 §, utreseförbud enligt 31 a §, upphörande av utreseförbud enligt 31 c § eller tillfälligt utreseförbud enligt 31 d § eller vid överklagande enligt 41 § första stycket 1 ska offentligt biträde förordnas för den som åtgärden avser samt för dennes vårdnadshavare, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

Till offentligt biträde för den unge får endast den förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget.

Behövs offentligt biträde både för den unge och för dennes vårdnadshavare, förordnas gemensamt biträde, om det inte finns motstridiga intressen mellan dem.

Vid överklagande enligt 42 § ska offentligt biträde förordnas för den som är under 15 år och som åtgärden avser, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

Offentligt biträde förordnas av den domstol som handlägger målet. I ärenden hos socialnämnd förordnas offentligt biträde av förvaltningsrätten.

I flera ärenden som rör LVU förordnas ett offentligt biträde för både den unge och för den unges vårdnadshavare, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.¹²⁰⁷ Förordnandet av ett offentligt biträde syftar till att säkerställa att parten på ett adekvat sätt ska kunna tillvara sina intressen i det aktuella målet.¹²⁰⁸ Offentligt biträde innebär

¹²⁰⁷ 39 § LVU.

¹²⁰⁸ Se bl.a. HFD 2020 ref. 34.

juridisk hjälp som staten bekostar.¹²⁰⁹ Förordnandet av ett offentligt biträde syftar till att säkerställa att parten på ett adekvat sätt ska kunna tillvara sina intressen i det aktuella målet.¹²¹⁰ Biträdet förordnas i följande ärenden eller mål enligt LVU:

- beredande av vård enligt 2 eller 3 §§,
- omedelbart omhändertagande enligt 6 eller 6 a §§,
- fortsatt omhändertagande enligt 9 a §,
- upphörande av fortsatt omhändertagande enligt 9 b §,
- upphörande av vård enligt 21 §,
- flyttningsförbud enligt 24 §,
- upphörande av flyttningsförbud enligt 26 §,
- utreseförbud enligt 31 a §,
- upphörande av utreseförbud enligt 31 c §
- tillfälligt utreseförbud enligt 31 d §, eller
- överklagande enligt 41 § första stycket 1 (beslut om var vården ska inledas eller beslut om att flytta den unge från det hem där den unge vistas)
- överklagande enligt 42 § (beslut som avser de särskilda befogenheterna) för den som är under 15 år och som åtgärden avser.¹²¹¹

18.1.1 Ansökan eller anmälan om offentligt biträde

Ett offentligt biträde förordnas av den domstol som handlägger målet. När det gäller LVU-ärenden hos socialnämnden är det förvaltningsrätten som förordnar det offentliga biträdet. Biträdet förordnas efter att en *ansökan* om offentligt biträde har gjorts eller *när det annars finns anledning till det*.¹²¹²

Ansökan om offentligt biträde kan göras av den unge, vårdnadshavaren eller någon annan som får föra talan i målet. Ansökan ska ges in till socialnämnden.¹²¹³ Eftersom socialnämnden inte på egen hand kan besluta om att utse ett offentligt biträde ska nämnden istället

¹²⁰⁹ Se 4 § lagen (1996:620) om offentligt biträde.

¹²¹⁰ Se bl.a. HFD 2020 ref. 34.

¹²¹¹ 39 § första och tredje stycket LVU.

¹²¹² 39 § LVU och 4 § lagen om offentligt biträde.

¹²¹³ 3 § första-andra stycket lagen om offentligt biträde.

överlämna en ansökan om offentligt biträde med eget yttrande till domstolen.¹²¹⁴ Yttrandet kan innehålla en kortfattad redogörelse för de omständigheter som är av särskild betydelse för domstolens bedömning.¹²¹⁵ Om det finns ett önskemål om ett visst biträde kan detta vara en omständighet som kan anges i yttrandet i syfte att undvika ett eventuellt byte av offentligt biträde.

Socialnämnden behöver se till att ett offentligt biträde förordnas även om den enskilde inte har begärt det. Detta gör nämnden genom att *anmäla* den enskildes behov av offentligt biträde till domstolen.¹²¹⁶

18.1.2 När ska det offentliga biträdet förordnas?

Ett offentligt biträde bör kunna förordnas i mål och ärenden enligt LVU så snart fråga uppkommer i nämnden om att omedelbart omhänderta eller bereda den unge vård med stöd av LVU.¹²¹⁷

Det offentliga biträdet kan redan på ett tidigt stadium i ett LVU-ärende göra viktiga insatser genom att bidra till att socialnämndens utredning blir fullständig och nyanserad. JO har därför betonat vikten av att socialnämnden inte dröjer med att vidarebefordra en ansökan om eller anmäla behov av offentligt biträde till förvaltningsrätt.¹²¹⁸ I det aktuella ärendet ansåg JO att nämnden borde ha anmält behov av offentligt biträde redan vid insikten om att vårdnadshavaren inte skulle lämna sitt samtycke till en placering.¹²¹⁹

När det gäller tidpunkten för förordnandet har det uppmärksamats att offentliga biträden ofta förordnas först t.ex. när LVU-ansökan getts in till domstol och tid för muntlig förhandling ska sättas ut.¹²²⁰ Konsekvensen av att förordnandena sker på ett sent stadiet är att den unge då som regel inte företräds av någon annan än vårdnadshavaren under det skede då förhållandena i den unges liv utreds. Möjligheten för någon utomstående att påtala behövliga utredningsåtgärder blir då begränsad.¹²²¹

¹²¹⁴ Se 3 § tredje stycket lagen om offentligt biträde och 39 § fjärde stycket LVU.

¹²¹⁵ Prop. 1972:132 s. 221.

¹²¹⁶ Jfr prop. 1972:132 s. 189 samt se prop. 2020/21:35 s. 27, JO 1999/00 s. 264, JO dnr 570-2011 och dnr 4315-2002.

¹²¹⁷ Prop. 1979/80:1 s. 513.

¹²¹⁸ Se t.ex. JO dnr 570-2011.

¹²¹⁹ JO dnr 570-2011.

¹²²⁰ Leviner P (2011) s. 177.

¹²²¹ Leviner P (2011) s. 177.

18.1.3 Ett gemensamt biträde eller olika biträden?

Huvudregeln är att både den unge och vårdnadshavaren har rätt till var sitt offentliga biträde i mål och ärenden enligt LVU.¹²²²

Ett gemensamt offentligt biträde förordnas endast om det inte finns motstridiga intressen mellan den unge och vårdnadshavaren. Det är domstolen som avgör om ett gemensamt offentligt biträde kan förordnas.¹²²³

I vissa fall kan motstridiga intressen även föreligga mellan två vårdnadshavare och fråga kan uppkomma om de ska ha varsitt offentliga biträde. Det är även här domstolen som avgör frågan.

18.1.4 Vem kan förordnas som offentligt biträde?

Vanligen förordnas en advokat eller en biträdande jurist på en advokatbyrå till offentligt biträde, men även någon annan som är lämplig för uppdraget kan förordnas.¹²²⁴ I LVU-mål är det endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och som också i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget som får förordnas som offentligt biträde för den unge samt dennes vårdnadshavare.¹²²⁵ Uppdraget kräver kunskaper om beslutsprocessen enligt LVU, kunskaper om barns utveckling samt vilka behov och rättigheter som de har. Det offentliga biträdet bör vidare ha förmåga att sätta sig in i den unges situation och kunna kommunicera på ett lättförståeligt och anpassat sätt. Uppdraget bör utövas så att barnets bästa sätts i främsta rummet och hänsyn till den unges vilja bör tas i den mån det finns förutsättningar för det. Det är den domstol som beslutar om förordnandet av offentligt biträde som gör bedömningen av om biträdet uppfyller lämplighetskravet.¹²²⁶

Om den unge och/eller vårdnadshavaren har föreslagit någon som är lämplig som offentligt biträde ska deras förslag godtas om det inte finns särskilda skäl mot det.¹²²⁷ Om domstolen kommer fram till att den person som den unge föreslår inte uppfyller de särskilda lämplighetskraven, bör den personen inte förordnas.¹²²⁸

¹²²² Se 39 § andra stycket LVU.

¹²²³ 39 § andra stycket LVU och prop. 1994/95:224 s. 48.

¹²²⁴ 5 § lagen om offentligt biträde och 26 § rättshjälpslagen.

¹²²⁵ 39 § andra stycket LVU och prop. 2020/21:35 s. 34.

¹²²⁶ Prop. 2020/21:35 s. 26-27 och 33-34.

¹²²⁷ 5 § lagen om offentligt biträde och 26 § rättshjälpslagen.

¹²²⁸ Prop. 2020/21:35 s. 26.

Det finns inte något hinder för socialnämnden att framföra att det av olika anledningar är önskvärt att det offentliga biträde som domstolen förordnar t.ex. har vissa särskilda kvalifikationer. Det kan även enligt JO exempelvis finnas legitima skäl att begära ett kvinnligt biträde, när tidigare upplevelser hos den unge gör att en kvinna är mer lämpad som biträde än en man.¹²²⁹

I sammanhanget kan nämnas att om det pågår en brottmålsprocess där den unge ska ha en särskild företrädare bör i möjlig mån en samordning ske. Förutsatt att en person uppfyller krav på lämplighet för både uppdraget som särskild företrädare samt uppdraget som offentligt biträde, bör samma person utses i båda fallen.¹²³⁰ *Läs mer om särskild företrädare i avsnitt 14.2.3.*

18.1.5 Byta offentligt biträde?

Byte av biträde kan bara ske efter särskilt tillstånd från domstolen och bara om domstolen anser att det finns särskilda skäl.¹²³¹

Särskilda skäl för byte av offentligt biträde kan vara om det uppstått djupgående motsättningar mellan biträdet och den enskilde. Detta är dock inte alltid tillräckligt för att ett byte ska medges. Domstolen behöver ofta göra en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Domstolen ska även ta hänsyn till kostnaderna för ett byte av biträde. Skälen mot ett biträdesbyte väger tyngre ju mer kostnaderna därigenom skulle öka.¹²³²

HFD har i ett mål som rörde LVM beviljat ett byte av det offentliga biträdet trots att det inte fanns några motsättningar mellan den enskilde och det offentliga biträdet. Skälen för att den enskilde ville byta biträde var att han saknade förtroende för biträdet och ville byta till en advokat som bl.a. hade mycket god kännedom om hans personliga förhållanden och som den enskilde hade stort förtroende för. HFD uttalade att rätten att fritt välja rättsligt biträde och att ett förtroendefullt förhållande råder mellan huvudman och biträde är av central betydelse i ett rättssamhälle. Denna rätt bör kunna inskränkas bara om det finns starka skäl för det. HFD anförde vidare att i t.ex. mål om tvångsvård är det inte alltid möjligt att få kontakt med den enskilde innan ett offentligt biträde förordnas. Det innebär att rätten måste förordna ett biträde som den enskilde inte själv har valt. Det

¹²²⁹ Se JO 2005/06 s. 293.

¹²³⁰ Se prop. 1998/99:133 s. 34.

¹²³¹ 26 § rättshjälpslagen.

¹²³² Jfr prop. 1996/97:9 s. 157 och 216.

fria biträdesvalet kommer då att aktualiseras först om den enskilde begär att få byta biträde. En begäran om biträdesbyte kan grundas på att den enskilde av något skäl har särskilt förtroende för biträdet. I det aktuella målet hade den enskildes begäran om att få byta offentligt biträde kommit in en vecka efter att ett offentligt biträde hade förordnats. HFD ansåg att det offentliga biträdet inte i någon större utsträckning borde ha hunnit arbeta med målet och att förordnandet därför inte orsakat några betydande kostnader. Eftersom advokaten som önskades hade uppgetts vara väl insatt i den enskildes förhållanden sedan tidigare kunde ett byte inte förväntas medföra annat än en begränsad ökning av biträdeskostnaderna. Mot bakgrund av detta och med hänsyn till det särskilda förtroende som den enskilde hade för det önskade biträdet ansåg HFD att det fanns särskilda skäl för byte av offentligt biträde.¹²³³

Om t.ex. den unge har önskemål om ett visst offentligt biträde är det mot bakgrund av reglerna om byte av offentligt biträde och det refererade rättsfallet en fördel om socialnämnden uppmärksammar detta tidigt i processen.

Om byte av offentligt biträde redan har skett en gång krävs synnerliga skäl för ytterligare byte.¹²³⁴

18.2 Det offentliga biträdets uppgifter samt rollen som ställföreträdare

Ett offentligt biträde ska tillvarata sin huvudmans intressen, men kan inte självständigt vidta rättshandlingar för huvudmannen utan fullmakt.¹²³⁵

Det offentliga biträdet får även besluta om att sådan utredning som avses i 4 § första stycket lagen om offentligt biträde ska utföras, förutsatt att det är skäligen påkallat för att tillvarata den unges eller vårdnadshavarens rätt och om utredningen inte kan erhållas genom den domstol eller myndighet som handlägger målet eller ärendet.¹²³⁶ Detta kan exempelvis handla om att bevaka att nödvändig utredning om den unge inhämtas, t.ex. utlåtanden från barnpsykolog eller annan

¹²³³ HFD 2016 ref. 52.

¹²³⁴ 26 § rättshjälpslagen.

¹²³⁵ Jfr prop. 1994/95:224 s. 24 och 25.

¹²³⁶ 6 § lagen om offentligt biträde.

expertis.¹²³⁷

Det offentliga biträdet är i vissa situationer även den unges ställföreträdare och ska ta tillvara den unges intressen. *Läs mer om detta i avsnitt 18.2.1.*

Det finns inte några ytterligare bestämmelser om vilka uppgifter och befogenheter som biträdet har i LVU-ärenden. Det kan nämnas att JO i beslut har ansett att med hänsyn till syftet med att ett offentligt biträde förordnas är det angeläget att den enskilde har möjlighet att delta i nämndens sammanträde tillsammans med sitt offentliga biträde. Enligt JO:s mening innebär det att nämnden även ska underätta det offentliga biträdet om när sammanträdet äger rum. Detta kan exempelvis vara aktuellt inför att nämnden ska ta ställning till om en ansökan om vård enligt LVU ska göras.¹²³⁸ I ett annat ärende fann JO att det inte ingick i det offentliga biträdes uppgifter att delta vid behandlingssamtal mellan den unge, socialnämnden och den unges förälder. Frågan blev istället om biträdet kunde delta som stödperson i mötet, vilket enligt JO ytterst avgörs av socialnämnden inom ramen för nämndens befogenheter enligt 11 § LVU.¹²³⁹

18.2.1 Offentligt biträde är ställföreträdande för den unge under 15 år

Som tidigare nämnts under avsnitt 2.7 och 17.4 är en ung person över 15 år processbehörig och har själv rätt att föra sin talan.¹²⁴⁰

Den som är *under 15 år* är dock inte processbehörig och behöver företrädas av en ställföreträdare.¹²⁴¹ Den som är förordnad som offentligt biträde för en ung person under 15 år, utan att samtidigt vara biträde för vårdnadshavaren, är även utan särskilt förordnande ställföreträdare för den unge i det mål eller ärende enligt LVU som förordnandet avser. Som huvudregel har både den unge och vårdnadshavaren rätt till var sitt offentliga biträde.¹²⁴² Det innebär att den unge kan överklaga domar och beslut i LVU-mål med hjälp av sin ställföreträdare, men är inte behörig att på egen hand överklaga ett

¹²³⁷ Prop. 1994/95:224 s. 57.

¹²³⁸ Se exempelvis JO dnr 5618-2021 och JO 1983/84 s. 180.

¹²³⁹ JO 2004/05 s. 257.

¹²⁴⁰ 36 § andra stycket LVU.

¹²⁴¹ 36 § andra stycket LVU, prop. 1994/95:224 s. 57 och 6 kap FB.

¹²⁴² Jfr 36 § andra och tredje stycket och 39 § LVU.

avgörande.¹²⁴³ När det offentliga biträdet är ställföreträdare för en ung person under 15 år saknar vårdnadshavaren enligt HFD behörighet att företräda barnet i LVU-mål.¹²⁴⁴ Den som är under 15 år utövar således sin talerätt genom det offentliga biträdet.

Bakgrunden till detta är att barn och deras vårdnadshavare kan ha motstridiga intressen och att det då är mindre lämpligt att den unge är beroende av vårdnadshavares vilja när det till exempel gäller att överklaga ett beslut. I och med att det offentliga biträdet även är ställföreträdare för den unge får den unge en självständig ställning gentemot vårdnadshavaren i det aktuella målet eller ärendet.¹²⁴⁵

Det offentliga bitrådets roll som ställföreträdare är att ta tillvara den unges intresse och att framföra de synpunkter och önskemål som den unge har. Om ställföreträdaren har en annan uppfattning än den unge ska ställföreträdaren ta hänsyn till den unges uppfattning, men ändå föra fram den uppfattning som ställföreträdaren anser är bäst för den unge. Om den unge så önskar, ska ställföreträdaren se till att beslut och domar blir överklagade.¹²⁴⁶ Av en dom i HFD framgår att om den unge har uppnått en viss ålder och mognad och klart gett uttryck för att något beslut ska överklagas, ska ställföreträdaren se till att så sker, oavsett ställföreträdarens åsikt.¹²⁴⁷ *Läs mer om detta i kapitel 17.*

När den unge fyller 15 år är det offentliga biträdet inte längre ställföreträdare eftersom den unge då själv kan föra sin talan i målet eller ärendet.

¹²⁴³ RÅ 2009 not 26.

¹²⁴⁴ HFD 2011 ref. 78.

¹²⁴⁵ Prop. 1994/95:224 s. 57.

¹²⁴⁶ Prop. 1994/95:224 s. 57.

¹²⁴⁷ HFD 2014 ref. 38.

19. Delegering och kompletterande beslutanderätt

Delegering innebär att nämndens befogenhet att fatta beslut överlämnas till någon annan, exempelvis till utskott i nämnden eller till anställd. Det delegerade beslutet fattas sedan på nämndens vägnar. Bestämmelser om delegation finns i kommunallagen (2017:725), KL¹²⁴⁸ och i 10 kap. 4–5 §§ SoL.

Det är *uppgifter* som delegeras och inte ansvaret som sådant. Delegaten, den som har fått befogenhet att fatta beslut, har det fulla ansvaret för handläggning och beslutsfattande i de ärenden som delegationen omfattar.¹²⁴⁹

Utöver delegering finns i LVU i vissa fall en *kompletterande beslutanderätt* som innebär att någon annan har rätt att fatta beslut i nämndens ställe.¹²⁵⁰ *Läs mer om detta i avsnitt 19.2.*

Läs mer

Mer om delegering av nämndens beslutanderätt kan du läsa i handboken *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*.

19.1 Vissa beslut får inte delegeras

Det finns vissa inskränkningar i möjligheten att delegera enligt KL (delegeringsförbud). Ärenden där beslutanderätten inte får delegeras är bl.a. ärenden som rör myndighetsutövning mot enskilda om de är av principiell beskaffenhet eller annars av större vikt, ärenden som väckts genom medborgarförslag och som lämnats över till nämnden, eller ärenden som enligt lag eller annan författning inte får delegeras.¹²⁵¹

För många ärenden som fattas enligt LVU finns inskränkningar i möjligheten att delegera beslutsfattandet i 10 kap. 4 § SoL. Den be-

¹²⁴⁸ 6 kap. 37-40 §§ och 7 kap. 5-8 §§ KL.

¹²⁴⁹ Prop. 2016/17:171 s. 205.

¹²⁵⁰ 10 kap. 6 § SoL.

¹²⁵¹ 6 kap. 38 § KL.

gränsade delegationsrätten i LVU gäller i regel beslut av djupt ingripande karaktär för den enskilde, där bestämmanderätten inte bör ligga hos en person ensam.¹²⁵²

19.1.1 LVU-beslut som får delegeras till utskott

Uppdrag att besluta på nämndens vägnar i följande LVU-ärenden får *endast* delegeras åt en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott):

- ansökan om vård till förvaltningsrätt (4 § LVU)
- omedelbart omhändertagande (6 § LVU)
- omedelbart omhändertagande när svensk domstol inte är behörig att besluta om beredande av vård (6 a § LVU)
- hur vården av den unge ska ordnas och var den unge ska vistas under vårddagen (11 § första stycket LVU)
- att den unge får vistas i sitt eget hem under vårddagen (11 § andra stycket LVU)
- övervägande av vård med stöd av 2 § LVU (13 § första stycket LVU)
- omprövning av vård med stöd av 3 § LVU (13 § andra stycket LVU)
- övervägande av om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § FB (13 § tredje stycket LVU)
- övervägande av flyttningsförbud inför upphörande av vård (13 b § LVU)
- övervägande om överflyttning av vårdnad när den unge varit placerad i samma familjehem under två år (13 c § LVU)
- övervägande av om beslut om umgängesbegränsning eller hemlighållande av vistelseort fortfarande behövs (14 § tredje stycket LVU)
- upphörande av vård med stöd av LVU (21 § LVU)
- förebyggande insatser (22 § första stycket LVU)
- omprövning av förebyggande insatser (22 § tredje stycket LVU)
- ansökan om flyttningsförbud till förvaltningsrätt (24 § LVU)
- övervägande av om flyttningsförbud fortfarande behövs (26 § LVU)

¹²⁵² Prop. 1989/90:28 s. 130.

- tillfälligt flyttningsförbud (27 § LVU)
- ansökan om utreseförbud till förvaltningsrätten (31 b § LVU)
- tillfälligt utreseförbud (31 d § LVU)
- tillfälligt undantag från utreseförbud (31 i § LVU)
- drogtest av vårdnadshavare eller föräldrar inför umgänge vid vård med stöd av 2 § LVU (32 a § LVU)
- drogtest av vårdnadshavare inför prövning av om vård med stöd av 2 § LVU ska upphöra (32 b § LVU)
- beslut om begäran om handräckning (43 § 1 och 2 LVU).¹²⁵³

19.1.2 Beslut av principiell beskaffenhet eller större vikt får inte delegeras

Enligt rättspraxis får vissa beslut i LVU inte delegeras då de ansetts omfattas av delegationsförbudet i KL, där det bl.a. anges att beslut i ärenden som rör myndighetsutövning mot enskilda inte får delegeras om de är av principiell beskaffenhet eller annars av större vikt.¹²⁵⁴

19.1.2.1 Hemlighållande av vistelseort och umgängesbegränsning

HFD har bedömt att beslut enligt 14 § andra stycket LVU om att *hemlighålla den unges vistelseort* är ett sådant beslut som träffas av delegationsförbudet i 6 kap. 38 § KL. I avgörandet kom HFD fram till att det inte är möjligt att från nämnden delegera beslutanderätten rörande hemlighållande av vistelseorten, då det av KL följer att beslutanderätten inte får delegeras i ärenden som rör myndighetsutövning mot enskilda om de är av principiell beskaffenhet eller annars av större vikt. Ett beslut om att hemlighålla den unges vistelseort anses enligt HFD vara ett sådant beslut.¹²⁵⁵

Rätten att fatta beslut enligt LVU om att hemlighålla den unges vistelseort kan dock enligt HFD *i brådskande fall* delegeras till socialnämndens ordförande. Det kan göras i enlighet med 6 kap. 39 § KL. Vad som är att anse som ett brådskande ärende får avgöras utifrån förhållandena i varje enskilt fall. Enligt domen får beslut om hemlighållande av vistelseorten i samband med ett omedelbart omhänder-

¹²⁵³ 10 kap. 4 § SoL.

¹²⁵⁴ Se 6 kap. 38 § KL.

¹²⁵⁵ HFD 2016 ref. 74.

tagande typiskt sett anses vara av så brådskande karaktär att nämndens avgörande inte kan avvaktas.¹²⁵⁶

Domen berör bara beslut om hemlighållande av vistelseorten, men enligt JO-beslut och flera avgöranden från kammarrätter gäller resonemanget även för beslut om umgängesbegränsning (14 § andra stycket LVU) då ett beslut om umgängesbegränsning har stora likheter med ett beslut om att hemlighålla den unges vistelseort.¹²⁵⁷

19.1.2.2 Socialnämndens beslut att överklaga en dom i LVU-mål

En tjänsteman får inte självständigt föra nämndens talan i högre instans i ett överklagat LVU-mål. Detta framgår av avgöranden från HFD.¹²⁵⁸ Har nämnden företräts av ett ombud i ett LVU-mål, och rättsens beslut går emot nämnden, får ombudet inte heller självständigt bedöma om beslutet ska överklagas. Även om en tjänsteman har fått ett uppdrag att utse ett ombud när det gäller tillämpningen av LVU ska talan föras i enlighet med *nämndens* beslut och ombudet ska följa den taleinstruktion som nämnden har gett.¹²⁵⁹

19.2 Kompletterande beslutanderätt

Ibland behöver beslut kunna fattas skyndsamt. Därför finns i några fall i LVU en rätt att fatta beslut i nämndens ställe. Det är i dessa fall *inte* fråga om delegering utan om en kompletterande beslutanderätt som följer direkt av lag. Det är endast i fall när nämndens beslut inte kan avvaktas som den kompletterande beslutanderätten kommer ifråga.¹²⁶⁰ JO har haft anledning att påminna om att det ska vara fråga om *akuta situationer* där åtgärder måste vidtas genast.¹²⁶¹

I följande fall har *ordförande* eller *annan ledamot*¹²⁶² som nämnden har förordnat tillagts kompletterande beslutanderätt:

¹²⁵⁶ HFD 2016 ref. 74.

¹²⁵⁷ Se JO dnr 7984-2016 och dnr 2533-2017 samt ett flertal kammarrättsdomar, bl.a. Kammarrätten i Göteborgs dom i mål 560-17, Kammarrätten i Stockholms dom i mål 7376-17 och Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 2392-19, som bedömt att umgängesbegränsning träffas av delegationsförbudet på samma grunder som hemlighållande av vistelseorten.

¹²⁵⁸ RÅ83 2:108 och HFD 2021 not. 32.

¹²⁵⁹ RÅ83 2:108.

¹²⁶⁰ Se prop. 1981/82:s s. 64-65.

¹²⁶¹ Se bl.a. JO 2009/10 s. 310 och JO dnr 957-2018.

¹²⁶² Med ledamot avses endast den som är ledamot i nämnden men inte den som är ersättare.

- beslut om omedelbart omhändertagande (6 § första och andra stycket LVU)
- beslut om omedelbart omhändertagande när svensk domstol inte är behörig att besluta om beredande av vård (6 a § första och andra stycket LVU)
- beslut om hur vården av den unge ska ordnas och var den unge ska vistas under vårdtiden (11 § första och tredje stycket LVU)
- beslut om att medge att den unge under vårdtiden vistas i sitt eget hem (11 § andra och tredje stycket LVU)
- beslut om tillfälligt flyttningsförbud (27 § första och andra stycket LVU).
- beslut om tillfälligt utreseförbud (31 d § andra stycket LVU).

Beslutet som fattas enligt ovanstående bestämmelser ska anmälas vid nämndens nästa sammanträde så att nämnden får insyn i hur dessa ärenden handläggs.¹²⁶³

19.2.1 Beslutanderätt vid handräckning

Både nämndens ordförande och socialnämnden har rätt att begära biträde av polismyndighet för att bereda läkare tillträde till den unges hem eller att inställa den unge till läkarundersökning.¹²⁶⁴ Socialnämnden eller någon *ledamot eller tjänsteman*¹²⁶⁵ som nämnden har förordnat har rätt att begära biträde av Polismyndigheten för att genomföra beslut om vård eller omhändertagande med stöd av LVU.¹²⁶⁶

19.2.2 Förordnandets utformning

När nämnden ger *en ledamot* eller *tjänsteman* ett förordnande om kompletterande beslutanderätt ska dennes namn anges i förordnandet. Ett förordnande skiljer sig från delegation på så sätt att nämnden måste ange *vem* förordnandet avser. Det är då enligt JO inte tillräckligt att nämnden knyter förordnandet till en viss befattning, t.ex. ordföranden i socialnämnden.¹²⁶⁷

¹²⁶³ 6 § andra stycket LVU, 6 a § andra stycket LVU, 11 § tredje stycket LVU och 27 § andra stycket LVU och 31 d § andra stycket LVU samt prop. 1979/80 s. 590.

¹²⁶⁴ 43 § 1 LVU. Detta är dock inte en kompletterande beslutanderätt utan nämnden och nämndens ordförande har en från varandra självständig beslutanderätt.

¹²⁶⁵ Med tjänsteman avses någon som är anställd vid nämnden, t.ex. socialsekreterare.

¹²⁶⁶ 43 § 2 LVU.

¹²⁶⁷ Se bl.a. JO 2008/09 s. 317.

20. Förebyggande insatser enligt 22 § LVU

22 § LVU

Om det kan antas att den som är under 20 år till följd av ett beteende som avses i 3 § kommer att behöva beredas vård enligt denna lag om beteendet fortsätter och det stöd eller den behandling som den unge behöver inte kan ges med samtycke av den unge själv, om han eller hon har fyllt 15 år, och av den unges vårdnadshavare, får socialnämnden besluta

1. att den unge ska hålla regelbunden kontakt med en särskilt kvalificerad kontaktperson som socialnämnden utsett, eller
2. att den unge ska delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten.

När ett sådant beslut meddelas, ska en särskild behandlingsplan finnas.

Bestämmelserna i 13 § andra stycket, 13 a § första stycket samt 21 § första och tredje styckena gäller i tillämpliga delar också i fråga om beslut enligt första stycket. Prövning enligt 13 § andra stycket av om ett sådant beslut ska upphöra att gälla ska ske första gången inom sex månader från dagen för nämndens beslut.

Första stycket är också tillämpligt om den som är under 20 år och som dömts till slutet ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatta insatser för att hindra ett sådant beteende som avses i första stycket.

I LVU finns en bestämmelse som ger socialnämnden en särskild befogenhet att besluta om vissa förebyggande insatser för en ung person under 20 år, ibland kallat för mellantvång.

Dessa insatser kan beslutas om den unge har ett beteende som avses i 3 § LVU och det kan *antas* att den unge till följd av beteendet kommer att behöva beredas LVU-vård om beteendet fortsätter. Det krävs också att det stöd eller den behandling som den unge behöver inte kan ges med samtycke av den unge själv, om den unge är över 15 år, och av vårdnadshavarna. De insatser som nämnden har möjlig-

het att besluta om i ett sådant fall är

1. att den unge ska hålla regelbunden kontakt med en särskilt kvalificerad kontaktperson som socialnämnden utsett
2. att den unge ska delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten.¹²⁶⁸

Avsikten med bestämmelsen är att stärka socialnämndens möjlighet att ingripa oberoende av samtycke och i ett tidigare skede än när en ansökan om LVU-vård måste göras. Behövlig behandling ska kunna ges medan den unge bor kvar i hemmet. Det kan t.ex. röra sig om unga som har uttalade missbruksproblem och som vägrar att medverka i frivillig behandling. Det kan också handla om unga som har en så ytlig motivation när det gäller att medverka till behandling att det är svårt att skapa kontinuitet inom ramen för en frivillig behandlingskontakt.¹²⁶⁹

I ett avgörande från en kammarrätt hade exempelvis den unge ett sådant brottsligt eller socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU och ansågs vara i behov av vård om beteendet skulle fortsätta. Socialnämnden bedömde att den unge var i behov av en särskilt kvalificerad kontaktperson enligt 22 § LVU och det saknades samtycke från den unge till insatsen. Förvaltningsrätten hade tidigare även upphävt socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande. Kammarrätten påtalade att upphävandet av det omedelbara omhändertagandet inte utgjorde hinder mot att besluta om en särskilt kvalificerad kontaktperson, eftersom syftet med 22 § LVU just är att sätta in vårdande insatser i ett tidigare skede än när en vårdansökan enligt LVU måste göras. Förutsättningarna för ett beslut om insats enligt 22 § LVU var därför uppfyllda.¹²⁷⁰

Läs mer

Mer om förebyggande insatser kan du läsa i *Förebyggande insatser – en vägledning om tillämpningen av 22 § LVU*.

¹²⁶⁸ 22 § LVU.

¹²⁶⁹ Prop. 1984/85:171 s. 23-24 och 40-41.

¹²⁷⁰ Se Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 1384-23.

20.1 Förutsättningar för beslutet

Tre förutsättningar måste vara uppfyllda för att ett beslut om förebyggande insatser enligt LVU ska kunna bli aktuellt:

- den unge ska vara under 20 år (det finns ingen nedre åldersgräns),
- det kan antas att den unge till följd av ett beteende som avses i 3 § LVU kommer att behöva beredas vård om beteendet fortsätter, och
- det finns inte samtycke till behövligt stöd eller behandling.¹²⁷¹

Bestämmelsen tar alltså sikte på unga som har missbruk av beroendeframkallande medel, unga som begår brott eller unga som har ett annat socialt nedbrytande beteende. Endast den unges beteende, och inte förhållandena i hemmet, kan ligga till grund för beslut enligt 22 § LVU.

Bestämmelsen är också tillämplig om den som är under 20 år och som dömts till sluten ungdomsvård vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatta insatser för att hindra ett sådant beteende som avses i 3 § LVU.¹²⁷² *Läs mer om detta i avsnitt 20.4.*

En av förutsättningarna för vård enligt 3 § LVU är att den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för *påtaglig risk* att skadas. 22 § LVU om förebyggande insatser syftar dock till att fånga upp situationer då en sådan påtaglig risk *ännu inte föreligger*, men omständigheterna är sådana att starka skäl talar för att en sådan risk kommer att uppfyllas, om den unge fortsätter sitt beteende. Bestämmelsen avser alltså de situationer där förhållandena har blivit så allvarliga att nämnden måste ingripa mer kraftfullt, för att kunna undvika ett omhändertagande med stöd av 3 § LVU.¹²⁷³

Ett beslut om förebyggande insatser kan endast fattas om motsvarande stöd inte kan ges med behövliga samtycken. Om den unge som fyllt 15 år skulle vilja ta emot en insats, men den unges vårdnadshavare inte samtycker kan insatsen istället ges inom ramen för 3 kap. 6 a och b §§ SoL, om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda enligt dessa bestämmelser.

Den unge ska i regel ha visat att denne inte vill medverka till behandling eller andra stödåtgärder på frivillig väg och att motivationen

¹²⁷¹ 22 § LVU.

¹²⁷² 22 § fjärde stycket LVU.

¹²⁷³ Prop. 1984/85:171 s. 40-41.

för sådan medverkan är klart otillräcklig. Socialnämndens bedömning att förutsättningarna för LVU-vård kommer att uppfyllas om något ingripande inte sker får inte grundas på lösa förmodanden eller en allmän oro, utan måste bygga på fastare grund än rent tillfälliga beteenden hos den unge. För att beslut om förebyggande insatser ska kunna fattas krävs att nämnden gör ett noggrant övervägande i varje enskilt fall. Ett sådant beslut får aldrig bli ett rutinmässigt inslag i nämndens arbete för barn och unga.¹²⁷⁴

Nämndens beslut enligt 22 § LVU bör även ha föregåtts av intensiva försök att skapa kontakt med den unge och få till stånd frivilliga lösningar. Det kan dock finnas undantagssituationer då det inte finns tidsmässigt utrymme, och därför inte framstår som meningsfullt att först pröva frivilliga insatser. I en sådan situation kan nämnden fatta beslut enligt 22 § LVU om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda.¹²⁷⁵

20.2 En behandlingsplan ska finnas

När socialnämnden meddelar ett beslut om förebyggande insatser, ska en särskild behandlingsplan finnas.¹²⁷⁶ Skyldigheten att upprätta en plan över behandlingen motsvarar vad nämnden är skyldig att göra vid fråga om omhändertagande för vård enligt LVU. Planen bör bygga på en helhetsbedömning av den unges situation och innehålla mål som upplevs som realistiska av den unge och den unges vårdnadshavare. Av planen bör framgå

- vilka insatser som nämnden tidigare har vidtagit
- den unges nuvarande situation
- det behandlingsbehov som föreligger
- formerna för stödet och behandlingen, både under den tid som beslutet ska omfatta och för tiden därefter
- vilka resurser som nämnden ställer till förfogande för att behandlingen ska kunna genomföras.

Planen bör så långt som möjligt upprättas i samråd med den unge och den unges vårdnadshavare.¹²⁷⁷

¹²⁷⁴ Prop. 1984/85:171 s. 41-42.

¹²⁷⁵ Prop. 1984/85:171 s. 42.

¹²⁷⁶ 22 § andra stycket LVU.

¹²⁷⁷ Prop. 1984/85:171 s. 24 och 42.

Behandlingsplanen är en arbetsplan som kontaktpersonen/behandlaren, den unge och – i förekommande fall – vårdnadshavarna ska arbeta efter. Planen bör inte låsa den fortsatta behandlingsplaneringen utan ska kunna omprövas och ändras efter hand om det visar sig nödvändigt med hänsyn till bl.a. den unges utveckling.¹²⁷⁸

Läs mer

Mer om behandlingsplan kan du läsa i *Förebyggande insatser enligt LVU – en vägledning om tillämpningen av 22 § LVU*.

20.2.1 Om den unge inte följer ett beslut

Det finns inga medel för socialnämnden att tvinga den unge att genomföra de insatser som beslutas med stöd av 22 § LVU.¹²⁷⁹ Om den unge inte följer nämndens beslut om förebyggande insatser utgör detta inte i sig någon grund för att vidta andra åtgärder, och det är inte ensamt ett tillräckligt skäl för nämnden att ansöka om LVU-vård. Däremot kan den unges negativa inställning vara ett skäl att se över behandlingsplanen. Det ligger även i nämndens ansvar att för den unge klargöra följderna av ett fortsatt destruktivt beteende och vilka möjligheter nämnden har.¹²⁸⁰

20.3 Insatser som kan bli aktuella

De insatser som socialnämnden får besluta om med stöd av 22 § LVU är:

- att den unge ska hålla regelbunden kontakt med en särskilt kvalificerad kontaktperson som socialnämnden utsett, eller
- att den unge ska delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten.¹²⁸¹

Dessa två insatser kan kombineras om den unges behov av stöd och behandling motiverar det.¹²⁸²

¹²⁷⁸ Prop. 1984/85:171 s. 24 och 42-43.

¹²⁷⁹ Prop. 2005/06:165 s. 144.

¹²⁸⁰ Prop. 1984/85:171 s. 42.

¹²⁸¹ 22 § första stycket LVU.

¹²⁸² Prop. 1984/85:171 s. 24.

20.3.1 Den särskilt kvalificerade kontaktpersonens uppdrag
Nämnden kan besluta att den unge ska hålla regelbunden kontakt med en särskilt kvalificerad kontaktperson.¹²⁸³ Innebörden av insatsen särskilt kvalificerad kontaktperson enligt 22 § LVU är densamma som insatsen särskilt kvalificerad kontaktperson enligt 3 kap. 6 b § andra stycket SoL.¹²⁸⁴

I den särskilt kvalificerade kontaktpersonens uppdrag ingår att fungera som ett personligt stöd till den unge. Kontaktpersonen bör bl.a. följa utvecklingen hos den unge, motivera den unge till skolarbete eller arbete och till lämpliga fritidsaktiviteter. Då kontaktpersonen förväntas ha tät och omfattande kontakt med den unge, utifrån vad som närmare anges i behandlingsplanen, innefattar uppgiften även viss kontroll och uppföljning. Avsikten är dock inte att kontaktpersonen ska ses som den unges övervakare.¹²⁸⁵

Kontaktpersonen bör vidare försöka ha en god kontakt med vårdnadshavare och även arbeta nära dessa. Den unges nätverk måste också involveras.¹²⁸⁶

20.3.1.1 Kontaktpersonens kvalifikation

Det har inte ställts upp några särskilda kvalifikationskrav för kontaktpersonen i lagen. Rekryteringsbasen bör dock vara bred enligt förarbetena. Personer som kan vara aktuella som kontaktperson är t.ex. tjänstemän inom socialtjänsten, polisen, skolan, ideella organisationer och kyrkliga samfund eller personer inom idrottsrörelsen. I många fall kan det krävas att kontaktpersonen i sin profession har erfarenhet av att arbeta med barn och unga med beteendesvårigheter.¹²⁸⁷

Det är viktigt att det läggs stor omsorg på att rekrytera lämpliga personer i varje enskilt fall. Nämnden har ansvar för att kontaktpersonen får det stöd den behöver för att kunna klara sin uppgift.¹²⁸⁸ Den särskilt kvalificerade kontaktpersonen bör få kontinuerligt stöd och handledning i sitt uppdrag.¹²⁸⁹

Innan socialnämnden utser en särskilt kvalificerad kontaktperson bör nämnden försäkra sig om att den tilltänkta personen är lämplig

¹²⁸³ 22 § första stycket 1 LVU.

¹²⁸⁴ Jfr prop. 1984/85:171 s. 42 och prop. 2005/06:165 s. 100 och 144.

¹²⁸⁵ Prop. 2005/06:165 s. 99-100.

¹²⁸⁶ Prop. 1984/85:171 s. 42 och prop. 2005/06:165 s. 100 och 144.

¹²⁸⁷ Se prop. 2005/06:165 s. 100.

¹²⁸⁸ Jfr prop. 1984/85:171 s. 25 och prop. 2005/06:165 s. 100.

¹²⁸⁹ AR HSLF-FS 2019:30.

för uppdraget och har den kompetens som behövs med utgångspunkt i uppdragets innehåll och svårighetsgrad. Nämnden bör t.ex. träffa personen, be personen visa upp ett utdrag ur Polismyndighetens belastningsregister, och efter samtycke från personen kontakta eventuella referenspersoner.¹²⁹⁰

20.3.2 Behandling i öppna former

Nämnden kan även besluta om att den unge ska delta i behandling i öppna former.¹²⁹¹ Med detta kan avses att den unge ska hålla en regelbunden behandlingskontakt med en socialsekreterare eller en behandlare inom ramen för öppenvård. Även behandling som kan ges inom särskilda verksamheter i socialtjänstorganisationen, t.ex. ungdomsmottagningar omfattas.¹²⁹²

Om den unge behöver ett mer omfattande stöd kan nämnden även besluta att den unge ska delta i ett särskilt öppenvårdsprogram. Som nämnts tidigare kan det också i vissa fall finnas skäl att kombinera ett beslut om behandling i öppna former inom socialtjänsten med ett beslut om särskilt kvalificerad kontaktperson.¹²⁹³

I sammanhanget kan ibland frågan uppkomma om nämnden har möjlighet att kontrollera om den unge är drogfri med hjälp av urinprov mot den unges vilja. Det inte möjligt att med stöd av 22 § LVU besluta om att den unge ska lämna urinprov för att styrka sin drogfrihet.¹²⁹⁴

20.4 Förebyggande insatser efter avslutad sluten ungdomsvård

Många gånger kan den unge ha ett påtagligt behov av ytterligare insatser efter verkställigheten av sluten ungdomsvård. Socialnämnden ska i sin omsorg om barn och unga tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas efter verkställighetstiden.¹²⁹⁵ Under ungdomsvården påbörjas ofta behandlingsinsatser med hög intensitet som kan behöva fortsätta eller följas av ytterligare insatser efter

¹²⁹⁰ AR HSLF-FS 2019:30.

¹²⁹¹ 22 § första stycket 2 LVU.

¹²⁹² Prop. 1984/85:171 s. 26.

¹²⁹³ Prop. 1984/85:171 s. 26 och 42.

¹²⁹⁴ Prop. 1984/85:171 s. 25.

¹²⁹⁵ 5 kap. 1 § 10 SoL.

frigivningen. När verkställigheten är avslutad måste dock insatserna beslutas med stöd av annan lagstiftning såsom SoL eller LVU.¹²⁹⁶

Beslut om insatser enligt 22 § LVU kan fattas om den unge har dömts till sluten ungdomsvård och vid verkställighetens slut bedöms vara i *uppenbart behov* av fortsatta insatser för att hindra ett sådant beteende som avses i 3 § LVU.¹²⁹⁷ Med uppenbart behov menas att det ska finnas konkreta och påtagliga omständigheter som talar för att det finns en risk för ett sådant beteende som avses i 3 § LVU.¹²⁹⁸

Ett beslut om förebyggande insatser får inte fattas rutinmässigt efter avslutad verkställighet av sluten ungdomsvård, utan socialnämnden måste noggrant överväga varje enskilt fall. I första hand måste nämnden även i dessa situationer eftersträva frivilliga insatser enligt SoL.¹²⁹⁹

Läs mer

Mer om förebyggande insatser efter avslutad ungdomsvård kan du läsa i *Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten*.

20.5 Följa insatserna och ompröva beslutet

Socialnämnden har skyldighet att noga följa de förebyggande insatserna.¹³⁰⁰ Nämnden ska även ompröva ett beslut om förebyggande insatser, på samma sätt som vid omprövning av vård enligt 3 § LVU. Nämnden ska därmed pröva om beslutet kan upphöra senast sex månader från dagen för nämndens beslut. Därefter ska beslutet omprövas fortlöpande inom sex månader från den föregående omprövningen.¹³⁰¹

Beslutet ska enligt JO även omprövas när den unge, om denne fyllt 15 år, eller vårdnadshavaren begär det.¹³⁰²

¹²⁹⁶ Prop. 2014/15:25 s. 45.

¹²⁹⁷ 22 § fjärde stycket LVU.

¹²⁹⁸ Prop. 2014/15:25 s. 62.

¹²⁹⁹ Prop. 2014/15:25 s. 49 och 62.

¹³⁰⁰ 22 § tredje stycket LVU och 13 a § första stycket LVU.

¹³⁰¹ 22 § tredje stycket LVU och 13 § andra stycket LVU.

¹³⁰² Jfr JO dnr 2710-2001.

Omprövning av beslutet innebär att socialnämnden fattar ett formellt beslut i frågan om fortsatt insats.¹³⁰³ *Läs mer om omprövning i avsnitt 15.2.*

20.6 Upphörande av förebyggande insatser

23 § LVU

Ett beslut enligt 22 § upphör att gälla, om

1. beslut fattas om omedelbart omhändertagande, eller
2. ansökan om vård bifalls.

Ett beslut om förebyggande insatser ska inte pågå längre än nödvändigt. När förutsättningar för beslut enligt 22 § LVU inte längre finns ska socialnämnden självmant besluta om att beslutet enligt 22 § LVU ska upphöra att gälla.¹³⁰⁴

Ett beslut om förebyggande insatser upphör att gälla senast när den unge fyller 21 år.¹³⁰⁵

Vidare upphör ett beslut enligt 22 § LVU att gälla om ett beslut om omedelbart omhändertagande fattas eller ansökan om vård bifalls.¹³⁰⁶ I denna situation behöver inget formellt beslut fattas men av nämndens dokumentation ska framgå när och av vilka skäl insatsen har avslutats. Vidare bör nämndens bedömning av i vilken utsträckning målet eller målen med insatsen har uppnåtts sammanfattas i en slutanteckning som tillförs personakten.¹³⁰⁷ I sammanhanget kan det påminnas om att den unge har rätt att få relevant information och ska ges möjlighet att framföra sina åsikter.¹³⁰⁸

¹³⁰³ Jfr prop. 1989/90:28 s. 76-77.

¹³⁰⁴ 22 § tredje stycket och 21 § första stycket LVU och prop. 1984/85:171 s. 43.

¹³⁰⁵ 22 § tredje stycket och 21 § tredje stycket LVU.

¹³⁰⁶ 23 § LVU.

¹³⁰⁷ Se 5 kap. 25 § SOSFS 2014:5.

¹³⁰⁸ 36 § första stycket LVU.

20.7 Överklagande och omedelbar verkställighet

Beslut om förebyggande insatser kan överklagas. Även nämndens beslut vid prövning av frågan om ett beslut enligt 22 § LVU ska upphöra går att överklaga.¹³⁰⁹ Ett beslut enligt 22 § LVU gäller dock omedelbart.¹³¹⁰ Det kan därmed verkställas även om beslutet överklagas. *Läs mer om överklagande i kapitel 17.* Beslut enligt 22 § LVU är *inte* ett sådant mål eller ärende som ger rätt till ett offentligt biträde.¹³¹¹

20.8 Beslutanderätt vid förebyggande insatser

Uppdrag att besluta på nämndens vägnar i ärenden som rör beslut om insatser enligt 22 § eller omprövning av sådana insatser får endast delegeras åt en särskild avdelning som består av ledamöter eller ersättare i nämnden (dvs. utskott).¹³¹² *Läs mer om delegering i kapitel 19.*

¹³⁰⁹ 41 § första stycket 4 LVU.

¹³¹⁰ 40 § första stycket LVU.

¹³¹¹ 39 § LVU.

¹³¹² Se 10 kap. 4 § SoL.

Referenser

Propositioner

- Prop. 1970:30 *Med förslag till lag om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling, m. in.*
- Prop. 1972:132 *Med förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen m.m.*
- Prop. 1978/79:67 *Om förbud mot aga*
- Prop. 1979/80:1 *Om socialtjänsten*
- Prop. 1981/82:168 *Om vårdnad och umgänge m.m.*
- Prop. 1981/82:186 *Om ändring i sekretesslagen*
- Prop. 1983/84:174 *Om vissa socialtjänstfrågor*
- Prop. 1984/85: 171 *Om särskilda insatser inom socialtjänsten för ungdomar i samband med missbruk och kriminalitet m.m.*
- Prop. 1989/90:28 *Om vård i vissa fall av barn och ungdomar*
- Prop. 1993/94:57 *Vårdnadshavares skadeståndsansvar*
- Prop. 1994/95:224 *Barns rätt att komma till tals*
- Prop. 1995/96:196 *Besöksinskränkningar vid viss tvångsvård, m.m.*
- Prop. 1996/97:9 *Ny rättshjälpslag*
- Prop. 1997/98:96 *Vissa reformer av påföljdssystemet*
- Prop. 1997/98:182 *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*
- Prop. 1998/99:3 *Åtgärder mot dopning*
- Prop. 1998/99:133 *Särskild företrädare för barn*
- Prop. 2000/01:80 *Ny socialtjänstlag m.m.*

- Prop. 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*
- Prop. 2004/05:136 *Stärkt skydd för ensamkommande barn*
- Prop. 2005/06:144 *Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige*
- Prop. 2005/06:165 *Ingripanden mot unga lagöverträdare*
- Prop. 2006/07:129 *Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m.*
- Prop. 2007/08:95 *Ett starkare skydd mot diskriminering*
- Prop. 2011/12:85 *Stärkt skydd för barn i internationella situationer*
- Prop. 2012/13:10 *Stärkt stöd och skydd för barn och unga*
- Prop. 2014/15:25 *Tydligare reaktioner på ungas brottslighet*
- Prop. 2016/17:57 *Transporter av frihetsberövade*
- Prop. 2016/17:59 *Trygg och säker vård för barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet*
- Prop. 2016/17:171 *En ny kommunallag*
- Prop. 2017/18:145 *Ökat skydd för hotade och förföljda personer samt några åtgärder för att öka kvaliteten i folkbokföringen*
- Prop. 2017/18:169 *Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem*
- Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter*
- Prop. 2018/19:102 *Omedelbart omhändertagande av barn i vissa internationella situationer*
- Prop. 2019/20:131 *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*
- Prop. 2020/21:35 *Regelbundna överväganden av vårdnadsöverflyttning och särskilda lämplighetskrav för offentliga biträden*
- Prop. 2020/21:150 *Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister*
- Prop. 2021/22:178 *Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat*

Betänkanden och utredningar

Socialutskottets betänkande SoU 1979/80:44 *med anledning av dels propositionen 1979/80: 1 om socialtjänsten, utom såvitt avser vissa följdförfattningar, jämte motioner, dels budgetpropositionen 1979/80: 100 i viss del, dels ock propositionen 1979/80: 172 om ändrat huvudmannskap för ungdomsvårdsskolor och nykterhetsvårdsanstalter m.m., jämte motioner*

Betänkande SOU 2011:7 *Transporter av frihetsberövade personer*

Slutbetänkande SOU 2015:71 *Barns och ungas rätt vid tvångsvård - Förslag till ny LVU*

Departementspromemoria

Ds 2017:49 *Omedelbart omhändertagande av barn och unga i vissa internationella situationer*

Ds 2022:9 *Ett utvidgat utreseförbud för barn*

Socialstyrelsens författningssamling

SOSFS 2012:11 *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem, jourhem, stödboende och hem för vård eller boende*

SOSFS 2014:5 *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS*

SOSFS 2014:6 *Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller barn och unga*

HSLF-FS 2017:47 *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar vid behov av ny vårdnads-havare*

HSLF-FS 2019:19 *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet*

HSLF-FS 2019:30 *Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller unga lagöverträdare*

HSLF-FS 2022:39 *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer*

Övriga handböcker från Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2020) *Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2020) *Ensamkommande barn och unga – handbok för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2021) *Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2023) *Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2023) *Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2023) *Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*

Meddelandeblad från Socialstyrelsen

Meddelandeblad *Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun – nya bestämmelser den 1 maj 2011* (Nr 3/2011)

Meddelandeblad *Skyddade personuppgifter – Ökat skydd för hotade och förföljda personer* (Nr 1/2019)

Meddelandeblad *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:19) om hälsoundersökningar av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet m.m.* (Nr 1/2020)

Övriga publikationer från Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2013) *Placerade barn som ska eller eventuellt kommer att utvisas eller avvisas – en genomgång av ansvar, rättsläge och samverkan*

Socialstyrelsen (2015) *Bedöma barns mognad för delaktighet – kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården*

Socialstyrelsen (2015) *Sex mot ersättning – utbildningsmaterial om skydd och stöd till barn och unga*

Socialstyrelsen (2018) *Att samtala med barn – kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*

Socialstyrelsen (2018) *Könsstymning av flickor och kvinnor med fokus på bemötande – webbutbildning*

Socialstyrelsen (2018) *Barn i internationell människohandel och exploatering – vägledning för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2019) *Barn som kommer till Sverige och uppges vara gifta – vägledning för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2019) *Förebyggande insatser enligt LVU – en vägledning om tillämpningen av 22 § LVU*

Socialstyrelsen (2019) *Om ansvarsfördelning vid samhällsvård av barn och unga med psykisk ohälsa – ett vägledande stöd till kommuner och landsting*

Socialstyrelsen (2020) *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende – kunskapsstöd för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2021) *Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott – Kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17 år*

Socialstyrelsen (2023) *Barn i familjehem – umgänge med föräldrar och andra närstående – kunskapsstöd till socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2023) *HälsoSAMS. Samverkan för placerade barn och ungas tillgång till en god hälso- och sjukvård och tandvård*

Övrig litteratur

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 5 *Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter*. (CRC/GC/2003/5)

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 7 *Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom* (CRC/C/GC/7)

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 *Barnets rätt att bli hörd* (CRC/C/GC/12)

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 *Om barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet* (CRC/C/GC/14)

Bogdan, Michael *Svensk internationell privat- och processrätt*, Norstedts Juridik AB, 2014

Leviner, Pernilla *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete*, Jure Förlag, 2011

Regeringens skrivelse 2016/17:10 *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*

RÅR 2006:3 *Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdoms-ärenden*

Schiratzki, Johanna *Tvångsvårdens fria rörlighet – nya förutsättningar för samhällsvård av barn i EU och Norden*, Europarättslig tidskrift, Vol. 3, s. 490-505, 2009

Sveriges kommuner och regioners cirkulär *Socialtjänst 2013-06-24*, nr. 13:35

Webbplatser

<https://e-justice.europa.eu>

www.hcch.net

www.hedersfortryck.se

www.jamstalldhetsmyndigheten.se

www.kunskapsguiden.se

www.socialstyrelsen.se

Sakregister

- aga s. 71
- alkohol s. 85, 214-216, 259-261, 277-279
- anabola steroider s. 86
- annat förhållande i hemmet s. 63, 69, 81
- ansvarig kommun s. 41
- ansvarsfördelning mellan olika länder s. 158, 186
- ansökan om vård s. 99-101
- ansökningstid s. 123-125
- avskiljning s. 258-259
- avviken s. 123-124, 188, 201, 204, 293-294
- barnkonventionen s. 27-34
- barnets bästa s. 28-32, 42-43
- barnfridsbrott s. 72
- barnäktenskap s. 73-75, 135-138
- bedömning av hemvist s. 164-169, 176, 187-188
- behandlingsplan s. 326-327
- behövlig vård s. 39, 49-59
- behörighet
 - intern s. 41
 - internationell s. 139, 145, 158-159, 167-170, 174-176, 181, 186-187
- belastningsregister s. 103-104
- beroendeframkallande medel s. 85-86
- beräkning av tid s. 119-121, 123-125, 147, 148, 178, 180-182, 264, 267, 292, 308-309
- beslutanderätt
 - begränsningar s. 318-321
 - begäran om handräckning s. 209
 - drogtest inför umgänge s. 220
 - drogtest inför vårdens upphörande s. 281
 - förebyggande insatser s. 332
 - kompletterande s. 321-322
 - omedelbart omhändertagande s. 116
 - omhändertagande av barn i brådskande internationella situationer s. 177
 - tillfälligt utreseförbud s. 145-146
 - upphörande av vård s. 297
- bestämmanderätt s. 243-248
- besöksinskränkning i HVB s. 228
- beteendefall s. 84-98
- beviskrav s. 62-66
- bevisvärdering s. 62-66
- brister i omsorgen s. 63-64, 69-80, 96-97
- brott mot den unge s. 66-68, 83, 109, 246-247
- brottslig verksamhet s. 86-90
- brottspåföljder s. 88-90, 294-295
- brottsutredning s. 66-67

- Bryssel II-förordningen
s. 159-176, 186-196
- centralmyndighet s. 161, 171,
187, 190, 196,
- delegering s. 318-322
- delaktighet s. 44-48, 164, 170
- destruktiva relationer s. 93-97
- diplomatisk immunitet s. 185
- domsrätt s. 158-159, 164-170
- dopningsmedel s. 86, 90,
214-216, 259-261, 277-279
- drogtest
- inför umgänge
s. 214-221
- inför upphörande av vård
s. 277-282
- efterlysning s. 151, 189, 191,
293-294
- egenmäktighet med barn s. 294
- eget beteende s. 84-98
- ej verkställda beslut s. 110, 124
- elektroniska kommunikations-
tjänster s. 257, 303
- enstaka brott s. 86
- enstaka övergrepp s. 63-66
- Europakonventionen s. 25-27
- flyttningsförbud s. 269-272,
285-286, 301
- fortsatt omhändertagande för
tillfällig vård s. 180-185, 302
- frivillig vård s. 36-37, 55-59
- funktionsnedsättning s. 32,
76-78, 92-93
- fysisk misshandel s. 65, 70-71
- förebyggande insatser s. 301,
323-332
- företräde inför nämnd s. 101,
268
- förhållanden i hemmet
s. 63-64, 69-83
- förhör med barn s. 67, 246-247
- förlängning av ansökningstid
s. 125-126, 148, 149, 155,
181, 183, 304
- förmyndare s. 52, 248
- försvunnen s. 123-124, 189,
293-294
- förundersökningssekretess
s. 67-68
- förvar s. 207, 210
- genomförandeplan s. 105, 212
- god man för ensamkommande
barn s. 21, 52
- gravid person s. 40
- HBTQ s. 73
- Haagkonvention s. 159-176,
186-197
- handräckning s. 198-210,
293-294
- hedersrelaterat våld och för-
tryck s. 73-76, 93-95,
137-138, 141, 189
- hemlig vistelseort s. 141,
228-236, 301, 320-321
- hemvist s. 158-159, 186
- hemvistbedömning s. 164-170,
176, 186-188
- häktning s. 87, 113-115, 180
- hälsoundersökning s. 109-110
- information till den unge s. 31,
47-48, 99-101, 142, 164
- inhibition s. 131, 309
- internationella regelverk
s. 159-160, 192-197
- kompletterande beslutanderätt
s. 116, 146, 177, 321-322

- kontaktförbud s. 82, 213
 kontaktperson s. 327-329
 kroppsarbete s. 76
 kriminellt beteende s. 90-91,
 97-98
 kroppsbesiktning s. 256, 260,
 303
 kroppsvisitation s. 256, 260,
 261, 303
 könsstympning s. 75-76, 83,
 136-140, 186, 189
 lagstadgad tid s. 121, 124-125
 lagval s. 170
 lagöverträdare s. 87-90,
 294-295
 LPT s. 41, 92, 295
 LRV s. 41
 LSS s. 247-248
 LUL s. 87, 113
 LVM s. 41
 läkarundersökning s. 105-110,
 199-200
 medicinsk vård och behandling
 s. 243-244
 miljöfall s. 69-83
 missbruk s. 41, 85-86, 90-93,
 214-221, 277-282
 misshandel s. 70-75
 misstankeregister s. 103-104
 muntlig förhandling s. 102,
 154, 183, 298
 narkotika s. 85-86, 214-221,
 259-261, 277-282
 nationella minoriteter s. 35-36
 nämndens
 - ansvar under vårdtiden
 s. 238-242
 - bestämmanderätt
 s. 243-248
 - uppsiktsansvar s. 240-242
 nytt beslut om omedelbart om-
 häändertagande s. 129-133
 offentligt biträde s. 293-294,
 310-317
 ofött barn s. 40
 oklar hemvist s. 168-169
 olovligt bortförda barn s. 167,
 187-188, 195-196
 omedelbart omhäändertagande
 - beslut s. 116-119
 - förutsättningar s. 111-115
 - underställande s. 119-122
 - upphörande s. 128-134
 - verkställighet s. 123-126
 - överklagan s. 134
 omedelbar verkställighet s. 126,
 308-309
 omplacering s. 254-255, 300
 omprövning
 - av utreseförbud s. 143
 - av vård s. 267-269,
 286-287,
 otillbörligt utnyttjande s. 76
 partsställning s. 48, 305-307
 pass s. 135, 151-152, 197,
 244-245
 passhinder s. 151-152
 passåterkallelse s. 151-152, 246
 placering i eget hem s. 252-253
 placering under transport s. 256
 placeringsbeslut s. 253-254, 300
 placeringsform s. 249-253
 platsanvisning s. 256
 polisanmälan s. 72, 74, 75, 83,
 96, 139, 190

- polishandräkning s. 293,
 198-210
 psykisk funktionsnedsättning
 s. 32, 76-78, 92-93
 psykisk misshandel s. 36-74,
 76-80
 påtaglig risk för skada s. 61-62
 relationsstörning s. 81-82
 resor s. 153-154, 244-245
 rumsvisitation s. 243, 256, 260
 samtycke till vård s. 49-60
 samverkan med utländska myn-
 digheter s. 161-162, 188-192
 sekretess s. 67-68, 83, 118-119,
 139, 163, 191-192, 231-232,
 236, 292
 sex mot ersättning s. 90-91,
 95-97
 sexuella övergrepp s. 33-34
 skolfrånvaro s. 80-81
 skyddad folkbokföring
 s. 235-236
 slutet ungdomsvård s. 88-90,
 294-295, 329-330
 socialt nedbrytande beteende
 s. 80-81, 90-98
 spärrmarkering s. 151-152
 straffrättsliga påföljder för unga
 s. 88-90
 ställföreträdare s. 246-248,
 305-306, 315-317
 säkerhetskontroll s. 256-257,
 261
 särskild företrädare s. 246-247,
 314
 särskilda befogenheter s. 91,
 202-204, 256-261
 särskilt förordnad vårdnads-
 havare s. 21, 51-52
 särskilt kvalificerad kontakt-
 person s. 324, 327-329
 särskilt ungdomshem s. 91,
 198-200, 227-228, 255-262
 telefon- och brevkontakt s. 223,
 257
 tidsfrist
 - ansökan om vård
 s. 123-126, 181-182
 - försummad s. 128-132
 - tillfälligt flyttningsförbud
 s. 285-286, 301, 303,
 308-309, 320-322
 - underställande av
 omedelbart omhändertagande
 s. 119-122, 178
 - underställande av tillfälligt
 utreseförbud s. 147-150
 tillfällig placering s. 251
 tillfälligt utreseförbud
 s. 144-157, 303-304,
 308-309, 311, 319-322
 tillfällig vård s. 180-185, 302
 tillfällig vårdnadshavare
 s. 50-52
 tvångsäktenskap s. 73-75, 135-
 138
 UD s. 161-163, 171, 178, 184,
 185, 187, 189-197
 umgänge
 - begränsning av s. 221-228,
 234-236
 - under vårdtiden s. 211-213
 undantag från utreseförbud

- s. 153-154
- underställande
 - av omedelbart omhändertagande s. 119-122, s. 178
 - av tillfälligt flyttningsförbud s. 285
 - av tillfälligt utreseförbud s. 146.147
- unga lagöverträdare s. 87-90, 294-295
- ungdomspåföljder s. 88-90
- uppföljning efter avslutad vård s. 288-293
- upphörande
 - av fortsatt omhändertagande för tillfällig vård s. 184-185, 301, 311
 - av omedelbart omhändertagande s. 128-134
 - av tillfälligt utreseförbud s. 149-151
 - av utreseförbud s. 143-144
 - av vård när den unge är avviken s. 293-294
 - av vård på grund av ålder s. 275, 282
 - av vård vid hemförhållanden s. 274-282
 - av vård vid eget beteende s. 282-283
 - av vård vid beslut enligt annan lagstiftning s. 294-297
- uppsiktsansvar s. 240-242
- urinprov s. 261, 214-221, 277-282, 329
- utebliven omprövning s. 269
- utlandsresor s. 153-154, 244-245
- utlämning för vård mellan nordiska länder s. 171-173, 192-195, 210, 296
- utreseförbud s. 135-144, 151-158, 302, 308-309
- vanvård s. 33-34, 76-77
- verkställighet
 - av omedelbart omhändertagande s. 123-124
 - av utländskt beslut s. 171-174
 - av utreseförbud s. 155
 - av vårdbeslut s. 110, 237-238
 - av vårdbeslut när den unge befinner sig utomlands s. 192-197
- yrkande om omedelbar verkställighet s. 126, 309
- våld i nära relation s. 73-75, 83, 93-97
- vårdansvar s. 238-242
- vård i det egna hemmet s. 252-253
- vård i enskildhet s. 258-259, 303
- vårdnadsöverflyttning s. 40, 234, 272-273
- vårdplan s. 53-54, 104-105
- vårdtidens längd s. 274-275
- åldersgränser s. 39, 275, 282-283

- återförening till hemmet
s. 283-284
- återkallat samtycke s. 49,
54-57
- återkallande av pass s. 135,
151-152, 245
- återlämnande av olovligt bort-
förda barn s. 195-196
- överklagan s. 126-127, 131,
134, 155, 185, 221, 227,
228, 235, 266, 282, 286,
299-307, 332
- övervägande
 - av flyttningsförbud
s. 269-272
 - av hemlighållande av
vistelseort s. 233-235
 - av umgängesbegränsning
s. 233-235
 - av vård s. 263-267
 - av vårdnadsöverflytt
s. 272-273

Den här handboken vänder sig till dig som arbetar med barn och unga som kan bli omhändertagna enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU. Handboken ger stöd i socialtjänstens tillämpning av regelverket inom området. Innehållet bygger framförallt på lagstiftning, uttalanden i förarbeten, rättsfall samt beslut från Justitieombudsmannen.

Socialstyrelsen

LVU- handbok för socialtjänsten
(artikelnr 2023-12-8859) kan beställas från
Socialstyrelsens publikationsservice
www.socialstyrelsen.se/publikationer